

ISBN: 978-605-66529-1-2

IBAD

congresses

BİLDİRİLER

IBAD-2018

**3rd International Scientific Research Congress on
Humanities and Social Sciences**

9-11 Temmuz 2018, Üsküp-MAKEDONYA

Organized by

IBAD - International Scientific
Research Association&Journal
www.ibadcongresses.org
ibadconferences@gmail.com

ORGANIZED BY

3. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi-İnsan ve Toplum Bilimleri (IBAD-2018) Bildiriler Kitabı

&

BİLDİRİLER - 3rd International Scientific Research Congress on Humanities and Social Sciences (IBAD-2018)

July 9-11, 2018 – Skopje, MACEDONIA

Publisher

International Scientific Research Association&Journal (**IBAD**) Publishing
ISTANBUL – TURKEY

Editor

Dr. Hayrullah KAHYA

ISBN: 978-605-66529-1-2

Publishing Date: August 20, 2018, Istanbul-TURKEY

CITATION: Bildiriler - 3rd International Scientific Research Congress on Humanities and Social Sciences (IBAD-2018), July 9-11, 2018 – Skopje, MACEDONIA

© 2018 All Rights Reserved

This work is subject to copyright. All rights are reserved, whether the whole or part of the material is concerned. Nothing from this publication may be translated, reproduced, stored in a computerized system or published in any form or in any manner, including, but not limited to electronic, mechanical, reprographic or photographic, without prior written permission from the publisher www.ibadcongresses.org contact at ibadconferences@gmail.com. The individual contributions in this publication and any liabilities arising from them remain the responsibility of the authors. The publisher is not responsible for possible damages, which could be a result of content derived from this publication.

Yazıların hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

**IBAD-2018
INTERNATIONAL ORGANIZING COMMITTEE**

CHAIR

Dr. Hayrullah KAHYA, President of IBAD, TURKEY

Prof. Dr. Anastasia KOTSOPOULOU, Athens Metropolitan College, GREECE

Prof. Dr. Basaran GENCDOGAN, Manas University, KYRGYZSTAN

Prof. Dr. Meltem ONAY, Celal Bayar University, TURKEY

Prof. Dr. Mohammed DAWABSHEH, The Arab American University, PALASTINE

Prof. Dr. Neset TOKU, Yildiz Technical University, TURKEY

Prof. Dr. Serhan Alkan ISPIRLI, Ataturk University, TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Adriatik DERJAJ, University of Tirana, ALBANIA

Assoc. Prof. Dr. Fariz AHMADOV, Azerbaijan State University of Economics, AZERBAIJAN

Assist. Prof. Dr. Mohamed AKHIRUDDIN IBRAHIM, Universiti Sains Islam Malaysia (USIM) / Islamic Science University of Malaysia, MALAYSIA

Mr. Ali ABDOLLAHI, North Tehran Branch, Islamic Azad University, IRAN

Mr. Bashar ALALI, International Islamic University Malaysia, MALAYSIA

Mr. Meraj AHMAD, Jawaharlal Nehru University, INDIA

Mr. Ravshan KHUDAYBERGANOV, Abu Raihan Biruni Institute of Oriental Studies of the Academy of Science of the Republic of Uzbekistan, UZBEKISTAN

Mrs. Aleksandra BUJALSKA, University of Wroclaw, POLAND

Mrs. Firangiz GULIZADA, Marara University, AZERBAIJAN

Mrs. Regad HALIMA, University of Abedlhamid ibn Badis, ALGERIA

Secretarial

Mr. A. Emre EROGLU, IBAD, TURKEY

INTERNATIONAL SCIENTIFIC ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Basaran GENCDOGAN, Manas University, KYRGYZSTAN

Prof. Dr. Meltem ONAY, Celal Bayar University, TURKEY

Prof. Dr. Mohammed DAWABSHEH, The Arab American University, PALASTINE

Prof. Dr. Neset TOKU, Yildiz Technical University, TURKEY

Assoc.Prof. Dr. Ozgur SARI, TODAIE, TURKEY

Assoc.Prof. Dr.Safak KAYPAK, Mustafa Kemal University, TURKEY

Assoc.Prof. Dr. Yahia M. ALSMADI, The University of Jordan, JORDAN

Assist. Prof. Dr.Elena TILOVSKA-KECHEDJI, University "St. Kliment Ohridski" -Bitola, MACEDONIA

Assist. Prof. Dr.Riyad SIHAB, Afyon Kocatepe University, TURKEY

Assist. Prof. Dr.Sakeena ABD ELGANI ISMAIL, Bahri University, SUDAN

Dr. Habeebullah ZAKARIYAH, International Islamic University Malaysia, MALAYSIA

Dr. Hayrullah KAHYA, Yildiz Technical University, TURKEY

Dr. Nurhodja AKBULAEV, Azerbaijan State University of Economics, UNEC, AZERBAIJAN

Dr. Oqtay QULIYEV, Azerbaijan State University of Economics, UNEC, AZERBAIJAN

Dr. Sevilay ARSLAN, Cyprus International University, CYPRUS

Dr. Siti HAMIDAH RUSTIANA, Universitas Muhammadiyah Jakarta, INDONESIA

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ORGANIZATION&ADVISORY&SCIENTIFIC COMMITTEE	ii-iii
İÇİNDEKİLER / CONTENTS	iv-v
ALTERNATİF FİNANSMANDA FİNANSMAN ŞİRKETLERİ VE MUHASEBESİ Birsel Sabuncu	1-8
ÇETİN ALTAN'IN "KÜÇÜK BAHÇE"Sİ Hasan Yürek, Sema Uğurel	9-16
MEHMET EROĞLU'NUN DÜŞ KIRGINLARI ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME Hasan Yürek	17-24
TAEKWONDO SPORCULARININ BOŞ ZAMAN YÖNETİMİNİNİN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ Mehmet Özdemir , Arif Özsari, Ramazan Topuz	26-31
"-AsI" SIFAT FİİL EKİNİN TÜRK VE YABANCI ÖĞRENCİLERE ÖĞRETİMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME Şeyda Yeşilyurt	32-41
COMPARISON OF mfERG WITH VEP IN NAION PATIENTS AND HEALTHY PEOPLE Hande Hüsniye Telek	42-46
İSLAMİ ÜÇ FAKTÖR VARLIK FİYATLAMA MODELİ; KATILIM ENDEKSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA Sedef Sondemir, İstemi Çömlekçi	47-55
SUFİNİN ALLAH İLE DOSTLUK HALİ: TASAVVUF DÜŞÜNÇESİNDE ÜNS KAVRAMI Bedriye Reis	56-66
MÜCADELELERİN ORTASINDA BİR TÜRK: YAKUP HAN VE KAŞGAR HANLIĞI Tevfik Orçun Özgün	67-80
PSİKANALİTİK YAKLAŞIMA GÖRE "AHU MELEK" MASALI Asuman Güneş Ulus	81-87
AHKÂM-I HAMSE ÇERÇEVESİNDE ULU'L-EMR'İN TASARRUF YETKİSİNE USÛLÎ BİR BAKIŞ Ayşegül Yılmaz	88-102
TAMSAYILAR KONUSU ÖĞRETİMİNDE MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN KULLANDIKLARI DÖKÜMANLARIN İNCELENMESİ Özge Balkan	103-110
ÖĞRETMEN ADAYLARININ YAPILANDIRMACI ÖĞRENMEYE YÖNELİK İNANÇLARI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA (KAFKAS ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ) Dilek Yaralı	111-123
TÜRKÇE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI'NIN (2018) OKUR YANIT TEORİSİ AÇISINDAN İNCELENMESİ Mazhar Bal	124-130

BEŞİNCİ VE YEDİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN PROBLEM ÇÖZME BECERİLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI İNCELENMESİ Mehtap Tetik, Yeliz Yazgan	131-140
TÜRKİYE'DE MALİ KURAL UYGULAMASI Mikail Pehlivan	141-154
ORTAOKUL 6. SINIF FEN BİLİMLERİ DERSİNDE BİLİMİN DOĞASI ETKİNLİKLERİ KULLANIMININ ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİNE YANSIMALARI Murat Çetinkaya, Evşen Aymen Peker	155-160
BİLİM TARİHİ ÖĞRETİMİNDE DİJİTAL ÖYKÜLEME KULLANIMININ ÖĞRETMEN ADAYLARININ GÖRÜŞLERİNE YANSIMASI Murat Çetinkaya	161-167
AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ BAŞKANLIK SEÇİMLERİ PROPAGANDA SÜRECİNDE DONALD J. TRUMP'IN AYRIMCILIK İÇEREN SÖYLEMLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ Halil Taştekin	168-173
OPINIONS OF INTENSIVE CARE PROFESSIONALS ON END OF LIFE DECISION Şükran Sevimli	174-182
YALIHÜYÜK VE ÇEVRESİNDEKİ ARKEOLOJİK MATERYALLER Asuman Baldıran	183-195
NEOLİBERALİZM ANLAYIŞININ KENTSEL MEKÂNA YANSIMASI:KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN TRABZON KENT ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ Seda ÖZLÜ, Sinem DEDEOĞLU ÖZKAN, Duygu AKYOL	196-204
THE CONCEPT OF CLEANLINESS IN ANATOLIAN URARTIAN CIVILIZATION Şükran Sevimli	205-212

**III. INTERNATIONAL
SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS
ON HUMANITIES AND SOCIAL
SCIENCES
&
EDUCATIONAL MATERIALS
DESIGN EXHIBITION**

Program Schedule

**SKOPJE, MACEDONIA
JULY 9-11, 2018**

www.ibadcongresses.org

**III. INTERNATIONAL
SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS
ON HUMANITIES AND SOCIAL
SCIENCES**

**Skopje, MACEDONIA
July 9-11, 2018**

CONGRESS PROGRAM

OVERVIEW

July 9, 2018

08:00-15:00	Registration
09:00-10:00	Opening ceremony&Keynotes
10:00-11:30	Session 1 (Oral Presentations)
11:45-13:15	Session 2 (Oral Presentations)
13:30-15:00	Session 3 (Oral Presentations)
15:15-16:30	Session 4 (Oral Presentations)
16:30-17:10	Session 5 (Oral Presentations – Salon A)
16:30-19:10	Session 5 (Virtual Presentations – Salon B)
17:10-19:10	Session 6 (Virtual Presentations – Salon A)
9:00-10:00	Coffee Break 1
13:00-14:00	Coffee Break 2
15:00-16:00	Coffee Break 3

July 10-11, 2018 are free time for social events.

Please note that organizer can change the program if necessary.

Only the Corresponding Authors listed. The names of the co-authors of the papers can be found inside the papers.

ORAL PRESENTATIONS

SALON A

Salon A – Session 1 – Education		
Time	Corresponding author	Paper Title / Chair: Hatice Parlak
10:00	Hatice Parlak	YABANCILAR İÇİN TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA OLUMSUZLAMININ KULLANIM ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
10:10	Şeyda Yeşilyurt	“-ASI” SIFAT FİİL EKİNİN TÜRK VE YABANCI ÖĞRENCİLERE ÖĞRETİMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
10:20	Ayşe Işık	SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ FEN ÖĞRETİMİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ
10:30	Ayşe Işık	TEMEL EĞİTİM BÖLÜMÜ ÖĞRETMEN ADAYLARININ BİLİMİN DOĞASINA YÖNELİK ALGILARININ İNCELENMESİ
10:40	Sema Balcı	OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ BİLİŞSEL ESNEKLİK DÜZEYLERİ İLE DUYGUSAL TEPKİSELLİK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ
10:50	Sema Balcı	OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ FİZİKSEL AKTİVİTE İÇEREN OYUNLARI OYNAMAYA YÖNELİK TUTUMLARI
11:00	Kadriye Yıldız	TÜRK SINEMASINDA ÖZEL GEREKSİNİMLİ BİREYLERİN TEMSİLİ: ZAVALLI FİLMİ ÖRNEĞİ
11:00	Kadriye Yıldız	ÖZEL EĞİTİM BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN ARAŞTIRMA ETİĞİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ
11:30		Discussion

Salon A – Session 2 – Philology&Design&Law		
Time	Corresponding author	Paper Title / Chair: Bayram Keskin
11:45	Meryem Ayan	TRAUMA NARRATIVE IN MORRISON'S A MERCY
11:55	Meryem Ayan	IDENTITIES PRESERVED AND RESHAPED THROUGH FOODS
12:05	Hasan Yürek	ÇETİN ALTAN'IN “KÜÇÜK BAHÇE”Sİ
12:15	Hasan Yürek	MEHMET EROĞLU'NUN DÜŞ KIRGINLARI ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME
12:25	Fatoş Işıl Britten	ARON AJI'S TRANSLATION CHOICES AND STRATEGIES: THE GARDEN OF DEPARTED CATS
12:35	Dilan Didem İlvan Naiboğlu	MİMARİ TASARIM EĞİTİMİNDE ARAÇ: İKİ DUVAR BİR DÖŞEME
12:45	Bayram Keskin	YARGI KARARLARI IŞIĞINDA ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRMESİ: TANIM VE UNSURLARI
12:55	Bayram Keskin	TÜRKİYE'DEKİ KAMU DENETÇİLİĞİ (OMBUDSMANLIK) KURUMUNUN DİĞER ÜLKELERDEKİ OMBUDSMANLIK KURUMLARI İLE KARŞILAŞTIRILMASI
13:15		Discussion

Salon A – Session 3 – SSH		
Time	Corresponding author	Paper Title / Chair: Mahmut Güler
13:30	Mahmut Güler	TOPLUMCU BELEDİYECİLİK ANLAYIŞINI TARİHSEL PERSPEKTİFTEN SORGULAMAK
13:40	Mahmut Güler	TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİM GELİRLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
13:50	Umut Akduğan	TÜRKİYE'DE BELEDİYELERİN MALİ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
14:00	Umut Akduğan	BELEDİYE HARCAMALARI İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ
14:10	Mikail Pehlivan	TÜRKİYE'DE MALİ KURAL UYGULAMASI
14:20	Çiğdem Demir Çelebi	YAŞLILARLA GRUPLA PSİKOLOJİK DANIŞMA DENEMESİ: YAŞIMLA KUCAKLAŞIYORUM
15:00		Discussion

Salon A – Session 4 – Theology&Health Sciences&Education		
Time	Corresponding author	Paper Title / Chair: Ahmet Eroğlu
15:15	Mehmet Şanver	İLAHİYAT ÖĞRENİMİ GÖREN GENÇLERE GÖRE DİN HİZMETİ VEREN KAMU KURUMLARINDA HALKLA İLİŞKİLER ETKİNLİKLERİ
15:25	Bedriye Reis	SUFİNİN ALLAH İLE DOSTLUK HALİ: TASAVVUF DÜŞÜNCESİNDE ÜNS KAVRAMI
15:35	Ayşegül Yılmaz	AHKÂM-I HAMSE ÇERÇEVESİNDE ULU'L-EMRİN TASARRUF YETKİSİNE USÛLÎ BİR BAKIŞ
15:45	Ahmet Eroğlu	BEL AĞRISININ YAŞAMDAKİ YERİ VE ALINABİLECEK ÖNLEMLER
15:55	Ahmet Eroğlu	TÜRK POPÜLASYONUNDA LOMBER FASET EKLEM TROPİZM ARAŞTIRMASI: MORFOMETRİK ÇALIŞMA
16:05	Işıl Uzun Çilingir	PSYHOSOCIAL CHARACTERISTICS OF THE PREGNANT WOMEN WITH HIGH RISK DURING PREGNANCY
16:30		Discussion

Time	Corresponding author	Paper Title / Chair: Wan Ahmad Jaafar Wan Yahaya
16:30	Indira Tukhvatullina	PAREMIOLOGICAL UNITS OF METONIMIC NATURE IN ENGLISH, RUSSIAN AND TATAR LANGUAGES
16:40	Mohammad Al-Khawalda	A SYNTACTIC AND SEMANTIC ANALYSIS OF CLEFT SENTENCES IN ENGLISH, STANDARD ARABIC AND COLLOQUIAL JORDANIAN ARABIC
16:50	Wan Ahmad Jaafar Wan Yahaya	ENHANCING PRIMARY SCHOOL STUDENTS' KNOWLEDGE AND AWARENESS OF OBESITY RISK: INTEGRATING MULTIMEDIA DESIGN PRINCIPLES IN DESIGNING APPLICATION OF PERSUASIVE MULTIMEDIA
17:00	Lejla Selmani	THE ROLE OF LOCAL GOVERNMENTS ON EDUCATION (TURKEY AND MACEDONIA)
17:10		Discussion

**ORAL PRESENTATIONS
SALON B**

Time	Corresponding author	Paper Title / Chair: Asuman Baldiran
10:00	Asuman Baldiran	TUFANDERESI SETTLEMENT AND ARCHEOLOGICAL FINDINGS
10:10	Asuman Baldiran	A GROUP OF ARCHAEOLOGICAL MATERIAL AT YALIHOUYUK
10:20	John N Wendel	ISTANBUL PAST AND PRESENT: A LINGUISTIC LANDSCAPE PERSPECTIVE
10:30	Duygu Turker	ANALYSING THE COMPETITIVE DYNAMICS OF E-INTERMEDIARIES: A QUALITATIVE STUDY AT HOSPITALITY INDUSTRY
10:40	Ömer Faruk Kabakçı	HASET VE ÖFKEYLE İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DEDİKODU EĞİLİMLERİNİN İNCELENMESİ
10:50	Ömer Faruk Kabakçı	THE CONTEXTS THAT DEVELOP SOCIAL EMOTIONAL LEARNING SKILLS: THE ROLE OF DEVELOPMENTAL ASSETS
11:00	Fethi Kayalar	SUGGESTIONS OF LANGUAGE INSTRUCTORS FOR MESKETHIAN STUDENTS MIGRATING TO TURKEY TO ACQUIRE ACADEMIC LANGUAGE SKILLS
11:30		Discussion

3rd International Scientific Researches Congress on Humanities and Social Sciences (IBAD-2018)

Salon B – Session 2 – SSH&Sports Sciences		
Time	Corresponding author	Paper Title / Chair: Birsal Sabuncu
11:45	Asuman Güneş Ulus	PSİKANALİTİK YAKLAŞIMA GÖRE “AHU MELEK” MASALI
11:55	Halil Taştekin	AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ BAŞKANLIK SEÇİMLERİ PROPAGANDA SÜRECİNDE DONALD J. TRUMP’IN AYRIMCILIK İÇEREN SÖYLEMLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ
12:05	Halil Taştekin	HALKLA İLİŞKİLERDE SOSYAL SORUMLULUK POLİTİKALARININ ÖNEMİ
12:15	Gizem Yıldız	ELEKTRİK TÜKETİMİ, İHRACAT VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNİN AMPİRİK ANALİZİ: YENİ SANAYİLEŞEN ÜLKELER ÖRNEĞİ
12:25	Sedef Sondemir	İSLAMİ ÜÇ FAKTÖR VARLIK FİYATLAMA MODELİ; KATILIM ENDEKSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA
12:35	Birsal Sabuncu	ALTERNATİF FİNANSMANDA FİNANSMAN ŞİRKETLERİ VE MUHASEBESİ
12:45	Mehmet Özdemir	TAEKWONDO SPORCULARININ BOŞ ZAMAN YÖNETİMLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
12:55	Mehmet Özdemir	EVALUATING PROBLEM SOLVING SKILLS AND GOAL COMMITMENT AMONG ORIENTEERING ATHLETES
13:15		Discussion

Salon B – Session 3 – SSH		
	Corresponding author	Paper Title / Chair: Muzaffer Özsoy
13:30	Muzaffer Özsoy	TÜRKİYE’DE YILLAR İTİBARI İLE KADIN VE ERKEK İŞGÜCÜNE KATILMA ORANLARININ SEÇİLMİŞ AVRUPA BİRLİĞİ VE OECD ÜLKELERİ KARŞISINDAKİ GÖRÜNÜMÜ
13:40	Muzaffer Özsoy	TÜRKİYE’DE MERKEZİ BÜTÇE HARCAMALARI İÇERİSİNDE SOSYAL YARDIM HİZMETLERİNİN GÖRÜNÜMÜ: 2006-2016
13:50	Sena Coşkun	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL MEDYA VE TEKNOLOJİ KULLANIMLARININ İSTATİSTİKSEL ANALİZİ: AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ
14:00	Anıl Çağlar Erkan	BÜYÜK SATRANÇ TAHTASINDA İKİ JEOSTRATEJİK OYUNCU: TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNDE GÖRÜŞ BİRLİKLERİ VE FİKİR AYRILIKLARI
14:10	Anıl Çağlar Erkan	ENERJİ GÜVENLİĞİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK: RUSYA FEDERASYONU VE ENERJİ GÜVENLİĞİNDE DOĞAL GAZIN ROLÜ
14:20	Tevfik Orçun Özgün	MÜCADELELERİN ORTASINDA BİR TÜRK: YAKUP HAN VE KAŞGAR HANLIĞI
15:00		Discussion

3rd International Scientific Researches Congress on Humanities and Social Sciences (IBAD-2018)

Salon B – Session 4 – Health Sciences & Others		
Time	Corresponding author	Paper Title / Chair: Hande Hüsniye Telek
15:15	Hande Hüsniye Telek	EFFECTS OF SELENIUM AND MELATONIN ON ISCHEMIC DAMAGE OF ANTERIOR SEGMENT IN RATS
15:25	Hande Hüsniye Telek	COMPARISON OF MFERG WITH VEP IN NAION PATIENTS AND HEALTHY PEOPLE
15:35	Beyza Ballı Akgöl	DISTRIBUTION OF SOCIODEMOGRAPHIC FACTORS AFFECTING CONSUMER PURCHASING PROCESSES OF TOOTHBRUSH AND TOOTHPASTE
15:45	Gülhan Kocaman	PEDODONTİSTLERİN AİLE TUTUMLARI, KLİNİK DÜZENLEMELERİ VE KRİZ YÖNETİMİ HAKKINDA GÖRÜŞLERİNİN ALINMASI
15:55	Gülhan Kocaman	ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE AĞIZ DİŞ SAĞLIĞIYLA İLGİLİ AİLE DAVRANIŞLARIN BELİRLENMESİ
16:05	Sukran Sevimli	OPINIONS OF INTENSIVE CARE PROFESSIONALS ON END OF LIFE DECISION
16:15	Sukran Sevimli	THE CONCEPT OF CLEANLINESS IN ANCIENT URARTIAN CIVILIZATION
16:25	Hamdi Tekin	INFLUENCES OF SHARING ECONOMY ON ENERGY SECTOR IN TURKEY
16:30		Discussion

**VIRTUAL PRESENTATIONS
SALON A**

Salon A - Session 6		
Time	Corresponding author	Paper Title / Virtual Presentations
17:10	Adile Yılmaz	ANTALYA'DA TÜRBELERLE İLGİLİ İNANIŞ VE UYGULAMALARA BİR ÖRNEK: ŞEYH ŞÜCA
17:20	Dilek Yaralı	ÖĞRETMEN ADAYLARININ YAPILANDIRMACI ÖĞRENMEYE YÖNELİK İNANÇLARI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA (KAFKAS ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ)
17:30	Cengiz Süzen	LİSE ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİKSEL DİL YETERLİLİKLERİNİN İNCELENMESİ
17:40	Özge Balkan	TAMSAYILAR KONUSU ÖĞRETİMİNDE MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN KULLANDIKLARI DÖKÜMANLARIN İNCELENMESİ
17:50	Gulsun Nakiboglu	BIG DATA'S DEVELOPMENT AND USAGE IN BUSINESS ENVIRONMENT
18:00	Murat Çetinkaya	ORTAOKUL 6. SINIF FEN BİLİMLERİ DERSİNDE BİLİMİN DOĞASI ETKİNLİKLERİ KULLANIMININ ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİNE YANSIMALARI
18:10	Murat Çetinkaya	BİLİM TARİHİ ÖĞRETİMİNDE DİJİTAL ÖYKÜLEME KULLANIMININ ÖĞRETMEN ADAYLARININ GÖRÜŞLERİNE YANSIMASI
18:20	Aylin Eraslan	BİR SOFRADAN DAHA FAZLASI: 'HANLARIN İÇİNDE EN BÜYÜK HAN DASTERHAN'
18:30	Mehtap Tetik	BEŞİNCİ VE YEDİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN PROBLEM ÇÖZME BECERİLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI İNCELENMESİ
18:40	Ekaterina Fliginskikh	HARBINGERS OF A WEDDING IN THE ENGLISH, RUSSIAN AND MARI SUPERSTITIONS
18:50	Ekaterina Fliginskikh	SUPERSTITIONS REGARDING THE PROCESS OF PREPARATION FOR WEDDING IN THE BRITISH, RUSSIAN, AND MARI CULTURE
19:00	Hayrullah Kahya	TÜRKÇE ŞEKİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİNDE OSMANLI TÜRKÇESİNİN YERİ ÜZERİNE
19:10	Ayhan Dolunay	İLETİŞİM ETİĞİ VE YENİ MEDYA HABERCİLİĞİ: KKTC HABER SİTELERİNDE ADLİ HABERLERİN SUNUMU ÜZERİNE BİR İNCELEME

**VIRTUAL PRESENTATIONS
SALON B**

Salon B - Session 5		
Time	Corresponding author	Paper Title / Virtual Presentation
16:30	Gülsüm Korkut	GENÇLERİN YAŞLILARA YÖNELİK TUTUMLARI
16:40	Gamze Fahriye Pehlivan	THE RESTRICTION OF ADAPTIVE REFUNCTION IN HISTORICAL BUILDINGS
16:50	Gamze Fahriye Pehlivan	EDİRNE'DEKİ TARİHİ KONAKLAMA YAPILARININ DURUMU
17:00	Meyrem Tuna Uysal	GENÇLERDE YAŞLI AYRIMCILIĞI
17:10	Halil Coşkun Çelik	MATEMATİK ÖĞRETMEN ADAYLARINDA SİGARA İÇME ALIŞKANLIKLARININ KÜMELENME EĞİLİMLERİ VE BU KÜMELERİN MATEMATİK BAŞARISINI YORDAMA GÜCÜ
17:20	Halil Coşkun Çelik	MATEMATİK ÖĞRETMEN ADAYLARININ BAĞLAM TEMELLİ OLAN VE OLMAYAN PROBLEMLERE İLİŞKİN BAŞARI DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ
17:30	Şerif Oruç	GAZİ ÜNİVERSİTESİ ALMANCA ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMINDA YER ALAN ÖĞRETMEN ADAYLARININ ALAN BİLGİSİ YETERLİKLERİNİN SAPTANMASI
17:40	Esra Lakot Alemdağ	THE IMPORTANCE OF ARCHITECTURAL KNOWLEDGE IN CIVIL ENGINEERING EDUCATION IN THE CONTEXT OF INTERDISCIPLINARY COOPERATION IN HIGHER EDUCATION
17:50	Tuba Sarı	THE EFFECTS OF COMMERCIAL FUNCTION AND SPACES ON THE URBANIZATION OF ÜSKÜDAR
18:00	Yusuf Argın	OKUL ÖNCESİ EĞİTİMCİLERİNİN MATEMATİK EĞİTİMİNE İLİŞKİN PEDAGOJİK ALAN BİLGİ DÜZEYLERİNİN ÇALIŞTIKLARI KURUMLAR AÇISINDAN İNCELENMESİ
18:10	Mazhar Bal	TÜRKÇE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI'NIN (2018) OKUR YANIT TEORİSİ AÇISINDAN İNCELENMESİ
18:20	Duygu Akyol	MEKÂN DİZİM YÖNTEMİYLE KENTSEL MEKÂNLARININ OKUNMASI: ANTALYA İLİ FİNİKE İLÇESİ SAHİL BÖLGESİ AÇIK MEKÂN TASARIMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
18:30	Duygu Akyol	NEOLİBERALİZM ANLAYIŞININ KENTSEL MEKÂNA YANSIMASI: KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN TRABZON KENT ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ
18:40	Dumitrescu Ana-Maria	HYPOSTASES OF SOCIAL WORK IN ORTHODOX CHURCH FROM ROMANIA
18:50	Tatjana Dumitraskovic	SHAKESPEARE'S THEATRE WITHIN THE SOCIAL AND CULTURAL CONTEXT OF ELIZABETHAN ENGLAND
19:00	Fevzi Kasap	ENGELLİLERE YÖNELİK ŞİDDET VE ENGELLİ HABERLERİNİN İNTERNET HABER SİTELERİNDE SUNUMU: KKTC ÖRNEĞİ
19:10	Cüneyt Kurtulan	SOSYAL MEDYANIN GENÇ BİREYLERİN OY VERME KARARLARI ÜZERİNDEKİ YÖNLENDİRİCİ ETKİSİ: KKTC ÖRNEĞİ

IBAD

congresses

**III. INTERNATIONAL
SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS
ON HUMANITIES AND SOCIAL
SCIENCES
&
EDUCATIONAL MATERIALS
DESIGN EXHIBITION**

www.ibadcongresses.org

CITATION: *Bildiriler - IBAD 2018 – 3rd International Scientific Research Congress on Humanities and Social Sciences, July 9-11, 2018 - Skopje, Macedonia*

ISBN: 978-605-66529-1-2

DOI: 10.21733/ibad.444005

PAGES: 1-8

ALTERNATİF FİNANSMANDA FİNANSMAN ŞİRKETLERİ VE MUHASEBESİ

Birsel Sabuncu

Assist. Prof. Dr. Pamukkale University, TURKEY, (bsabuncu@pau.edu.tr)

Özet

Finansman şirketleri her türlü mal ve hizmet satışını kredilendirmek üzere kurulmuş ve bu alanda faaliyet gösteren şirketlerdir. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu lisansı ile faaliyet gösteren bu şirketlerin ülkemizdeki sayısı bu gün itibariyle on dördür. Finansman şirketlerinin en temel özelliği satış noktasında finansman sağlamalarıdır. Finansman şirketleri kredilendirilecekleri mal ve hizmetlerin satıcıları ile bir anlaşma yaparlar. Bu anlaşma çerçevesinde tüketiciler beğendikleri malı satın alacakları noktada, bayilerde kredilendirilerek daha uygun şartlarda satın alma imkanına kavuşurlar. Finansman şirketleri ile uygun şartlarda ve esnek koşullarda tüketicinin gelirine uygun ödeme planları ile finansman sağlanabilir. Finansman şirketlerinin diğer bir avantajı ise, satıcıların tüketicilere satmış oldukları malların ayıplı ya da kusurlu çıkmasından kredi kullandıran olarak finansman şirketleri de borcun tamamına karşı sorumludurlar.

Bu çalışmanın amacı, alternatif bir finansman tekniği olan finansman şirketleri hakkında genel bir bilgi verilerek finansman şirketinin faaliyetine ilişkin işlemlerinin muhasebeleştirilmesine ilişkin yapılması gereken muhasebe kayıtları ile ilgili örnek uygulamalar sunularak muhasebe literatürüne katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Finansman şirketleri, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, muhasebe

FINANCE COMPANIES IN ALTERNATIVE FINANCING AND ACCOUNTING

Abstract

The financing companies are companies that are established and operating in this field to provide loan for all kinds of goods and services. The number of these companies operating under the license of Banking Regulation and Supervision Agency in our country is fourteen as of today. The most basic feature of financing companies is that they provide financing at the point of sale. The financing companies make an agreement with the sellers of goods and services to be provided loan. Within the framework of this agreement, consumers have the opportunity to buy the goods they like by crediting it at the dealers. Financing companies can provide financing with flexible payment schemes that fit the consumer's income. Another advantage of financing companies is that the financing companies are responsible for the entire debts, as the company making the loan available when the goods sold to the consumers by the sellers are defective or faulty.

The purpose of this study is to contribute to the accounting literature by providing general information about finance companies which is an alternative financing technique and presenting sample applications of accounting records required for the accounting the operations of a finance company.

Keywords: Finance companies, Banking Regulation and Supervision Agency, accounting,

GİRİŞ

Finansman şirketleri taksitli satışların finansmanını sağlamaya yönelik olarak kurulan fiyatı yüksek ve tüketicinin kolayca alamayacağı ürünleri kredi vererek ekonomik hayata katkıda bulunan şirketlerdir ve dolaylı olarak üreticisi veya satıcıyı finanse eden bir uygulamayı gerçekleştirmektedirler.

Ülkemizde yaklaşık otuz yıl önce finansmanı şirketleri kavramı ortaya çıkmış ve finansman şirketleri kurulmaya başlanmıştır. Para piyasalarında yaşanan krizler ve yabancı sermayenin para piyasalarına girmesiyle birlikte finansman şirketlerine ihtiyaç doğmuş ve 1990'lı yıllarda bazı kanunsal altyapı hazırlıklarının ardından finansman şirketleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Finansman şirketleri bankaların tüketici kredilerini sınırlandırması sonucu rekabetçi piyasada duyulan ihtiyaç sonrası bankalara alternatif olarak oluşan kuruluşlardır. Finansman şirketlerinin varlığı eski bile olsa maalesef ülkemizde yeterince yayımlanmadığı görülmektedir.

Finansman şirketleri kuruluş ve faaliyetleri ile ilgili kanun ve düzenlemeler Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) bünyesindeki yönetmelik ve tebliğlerle çalışma esasları belirlenmiştir. Finansman şirketleri Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu'na tabidirler. Finansman şirketleri, işlemlerini muhasebeleştirmede, finansal tablolarının hazırlanmasında ve denetiminde Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu'nun yayınladığı Türkiye Muhasebe Standartları ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TMS/TFRS) çerçevesinde yapılmasına rağmen, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından yayınlanmış olan Tekdüzen Hesap Planı'ndan yararlanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, alternatif bir finansman tekniği olan finansman şirketleri hakkında genel bir bilgi verilerek finansman şirketlerinin tanınırlığını arttırmak, işlemlerin muhasebeleştirilmesine ilişkin yapılması gereken muhasebe kayıtları ile ilgili örnek uygulamalar sunularak muhasebe literatürüne katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

1. FİNANSMAN ŞİRKETLERİ

1929 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde başlayıp dünyayı saran büyük ekonomik bunalım sonrasında alım gücü düşen kitlelere alım gücü oluşturmak ve mal satış hacmini arttırmak için talep oluşturmak amacıyla 1930'lu yıllarda ABD'de kurulan finansman şirketleri, Avrupa'da da aynı problemlere çözüm amacıyla ortaya çıkmıştır. Finansman şirketleri para piyasalarında alternatif olarak yer alan tüketicilere kredi verme faaliyetinde bulunarak satıcıya dolaylı olarak destek olan şirketlerdir (Karadağ, 1997:7-8).

Finansman şirketleri, mal ve hizmet alımında gerçek ve tüzel kişilere finansman sağlayan kredi kuruluşlarıdır. Mal veya hizmeti satın alan kişinin adına mal veya hizmetin tesliminden sonra finansman şirketi tarafından satıcıya ödeme yapılmakta ve kredi geri ödemeleri, kredi kullanan kişi veya kurumlarca finansman şirketlerine yapılmaktadır. Finansman şirketleri mevzuatlarına uygun gereği kredilendirecekleri mal veya hizmetler için satıcılarla önceden yazılı şekilde genel bir sözleşme yapmaktadırlar. Finansman şirketlerinin sunduğu hizmetler taşıt kredisi, konut kredisi, dayanıklı tüketim malları ve hizmet sektörü kredileri, stok finansmanı kredisidir (www.fkb.org.tr). Finansman şirketleri tüketici finansman şirketleri, satış finansman şirketleri ve ticari finansman şirketleri olmak üzere üç gruba ayrılır (Karadağ, 1997:8).

1.1. Satış Finansman Şirketleri ve Ticari Finansman Şirketleri

Satış finansman şirketleri satıcılardan taksitli satış senetlerini satın alarak tüketicileri dolaylı finanse eden şirketlerdir. Dayanıklı mal, otomobil satan bir firma taksitli olarak

malını satar. Daha sonra bu taksitli satış sözleşmesi satış finansman şirketi tarafından satın alınır. Böylece satıcı alacağını satış finansman şirketinden alır (Önal, 1998. 89). Özellikle otomobil üreticisi şirketler başta olmak üzere dayanıklı tüketim malları üreten şirketlerin iştiraki olan finansman şirketleri piyasa şartlarına göre daha uygun kredi şartlarıyla müşterilerine otomobil ve dayanıklı tüketim malları kredisi sunmaktadır. Tüketicilere finansman sağlanmasının yanı sıra bu tür şirket yapılanması bayilerin üretici ana firmadan mal alımını da finanse edebilmektedir (Madura, 2010: 568).

Ticari finansman şirketleri çoğunlukla firmalara finansman sağlarlar. Bu şirketlerin büyük bir kısmı küçük ve orta ölçekli üretici ve toptancılara alacak senetleri finansmanı ya da faktoring hizmeti sunar. Alacak senedi finansmanı yoluyla ticari finansman şirketi alacak senetlerini elinde bulunduran firmaya doğrudan bir nakit kredi açmış olur.

1. 2. Tüketici Finansman Şirketleri

Tüketici Finansman Şirketleri orta ve uzun vadeli finansman sağlayan mali kurumlardan biridir. Tüketici finansman şirketlerinin temel amacı mal ve hizmetin satın alınması sırasında kredi kullandırmak suretiyle tüketiciyi, fiyat ve faiz dalgalarından korumak ve tüketicilerin nakit akışlarına uygun ödeme planları oluşturmaktır. Ülkemizde yaygın olarak tüketici finansman şirketleri yer almaktadır ve ondört adet tüketici finansman şirketi vardır. Tüketici finansman şirketleri tarafından kredilendirilen ürünler, otomobiller ve diğer taşıtlar, bilgisayar, cep telefonu, mobilya, dayanıklı tüketim malları, hipermarket ürünleri sayılabilir.

Tüketici finansman şirketleri ekonomide finansman sağlayan tüm kurumlar gibi harcamaları artırmak suretiyle ekonomik büyümeyi etkilerler. Tüketim harcaması ekonomik büyümenin en önemli unsurlarından biridir. Uygulanan ekonomik politikaların bazıları ile tüketimi kısma ya da artırmaya yönelik politikalar izlenir. Ülkemizdeki finansman şirketleri yönetmeliğe göre ana faaliyetleri dışında başka bir iş yapamazlar, teminat mektubu veremezler ve mevduat veya herhangi bir isim altında para toplayamazlar.

Türkiye’de finansman şirketleri genel olarak tüketici finansman şirketi olarak adlandırılrsa da kredilerinin önemli bir kısmını küçük ve orta büyüklükteki firmalara kullandırmaktadır. Makine ve teçhizat alımının yanı sıra hammadde alımında kullanılan bu kredilerin geri ödemesi nihai mal üretip satarak karşılanırken genel olarak krediler vadelerinde yenilenebilmektedir (Madura, 2010: 567).

Tüketici finansman şirketlerinin finansman sunan diğer kurumlara göre en önemli avantajı, alıcının bir malı temin etmek için gittiği satış noktasında kredi ihtiyacının da karşılanmasıdır. Yani bir hizmet ya da malı satın almak isteyen bir kişi malı sunan yetkili bir satıcıya gittiğinde, satıcıdan kredili olarak bu ürünü satın alabilmektedir. Böylece mal satışı hem daha kolay hale gelmekte hem de müşteri ekstra bir zahmet ve zaman kaybına katlanmaksızın hızlı bir şekilde bu mal ve hizmeti temin etmektedir.

2. FİNANSMAN ŞİRKETLERİNE İLİŞKİN İŞLEMLERİN TÜRKİYE MUHASEBE STANDARTLARINA GÖRE MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu’na göre, finansal kiralama, faktoring ve finansman şirketleri Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde tüm işlemlerini muhasebeleştirmeleri, finansal raporlarını anlaşılır, güvenilir ve karşılaştırılabilir, denetime elverişli ve doğru şekilde düzenlemek zorunda oldukları belirtilmektedir.

Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman şirketleri, ülkemizde Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) bünyesindeki yönetmelik ve tebliğlerle çalışma esasları belirlenmiştir. Finansman şirketleri, işlemlerini muhasebeleştirmede, finansal

tablolarının hazırlanmasında ve denetimde Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu usul ve esaslar çerçevesinde yapılmasına rağmen BDDK tarafından yayımlanmış olan Tekdüzen Hesap Planı kullanılmaktadır.

BDDK tarafından 24 Aralık 2013 tarih 28861 sayılı Resmi Gazete’de “Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketlerince Uygulanacak Tekdüzen Hesap Planı ve İzahnamesi Hakkında Tebliğ yayımlanarak finansal Kiralama ve Faktoring firmaları için özel Tekdüzen Hesap Planı hazırlanmıştır. Tekdüzen Hesap Planı, aşağıdaki gruplardan oluşmaktadır (www.resmigazete.gov.tr):

0 Dönen Değerler

1 Ana Faaliyetlerden Alacaklar

2 Yatırım Amaçlı Değerler ve Diğer Aktifler

3 Bankalardan Kullanılan Krediler ve Diğer Yabancı Kaynaklar

4 Özkaynaklar

5 Ana Faaliyet Gelirleri

6 Finansman Giderleri

7 Faaliyet Dışı Gelirler

8 Faaliyet Giderleri ve Diğer Giderler

9 Bilanço Dışı Hesaplar

Söz konusu Tekdüzen Hesap Planı’nda bulunan hesaplar, Türk parası ve yabancı para olarak ikiye ayrılmıştır. Türk parası ve yabancı para işlemler için çalışan hesaplar, 022 Yurtiçi Bankalar T.P, 023 Yurtiçi Bankalar Y.P. şeklinde büyük defter seviyesinde belirlenmiştir. Hesapların son hanesi çift sayı ise Türk Parası hesapları, tek sayı ise yabancı para hesapları olarak tanımlanmıştır.

2. 1. Finansman Şirketleri Muhasebe Uygulamaları

Finansman şirketleri tabi oldukları düzenlemeler uyarınca müşterilerine sadece finansman kredisi sağlayabilir. Dolayısıyla, finansman şirketlerince alınan teminatların kredi alacağından kaynaklanması gerekmekte, başka bir alacağı kapsamı mümkün değildir. Teminat, borçlu tarafından bir borcun ifa edilmesinin temini veya ifa edilmemesi halinde alacaklının uğrayacağı zararın karşılanabilmesi için alacaklıya verilen güvencedir. Kredi sözleşmelerinde yer alan rehin işlemi ise, aynı bir teminat olarak değerlendirilerek; alacaklının, borçluya ait malvarlığı üzerinde herkese karşı ileri sürülebilen bir hak olarak tanımlanmaktadır. Aşağıdaki örnek uygulama Koç Finans Finansman Şirketi’ne ait hesaplama aracından yararlanarak tasarlanmıştır.

Sıfır km binek otomobil almak isteyen müşteri A, almayı planladığı aracı kredi olarak ödemeyi planlamaktadır. 2 Ocak 2018 tarihinde araç tutarı 46.000 TL’yi faiz oranlarının daha cazip ve kredi kullanımının kolaylığı nedeniyle satıcı firmanın aracılığında X Finansman A.Ş.’den kullanmaya karar vermiştir. Kredinin vadesi 10 ay, faiz oranı ise 1,99% olarak belirlenmiştir. Söz konusu işlemlere ilişkin olarak X Finansman A.Ş.’nin sunmuş olduğu ödeme tablosu ve ilgili muhasebe kayıtları aşağıdaki şekilde oluşturulmaktadır.

Anapara: 46.000 TL

Faiz Oranı 1,99%

Aylık Taksit Tutarı: 5.226 TL

Taksit Sayısı: 10 Ay

Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu (KKDF) oranı tüketici kredilerinde % 15, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV) oranı %5 alınmıştır.

No	Anapara	Taksit	Anapara			
	Değeri	Tutarı	Tutarı	Faiz Tutarı	BSMV	KKDF
1	46.000TL	5.226 TL	4.128TL	915TL	46TL	137TL
2	41.872TL	5.226 TL	4.226TL	833TL	42TL	125TL
3	37.646TL	5.226 TL	4.325 TL	750TL	38TL	113TL
4	33.321TL	5.226 TL	4.430 TL	663TL	33TL	100TL
5	28.891TL	5.226 TL	4.536 TL	575TL	29TL	86TL
6	24.355TL	5.226 TL	4.644 TL	485TL	24TL	73TL
7	19.711TL	5.226 TL	4.755 TL	392TL	20TL	59TL
8	14.956TL	5.226 TL	4.867 TL	299TL	15TL	45TL
9	10.089TL	5.226 TL	4.985 TL	201TL	10TL	30TL
10	5.104 TL	5226 TL	5.104 TL	102TL	5TL	15TL
TOPLAM		52.260TL	46.000TL	5.215TL	262TL	783 TL

X Finansman A.Ş'nin muhasebe kayıtları aşağıdadır:

1) Finansman şirketlerince alınan teminatların kredi alacağından kaynaklanması gerekmekte, başka bir alacağı kapsamı mümkün değildir Teminat müşteriden alınarak nazım hesaplarda muhasebeleştirilmektedir.

02.01.2018	
924 ALINAN TEMİNATLARDAN ALACAKLAR	52.260
926 ALINAN TEMİNATLARDAN BORÇLAR	52.260

Kişisel kredisi müşteriye tahsis edildiğinde müşterinin satın aldığı araç, konut, arsa, gibi satın aldıkları varlık karşılığında aldıkları kredi ve faiz tutarı kadar teminat almaktadırlar.

2) Müşteriye verilen kredi tutarı:

02.01.2018	
128 KISA VADELİ TEMİNATLI FİNANSMAN KREDİLERİ	46.000
390 MUHTELİF BORÇLAR	46.000

3) Satıcıya ödemenin yapılması durumunda yapılacak olan muhasebe kaydı:

02.01.2018	
390 MUHTELİF BORÇLAR	46.000
022 YURT İÇİ BANKALAR	46.000

Yukarıdaki muhasebe kaydında görüldüğü üzere, finansman şirketi tüketici adına burada satıcıya ödeme yapmaktadır. Satıcıya ödeme finansman şirketinin bankada bulunan hesabından yapılmaktadır. Finansman şirketinin kasasından yapılan ödemelerde 010 Kasa hesabı kullanılmaktadır.

4) Genel olarak sektörde yaygın olarak ay sonları itibarıyla reeskont kayıtları oluşturulmakta ve ertesi gün ters kayıtla iptal edilmektedir. Bu kapsamda ödemenin takip eden ayın 29 nci günü olduğu varsayımı altında o aya tekabül eden faiz tutarına ilişkin reeskont kayıtları aşağıdaki şekilde oluşturulmaktadır.

Ocak ayına ait reeskont tutarı: $[(915 / 30) * 29] = 885$ TL

31.01.2018	
220 ANA FAALİYET ALACAKLARI FAİZ VE GELİR TAHAKKUK VE REESKONTLARI	885
524 KISA VADELİ FİNANSMAN KREDİLERİNDEN ALINAN FAİZLER	885

6

5) Reeskont kaydı ertesi gün ters kayıtla iptal edilmektedir.

01.02.2018	
524 KISA VADELİ FİNANSMAN KREDİLERİNDEN ALINAN FAİZLER	885
220 ANA FAALİYET ALACAKLARI FAİZ VE GELİR TAHAKKUK VE REESKONTLARI	885

6) İlk taksit tutarına ilişkin tahakkuk ve tahsilatına ilişkin kayıtlar aşağıdaki şekilde oluşturulmaktadır.

02.02.2018	
220 ANA FAALİYET ALACAKLARI FAİZ VE GELİR TAHAKKUK VE REESKONTLARI	915
278 MUHTELİF ALACAKLAR	183
380 ÖDENECEK VERGİ RESİM HARÇ PRİM VE FONLAR	183
524 KISA VADELİ FİNANSMAN KREDİLERİNDEN ALINAN FAİZLER	915

02.02.2018	
022 YURTIÇİ BANKALAR	5.226
220 ANA FAALİYET ALACAKLARI FAİZ VE GELİR TAHAKKUK VE REESKONTLARI	915
278 MUHTELİF ALACAKLAR	183
128 KISA VADELİ TEMİNATLI FİNANSMAN KREDİLERİ	4.128

7) Ödemeler tamamlandığında en son ödemedden sonra nazım hesap muhasebe kaydı ters kayıtla iptal edilir. Kredi 02.01.2018 tarihinde alınıp 02.10.2018 tarihinde sona ermektedir.

02.10.2018	
926 ALINAN TEMİNATLARDAN BORÇLAR	52.260
924 ALINAN TEMİNATLARDAN ALACAKLAR	52.260

SONUÇ

Para piyasalarındaki kriz ve yabancı sermayenin para piyasalarında yer alması ile birlikte finansman şirketleri de bu sektörde faaliyet göstermek amacıyla Türkiye'ye girişinin ardından karşımıza çıkmaya başlamışlardır. Fakat finansman şirketleri geçen süre boyunca sektörün genişlemesine imkan verecek kanuni altyapı çalışmalarının devamının gecikmesi nedeniyle aynı alanda faaliyet gösteren bankaların çok gerisinde kalmışlardır. Finansman şirketlerinin faaliyetleri içinde mevduat toplamak ve teminat mektubu vermek yer almamaktadır. Tüketici finansman şirketleri ekonomik büyümenin önemli göstergesi olan kredi piyasasında bankalarla rekabet etmektedir.

Ekonomide tüketiciler açısından finansman şirketleri gibi seçeneklerin olması ülke kalkınmasına destek olacak ve finansman sorununa da büyük katkısı olacaktır. Tüketicilere sağlanan krediler, kredi kullananların satın alma gücünü artırmaktadır ve

bu da ekonomide toplam tüketimi artırmakta, üretim ve istihdamı uyarmaktadır. Finansman şirketleri kullandıkları krediler ile tüketimi etkiler iken, tüketimdeki artış yatırımları uyaracaktır. Finansman şirketlerinin sayısının artması, çeşitlendirilmesi tüketicilere uygun koşullarda alternatif sağlanması ve üreticilere ve satıcılara da dolaylı olarak katkısı nedeniyle ve finansal sorunların çözümünde ciddi destek sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, <https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/default.aspx>, [Erişim Tarihi: 15.05.2018].

Finansa Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketlerince Uygulanacak Tekdüzen Hesap Planı ve İzahnamesi Hakkında Tebliği, <https://www.fkb.org.tr/Sites/1/upload/files/1-240.pdf>, [Erişim Tarihi: 11.05.2018].

Finansal Kurumlar Birliği, <https://www.fkb.org.tr/>, [Erişim Tarihi: 16.05.2018].

Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6361.pdf>, [Erişim Tarihi: 05.05.2018].

Karadağ, N. (1997). *Tüketici Finansman Şirketlerinin Varlığa Dayalı Menkul Kıymet İhracı*. Ankara: SPK, Yayın No:84, 6-7-8.

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, <http://kgk.gov.tr/>, [Erişim Tarihi: 17.04.2018].

Koç Finans Finansman Şirketi, <https://www.kocfinans.com.tr/tr/hesapmatik/> [Erişim Tarihi: 04.04.2018]

Madura, J. (2010). *Financial Markets and Institutions*, 9. Baskı, South-Western Cengage Learning.

Önal, Yıldırım B. (1998), Genel Olarak Finansman Şirketleri ve Türkiye’de Şirketlerinin Satıcı/Üretici Firmalar Açısından Değerlendirilmesi, *Çukurova Üniversitesi, Sosyal Finansman Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 5, (5), 87-98.

Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/12/20131224-8.htm>, [Erişim Tarihi: 25.04.2018].

CITATION: *Bildiriler - IBAD 2018 – 3rd International Scientific Research Congress on Humanities and Social Sciences, July 9-11, 2018 - Skopje, Macedonia*

ISBN: 978-605-66529-1-2

DOI: 10.21733/ibad.444214

PAGES: 9-16

ÇETİN ALTAN'IN “KÜÇÜK BAHÇE”Sİ

Hasan Yürek^{1*}, Sema Uğurel²

¹Doç. Dr. , Mersin Üniversitesi, Türkiye, hyurek@mersin.edu.tr

²Mersin Üniversitesi, Türkiye, sema_ugurel@hotmail.com

*Sorumlu yazar

Özet

1927-2015 yılları arasında yaşayan Çetin Altan Türk edebiyatının önemli isimlerindedir. Sanatçı edebiyatın roman, şiir, oyun, hikâye başta olmak üzere çeşitli türlerini örneklemiştir. *Küçük Bahçe*, yazdığı dört romanın sonuncusudur. Yazar, bu romanda 12 Mart 1971 askeri darbesini konu edinir. Yazar, bu eserde kendi yaşadıklarından hareket eder. 12 Mart 1971'deki askeri darbe sonrasında sol görüşlü biri olarak zorluklar yaşayan Çetin Altan, bu zorlukları romanda ele alır. Eserde X adlı bir başkişi ekseninde bu zorluklar irdelenir. X, belirtilen süreç içerisinde soyutlanmaya, etkisizleştirilmeye, çalışılan biridir. Romanda onun bu süreçte yaşadıkları ön plana çıkarılır. Böylece yazar X üzerinden kendisinin yaşadıklarını kaleme almış olur. Bu çalışmada belirtilen temel özellikleriyle ön plana çıkan *Küçük Bahçe* başlıklı roman tematik ve kurgusal özellikleriyle incelenecektir. Çalışmanın amacı yazarın neyi nasıl anlattığını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Roman, Çetin Altan, *Küçük Bahçe*.

ÇETİN ALTAN'S “KÜÇÜK BAHÇE”

Abstract

Çetin Altan, who lived between 1927 and 2015, is an important figure in Turkish literature. The artist exemplified various types of literature, especially novel, poem, play, story. *Küçük Bahçe* is the last of four novels he wrote. The author describes the March 12, 1971 military coup in this novel. The author moves from his own life in this novel. Çetin Altan, who had difficulties as a left-winger after the military coup on March 12, 1971, takes these difficulties in novel. These difficulties are explored on the axis of an individual named X. X is the one to be abstracted, deactivated, worked in the process specified. In the novel is put on the foreground that he lived in this process. Thus, the writer receives the remnants of his living through X. The novel titled *Küçük Bahçe* will be examined with its thematic and fictional characteristics. The purpose of your work is to show what the author is talking about.

Keywords: Novel, Çetin Altan, *Küçük Bahçe*.

Giriş

Çetin Altan, farklı yönleriyle Cumhuriyet tarihinin önemli bir simasıdır. Onun siyaset adamı, gazeteci gibi farklı yönlerinden biri de romancılığıdır. Kendisi toplamda dört roman kaleme almıştır. Bunlar sırasıyla *Büyük Gözaltı* (1972), *Bir Avuç Gökyüzü* (1974), *Viski* (1975) ve *Küçük Bahçe* (1978) adlı romanlardır. Burada ele alınacak *Küçük Bahçe* onun son romanıdır. Yazar, yazımını 18 Mayıs 1977'de tamamladığı eseri 1978 yılında yayımlamıştır. Çetin Altan, 1970'li yıllarda romanlarını yayımlamış, daha sonraki süreçte ise roman faaliyetlerine devam etmemiştir. *Küçük Bahçe*'de olduğu gibi diğer romanlarda da ağırlıklı olarak yaşadıklarını anlatması itibarıyla bu dönemde Altan'ın 12 Mart 1971 askeri darbe sürecini ve daha sonrasını kendi bağlamında anlatmak gayesiyle hareket ettiği söylenebilir. Nitekim Reha Muhtar'ın bu romanın başkışisi X'i kastederek "*Bay 'X' Çetin Altan'ın bizzat kendisidir...*" (Muhtar 2015) demektedir.

Romanda adı verilmeyen ve X olarak anılan bir başkışı mevcuttur. Onun yaşadıkları geriye dönülerek ve fantastik unsurlara yer verilerek anlatılmaktadır. Bunun yanında X'in hikâyesiyle bağı bulunmayan üç farklı kadın-erkek ilişkisine yer verildiği de görülmektedir.

Özet

X, romanın başından sonuna kadar bahçesindeki şezlongda oturmaktadır. Bu süreçte geçmişe gider, hayaller kurar, fantastik anlar yaşar. X, yalnız ve yalıtılmıştır; onunla siyasi görüşlerinin muhalif olması sebebiyle uğraşan karşı güçler onu yok etmek istemektedir. X, şezlongunda uzanırken dalıverir. Bahçenin dışında Migros kamyonunun etrafında toplanan kadınların alışveriş seslerini duyar, kendisine işaret eden birini görür. Kendine parmakla gel gel diye yaklaşan birinin peşine takıldığında kendini, tanımadığı bir evde bir kadının zengin kocası olarak bulur. Kadına, kocası olmadığını söyler ama kadın, X'i ciddiye almaz. Daha önce de gel işareti yapan adamdan kaçmak için gökyüzünde bulutlar arasında gezinen uçağa kendini ışınlanmış, kendini bir anda uçakta bulmuştur. Bindiği uçak bir süre sonra içindeki yolcularla birlikte yanarak düşmeye başlamış ve X gibi boşlukta yok olmaya yol almıştır. X'in gittiğini sandığı başka bir mekân ise bir türlü çıkış yolunu bulamadığı vagonlarında bebeklerin ve kadın bacaklarının görüldüğü trenlerin yer aldığı perondur. X, bir süre sonra kendini yine küçük bahçesinde bulmuştur. Şezlongda bulutlara bakarken bu sefer de zengin, yaşlı bir emekli biyoloji öğretmenin şoförü olmuştur. Kadına, şoförü olmadığını söylediğinde kadın onu duymaz ve X'in cümleleri boşlukta yok olur. Kadınla deniz kenarında çay içip, cami gezip dua ettikten sonra oradan da kaçarak yine küçük bahçesindeki şezlonga döner.

X, başka bir hayalinde kendine kırmızı bir telefonla gelen civcivin getirdiği telefonu açmış, toplantıya beklendiğini duymuş ve holdinge gitmiştir. Bu sefer büyük bir holdingin patronudur. Bakanlarla yakın bir ilişki içindedir. Karısı, kızı bir de Lili adında sevgilisi vardır. O hayattan kaçmak istediğinde kendini yine küçük bahçesindeki şezlongunda bulur.

Siyasi yönü nedeniyle bütün işlerini, ilişkilerini bozan kendisiyle uğraşan adamlar, bu boşluğun yarattığı yalnızlık ile X'in intihar etmesini beklemektedir. X de intiharı düşünür ama kendisine oynanan oyunun farkında olduğundan böyle bir eğilim göstermez. X, küçük bahçesinde bulutlara baktığında akşamın hiç gelmeyeceğini hisseder. Kendisiyle uğraşanlar intihar etmeyeceğini anladıklarında X'i öldürmeyi düşünürler. Bunu düşünen adamın, tayini çıkar, yerine ise yardımcısı getirilir. X'in kaderi artık yardımcının elindedir.

X'in başından geçenler dışında kalan, onun hikâyesiyle bağı olmayan üç farklı hikâye daha vardır. Bu hikâyelerin içerik olarak ortak özellikleri kadın-erkek ilişkileri ekseninde olması ve anlatı içinde bölüm bölüm verilir sona ulaştırılmasıdır. Bunların olay akışı şu şekildedir:

Pembe ile İdris'in Hikâyesi

Bir köyde yaşayan Pembe kovalarıyla çeşmeye su almaya gittiğinde babasıyla arası bozuk olan İdris'le karşılaşır. İdris, Pembe'ye yardım edip yanından gider; iki genç birbirinden etkilenir. Pembe, İdris'i aklından çıkaramaz ve yaşadıklarını, iki aile arasındaki husumet dolayısıyla, ailesiyle paylaşmaktan korkar. İdris'in ise niyeti farklıdır. O, Pembe'nin babasından öç almak için kızı kaçırmayı planlamaktadır. Sonunda Pembe, İdris'le kaçar. Jandarma, ikisini yakalar ve İdris'i vurur. Pembe'yi köyden Kasım Bey yanına alır ve sürekli onunla beraber olur. Bu durumu fark eden Kasım Bey'in hanımı, Pembe'yi evden atar.

Müjgân ile Nihat'ın Hikâyesi

Müjgân boşanmış bir kadındır; Nihat ise eşiyile mutsuz bir avukattır. Nihat ve Müjgân arasında bir ilişki vardır. İkisinin beraber olduğu bir gün yanlarına gelen polis Nihat'ı gözaltına alır. Bunun sebebi kendini öldüren Nihat'ın karısının bıraktığı mektupta Nihat'ı suçlamasıdır. Bu olaydan sonra Müjgân ve Nihat bir daha görüşmez. Nihat, bir süre sonra serbest kalsa da karısının ölümünden dolayı vicdan azabı çeker. Nihat, başka biriyle evlenirken Müjgân eski kocasına döner.

Aysu ile Erdoğan'ın Hikâyesi

Aysu ile Erdoğan üniversiteli, birbirini seven iki gençtir. Komünist olan Aysu, Erdoğan'ı da kendi düşüncelerine çekmek ister. Erdoğan da Aysu'ya olan aşkın da etkisiyle komünizme yakınlık duymaya başlar. İkisi bir gün Erdoğan'ın evine giderler. İkisi evde uygunsuz şekilde Erdoğan'ın annesi ve babasına yakalanırlar. Erdoğan'ın annesi Aysu'yu bir hayat kadını olarak görür ve evden kovar. Erdoğan da peşinden gitmek ister; ancak babasının engellemesiyle bunu yapamaz. O, annesine direnip gideceksen babasının tepkisi üzerine sevdiği kızın peşinden gitmez. Erdoğan'ın peşinden gelmeyeceğini anlayan Aysu, evden ağlayarak ayrılır.

İkisi bir daha görüşemez. Aysu'yu ailesi Londra'ya gönderir ve Aysu orada birkaç yıl Danimarkalı bir adamla yaşar. Daha sonra bir İsviçreliyle evlenerek Belçika'ya yerleşir. Erdoğan ise komünist faaliyetlere devam ettiğinden üç yıl cezaevinde yatar. Erdoğan, Aysu'yu unutamaz. Okulunu zorla bitirir. O komünist çalışmalar ekseninde hayatını sürdürür.

Olay Örgüsü-Kurgu

Romanın orijinal bir kurgusu vardır. Bunu sağlayan temel husus farklı hikâyelerin varlığıdır. Bu hikâyelerin tek ortak noktası kişiler açısından olumsuz olmalarıdır. Romanın temel gayesi X ekseninde muhalif bir insanın yaşadığı sıkıntıları anlatmaktır. Dolayısıyla romanın başından sonuna kadar küçük bahçede oturmakta olan X'in geçmiş, hayal, fantastik gibi unsurlar kullanılarak aktarılan hikâyesinin ön planda olduğu söylenebilir. Bunun dışında yukarıda da üzerinde durulan üç ayrı hikâyenin varlığı söz konusudur. Bu birbirinden bağımsız üç hikâye farklı zaman ve mekânlarda geçmektedir. Bunların X'le de bir bağlantısı yoktur. Dolayısıyla romanda bu hikâyelerin varlık nedeni üzerinde durmak gerekir. Bu hikâyenin içeriğine bakıldığında, bunların esas hikâyeye bir bağlantısını görmek mümkün değildir. Ne X bu hikâyede geçen kişileri ne de bu kişiler X'i tanımaktadır. X'in hikâyesi soyutlanmış bir bireyin hikâyesiyken diğer üç hikâye mutlu sonla bitmemiş üç ayrı kadın-erkek hikâyesidir. Bu birbirinden bağımsız hikâyelerin varlığı roman içerisinde biçim-içerik bütünlüğü sağlama çabası olarak görülebilir. Yazar, X ile anlatmak istediği soyutlanmış, yalnızlaştırılmış, tek bırakılmış bireyi ortaya koyduğu birbirinden bağımsız hikâyelerle desteklemektedir. Bir başka ifadeyle X'in belirtilen özellikleri esas hikâyeden ayrı metinler verilerek içerik-biçim paralelliği sağlanmaktadır. X, nasıl soyutlanmış, yalnızlaştırılmış, tek bırakılmış ise üç hikâye de romanda o konumdadır. Belirtilen bu özellikler aracılığıyla X'in konumu kurgusal düzlemde ifade edilmektedir.

X'in hikâyesi ile diğer hikâyeler arasında sürükleyicilik bağlamında da bariz bir fark mevcuttur. X, romanın başından sonuna kadar bahçedir. Bu süreçte dışarıdan gelen alışveriş seslerini duyar, onlarla ilgili değerlendirmelerde bulunur; geçmişe gider, hayaller, fantastik

unsurlar içerisinde bulunur. Bu kısımlarda anlatılanlar parça parça ve birbirini izleyen olaylar olmadığı için sürükleyicilik pek bulunmamaktadır. Diğer üç hikâye ise kısım kısım aktarılmasına rağmen tek bir olay üzerinden yürümesi itibarıyla daha sürükleyici konumdadır.

Romanda üzerinde durulan kurgu özellikleri metni modern kılmaktadır. Sadece belli bir olay anlatımına dayanmayan farklı hikâyeler üzerine kurulmuş metin kurgusal farklılığıyla okuyucuyu düşündürmekte, yoruma açık hâle gelmektedir. Birbirinden kopuk gözükten hikâyelerin, belirtildiği bağlamda, içerik-biçim açısından bir araya getirilebilmesi kurgu üzerinde durulduğunun, ortaya modern bir anlatı koyma niyetinin göstergesidir.

Tema

Tema, 12 Mart 1971'deki askeri darbedir. 1971'deki darbeden sonra sol görüşlü birinin, X'in yaşadığı sıkıntılar vardır. Onun siyasi duruşu "*kendisi de arkadaşları da yeraltı çalışmalarından yana değildiler. Yeraltı çalışmaları masum bir çizgiyi aşmasa bile, daima karşı tarafın işine yarıyordu. Mücadeleyi su üstünde başlatmışlar ve su üstünde büyük bir açıklıkla götürüyorlardı. Gizli toplantılarda bile söylenmekten çekinilen sözleri, miting alanlarında bağırıp duruyorlardı. Gizli örgüt yakalamaya alışık olan polis, böylesi açık bir muhalefet karşısında ne yapması gerektiğini saptayamıyor, hep yine eski alışkanlığıyla parti çalışmalarında bir gizlilik yakalamaya uğraşıyordu.*" (Altan 1998: 40) cümlelerinden anlaşılacağı gibi yasal ama muhalif bir duruştur.

Eserde adı X olarak verilen başkışı darbenin etkisiyle hapis yatmış hapisten çıktıktan sonra da karşı güçlerin bilinçli bir çabasıyla da hayattan koparılmıştır. X'in adının eserde direkt verilmemesinin nedeni, 12 Mart sürecinde X'in yaşadıklarını yaşayan bireylerin temsil edilme isteğindedir.

X, sol görüşlü biri olarak etkili olmasın diye devlet görevlileri tarafından hayattan koparılarak yalnız bıraktırılmış, soyutlanmıştır. Onun bu hâli "*Postacı X... 'e hiçbir zaman gelmeyecekti. Bu da kesindi. Kendisine iki satır bir şey yazacak kimse yoktu dünyada. Yazan olsa bile bunun X... 'in eline geçmesi olanağı yoktu. Nasıl ki X... 'de bir şey yazsa yerine gitmezdi. Birileri böyle kara almışlardı... X... bu boşluğa ne zaman düştüğünü tam çıkaramıyordu. İş istese, iş yoktu; konuşmak istese, konuşacak kimse, sevişmek istese, sevişecek sevgili... Bütün bunlara nasıl direneceğini tam kestiremiyordu... Yaşadığının tek kanıtı arkadan gelen sesleri duymaya devam etmesiydi.*" (Altan 1998: 30) cümleleriyle anlatılmaktadır.

Onu belirtilen hâle getirenlerin niyeti X'i yaşayamayacak duruma getirip intihara yöneltmektir. X ölmeyi bazı zamanlarda kurtuluş olarak görse de kendisine oynanan oyunun farkında olarak direnme çabasındadır. Aşağıdaki cümleler bunun göstergesidir:

" X... :

– Telefon artık hiç çalmayacak, dedi.

İçinden başka bir ses:

– Belli olmaz, diyordu. Belki çalar. Hem de bakarsın şimdi... Her şey bir anda değişebilir. Işınlandığın boşluktan dünyaya yeniden dönersin.

Bu bir umuttu. Belki de aslı astarı olmayan bir umut. Bu umudu kökünden budayarak yaşama olanağı var mıydı?

Umut kalmayınca intihar bir ödevdir. Kim demişti bunu? Galiba Voltaire.

X... :

– Dayanacağım, dedi. Dayanmalıyım... Sonuna kadar. Ama sonu neydi ki?.. (Altan 1998: 137)

Dönem içerisinde muhalifliğinden dolayı potansiyel tehlike olarak görülen X ve X gibilerinin sürekli sorgulandığı, izlendiği başkışı üzerinden ortaya konur. X, küçük bahçesinde hayali birinin kendisini şöyle sorguladığını tasavvur eder:

– Söyle bakalım niye doğdun?

– Söyle bakalım niye yemek yiyorsun?

– Söyle bakalım niye uyuyorsun?

- Söyle bakalım niye uyanıyorsun?
- Söyle bakalım niye arkadaşların var?
- Söyle bakalım niye gülüyorsun?
- Söyle bakalım niye ağlıyorsun?
- Söyle bakalım niye dişlerini fırçalıyorsun?
- Söyle bakalım niye çiş ediyorsun?
- Söyle bakalım niye sokağa çıkıyorsun?
- Söyle bakalım niye su içiyorsun?
- Söyle bakalım niye müzik dinliyorsun?
- Söyle bakalım niye kitap okuyorsun?
- Söyle bakalım niye nefes alıyorsun?
- Söyle bakalım niye hapşırıyorsun?
- Söyle bakalım niye elektrik santralini patlattın?
- Söyle bakalım niye vapurları batırdın?
- Söyle bakalım niye uçağı düşürdün?
- Söyle bakalım niye yaptın depremi?
- Söyle bakalım niye yıktın köprüyü?
- Söyle bakalım niye tırnakların uzuyor?
- Söyle bakalım niye tıraş oluyorsun?
- Söyle bakalım niye berbere gidiyorsun?
- Söyle bakalım niye nutuk söyledin?
- Söyle bakalım niye düşünüyorsun?
- Söyle bakalım niye sigara içiyorsun?
- Söyle bakalım üç yıl önce beş şubatta ne yaptın?
- Söyle bakalım dört yıl sonra on dört nisanda ne yapacaksın?
- Söyle bakalım niye düş görüyorsun?
- Söyle bakalım ne zaman öleceksin?

Cevaplara göre ya on bin mumluğ ampullerin ışığıyla sıcaklığı artacak, ya hafif hafif azalarak nerdeyse yıkılmak üzere olan suçluyu, bir an için yeniden yaşama bağlayacaktı... Ve sonra tekrar ampullerin ışığıyla ısı artmaya devam edecekti...

- Söyle bakalım niye doğdun?
- Söyle bakalım niye dişlerini fırçalıyorsun?
- Söyle bakalım niye uçağı düşürdün?” (Altan 1998: 48-49)

Bu kısımdan anlaşılabilceği üzere 12 Mart 1971 sürecinde tehlikeli görülen insanların sürekli izlendiği, sorgulandığı, işkence gördüğü; daha genel bir ifadeyle her açıdan kısırıldıkları vurgulanmaktadır.

Belirtilen özellikleriyle X, 12 Mart 1971'deki askeri darbenin zor durumda bıraktığı insanların biridir. O, belirtilen dönemde bu durumu yaşayan çoğu insanın temsilcisidir ki bu sebepten de adı X'tir. Bu bağlamda X, tekilde tümelin ifadesidir. Onun yaşadığı olumsuz durum romanın sonunda çok çarpıcı bir şekilde yeniden işlenir. “Kocakarının gözü bir ara küçük bahçeye takıldı. Küçük bahçe, uzamış, otları ısırganlarıyla bakımsız bir mezarlığa benziyordu. Ne çevresinde lükstrumlar vardı, ne içinde çıtır gülleri, ne de akasyaların altında şezlong.

Koca memeli:

- Burası da yıllardır böyle boş, ne kimse sahip çıkıyor, ne kimse uğruyor, dedi.

Kocakarı:

- Ya öyle, dedi, bir ara satıldığını duyduk ama aslı çıkmadı...

Öteki kadınlar da ellerinde kese kâğıtları, naylon torbalar evlerine dönüyorlardı. X... yaşamış mıydı, yaşamış mıydı? Kim bilir...” (Altan 1998: 213-214)

cümlelerinden anlaşılabilceği gibi roman sonunda küçük bahçede kimsenin olmadığı söylenir. Bunun sebebi X'in içine düşürüldüğü sıkıntılardan, soyutlanmışlıktan adeta yok durumuna geldiğini vurgulamaktır. Anlatıcı soyutlanmış bireyi aktarabilmek için roman sonunda aslında

öyle biri olmadığını söyleyerek ifade etmektedir. Böylece gerçekte olan birinin dönemin şartları içerisinde adeta yok sayılması çarpıcı bir tarzda vurgulanmaktadır.

Böylece romanda X, adlı başkişiden hareketle 12 Mart 1971 askeri darbe süreci ele alınır. Bu süreç ele alınırken yapılan değerlendirmeler olumsuzdur. Darbe sürecinin özellikle muhalif insanlara yaşama hakkı tanımadığı, yok etmeye çalıştığı vurgulanır. Kendisi de bu sürecin olumsuzluklarını yaşayan Çetin Altan böylece temayı kendi yaşadıklarından da hareketle ortaya koymuş olur.

Zaman

Eserin nesnel zamanının eserden tespit etmek pek de mümkün değildir. Çünkü X, romanın başından sonuna kadar küçük bahçede oturmakla beraber bunun hangi zaman dilimini kapsadığına dair bir ayrıntı yoktur. Roman dışı unsurlardan hareketle ise romanın beş dakikalık bir zaman diliminde geçtiği söylenebilir. Bunu ifade eden kişi Çetin Altan'dır. Yazar, bir söyleşide söylediği üzere "*Küçük Bahçe beş dakikada geçen bir romandır*". (Kabaş 1998) Bu zaman dilimi "*zaman bir temmuz ikindisinde donmuş muydu ne? Belki geçen yılın temmuz ikindisiydi, belki on yıl sonrasının. Bunu X... de bilmiyordu, başka kimse de... Ama hava sıcaktı, yaprak kıvırdamıyordu. Çıtır gülleri boyunlarını dökmüş duruyorlardı. X... akasyaların altındaki şezlongta uzanmış oturuyordu. Bu kesindi. Hiç değilse bunun kesin olması gerekirdi. Korkusuz Jean'ın da bir temmuz ikindisini yaşadığı kesindi. Hitler'in de, Feyzullah Bey'in küçük kızı Gülten'in de... Kendisinin de. Sahi gerçekten kendisi yaşıyor muydu?*" (Altan 1998: 29) cümlelerinden anlaşılacağı gibi sadece temmuz ifadesiyle tam bir netlik olmadan verilmektedir.

Roman, başkişi X'in yaşadığı beş dakika üzerine eser kurgulanmıştır. Bununla birlikte romanın bu beş dakikayla sınırlı kalmadığı görülmektedir. Bu sınırlı zaman dilimi geriye dönüşler, hayal ve fantastik unsurlarla genişletilir. Örneğin X'in hayal-gerçek karmaşası içinde anlattığı hayatında geçmişe dair cezaevinde yattığı zamanı anlattığı "*cezaevinde bazmorfin kaçakçılığından tutuklanmış genç bir şoför vardı. Bitirim bir delikanlı pozlarında kolları kabarık dolaşmasına rağmen, sık sık kriz geçirir, ağlayarak başını duvarlara vururdu.*" (Altan 1998: 96) cümleleriyle başlayan kısım; polis olup olmadığını anlayamadığı kendinden on üç, on dört yaş küçük sevgilisiyle yaşadığı iki yılı anlatan "*evli değildiler. İki yıldır birlikte oturuyorlardı. Aralarında on üç, on dört yıllık bir yaş farkı vardı. Kadın çok gençti.*" (Altan 1998: 38) cümleleri; bankada çalıştığı zamanları anlatan "*X... bir bankada şef yardımcısıydı. Önünde bir hesap makinesi yatırılan paralarla çekilen paraları topluyordu.*" (Altan 1998: 194) gibi ifadeler zaman genişlemesini somut olarak göstermektedir. Bu örneklerde geçmişe gidilmekte, zaman genişletilmektedir.

Üzerinde durulan hususlardan hareketle bu romanın anlattığı nesnel zaman diliminin ancak roman dışı unsurlarla belirlenebildiğini söylemek mümkündür. Yazarın bizzat yaşadığı 12 Mart 1971 sürecinin konu edilmesi bu romanın 1970'lerde geçtiğini gösteren dış unsurdur. Altan, belirtilen süreci beş dakikalık bir zaman dilimine sığdırmış, bununla birlikte farklı unsurlarla genişlettiği, zaman kırılmaları yarattığı anlatımıyla aynı zamanda modernist bir zaman anlayışı ortaya koymaktadır.

Mekân

Zaman kısmında belirtilen beş dakikanın geçtiği yer romana da ad olan küçük bahçedir. X'in bulunduğu bu bahçe "*bir temmuz ikindisi... X... bahçedeki akasyaların altında şezlonga uzanmıştı. Oraya buraya serpilmiş yerden bitme çıtır gülleri, boyunlarını bükmüş düşünüyorlardı. Birkaç beyaz bulut kümesi, mavi gökte hareketsiz duruyordu. Bahçeyi çevreleyen lükstrumlar X...'i dış dünyadan saklıyordu. Dış dünya, bahçenin dibinden geçen asfalt yol, karşıdaki bakkal ve otobüs durağından ibaretti. Hava oldukça sıcaktı. Hiçbir esinti yoktu. Yaprak kıvırdamıyordu. Biraz önce bahçenin dibinden geçen asfalta Migros'un kamyonu gelmiş, geldiğini mahalleye duyurmak için de uzun uzun kornasını çalmıştı. Mahallenin kadınları alış veriş yapmak için kaldırımın üstüne birikmişlerdi.*" cümleleriyle tasvir edilir. (Altan 1998: 9) X, politik kimliğinden dolayı, kendisiyle uğraşanlar tarafından soyutlanarak küçük bahçesinde sıkışıp kalmıştır. X'in soyutlanmasının

anlatımında küçük bahçe önemli bir yer tutmuştur. X, zamanın geçmediğini düşündüğü küçük bahçesindeki şezlongda kalmak zorunda bırakılmıştır. Bu soyutlanma sonucunda kendisiyle iletişim kuran, arayan, mektup gönderen kimsesi kalmamıştır. Mekân-kişi ilişkisi X'in mahkûm olduğu küçük bahçeyle verilmiştir. Dışa kapalı mekân soyutlanmış bireyi temsil etmektedir.

Bahçe dışında kalan mekânlar ise hayali, geçmiş ya da fantastik olayların anlatıldığı yerlerdir. Bu mekânların olay yeri olma dışında bir işlev taşımadığı görülmektedir. Örneğin X'in yaşlı bir kadınla evli olduğunun anlatıldığı kısımda geçen dağdaki villa "büyük bir dağ. Dimdik, yalçın ve tepesi karlı. Öyle karşıda duruyor. Karlar dağın doruğundan aşağıya doğru, çikolatalı pasta üstüne az gelmiş beyaz krema gibi azalıp beneklenerek iniyordu. Rüzgâr tutmayan girintilerde hiç kar yok. Ucu göğe dayanmış bu koca karlı dağda ne? Tek katlı bir ev; daha doğrusu bir dağ villası. Rutik bir veranda, evi çepeçevre dolaşılıyor. Önde bir bahçe bahçe, az çok bakımlı. İçerde şömineli, alçak tahta tavanlı bir salon. Yerler tahta, cilalı...Duvarlar beyaz. Sağda solda devetabanları, kauçuklar. Bir kıyıda görülmemiş büyüklükte mor ortancalar... Bir iki kitap dolabı... bu dekora hantal gelmeyecek incelikte resimler... rahat yeşil koltuklar, alçak tahta sehpa, oraya buraya atılmış İran seccadeleri... Yandaki yemek bölümü, lambri. Yemek masası cilalı beyaz tahta. Dolaplar tahta... her şey sıcacık tahta. Ve tozsuz... salonun verandaya bakan bölümü baştan aşağı cam... ve karşıda ucu göğe dayanmış, karlı kocaman bir dağ." (Altan 1998: 51-52) cümleleriyle tasvir edilirken anlatılan gelişmelerin mekânı olmaktan öteye gitmez.

Bunun yanında romanda anlatılan üç farklı hikâyenin de başka başka mekânlarda geçtiği görülmektedir. Burada da mekân olay yeri işlevindedir.

Böylece romanda mekânın hem mekân-insan ilişkisi kurularak başkışinin durumunu anlattığı hem de olay yeri olma işlevinde kullanıldığı söylenebilir.

SONUÇ

Yaşanan toplumsal, siyasal, ekonomik ve benzeri gelişmelerin edebiyattan, romandan uzak kalması, onları etkilememesi mümkün değildir. Her türlü gelişim ve değişimin yankısı mutlaka bir şekilde edebiyata yansımaktadır. Dolayısıyla edebiyatın hayatın kendisi olduğu gerçeği de hiç şüphesiz ortaya çıkmaktadır. Tabii ki bu gerçeklik sanatçının bakış açısıyla yansımaktadır. Dolayısıyla aynı durum farklı sanatçılar tarafından hem biçim hem de içerik açısından farklı şekilde ele alınıp edebi esere dönüştürülebilmektedir. Yüzyıllar içerisinde benzer içerik üzerine sayısız eserin verilmesinin temel sebebi budur.

Çetin Altan'ın 1978'de yayımladığı *Küçük Bahçe* adlı romanı da belirtilen hususlar bağlamında ön plana çıkmaktadır. *Küçük Bahçe*, yazarın bizzat sıkıntılarını çektiği 12 Mart 1971 askeri darbe sürecinin edebi bir yansımasıdır. Dönem itibarıyla politika içerisinde olan hatta 1965-1969 yılları arasında Türkiye İşçi Partisi milletvekilliği yapan Çetin Altan, 12 Mart 1971 süreciyle birlikte muhalif kişiliğinden dolayı tutuklanmış, sıkıntılar yaşamıştır. Bu süreci *Büyük Gözaltı*, *Bir Avuç Gökyüzü* gibi romanlarda irdeleyen Altan, *Küçük Bahçe*'de de aynı yoldan gitmekte, dönem itibarıyla yaşadığı sıkıntıları anlatmaktadır.

Altan'ın 12 Mart 1971 sürecinde romana başladığı ve son romanının 1978'de yayımladığı dikkate alındığında onun bu süreçte yaşadıklarını anlatmak için romana başvurduğunu söylemek mümkündür. Roman, bilerek ad verilmemiş, X denmiş birini anlatarak o dönemde olumsuz durumlar yaşayan herkesi temsil etmiştir. Siyasi duruşundan dolayı takip edilen; zaman zaman tutuklanan; hayattan, toplumdan soyutlanan X, o dönemde benzer durumlar yaşayan, başta yazar olma üzere, herkesin temsilcisidir.

Eser, içerik açısından 12 Mart 1971'deki askeri darbeyi X üzerinden eleştirirken roman sanatının önemli unsurlarını da göz ardı etmemiştir. Kurguda farklı hikâyelerin anlatımıyla sağlanan çok boyutluluk, biçim-içerik uyumu; modernist bir anlayışla kurgulanan zaman, fantastik unsurlar yazarın sadece içeriğiyle ön plana çıkan bir roman yazmak peşinde olmadığını, romanı estetik bir uğraş olarak gördüğünün göstergelerindedir. Bütün bunların sonucunda Çetin Altan'ın, 12 Mart 1971'deki askeri darbe gibi belirli bir meseleyi ele alarak

dönemin sıkıntı çeken insanını, bireyini farklı ve dikkat çekici bir kurguyla anlattığını söylemek mümkündür.

Bilgilendirme/Acknowledgement: Bu çalışma, Mersin Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri birimince 2017-1-TP2-2219 proje numarası ile desteklenmiştir.

KAYNAKÇA

Andaç, F. (24.10.2015), “Bir Dil Ustası: Çetin Altan”, *Cumhuriyet*, http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/393869/Bir_dil_ustasi_Cetin_Altan.html

Altan, Ç. (1998), *Küçük Bahçe*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

Aysever, E. (8.11.2015), “Melek mi, şeytan mı Çetin Altan?” , *Birgün*, <https://www.birgun.net/haber-detay/melek-mi-seytan-mi-cetin-altan-94558.html>

Kabaş, S. (1998), *Portreler*, <https://www.youtube.com/watch?v=T8ijmePuH6Q>

Kamuran, S. (2006), *İpekböceği Cinayeti-Fotoğraflarla Çetin Altan'ın Yaşam Öyküsü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

Muhtar, R. (25.10.2015), “Çetin Altan; Linç Edilmeye Çalışılan Bir Yazarın Gerçek Öyküsü”, *Vatan*.

Yürek, H. (2008), “Türk Romanında Modernist Etkinin Boyutları”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.: 28, S.: 1, s. 187-205.

Yürek, H. (2016), “Modernist Romanda Zaman Anlayışı”, *Türkbilig*, S.: 2007-13, 182-190.

CITATION: *Bildiriler - IBAD 2018 – 3rd International Scientific Research Congress on Humanities and Social Sciences, July 9-11, 2018 - Skopje, Macedonia*

ISBN: 978-605-66529-1-2

DOI: 10.21733/ibad.444233

PAGES: 17-24

MEHMET EROĞLU'NUN *DÜŞ KIRGINLARI* ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Hasan Yürek

Doç. Dr. , Mersin Üniversitesi, Türkiye, hyurek@mersin.edu.tr

Özet

Günümüz romancılarından olan Mehmet Eroğlu an itibarıyla on altı roman yayımlamıştır. *Düş Kırgınları* bu romanların dokuzuncusudur. 2005 yılında yayımlanan eserde beş bölüm bulunmaktadır. *Düş Kırgınları*, 68 kuşağı insanlarının romanıdır. Kendisi de aynı kuşaktan olan Mehmet Eroğlu, bu kuşağı iyi tanıyan biri olarak yaşanan hayal kırıklıkları ele alır. Bununla birlikte roman bu hususla sınırlı kalmaz ve 68 kuşağı temsilcisini bir birey olarak irdelemeye çalışır. Roman, üç farklı zaman diliminde geçer ve fantastik unsurlara da yer verir. Bu çalışmada roman, farklı boyutlarıyla incelenecektir. Başta başkisi Kuzey olmak üzere romanın neyi anlatmaya çalıştığı vurgulanacaktır. Bunun yanında anlatım, zaman, mekân gibi diğer hususlar da incelenecektir. Böylece romanın içerik ve kurgusal özellikleri tespit edilecektir. Çalışmanın sonunda da romanın Mehmet Eroğlu'nun romanları, romancılığı içerisindeki yeri de irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Roman, *Düş Kırgınları*, Mehmet Eroğlu.

A GENERAL EVALUATION OF MEHMET EROĞLU'S *DÜŞ KIRGINLARI*

Abstract

Mehmet Eroğlu, a contemporary novelist, has published sixteen novels at the moment. *Düş Kırgınları* is the ninth of these novels. The work published in 2005 has five episodes. *Düş Kırgınları*, is the novel of 68 generation. Mehmet Eroğlu himself, who is from the same generation, deals with the frustrations experienced as a person who knows this generation well. Nevertheless, the novel is not limited to this issue and tries to examine the 68 generation representative as an individual. The novel goes through three different time periods and also includes fantastic elements. In this study, the novel will be examined in different dimensions. It will be emphasized that the novel attempts to tell what is especially the Kuzey. In addition, other aspects such as narration, time, space will be examined. Thus, the content and fictional characteristics of the novel will be determined. At the end of the work, the novel's novels of Mehmet Eroğlu and his place in the novelty will be examined.

Keywords: Novel, *Düş Kırgınları*, Mehmet Eroğlu.

Giriş

Mehmet Eroğlu'nun 2018 itibarıyla yayınlanan on altı romanının dokuzuncusudur. 2005'te yayımlanan romanda beş bölüm vardır. Romanın girişinde ve sonunda üst kurmaca metinler vardır. Burada romanın nasıl ortaya çıktığı, yazılış süreci ortaya konmaktadır. Bunun yanında her bölümün başına, romanın başkışisi Kuzey'in yazdıklarından oluşan, 'gezgin bir ayyaşın güncesinden' başlıklı metinler konmuştur. Eroğlu bu romanı için "*Düş Kırgınları, aşk-sevgi ikilemi, aşınmaz bir pişmanlık, insanlığı seven bir kuşağın incelenmesi gibi değişik açılardan bakılarak tanımlanabilirse de son tahlilde, çıkmaz sokağı andıran bir yarımadanın ucunda gönüllü sürgününü yaşayan, kırgın bir erkeğin, Kuzey'in, kendine bakışının hüznü hikâyesidir. İnsan bakışlarını kendisine çevirince, kaçınılmaz olarak kendisiyle hesaplaşır. (...) Düş Kırgınları bir iç hesaplaşmanın da romanıdır diyebiliriz.*" (Karapınar 2005: 17) demektedir.

Bir başka değerlendirmede Ülkü Tamer romanda Kuzey'in iç hesaplaşmalarının yapıldığını; 68'lilerin hüznü öyküsünün anlatıldığını dile getirir. (Tamer 2005:4)

Yukarıda yer verilen alıntılardan da anlaşılabilir gibi bu roman merkeze 68 kuşağından olan Kuzey'i yerleştirmekte ve ondan hareketle 68 kuşağı insanlarını irdelemektedir.

Özet

68 kuşağı temsilcisi olan Kuzey, 12 Mart 1971'deki askerî darbe sebebiyle yurt dışına kaçar; 1974'te ise geri döner. Kuzey, 12 Eylül 1980'deki askerî darbeden sonra ise tutuklanır, işkence görür. Serbest kaldıktan sonra çeşitli işler yapar ve sonunda 1995'te bir kadınla Karaburun'a gelir. Burada kadınla birlikte otel işletmeye başlar. Bir süre sonra kadın, Kuzey'i terk edince otelin işletmesi Kuzey ve arkadaşı Sami'ye kalır.

Bir gün otele Şafak gelir. Kuzey ve Şafak birbirlerinden hoşlanır ve bir aşk ilişkisi yaşamaya başlarlar. Bir süre sonra Kuzey, Şafak'ın geleceği önünde engel olduğunu düşünür. Bu sebeple sevmesine rağmen onun hayatından çekilme kararı alır. Kuzey, bu yüzden Şafak'ın birlikte yaşama teklifini reddeder. Bu duruma katlanamayan Şafak da intihar eder ve ölür. Kuzey, bu olaydan kendisini sorumlu hissettiği için yoğun bir pişmanlık duyar. Bu pişmanlık onun hayattan uzaklaşmasına sebep olur. Onun artık tek amacı Şafak'ın intihar ettiği yeri bulup orada aynı eylemi gerçekleştirmektir.

Şafak'ın intiharından yaklaşık beş yıl sonra otele Çiğdem gelir. Çiğdem, Kuzey'in eski karısının kızıdır. O, Kuzey'in annesine yazdığı eski mektupları okumuş ve ona âşık olmuştur. Amacı Kuzey'le bir aşk yaşamaktır. Bunun için otele geldiği andan itibaren Kuzey'le iletişim kurmaya çalışır. Sürekli içki içen Kuzey'le ilgilenir. Oldukça borcu olan otele ortak olup bütün borçları öder. Sonunda da Kuzey'e kendisini sevdiğini, ortak bir gelecek kurabileceklerini ifade eder. Kuzey ise öyle bir şey olamayacağını söyler.

Bir süre sonra Şafak'ın intihar ettiği yeri keşfetmeye çalışan Fındık İbrahim, Kuzey'e en son daldığı yerde bir şeyler bulduğunu haber verir. Bunun üzerine Kuzey, yolun sonuna geldiğini düşünür.

Bu dönemde otelde Osman adlı biri kalmaya başlar. Aslında bu adam insan kaçakçılığıyla uğraşan bir örgüttendir. Kuzey, bu örgütün bir kaçakçılığını görmüş ve mahkemede aleyhte tanıklık etmiştir. Osman da aleyhlerinde tanıklık eden Kuzey'i ifadesini değiştirmesi için ikna etmeye gelmiştir.

Kuzey, Fındık İbrahim'in keşfettiği delillerden Şafak'ın intihar ettiği yeri tahmin eder. Bunun sonucunda da intihar planı yapmaya başlar. O, aleyhte tanıklığından vazgeçmeyeceğini söyleyerek kendisini Osman'a öldürtmek niyetindedir. Kuzey, Şafak'ın ölen köpeği Benek'in kemiklerini bir torbaya doldurur. İntihar ederken bir başka deyişle Şafak'ın yanına giderken onun kendisine emanet ettiği köpeği de götürmek istemektedir.

Kuzey, kendini öldürtmek için Osman'la bir tekne yolculuğuna çıkar. Tekne, Fındık'ın tarif ettiği yere gelir. Buraya gelince Kuzey, Osman'a ifadesini değiştirmeyeceğini söyler. Eline Benek'in kemiklerinin bulunduğu torbayı alır. Osman, Kuzey'i vurur. Kuzey de Şafak'tan özür dileyerek denize düşer.

Kuzey, ölmüştür; Çiğdem, Sami'yle birlikte oteli işletmeye devam eder. Çiğdem, Kuzey sarhoşken onunla birlikte olduğu için hamile kalmıştır. Onun amacı kızını, babasının öldüğü yerde büyütmektir.

Tema-Başkişi

Romanda tema, başkişi üzerinden ele alınmaktadır, dolayısıyla ikisinin bir arada ele alınması gerekmektedir. Romanın başkişisi 68 kuşağı mensubu Kuzey'dir. Romanda onun yaşadığı aşk ve bunun sonucunda intihara sürüklenmesi anlatılmaktadır. Kuzey, bir 68'li olarak büyük idealler peşinde koştuğu için aşkı ikinci plana atmış; ancak hem ideallerini gerçekleştirmedi hem de aşkta başarısız olmuştur. Eroğlu bir söyleşide bu konuda *"bizim kuşak dünyaya âşıktı ve dünyayı değiştirmek istiyordu. Fiziki bir ihtiras halindeydi bu. Bir aşk öyküsünde olabilecek her şey mevcuttu, şehvetli bir insan severliği vardı bu kuşağın. 68'lilerin dünyayı değiştirme isteği bir hayal kırıklığı ve hüznle bitti. Evet, dünya değişti ama bizim isteğimizin tam tersine. Beni en çok hüznlendiren konulardan biri bizim çok saf, naif ama bilinçli bir öfkemizin olmasıydı. Bu öfke çok önemliydi. Sonra kendimizi suçlama yeteneğimiz vardı. Ama dünya bizim öfkemize sırtını döndü. Bu çok büyük bir hayal kırıklığı oldu, en azından benim için. Burada anlattığım bireysel olarak yaşansa da yine işte böyle hüznü bir aşk."* (Yılmaz 2006: 15) demektedir. Burada Eroğlu, 68'lilerden birinin yaşadığı aşk etrafında bu insanların hayal kırıklığını anlattığını dile getirmektedir. Bir başka söyleşide Eroğlu, yukarıdaki görüşlere paralel olarak *"Devrim gerçekleşmedi. (...) Bunların hepsini bir araya koyduğunuzda hepsi birer hayal kırıklığı ve düş kırıklığı. Ama en büyük düş kırıklığı şu: Bizim öfkeli bir bilincimiz vardı ama dünya sonradan bizim öfkemize ihtiyaç duymadı ve sırtını döndü. Bu çok dramatik bir durum. (...) O zaman bu tür insanların hayatlarının üzerine iri bir karanlık damladı."* (Okutan 2005: 17) demektedir.

Öncelikle Kuzey'i ele almak gerekmektedir. Kuzey Erkil, romanın merkezindeki kişi olarak iç ve dış özellikleriyle anlatılmaya çalışılan başkişidir. O kendisini hayal kırıklığına uğratan, acılar yaşatan geçmişe takılmıştır. Bu sebeple de bir geleceğe dair bir tasarısı yoktur. Kendi ifadesiyle o *"ölmüş de gömülmeyen bir ceset"* (Eroğlu 2005: 210) gibidir.

Ellili yaşlarda olan Kuzey, 1970'lerde edebiyat fakültesinde okumaktayken dönemin siyasi koşulları yüzünden öğrenimini tamamlamamıştır. Daha sonra 68 kuşağına mensup sol düşüncelere sahip biri olarak çeşitli dönemlerde sıkıntılar yaşamıştır.

O geçmişe takılıp kalmıştır; bu da bir gelecek düşünmesini, hazırlamasını engellemektedir. Geçmişte yaşanan iki olumsuzluk onu derin bir hayal kırıklığına uğratmıştır. Bunlardan birincisi onun 68'li olarak ideallerini gerçekleştirememesi; ikincisi ise Şafak'la yaşadığı aşk ilişkisinin olumsuz sonuçlanmasıdır.

Yukarıda da belirtildiği gibi Kuzey, 68 kuşağına mensuptur. Nitekim 2003'te işlettiği otele gelen Rana'ya *"ben komünistim"* (Eroğlu 2005: 33) der. Onun en büyük arzusu sol ideallere bağlı bir düzenin kurulmasıdır. O, bu amaçlar doğrultusunda, altmışlı ve yetmişli yıllarda çalışır. 12 Mart 1971'de gerçekleşen askerî darbe bu kuşağın üzerinde büyük bir baskı kurar. Bu sebeple o yurt dışına kaçır. Kuzey, farklı yerleri gezdikten sonra 1973'te Almanya'ya gelir. Buraya geldikten bir süre sonra, arkadaşı Sami'yle birlikte mensup olduğu partiden uzaklaştırılır. 1974'te genel af ilan edilir ve Kuzey 1975'te yurda döner. Bununla birlikte yurt içinde durum pek değişmemiştir. Sağ-sol çatışmaları sürüp gitmektedir. Kuzey'de bu çatışmaların içinde yer alır. Bu süreç sonrasında gelen 12 Eylül 1980'deki askerî darbeye birlikte tutuklanır ve işkence görür. Serbest kaldıktan sonra evlenir; ancak bu evlilik sadece bir yıl sürer.

Kuzey, yukarıda özetlenen gelişmelerden sonra 1995'te Karaburun'a gelir. Kuzey, geldiği kadınla birlikte Karayel Oteli'ni devralır ve işletmeye başlar. Ancak birlikte geldiği kadın, 1996'da, Kuzey'i borçlarla bırakıp gider.

1998'de Kuzey'in hayatını, 68'li olarak yaşadığı hayal kırıklığından sonra, derinden sarsan ikinci bir durum ortaya çıkar. Bu durum, Şafak'ın otele gelişiyle başlar. Şafak, nişanlı olmasına rağmen Kuzey'e âşık olur. Kuzey de ona ilgi gösterince aralarında bir aşk ilişkisi başlar.

Kuzey, geçmişin hayal kırıklığından kurtulmak için Şafak'a bağlanır. Bu aşk, Kuzey'i hayata bağlar.

Kuzey, bir süre sonra yaşadığı ilişkiyi değerlendirmeye başlar. Kendisinin ellilerinde, Şafak'ın ise yirmi beşinde olması sebebiyle ilişkilerinin bir geleceği olamayacağını düşünür. Sami'nin "Kuzey, Şafak'la ilişkisini bir kadınla bir erkeğin arasındaki aşktan, sevgilikten, dostluktan, adına ne dersiniz deyin, öyle bir konumdan, kurtarıcı ile kurtarılmayı bekleyen kurban arasındaki fedakârlık gösterisine dönüştürmüştü. Nasıl yaşadıysa öyle âşık oldu: Kendini kendisi yerine koyamadı, hep öteki oldu. Şövalye rolünden, âşık adama dönüşemedi." (Eroğlu 2005: 200) cümlelerinden anlaşılabilir gibi Kuzey, Şafak'ın geleceğine engel olmamak için kurtarıcı rolünü üstlenir. Bu sebeple de, Şafak'ı sevmesine rağmen, onun hayatından çekilmeye karar verir. Şafak, kendisine Afrika'ya birlikte gitme teklifi edince bunu kabul etmez. Bunun üzerine Şafak, otelden ayrılır ve o gece kaybolur. Kuzey, kendine göre doğru hareket etmiş ve kurtarıcı gibi davranarak Şafak'ın geleceğini özgür kılmıştır. Şafak, otelden ayrıldıktan sonra bir daha bulunamaz. O, arabasıyla denize uçup intihar etmiştir.

Kuzey'in ilk hayal kırıklığı, daha önce de değinildiği gibi, 68'li olması sebebiyle ortaya çıkmıştır. Bu kuşağın hedeflediği devrimin gerçekleşmemesi, yaşanan tutuklanmalar ve işkenceler Kuzey'i derinden etkiler. O bu konuda "dünya bizi aldattı; devrime sırtını çevirdi. Tıpkı insanın kendine arkasını dönmesi gibi." (Eroğlu 2005: 145) der.

Belirtilen yıkımı Kuzey önce yazarak gidermeye çalışır. Amacı 'Düş Kırgınları' adlı bir roman yazmak ve yaşanan hayal kırıklığını gidermektir. Ancak hiçbir zaman bu amacını gerçekleştiremez. Kuzey bu sefer de aşka yönelir; fakat aşk da hüsrarla sonuçlanır. Şafak'tan, geleceğine engel olmamak düşüncesiyle ayrılan Kuzey, hayattan kopar. Şafak'ın ortadan kaybolduğunun anlaşılması onun bu durumunu daha da ileri götürür. Nitekim kendisi de "yaşama isteğim, Şafak'ım sökmeyeli beni güdecek kadar güçlü değil." (Eroğlu 2005: 163) der. Kuzey, artık geleceğe dair son umudunu yitirmiş, hayata yabancılaşmış, mutsuz biridir. Kuzey, an içerisinde sıkışıp kalmıştır. Onun gelecekle ilgili herhangi bir planı yoktur. O, sadece ölümü beklemektedir. Kuzey yaşamaya katlanmak için içkiye sığınmıştır. Bu noktada bulunan Kuzey'in karşısın Çiğdem çıkar. Ancak Kuzey, geçmişin acılarıyla yüklü olduğu için Çiğdem'le bir gelecek tasarlayamaz.

Üzerinde durulan unsurlardan hareketle Kuzey'in romana da ad olan düş kırgınlarından biri olduğu söylenebilir. Düş kırgınları yenilgiye uğramış 68'lilerdir. O geçmişin yarattığı farklı hayal kırıklıklarını üzerinden atamayan, bu sebeple acı çeken ve gelecek kuramayan biridir. Onun bütün davranışları, Şafak'ı terk etmek da dâhil olmak üzere "daha çok insan olmak" (Eroğlu 2005: 251) amacıyla yapılmıştır. O, bir 68'li olarak insanlar için bir şeyler yapmaya çalışmış, bir âşık olarak da sevgilisinin geleceğine engel olmamak için onu terk etmiştir. Özetle Kuzey, insanlara karşı sorumlu olduğunu hissetmiş; bu sorumlulukların yarattığı hüsrarla hüzün ve acı yaşamıştır. Neticede sorumluluk duygusunun getirdiği hüzün ve acı Kuzey'in sonunu hazırlamıştır.

Yukarıda da belirtildiği gibi romanda tema, başkişi üzerinden ele alınmıştır. Bu başkişi çeşitli sebeplere bağlı olarak bunalım yaşayan biridir. Dolayısıyla romandaki temanın 68'li olma ve aşk hususlarına bağlı olarak ortaya çıkan bunalım olduğu söylenebilir.

Zaman ve Mekân

Romanda üç farklı zaman diliminde bahsetmek mümkündür. Kronolojik olarak gidildiğinde bunların birincisi Nisan 1998-Temmuz 1998 arasındadır. Burada Kuzey-Şafak ilişkisi ve Şafak'ın ölümüyle sonuçlanan süreç anlatılır. Temmuz 2003-Ağustos 2003 arası süren ikinci zaman diliminde, Çiğdem'in Kuzey'e duyduğu tek taraflı aşk ve Kuzey'in adım adım ölüme gidişi söz konusu edilir. 3-11 Ağustos 2004 arasında süren son zaman diliminde ise roman kişilerinden Sami, Çiğdem ve İhsan romanı yazacak kişiye Kuzey hakkında bilgiler vermektedir. Buradan hareketle romanın, kimi kesintiler olmakla birlikte, Nisan 1998 ile Ağustos 2004 arasında geçtiğini söylemek mümkündür. Bunun yanında Giriş ve Sonsöz'deki üstkurmaca metinden bahsetmek gerekir. Üstkurmaca metin Kasım 2004'te geçer. Bu kısımda romanın yazılış süreci anlatılır. Bunun yanında yer yer Kuzey bağlamında geçmişe dönüldüğünü ve belirtilen zaman dilimlerinin kronolojik bir sırada anlatılmadığını eklemek gerekir. Örneğin Kuzey ile Çiğdem'in

Temmuz 2003'teki ilk karşılaşmalarının hemen ardından çağrışım yoluyla Nisan 1998'e dönülür: "Efsanevi yaratık, tam zamanında ortaya çıkmıştı. Çiğdem, 'O adam ne yapıyor?' diye mırıldandı, yanımızdan geçip, içeriye gişen Fındık'ın arkasından.

'Yüzüyor,' dedim.

Onun sesi, benimse çenem titriyordu. Tüylerim de diken dikendi.

Nisan 1998

Kızın uzun bir burnu ve bu burnu taşıyan büyük bir ağzı var.(...) Ve çok genç. Hayattaki sırasının gelmesini bekliyor gibi. Ayaklarının dibindeki Fındık İbrahim'a bakıyor, bakarken zaten büyük olan gözleri korkuyla daha da irileşmiş, kaşlarının yayı altına zor sığıyor...

'Korkma,' diyorum kıza.

Korkuyor, yine de kendini kontrol etmeye çalışarak, 'Kim bu şey?' diyor.

Şey! Haklı. Bu garip şey ne, kim? Birçok şey söyleyebilirim. Gerçeği söylemeyi seçiyorum. 'O bir Yunus adam,' diyorum. 'Yarı balık, yarı insan. Deniz altında da, karada da yaşayabilir. Adı Fındık.'" (Eroğlu 2005: 34) Görüldüğü üzere Çiğdem'in yanından geçen Fındık İbrahim'in yarattığı çağrışımın beş yıl öncesine gidilmekte ve kronolojik anlatımda kırılmalar sağlanmaktadır. Bu husus roman boyunca sürmektedir.

Mekânı ise İzmir'e bağlı Karaburun yarımadasıdır. Karaburun'un panoraması ön plana çıkartılmaktadır. "Umduğum gibi bir gün vardı dışarıda. Uzun tırmanışın daha ilk basamaklarında güneş, Foça'nın alçak dağlarının üç parmak üstüne çıkabilmişti. Sağda, sessizliğin şemsiyesinin altındaki Alman Koyu; hemen gerisinde, sıcaklığına bakar gibi suya daldırılmış işaret parmağını andıran Delikli Burun; dört mil ötede, güneydeki ıssız koyların girişini bekleyen geçit vermez Domuz Burnu görünüyordu. Önümde, ana kara ile yarımada arasındaki -eğik gün ışığı altında vajinaya doğru uzanan gümüş bir dile dönüşmüş- Kanal, kuzeyden güneye otuz mil ilerleyerek körfezin dibine saplanıyordu. Tepenin altında -denize konmuş noktalı virgülü hatırlatan- iki ada, resmi tamamlıyordu: Timsaha benzeyen, alçak, üzerinde tek bitkinin bile yetişmediği Küçük Ada, daha solda, kuzeyde, Midilli'nin önüne geçmiş, çiftleşmeye hazır bir ayıbalığı gibi sırtını kabartmış Büyük Ada. Aradaki boşazda daha şimdiden kendini sakin sulara atmış on kadar yelkenli, üç gündür Değirmen Dağı'nı döven poyrazın acısını çıkartırcasına, çift sürer gibi denizi altüst etmekle meşguldü. (Eroğlu 2005:13-14) Kuzey'in yaptığı bu tasvirini dikkat çekici yönü benzetmelerdir. Dekor olarak Kuzey'in işlettiği Karayel oteli vardır. Ancak bu dekorun ayrıntılarına yer verilmez. Karaburun panoramik şekilde tasvir edilirken aynı zamanda mekân insan ilişkisi de kurulmaktadır. Mekânın bu tarzda ele alınışı romantizmin doğaya yaklaşımına benzetilmektedir. Romantizmde doğaya kaçış söz konusudur. Bu edebiyat akımının doğaya bakışı şu cümlelerle anlatılabilir: "İster uzak, ister yakın olsun 'doğa' (...) bir yabancı uzam olarak tanımlanır.; toplum içinde sıkılan, uygarlığın gittikçe daha yaşanmaz bir duruma getirdiği kentlerin gürültü ve kargaşasında bunalan, yalnız ve anlaşılmamış kişinin en yakın, en güvenilir sığınağıdır." (Yücel 1981: 63-64) Kuzey de bir 68'li ve yazar olarak yaşadığı hayal kırıklıkları sebebiyle toplumdan uzaklaşmış ve bunun sonucunda Karaburun gibi تنها bir yere gelmiştir. Kuzey'in amacı burada yaşadığı hayal kırıklıklarını anlatan bir roman yazmaktır. O, bu niyetini gerçekleştiremeye de şehirden kaçıp doğaya sığınmıştır. Sonuçta mekânın başkişinin şehirden, insandan, toplumdan kaçışını irdelemek için doğal güzelliğiyle, saflığıyla, dinginliğiyle ön plana çıkarıldığı söylenebilir.

Kurgu ve Anlatım

Roman Kuzey ekseninde farklı hikâyeleri ve zaman dilimlerini anlatan üç ayrı birim üzerinden kurgulanmıştır. Bunun sebebin Kuzey'i farklı yönleriyle anlatmaktır. Birinci birimde Kuzey-Şafak aşkı, ikinci birimde Kuzey'in Çiğdem'le tanışması ve adım adım intihara gidişi, üçüncü birimde ise Kuzey'in ölümünden sonra anlatılanlar söz konusudur. Ayrıca bu birimlerde yapılan geriye dönüşlerle de Kuzey bütün yönleriyle anlatılmaya, onun bunalımı nedenleriyle birlikte sergilenmeye çalışılır.

Belirtilen üç ayrı birim 'ben'in portresini çizme, bir başka deyişle 'ben'i farklı özellikleriyle tanıtmaya paydasında birleşir. Farklı zamanlarda geçen birimler Kuzey etrafında döner. Bu birimlerde ortaya konan 'ben' geçmişte hayal kırıklıkları yaşamıştır. Bu sebeple de o geleceğe dair bir düşünceye, tasarıya sahip değildir. Bunun sebebi gerek 68'li olarak hayal

kırıklığına uğraması gerekse sevdiği kadın olan Şafak'ın intiharıdır. Roman, belirtilen yapısıyla, bunalım yaşayan 'ben'i anlatmaktadır.

Romandaki farklı birimler kronolojik bir şekilde peş peşe anlatılmamaktadır. Üç birim anlatı içerisinde parça parça ilerlemektedir. Bu birimler arasındaki bağlantı ise çağrışım esasına göre kurulur. Bu da okumada kopukluğun oluşmasını engellemektedir. Örneğin Çiğdem'le Temmuz 2003 itibarıyla geziye çıkmaya hazırlanan Kuzey, çağrışımla, Şafak'la yaptığı gezintiyi anımsar.

Romandaki anlatıcıyı bakıldığında ise genelde ben-anlatıcı ile karşılaşılır. Bu ben-anlatıcı ise tek değildir. Olaylar, çeşitli roman kişilerinin anlatımıyla aktarılmaktadır. Üstkurmaca metinde ise bu kez romanın ortaya çıkışını anlatan yazar anlatmaya başlar. Burada da yazar-anlatıcı devreye girmiş olur. Anlatıcı konumundaki kişiler Kuzey, Sami, Çiğdem ve İhsan olarak sayılabilir. Birinci ve ikinci birimde anlatıcı Kuzey'dir. Üçüncü birimde ise Sami, Çiğdem ve İhsan'ın anlatıcılığı söz konusudur. Burada adı anılan üç kişi Kuzey hakkında yazara bilgi vermektedir. Böylece 'ben' çeşitli bakış açılarıyla anlatılmış olmaktadır.

Postmodern romanın sıklıkla kullandığı üstkurmaca ve metinlerarasılık bu romanda kendine yer bulmaktadır. Üstkurmacaya bakıldığında yazarın romanın giriş ve son bölümünde yazma serüvenini anlattığı görülür. Bu hususun ortaya çıkışı da şöyle olmaktadır: Çiğdem, 20 Mayıs 2004'te yazarın yanına gelerek ondan Kuzey'in hikâyesini yazmasını ister. Çiğdem'in yazara gelişi yazar tarafından şöyle aktarılır: "*Tarih, 20 Mayıs 2004, yer, yılın altı ayını geçirdiğim eski taş evin denize bakan geniş terası; saat yediye geliyor olmalıydı, bir yandan derin derin soluyarak Domuz Burnu'na bakıyor, bir yandan da İstanbul'daki bir dergiye hafta sonuna kadar göndereceğime söz verdiğim yazının son satırlarıyla uğraşıyordum. (...) Kanal'ın ortalarından kıyıya düşen cansız imbatın serinletemediği terasa, alınındaki terleri silerek bir kadın girdi. Onu daha önce hiç görmemiştim. Beklediğim birisi de yoktu...*" (Eroğlu 2005: 1-2)

Başta bu teklife olumsuz yaklaşan yazar, sonradan teklifi kabul eder. Ondaki sonraki süreçte yazar, Çiğdem ve diğer kişilerle görüşüp Kuzey hakkında bilgi toplar; yeterli bilgiyi edinince de romanı kurgulayıp yazmaya başlar. Yazar, Kasım 2004'te romanını tamamlar. *Düş Kırgınları*, romanı kaleme alan kişi tarafından şöyle tamamlanır: "*Aslında geçen Ağustos'ta Kuzey'in kayboluşuyla değil, altı yıl önce Kanal'ın ortasındaki gizli bir yanardağın ağızından fırlayıp gelerek yamaçları kırbaçlamaya koyulan garip fırtınanın geceye dönüştürdüğü o uğursuz akşamüstünde, Şafak'ın arabasına binışıyle sona eren bu öyküyü, Kuzey'in daha Şafak'ı tanımazken güncesine yazdığı şu sözlerle noktalamalıyım:*

'Felaket, yaşamda var olan anlamsızlığı daha da belirginleştiriyor...'

Ne dramatik bir öngörü." (Eroğlu, 2005: 256)

Son kısımda yazar, başta Kuzey olmak üzere roman kişileri ve kendisi hakkında değerlendirmelerde bulunur. Bütün bu süreç, romanın yazılış serüvenini içermesi itibarıyla üstkurmacadır.

Romanda metinlerarasılık tekniğine de başvurulmaktadır. Bu tekniğin romanda kullanım amacı üzerinde durulan hususun daha çarpıcı tarzda aktarılmasıdır. Bu bağlamda Joseph Conrad'ın *Karanlığın Yüreği* ve *Lord Jim*, Pierre Schoendoerffer'in *Krala Veda*, Homeros'un *Odysseia*, Tolstoy'un *Anna Karenina*, Shakespeare'in *Romeo ve Juliet* gibi eserleriyle metinlerarası ilişki kurulduğu görülmektedir. Çiğdem, Kuzey'e âşık oluşunu Tolstoy'un *Anna Karenina* adlı eserine göndermelerde bulunarak anlatır. Kuzey ile Şafak'ın bir diyalogu bu bağlamda örneklendirilebilir: "*Bir sigara daha çıkarıyor. Ben de alıyorum. 'Siz de okyanuslara açılmayı, Afrika'ya gitmeyi düşlediniz değil mi?'*

Kendimi geriye çekip, 'Düşlerini gerçekleştiren, bir gezgindi,' diyorum. 'Okyanuslara açılan, Afrika'ya ayak basan. Kongo Irmağı'nda Kurtz gibi yolculuk eden birisi...'

'Kongo Irmağı,' diyor.

Gözleri kapalı. Bırakırsam oraya gidecek. Sigaralarımızı yaktıktan sonra Kongo Irmağı'nı anlatıyorum ona. (...)

Gözlerini açıyor. 'Bence o gezgin sizensiz,' diyor.

İtiraf etmeyeceğim. 'Ben okyanusları, Afrika'yı romanlardan öğrendim,' diyorum.

'Kurtz kim?' diyor.

Kurtz, Lord Jim veya Learoyd... Hepsi aynı insan... 'Gerçek bir gezgin,' diyorum." (Eroğlu, 2005: 84-85)

Bu diyalogda Joseph Conrad'ın *Lord Jim* ve Pierre Schoendoerffer'in *Krala Veda* adlı romanlarına göndermeler yapılmakta, Kuzey, metinlerarası ilişkiler kurularak anlatılmaya çalışılmaktadır.

Bu iki tekniğin kullanılmasıyla ilgili üzerinde durulması gereken bir husus vardır. Başta üstkurmaca olmak üzere bu iki tekniğin kullanılması romanın postmodernist bir roman olarak görülmesine zemin hazırlayabilmektedir. Ancak romanın bir bütün hâlinde değerlendirildiğinde postmodern bir roman olarak değerlendirilmesi pek de mümkün gözükmemektedir. *Düş Kırgınları*'nda her ne kadar postmodern romanın önemli tekniklerinden üstkurmaca ve metinlerarasılık olsa da roman içerik olarak modernist romana dâhildir. Bunu da sağlayan husus romanın birey üzerinde yoğunlaşması, belirli bir dönemin bireyini anlatmaya çalışmasıdır. Dolayısıyla roman kimi postmodern tekniklerden yararlanan modernist bir roman olarak değerlendirilmelidir.

Teknik bağlamında ele alınması gereken bir başka husus fantastiktir. Romanın yer yer fantastikten yararlandığı görülmektedir. Roman kişilerinden Fındık İbrahim fantastik özellikler sahip biridir. O, yarı yunus yarı insan olan ve olağanüstü niteliklerle donatılmış bir kişidir. Onun olağanüstü kişiliğini ortaya koyan kısımlardan biri şöyledir: "öfkeli olduğunda ortalığı yakıp yıkabilirmiş. Otuz yıl kadar önce bir keresinde öyle kızmış ki, tufan andıran yağmurlar yağdırmış buralara, kurutulan üzümler, tütünler sergi yerinde kalmış; rüzgârlar zeytin ağaçlarını devirmiş, dalgalar sandalları, motorları yutmuş..." (Eroğlu 2005: 49),

Romanda yer alan fantastik unsurlardan bir diğeri Şafak'ın ölümüyle ilgilidir. Kuzey, daha önce ölen Şafak'ın nasıl denize uçtuğunu, ölüm sürecini görür. Şafak'ın denize uçuşu fantastik bir anlatımla verilir. Geçmişte olmuş bir olay, Kuzey tarafından yaşanan an içerisinde tekrar görülür.

Bütün bu unsurlar romanın anlatım yönünü güçlendirmektedir. Farklı dönemlerin iç içe geçmiş şekilde anlatılması, farklı anlatıcıların varlığı ve kullanılan teknikler romanın içeriğiyle birleşince anlatımı ve içeriği yoğun, zengin bir roman ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

Mehmet Eroğlu, *Düş Kırgınları*'nda daha önce *Issızlığın Ortası*, *Geç Kalmış Ölü*, *Yarım Kalan Yürüyüş*, *Adını Unutan Adam* gibi romanlarında da yaptığı gibi romanın merkezine 68 kuşağına mensup bir bireyi, Kuzey'i koymaktadır. Bununa birlikte yazarın bu romandaki gayesi 68 kuşağının ne yaptığını anlatmak değil Kuzey'i birey olarak ortaya koymaktır. Bir başka ifadeyle yazar sadece 68 kuşağının taşıdığı fikirleri ve eylemlerini, özelliklerini anlatmaktan ziyade iç dünyalarıyla ortaya koymaya çalışmaktadır. Dolayısıyla da Kuzey'in yaşadığı aşk acısını ön plana çıkarmaktadır. Kuzey gerek 68 kuşağına mensup biri olarak yenilmiş gerekse yaşadığı aşkta hüsrana uğramıştır. Bu olumsuzluklar ona bunalım yaşatmaktadır. Romanın teması da bireyin yaşadığı bunalımdır. Bunalım yaşayan bireyin farklı yönleri irdelenerek bunalımın kaynakları ve 'ben' ortaya konmaktadır. Buna bağlı olarak romanın modernist bir anlayışla olaydan ziyade birey üzerine odaklandığı söylenebilir.

İçerik olarak birey üzerinde yoğunlaşılacak romanda, kurgu ve anlatım unsurlarına da dikkat edilmiştir. Roman, içeriği ve bu içeriğin yansıtılması yani kurgusuyla bir bütün oluşturan, çok boyutlu bir eser olarak değerlendirilebilir. Bunun yanında romanın hem modernist hem de postmodernist özellikler taşıdığı da eklenmelidir. Bireyi merkeze alarak onu çeşitli yönleriyle irdelleyen roman bu yönüyle modernist romanı özelliği taşıırken kurgusal düzlemde yer verilen üstkurmaca, metinlerarasılık gibi tekniklerle de postmodernist özellikler sergilemektedir.

Bilgilendirme/Acknowledgement: Bu çalışma Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırlanan Mehmet Eroğlu'nun Romanlarında Yapı, Tema ve Anlatım başlıklı doktora tezinden hareketle ortaya konmuştur.

Kaynakça

- Eroğlu, M. (2005), *Düş Kırgınları*, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Ever, M. (2007), “ ‘Düş Kırgınları’ ve Mehmet Eroğlu’nun Roman Tekniği”, *Mesele* (4), 16.
- Gönen, M. (2006), “Düş Kırgınları, Edebiyat ve Politik Muhalefet”, *Felsefelogos* (30/31).
- Kafaoğlu-Büke, A. (2005), “Düş Kırgınları”, *Cumhuriyet Kitap*.
- Karapınar, D. (2005), “Mehmet Eroğlu, Yeni Romanı ‘Düş Kırgınları’yla Bu Kez, Aşk, Sevgi ve Pişmanlık Üçgeninde, Sonu Trajediye Varan Bir Sürgün Hikâyesine Davet Ediyor”, *Cumhuriyet Dergi*.
- Okutan, E. (21.09.2005), “Üzerimize İri Bir Karanlık Damladı”, *Birgün*, 21 Eylül 2005, 17.
- Şüyün, F. (16 Eylül 2005), “Düş Kırgınları”, *Dünya*, 19.
- Tamer, Ü. (09.10.2005), “Ne Devrim Yapabildiler Ne de Âşık Olabildiler”, *Milliyet Pazar*, 4.
- Üldes, E. (2005), “Düş Kırgınları”, *Vatan Kitap*.
- Ülker, Ç. (2005), “ ‘Düş Kırgınları’ ve Türk Romanında Trajik Bir Kahraman”, *Varlık* (1177), 38.
- Yılmaz, İ. (2006), “Mehmet Eroğlu’nun Yeni Romanı Belleğin Kış Uykusu 1 Aralık’ta Okurla Buluştu”, *Hürriyet Pazar Keyfi*, 15.
- Yücel, T. (1981), “Fransız Coşumculuğu”, *Türk Dili/Yazın Akımları Özel Sayısı* (349), 59-68.
- Yürek, H. (2012), *İnsan Manzaralarının Ressamı: Mehmet Eroğlu’nun Romancılığı*, Otorite Yayınları, İstanbul.

CITATION: *Bildiriler - IBAD 2018 – 3rd International Scientific Research Congress on Humanities and Social Sciences, July 9-11, 2018 - Skopje, Macedonia*

ISBN: 978-605-66529-1-2

DOI: 10.21733/ibad.446623

PAGES: 26-31

TAEKWONDO SPORCULARININ BOŞ ZAMAN YÖNETİMİNİNİN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mehmet Özdemir^{1*} , Arif Özsari², Ramazan Topuz³

¹Assoc. Prof. Dr., Selcuk University, Turkey, ozdemirim69@gmail.com

² PhD .stu., Gençlik Hizmetleri ve Spor İl Müdürlüğü, Osmaniye, arifozsari@hotmail.com

³Dr. Lec., Selçuk Üniversitesi, Turkey, ramazan_topuz@selcuk.edu.tr

*Sorumlu yazar

Özet

Bu araştırma taekwondo branşındaki sporcuların boş zaman yönetimlerini bazı değişkenler açısından değerlendirmek amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın evrenini Osmaniye ilinde Türkiye Taekwondo Federasyonu lisansına sahip 420 aktif sporcu oluştururken, örneklem grubunu ise bu sporcular içerisinde random yöntemiyle seçilen 143 kadın, 97 erkek olmak üzere toplamda 240 taekwondocu oluşturmaktadır. Araştırmada Wang ve diğerleri (2011) tarafından geliştirilen Boş Zaman Yönetimi Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması, geçerlik ve test güvenilirliği Akgül ve Karaküçük (2015) tarafından yapılmıştır. Araştırmada tanımlayıcı istatistik yapılarak verilerin homojenliği test edilmiş, ikili karşılaştırmalarda Independent-Samples T testi, çoklu karşılaştırmalarda One-Way Anova, farklılığın kaynağının belirlenmesinde ise Tukey testi kullanılmıştır. Sonuç olarak; Taekwondocuların yaş gruplarına bağlı boş zaman yönetimi değişimlerinde anlamlı farklılıklar mevcut olmamakla birlikte, boş zaman yönetiminde erkek sporcular ile kadın sporcular arasında kadınların lehine anlamlı farklılıklar olduğu, ebeveyn eğitim seviyesi ve sporculuk geçmişinin boş zaman yönetiminde anlamlı derecede etkisi olduğu, araştırmaya katılan sporcuların % 90,9'unun çocuk yaşta olduğu göz önünde bulundurulursa elde edilen bulguların çocuk yaşta örneklem grubuyla sınırlı olduğu ve bu bireylerin bilinçli birer boş zaman yöneticisi olabilmesi için ebeveynlerinin de zaman ve boş zaman yönetimleri konusunda eğitimi olmaları gerektiği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Boş zaman yönetimi, Taekwondo.

EVALUATION OF TIME MANagements OF TAEKWONDO SPORTS INSIDE FOR SOME VARIABLES

Abstract

This study was conducted to evaluate the leisure time management of the athletes in the taekwondo branch in terms of some variables. The population of the research Osmaniye, Turkey has Taekwondo Federation license 420 active athletes, creating sample group is selected through a random method in these athletes 143 women constitute a total of 240 taekwondo, including 97 men. The Leisure Management Scale developed by Wang et al., (2011) was used in the study. The adaptation of the scale to Turkish, validity and test reliability was done by Akgül and Karaküçük (2015). Independent-Samples T test was used for binary comparisons, One-Way Anova for multiple comparisons, and Tukey test for determination of difference source. As a result; Although there were no significant differences in leisure time management changes due to age groups of Taekwondo children, it was found that there was a significant difference in favor of women between male and female athletes in leisure time management and that parental education level and athletic history were significantly influential in leisure time management. it is thought that the findings obtained are limited by the group of children's age sample and that their parents should be educated on time and leisure management so that they can be conscious leisure time managers.

Keywords: Leisure time management, Taekwondo.

GİRİŞ

Zaman: Bir işin, bir oluşun içinde geçtiği, geçeceği veya geçmekte olduğu süre, vakit olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu, 2018). Boş zaman kısaca bireylerin çalışma sonrası özgürce kullanabileceği, kendilerine bırakılan zaman dilimidir (Broadhurst, 2001). Boş zaman yönetimi ise önemli bir konudur (Chin-Shyang ve Cheng-pin, 2012). İnsanlığın yoğun gelişiminde boş zamanın rolü ve önemi günden güne artmaktadır. Bu rol özellikle çocuk ve yetişkinlerin hayatında çok önemli bir yere sahiptir (Gajewska ve Piskrzynska, 2017; Durhan ve ark., 2017)

Boş zamanı doğru değerlendirmenin yolunun bilinçli boş zaman yönetiminden geçtiği düşünülmektedir. Boş zaman yönetimi, bireylerin çalışma ve zorunlu ihtiyaçlarını gidermek için kullandığı zamanın dışında kalan süreyi değerlendirmek amacıyla planlı ve programlı bir şekilde hareket etmesi, bu plan ve program dahilinde boş zamanda ne yapılacağı, boş zamanın içinde ne zaman yapılacağı, nasıl yapıldığı gibi süreçlerin bilinçli ve makul bir biçimde yönetilmesini kapsamaktadır (Fişekçioğlu ve Özsarı, 2017). Boş zamanın etkin bir şekilde yönetilmesi, bireylerin hayatına da olumlu şekilde yansiyacak; bireyin performansını arttıracaktır (Yıldız ve Tanrıverdi, 2017). Nitekim zihinsel sağlık, yaşam sağlığınızın önemli bir parçasıdır ve fiziksel rahatlığınızı etkilemektedir (Arat ve Çalıklı, 2017). Unutmamalıyız ki, boş zamanın değersiz olarak yönetilmesi sağlığın bozulmasına, aile yaşamının aksamasına, mesleki etkinliğin azalmasına ve yurttaşlık bilincinin bozulmasına yol açmaktadır (Karakullukçu, 2009).

Bu araştırma ile çoğunluğu çocuk yaşta taekwondo sporcularının boş zaman yönetimlerinin bazı değişkenler açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Okul ve sportif faaliyetlerin dışında kalan zamandaki sürenin verimli bir biçimde yönetilmesinin, boş zaman yönetimi ile sporcuların yaşam kalitesi arasında önemli bir ilişki doğuracağı düşünülmektedir.

Materyal Ve Metod

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada niceliksel araştırma modellerinden nedensel karşılaştırmalı araştırma modeli kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini Osmaniye ilinde Türkiye Taekwondo Federasyonu lisansına sahip 420 aktif sporcu oluştururken, örneklem grubunu ise bu aktif sporcular içerisinde random yöntemiyle seçilen 143 kadın , 97 erkek olmak üzere toplamda 240 taekwondocu oluşturmaktadır.

Sporcuların yaş grubu faktörüne bağlı boş zaman yönetimi değişimlerinde tüm alt boyutlarda anlamlı farklılıklar mevcut olmamakla birlikte, elde edilen ortalama değerlere bakıldığında en küçük yaş grubundaki sporcuların boş zaman yönetiminde amaç belirleme ve yöntem, değerlendirme ve programlama konusunda daha iyi oldukları söylenebilir.

Tablo 3. Taekwondocuların spor yaptıkları yıl faktörüne bağlı boş zaman yönetimi değişimleri

Spor Yılı	n	%	Amaç Belirleme ve Yöntem		Boş Zaman Tutumu		Değerlendirme		Programlama	
			x	SS	x	SS	x	SS	x	SS
1 yıldan az	64	26,7	3,51 ^b	,892	3,85	1,07	3,92	,886	2,78	1,00
1-3 Yıl	114	47,5	3,78	,771	3,61	1,09	3,85	,904	3,01	1,19
4-6 yıl	42	17,5	4,09 ^a	,809	3,92	1,01	3,88	1,10	2,77	1,30
7 yıl ve üzeri	20	8,3	3,76	1,02	3,85	,901	4,05	,900	2,63	1,23
p			,006*		,0294		,849		,380	

Taekwondo sporcularının boş zaman yönetimlerinde spor yılı faktörüne bağlı olarak amaç belirleme ve yöntem alt boyutunda 1-3 yıl arası sporculuk geçmişine sahip sporculara ait ortalama değer (3,51 ± ,892), 4-6 yıl arası sporculuk geçmişine sahip sporculara göre daha düşük (4,09 ± ,809) olduğu ve bu değişimin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu belirlenmiştir (P<0.05). Boş zaman tutumu, değerlendirme ve programlama alt boyutlarında spor yılı faktörüne bağlı olarak anlamlı bir değişim gözlenmemiştir. Elde edilen bulgulara bakarak boş zaman yönetiminde Amaç Belirleme ve Yöntem ile Boş Zaman Tutumu konusunda 4-6 yıl sporculuk geçmişine sahip sporcular daha başarılı iken, Değerlendirme ve Programlama konusunda 7 yıl ve üzeri sporculuk geçmişine sahip sporcuların başarılı oldukları söylenebilir.

Tablo 4. Taekwondocuların anne ve baba eğitim düzeyi faktörüne bağlı boş zaman yönetimi değişimleri

Anne Eğitim	n	%	Amaç Belirleme ve Yöntem		Boş Zaman Tutumu		Değerlendirme		Programlama	
			x	SS	x	SS	x	SS	x	SS
İlköğretim	81	33,8	3,86	,726	3,58	1,01	3,86	,891	3,18 ^a	,985
Ortaöğretim	101	42,0	3,74	,867	3,80	1,19	3,88	1,02	2,66 ^b	1,25
Yükseköğretim	58	24,2	3,66	,974	3,89	,863	3,96	,827	2,81	1,19
p			,405		,198		,793		,009*	

Baba Eğitim	n	%	Amaç Belirleme ve Yöntem		Boş Zaman Tutumu		Değerlendirme		Programlama	
			x	SS	x	SS	x	SS	x	SS
İlköğretim	54	22,5	3,80	3,62	3,62	1,03	3,93	,821	3,41 ^a	,927
Ortaöğretim	94	39,2	3,78	3,84	3,84	1,04	3,95	,929	2,76 ^b	1,20
Yükseköğretim	92	38,3	3,73	3,73	3,73	1,10	3,80	,997	2,67 ^b	1,18
p			,878		,500		,497		,000*	

Taekwondocuların anne eğitim düzeyi faktörüne bağlı boş zaman yönetimi değişimlerinde programlama alt boyutunda annesi ilköğretim mezunu olan sporcular (3,18 ± ,985) ile annesi ortaöğretim (2,66 ± 1,25) mezunu taekwondocular arasında orta öğretim mezunu ebeveyn çocuklarının lehine anlamlı derecede farklılık olduğu (p<0.05), diğer alt boyutlarda anlamlı değişimler olmadığı tespit edilmiştir (p>0.05).

Baba eğitim düzeyi faktörüne bağlı boş zaman yönetimi değişimlerinde programlama alt boyutunda ilköğretim, Ortaöğretim ve Yükseköğretim mezunları arasında babası yükseköğretim mezunu sporcuların lehine anlamlı değişimler söz konusudur (p<0.05). Diğer alt boyutlarda anlamlı değişimler mevcut değildir (p>0.05).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Taekwondo sporcularının boş zaman yönetimleri değerlendirmek için yapılan bu araştırmaya 143 kadın, 97 erkek olmak üzere toplamda 240 sporcu katılmıştır.

Taekwondocuların cinsiyet boyutunda boş zaman yönetimlerinde anlamlı farklılıklar söz konusudur. Kadın sporculara ait boş zaman yönetim ölçeği amaç belirleme ve yöntem alt boyut ortalama puanı, erkek sporcu puanlarına göre daha yüksek bulunmuş ve bu değişimin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu belirlenmiştir. Boş zaman tutumu, değerlendirme ve programlama alt boyutlarında anlamlı farklılıklar bulunmamakla beraber kadın sporcuların ortalama puanlarına bakıldığında programlama alt boyutu hariç diğer üç boyutta erkek sporculara oranla daha pozitif boş zaman yönetimi düzeyi ortaya koydukları söylenebilir (Tablo 1). Pedagojik formasyonda kayıtlı öğretmen adaylarının boş zaman yönetimleri ve yaşam kaliteleri arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmada boş zaman yönetim ölçeği amaç belirleme ve yöntem ve değerlendirme alt boyutları ile yaşam kalitesi ölçeği alt boyutları arasında düşük düzeyde pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur (Arı, 2017). Durhan ve arkadaşları (2017) rekreatif amaçlı yüzme branşıyla ilgilenen katılımcıların cinsiyetlerine göre boş zaman yönetimlerinin karşılaştırılmasına ilişkin yapılan araştırma sonuçlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamakla beraber erkek katılımcıların toplam puanlarında ve tüm alt boyutlarda kadın katılımcılara oranla daha yüksek boş zaman yönetimi düzeyi ortaya koydukları belirtmektedirler. Alan yazındaki bir başka araştırmada engelli sporcuların cinsiyet boyutunda boş zaman yönetim tutumu sonuçlarına göre anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Erkek sporculara ait amaç belirleme ve yöntem ile değerlendirme alt boyutlarındaki değerler kadın sporcu değerlerine göre daha yüksek bulunmuş ve bu değişimin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu belirlenmiştir (Fişekçioğlu ve Özşarı, 2017). Boş zaman aktivitelerine katılımı erkek ve kadın öğretmenler arasında önemli farklılıklar olduğu tespit edilmiştir (Chen ve ark., 2013). Üniversite öğrencilerinin boş zaman yönetimleri konusunda yapılan diğer bir araştırmada programlama alt boyutu hariç, diğer tüm boyutlarda anlamlı bir farklılık olmamakla birlikte kadın katılımcıların puanları erkeklere göre daha yüksek bulunmuştur (Akgül ve ark., 2016). Kadın öğrencilerin boş zaman faaliyetlerine yönelik tutumlarının erkek öğrencilere kıyasla daha olumlu olduğu ve boş zaman tutumlarında farklılıklar olduğu tespit edilmiştir (Akyüz, 2015). Görüldüğü gibi alan yazında farklı yönlü bulgular söz konusudur. Cinsiyet değişkeninde boş zaman yönetim durumunun kesin bir yargı içeremeyeceği düşünülmektedir.

Sporcuların yaş grubu faktörüne bağlı boş zaman yönetimi değişimlerinde tüm alt boyutlarda anlamlı farklılıklar mevcut olmamakla birlikte, elde edilen ortalama değerlere bakıldığında en küçük yaş grubundaki sporcuların boş zaman yönetiminde amaç belirleme ve yöntem, değerlendirme ve programlama konusunda daha iyi oldukları söylenebilir (Tablo 2). Böyle bir sonucun ortaya çıkmasında ebeveyn etkilerinin olduğu düşünülmektedir. 10-13 yaş grubundaki sporcuların daha çok bu yaşlarda ebeveynlerinin kontrolleri dahilinde hareket ettikleri, dolayısıyla boş zaman yönetimleri konusunda ebeveynlerin etkili oldukları söylenebilir. Yaş, boş zaman faaliyetlerine katılmayı etkileyen önemli faktörlerden biridir (Demir ve Demir, 2006). Yaş değişkeni ile öğretmenlerin zaman planlaması arasında anlamlı bir farklılık mevcuttur (Gürer ve ark., 2016). Güler (2017) beden eğitimi ve spor yüksekokullarında öğrenim gören öğrencilerin boş zaman engellerinin boş zaman motivasyonlarına etkisini araştırdığı çalışmada yaş arttıkça serbest zamana yönelik motivasyonsuzluk düzeyinin anlamlı derecede arttığını bildirmektedir. Durhan ve ark (2017)'nin yaptıkları araştırmada yaş değişkeninde anlamlı değişimler söz konusu değilken; Çakır (2017)'in üniversite öğrencileri arasında yaptığı araştırmada 26 yaş ve üstü grubunda olanların lehine anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Araştırmalardaki farklı yönlü bulguların örneklem gruplarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Taekwondo sporcularının boş zaman yönetimlerinde spor yılı faktörüne bağlı olarak amaç belirleme ve yöntem alt boyutunda 1-3 yıl arası sporculuk geçmişine sahip sporculara ait ortalama değer, 4-6 yıl arası sporculuk geçmişine sahip sporculara göre daha düşük olduğu ve bu değişimin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu belirlenmiştir. Boş zaman tutumu, değerlendirme ve programlama alt boyutlarında spor yılı faktörüne bağlı olarak anlamlı bir değişim gözlenmemiştir (Tablo 3). Elde edilen bulgulara bakarak boş zaman yönetiminde amaç belirleme ve yöntem ile boş zaman tutumu konusunda 4-6 yıl sporculuk geçmişine sahip sporcular daha başarılı iken, değerlendirme ve programlama konusunda 7 yıl ve üzeri sporculuk geçmişine sahip sporcuların başarılı oldukları; elde edilen veriler sonucunda genel bir değerlendirme yapacak olursak sporculuk geçmişi daha uzun olan sporcuların boş zaman yönetimine daha olumlu katkıda buldukları söylenebilir. Alanyazında araştırmamızla benzer yönlü bulgular mevcuttur. Alan yazındaki bir araştırmada engelli sporcuların boş zaman yönetimlerinin spor yılı faktörüne bağlı olarak amaç belirleme ve yöntem alt boyutunda 1-3 yıllık sporculuk geçmişine sahip sporculara ait değerlerin, 6 yıl ve üzeri sporculuk geçmişine sahip sporculara göre daha düşük olduğu ve bu değişimin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu belirlenmiştir. Değerlendirme alt boyutunda ise 1-3 yıllık sporculuk geçmişine sahip sporculara ait

değerlerin 6 yıl ve üzeri sporculuk geçmişine sahip sporculara göre daha düşük olduğu ve bu değişimin de istatistiksel açıdan anlamlı olduğu belirlenmiştir. Boş zaman tutumu ve programlama alt boyutlarında spor yılı faktörüne bağlı olarak anlamlı bir değişim gözlenmemekle birlikte en yüksek değerlerin 6 yıl ve üzeri sporculuk geçmişine sahip bireylere ait olduğu tespit edilmiştir (Fişekçioğlu ve Özsarı, 2017). Yurdağül (2016), spor yapma yılı 6-10 yıl aralığında olan ve aktif spor yapan bireylerin boş zaman yönetiminde daha etkin olduğunu bildirmektedir. Uzun ve orta vadeli sporculuk geçmişine sahip bireylerin boş zaman yönetiminde daha pozitif bir tutum sergiledikleri düşünülmektedir.

Taekwondocuların anne eğitim düzeyi faktörüne bağlı boş zaman yönetimi değişimlerinde programlama alt boyutunda annesi ilköğretim mezunu olan sporcular ile annesi ortaöğretim mezunu taekwondocuların arasında orta öğretim mezunu ebeveynlerin çocuklarının lehine anlamlı derecede farklılık olduğu tespit edilmiştir. Baba eğitim düzeyi faktörüne bağlı boş zaman yönetimi değişimlerinde programlama alt boyutunda ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim mezunları arasında babası yükseköğretim mezunu sporcuların lehine anlamlı değişimler söz konusudur (Tablo 4). Elde edilen verilere bakarak programlama boyutunun olumsuz maddelerden oluştuğu ve bu alt boyuttaki düşük ortalamaların daha pozitif değere sahip olduğu düşünülürse orta ve yükseköğretim seviyesine sahip ebeveynlerin çocuklarının boş zaman yönetimi programlama konusunda daha iyi oldukları söylenebilir. Fişekçioğlu ve Özsarı (2017) engelli sporcuların boş zaman yönetimi ve tutumlarını araştırdıkları araştırmalarında bizim bulgumuzla farklı yönlü bir bulgu söz konusudur. İlgili araştırmada sporcuların anne eğitim düzeyi faktörüne bağlı boş zaman yönetimi değişimlerinde programlama alt boyutunda annesi ilköğretim mezunu olan sporculara ait değerlerin, ortaöğretim ve yükseköğretim mezunu olan sporcu değerlerine göre daha pozitif olduğu belirlenmiş ve bu değişimin istatistikî açıdan da anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Boş zaman yönetimi ölçeği programlama alt boyutu ile yaşam kalitesi ölçeği alt boyutlarının tamamında düşük düzeyde negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur (Arı, 2017). Akyüz (2015)'ün çalışmasında anne eğitim durumunun artmasına paralel olarak boş zaman tutumunda olumlu bir değişim olduğu görülmektedir. Okuryazar olmayan ve ilkökul mezunlarının boş zaman aktivite skorları, lise mezunu ve yüksekökul mezunlarına göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur (Doğru, 2017). Boş zamanları değerlendirmede karşılaşılan güçlük çekme durumuyla bireyin eğitim düzeyi arasında bir ilişki bulunduğu söylenebilir (Karakullukçu, 2009). Bireyin eğitim düzeyi arttıkça, boş zaman etkinliklerine katılımlarının da arttığı, etkinliklerinin seçimi ve tercihi konusundaki eğiliminin ve aktiflik düzeyinin eğitimle bağlantılı olduğu görülmektedir (Tel, 2007). Droomers ve ark (2001)'nin araştırma sonuçlarına göre; eğitim seviyesi düşük olan grupta boş zaman aktivitelerine katılımın az olduğu tespit edilmiştir. Boş zamanın yönetiminde eğitimin önemli bir faktör olduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak; Taekwondocuların yaş gruplarına bağlı boş zaman yönetimi değişimlerinde anlamlı farklılıklar mevcut olmamakla birlikte, boş zaman yönetiminde erkek sporcular ile kadın sporcular arasında kadınların lehine anlamlı farklılıklar olduğu, ebeveyn eğitim seviyesi ve sporculuk geçmişinin boş zaman yönetiminde anlamlı derecede etkisi olduğu, araştırmaya katılan sporcuların % 90,9'unun çocuk yaşta olduğu göz önünde bulundurulursa elde edilen bulguların çocuk yaştaki örneklem grubuyla sınırlı olduğu ve bu bireylerin bilinçli birer boş zaman yöneticisi olabilmesi için ebeveynlerinin de zaman ve boş zaman yönetimleri konusunda eğitilmiş olmaları gerektiği düşünülmektedir.

Farklı sporcu gruplarıyla yapılabilecek araştırmaların ilgili literatüre katkı sağlayacağı da yadsınamaz bir gerçektir.

KAYNAKÇA

Akgül, B.M., ve Karaküçük, S. (2015). Boş zaman yönetimi ölçeği: geçerlik-güvenirlik çalışması. *International Journal of Human Sciences*, 12(2), 1867-1880.

Akgül, B.M., Yenel, İ.F., ve Karaküçük, S. (2016). Evaluating free time management and its relation to life satisfaction, most participated leisure activities and gender among college students in Turkey. *Social Sciences and Humanities Journal*, 11(2), 1-18.

Akyüz, H. (2015). Üniversite öğrencilerinin boş zaman faaliyetlerine yönelik tutumlarının incelenmesi (Bartın üniversitesi örneği), Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bartın.

Arat, T. ve Çalmlı, Y. (2017). Üniversite öğrencilerinin boş zamanlarını değerlendirme tercihleri: Selçuk üniversitesi turizm fakültesi örneği. *Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2, 77-98.

Arı, Ç. (2017). Pedagojik formasyonda kayıtlı öğretmen adaylarının boş zaman yönetimleri ve yaşam kaliteleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Broadhurst, R. (2001). Managing environments for leisure and recreation. Routledge 11 New Fetter Lane, London, 12.

Chen., C.C., Cheng, C.H.,& Lin, S.Y. (2013). The relationship among leisure involvement, leisure benefits, and happiness of elementary school teachers in Tainan county. *International Research in Education*,1(1),29-51. <http://dx.doi.org/10.5296/ire.v1i1.3970>

Chin-Shyang, S., & Cheng-pin,H. (2012). A study on the relationship among free-time management, leisure constraints and leisure benefits of employees in resort hotel. *The Journal of Global Business Management*, 8(1), 166-174.

Çakır, O. V. (2017). Üniversite Öğrencilerin Serbest Zaman Doyum Düzeyleri İle Serbest Zaman Yönetimleri Arasındaki İlişki. *Gaziantep Spor Bilimleri Dergisi*. 2(3),17-27.

Demir, C., Demir, N. 2006. Bireylerin boş zaman faaliyetlerine katılmalarını etkileyen faktörler ile cinsiyet arasındaki ilişki: Lisans öğrencilerine yönelik bir uygulama. [Ege Academic Review](#), 6(1),36-48.

Doğru, E. (2017). Yaşlı hastalarda aktif boş zaman kullanımının biyopsikososyal sağlığa etkisinin değerlendirilmesi. *Aile Hekimliği Uzmanlık Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Atatürk Eğitim ve Araştırma Hastanesi Aile Hekimliği Kliniği, Ankara.*

Durhan, T.A., Akgül, B.M., Karaküçük, S. (2017). Rekreatif amaçlı yüzme sporuyla uğraşan bireylerin boş zaman yönetimleri üzerine bir değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*,19 (4),8-16.

Droomers, M., Schrijvers, C.T.M., & Mackenbach J.P. (2001). Educational level and decreases in leisure time physical activity: Predictors from the longitudinal globe study. *J. Epidemiol Community Health*, 55(8),562-568.

Fişekçioğlu, İ.B., Özşarı, A. (2017). Leisure Time Management and the Attitudes of Disabled Athletes. *International Journal of Science Culture and Sport*, 5(4),302-318.

Gajewska, P., Piskrzynska, K. (2017). Leisure Time Management. [Forum Scientiae Oeconomia](#), 5(1),57-69.

Güler, H. (2017). Beden eğitimi ve spor yüksekokullarında öğrenim gören öğrencilerin boş zaman engellerinin boş zaman motivasyonlarına etkisinin araştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bartın.

Gürer, B., Dedeşah, U.E., Öz, N., & Acun, A. (2016). Beden eğitimi öğretmenlerinin zaman yönetiminin incelenmesi. İnönü Üniversitesi, *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 3(3), 1-11.

Karakullukçu, Ö.F. (2009). Adalet bakanlığı çalışanlarının eğitim düzeylerine göre boş zaman değerlendirme alışkanlıkları. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Tel, M. (2007). Öğretim Üyelerinin Bos Zaman Etkenlikleri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Doğu Anadolu Örneği. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ.

Türk Dil Kurumu, Genel Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr>, Erişim tarihi 15.05.2018

Wang, W.C., Kao C.H., Huan, T. C., Wu, C.C (2011). Free Time Management Contributes to Better Quality of Life: A Study of Under graduate Students in Taiwan. *Journal of Happiness Studies*, 12(4):561-573

Yıldız, S., Tanrıverdi, H, (2017). Boş zaman yönetimi ve akademik başarı arasındaki ilişkinin incelenmesi. 18. Ulusal Turizm Kongresi, 18-22 Ekim Martın.

Yurdagül, S. (2016). Aktif Spor Yapan Bireylerde Zaman Yönetimi: Demografik Farklılıklar (Elazığ İli Örneği).Fırat üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elâzığ.

CITATION: *Bildiriler - IBAD 2018 – 3rd International Scientific Research Congress on Humanities and Social Sciences, July 9-11, 2018 - Skopje, Macedonia*

ISBN: 978-605-66529-1-2

DOI: 10.21733/ibad.447263

PAGES: 32-41

“-AsI” SIFAT FİİL EKİNİN TÜRK VE YABANCI ÖĞRENCİLERE ÖĞRETİMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Şeyda Yeşilyurt

Dr., Gazi Üniversitesi TÖMER, TÜRKİYE, seydayesilyurt82@gmail.com

Özet

Dil bilgisi kurallarının Türk ve yabancı öğrencilere öğretiminde içerik olarak farklılıklar dikkat çekmektedir. Yabancı öğrenciler, cümle içinde karşılaştıkları bir yapının ne anlama geldiğini, bu yapıyı farklı yapılarla birlikte kullanıp kullanamayacaklarını sorgulamaktadırlar. Türk öğrenciler ise bu yapıları günlük hayatta zaten kullandıkları için bunların işlevini ya da anlamını sorgulamaktan çok, yapıların adına, terimlere ya da çözümlenmeye odaklanmaktadır. Bu çalışmada Türk ve yabancı öğrencilere dil bilgisi öğretiminde “-AsI” sıfat fiil ekinin anlatımında farklılıklar olup olmadığı incelenmiş; bu ekin işlevi, nasıl öğretilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. “AsI” eki üzerinden Türk ve yabancı öğrencilere dil bilgisi kurallarının öğretimi ele alınmış, yabancı ve Türk öğrencilere bu konuda anketler uygulanmış, farklılıklar temel kaynak kitaplar taranarak tespit edilmiştir.

Anahtar sözcükler: Dil Bilgisi Öğretimi, Sıfat Fiil, -AsI Eki

A STUDY ON THE TEACHING OF THE “-ASI ” ADJECTIVE VERB TO TURKISH AND FOREIGN STUDENTS

Abstract

The differences in content in teaching of language rules to Turkish and foreign students are remarkable. Foreign students question what a structure they encounter in the sentence means, whether they can use it with different structures. Turkish students, however, focus on solving structures in terms of their names, terms or terms rather than questioning their function or meaning because they already use these structures in daily life. In this study, whether there are differences in the expression of “-AsI” adjective verb in language teaching to Turkish and foreign students, the function of this supplement is emphasized on how to teach. The teaching of language rules for Turkish and foreign students through the “-AsI” supplement has been studied and surveys have been carried out for foreign and Turkish students and differences have been determined by scanning the basic source books.

Key words: Teaching Grammar, Adjective Verb, Suffix -AsI

GİRİŞ

Türk dilinin yabancı öğrencilere öğretimi dört temel dil becerisi üzerinden gerçekleştirilmektedir. “Okuma-anlama, yazma, konuşma ve dinleme” becerisi olarak adlandırdığımız bu beceriler temelde dil bilgisi anlatımıyla desteklenerek öğrencilere verilmektedir. Okuma ya da dinleme metninde karşılaşılan bir yapının ne anlama geldiği farklı yapılarla birlikte kullanılıp kullanılmadığı öğrenci tarafından sorgulanmaktadır. Türk öğrencilere, Türk dilinin öğretimi beceri temelli olmasa da “Türk dili dersinin kazanımları” na baktığımızda dört temel becerinin gözetildiği ve dil bilgisi öğretiminin lisede “dil ve anlatım” derslerinde, ilköğretim ikinci kademedede “Türkçe “dersinin içeriğinde verildiği görülmektedir. Türk öğrenciler, dil bilgisi yapılarını günlük hayatta zaten kullandıkları için yapıların işlevini ya da anlamını sorgulamadan daha çok yapıların adına, terimlere ya da yapıları çözümlenmeye bir anlatımla dil bilgisi öğrenimi almaktadırlar. Bu çalışmada öncelikle “AsI” sıfat fiil eki hakkında bilgi verildikten sonra Türk ve yabancı öğrencilere dil bilgisi öğretiminde “-AsI” ekinin anlatımında farklılık olup olmadığı incelenerek bu ekin işlevi, nasıl öğretilmesi gerektiği üzerinde durulacaktır.

1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sıfat fiiller, fiillere getirilen bazı fiilden isim yapma eklerinin (-An, -AsI, -mAz, -Ar, -Dİk, -AcAk -mİş) fiile sıfat işlevi kazandırmasıyla oluşmaktadırlar. Korkmaz (2014) da sıfat-fiillerin yapılarında hareket ve zaman kavramının bulunduğunu, geçici birer hareket adı olduklarını, sıfat ve ad gibi kullanıldıklarını ve ad çekim ekleriyle çekime girebildiklerini, bu niteliklerinden dolayı da hem adlaşma hem de fiilleşme yeteneklerine sahip olduklarını söylemiş ve sıfat-fiilleri zaman kavramına bağlı olarak şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Geçmiş zaman bildiren sıfat-fiiller (-Dİk /-DUk , -mİş /-mUş)
2. Geniş zaman bildiren sıfat-fiiller (-An, -r, -Ar, -İr /-Ur, -mAz, -İcl / -UcU)
3. Gelecek zaman bildiren sıfat-fiiller (-AcAk, -AsI)

Ergin (2014) bu eklerden sadece -İcl ekini sıfat fiil eki olarak saymaz, diğer ekler aynı olmakla birlikte “-Dİ” ekini de partisip eki olarak verir. Bizim için önemli olan ise her iki kaynakta da “ AsI” ekinin sıfat fiil eki olarak verilmiş olmasıdır. Banguoğlu (2000) -AsI ekini tanımlarken Eski Oğuzcada ve Osmanlıcada yaygın kullanılan -esi gelecek sıfat fiilinin yazı lehçemizde yerini -ecek sıfat fiiline bırakmış olduğunu ve sınırlı bir kullanışta kaldığını belirtmiştir. Ergin (2014) ve Korkmaz (2014) ‘da gelecek zaman anlamı taşıyan bu ekin sık kullanılmadığı görüşündedirler. Az kullanıldığı belirtilen bu ekin kullanıldığı yerleri Banguoğlu (2000) şu şekilde vermektedir:

Kargışlarda: yıkılası, geberesi, patlayası, kör olası, ocağı sönesi gibi. Küçültme ekiyle uzatılmışı “geberesice, sürenisice, batasıca, gözü çıkacısı... gibi”.

Zarf fiillerde: ölesiye, doyasıya, çıldırasıya, gelesiye kadar gibi.

Birleşiklerde: göresi gelmek, gülesi tutmak, içesi olmamak gibi.

Ad olmuşlarda (sayılı kelimelerde) : veresi(ye), giyesi(giysi), boğası, yiyesi, çalası gibi.

2. ÇALIŞMANIN AMACI

-AsI sıfat fiil ekinin Türk ve Uluslararası öğrencilere nasıl öğretildiğini belirlemek,

-AsI ekinin öğretiminden hareketle Türk ve uluslararası öğrencilere Türkçe öğretimindeki farklılıklara değinmek,
Farklılıklara bağlı eksiklikler varsa bunların giderilmesine yönelik çözüm önerileri sunmak.

A. Amaca Yönelik Yapılan Çalışmalar

1. Kitap incelemeleri

- a. Yabancılara Türkçe öğretimi alanında yazılan iki kitapta “Yedi İklim Türkçe (B2) , Gazi TÖMER Dil Bilgisi(B2)” –AsI sıfat fiil ekinin anlatımının incelenmesi,
- b. «Dörtel Yayıncılık» 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı
- c. «Biryay Yayıncılık» 10. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı

2. Anketler

AsI sıfat fiil ekinin anlam, işlev ve öğretimine yönelik;

- a. Yabancı öğrencilere uygulanan anket (Gazi TÖMER’de 20 öğrenci),
- b. İlköğretim ikinci kademedeki öğrencilere uygulanan anket (Ankara Ressam İbrahim Çallı Ortaokulu 8. sınıflardan 20 öğrenci),
- c. Lise ikinci sınıf öğrencilerine uygulanan anket (Ankara Şehit Mehmet Şengül Meslek Lisesi 10 sınıftan 20 öğrenci).

3. BULGULAR VE YORUM

MEB (2018)’in hazırladığı ilköğretim Türkçe dersi müfredatında fiilimsi konusu 8. Sınıf kazanımları içinde yer almakta kazanım, “T.8.3.9. Fiilimsilerin cümledeki işlevlerini kavrar. Fiilimsilerin türleri fark ettirilir. Ekler ezberletilmez.” şeklinde ifade edilmektedir.

MEB’in izni dahilinde “Dörtel” yayıncılık tarafından 2017’de hazırlanmış 8. Sınıf öğrenci çalışma kitabında müfredata bağlı olarak beş hafta işlenecek şekilde fiilimsi konusu örnek metinlerle yer almıştır. Örnek metinlerde ve konu sonundaki değerlendirme çalışmalarında “-AsI” ekine dair örnek yer almamaktadır.

Yine sekizinci sınıflar için 2017’de dördüncü baskısı yapılan MEB’in İlköğretim 8. Sınıf Çalışma Kitabı’nda “-AsI” ekiyle ilgili örnek cümle ve uygulama yer almamaktadır.

MEB (2018) Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Müfredatında 10. sınıfın birinci dönem ikinci ünitesinde “Metindeki fiilimsileri bulur ve bunların metindeki işlevlerini belirler.” kazanımı yer almış, edebi metinler ve diğer uygulamalarla birlikte altı haftalık bir süre verilmiştir.

Ortaöğretim Türk Dili Edebiyatı 10. Sınıf Ders Kitabı Biryay yayıncılığın kitabında “-AsIyA” eki zarf fiil olarak yer almıştır. Ama örnek cümle verilmemiştir (s.42). “AsI” ekinin ortaokul ve lise seviyesinde Türk öğrencilere öğretimi üzerinde durulmadığı görülmektedir.

Gazi TÖMER Yabancılar için Türkçe Dil Bilgisi Gülsün Mehmet (2016) tarafından B2-C1 seviyesi için hazırlanan kitabın 24-25-26 sayfa aralıklarında «İstek-Dilek Sıfat Fiili» başlıkları altında eşdeğer formlarla birlikte «-AsI» ekine geniş bir yer ayrılmıştır. Ekin istek, dua ve beddua anlamlarına, var/yok/gel- ifadeleriyle kullanımına kitapta örneklerle yer verilmiştir:

“Ders başlayasıya kadar konuları gözden geçirelim.

Çok güzel oturulması bir eviniz var.

Burası yaşanması bir şehir.

Canı çıkarsa, oldum olası..." gibi ekin farklı işlevlerde kullanımlarına dair örnekler vardır.

Yunus Emre Enstitüsünün komisyonu tarafından hazırlanan Yedi İklim Türkçe (2017) B2 kitabında(s.29) "-AsI" ekinin anlamına dair bir açıklama yapılmaksızın "inceleyelim" bölümü altında şu dört örnek verilmiştir:

"Elleri kırılması hırsız altınlarımı çalmış.

Kör olası adam arabamıza çarptı.

Yıkılması evlerinden çıkacakları yok.

Anneler elleri öpülesi varlıklardır." Bu örneklerle ekin istek, dua ve beddua anlamına yönelik vurgu yapılmıştır.

A. Anketler

Tablo 1. Yabancı Öğrencilerin -AsI Sıfat Fiil Ekine Yönelik Görüşleri

Maddeler	Evet		Kısmen		Hayır	
	F	%	f	%	f	%
1. Sıfat fiil eklerini biliyorum.	20	100	0	0	0	0
2. -AsI (yap-ası) ekinin bir sıfat fiil eki olduğunu biliyorum.	17	85	3	15	0	0
3. -AsI sıfat fiil ekinin kullanımını, Türkçe derslerinde öğrendiğimi hatırlıyorum.	17	85	3	15	0	0
4. -AsI sıfat fiil ekini günlük konuşma dilinde kullanıyorum.	8	40	7	35	5	25
5. -AsI sıfat fiil ekini konuşma dilinde kullananları duyuyorum ve anlıyorum.	9	45	5	25	6	30
6. -AsI ekinin geçtiği cümleleri anlamıyorum.	2	10	7	35	11	55
7. -AsI ekinin öğretiminin gereksiz olduğunu düşünüyorum.	2	10	5	25	13	65
8. -AsI ekinin Türkçede konuşma ve yazmada kullanılmadığını düşünüyorum.	0	0	11	55	9	45
9. -AsI ekini istek anlamında kullanıyorum.	8	40	8	40	4	20
10. -AsI ekini dua ve beddualarda kullanıyorum.	5	25	5	25	10	50

Tablo 2. Yabancı Öğrencilerin -AsI Sıfat Fiil Ekinin İşlevsel Kullanımına Yönelik Görüşleri

Maddeler	Evet		Kısmen		Hayır	
	F	%	f	%	f	%
1. Bugün okula hiç gidesim yok.	11	55	4	20	5	25
2. Çay içesim var.	6	30	7	35	7	35
3. Acınası bir hâlde.	2	10	4	20	14	70
4. Okunası bir kitap.	4	20	8	40	8	40
5. Gülesim geldi.	11	55	7	35	2	10
6. İnanasım gelmiyor.	6	30	6	30	8	40
7. Sen gelesiye biz kahvaltayı bitirdik.	3	15	3	15	14	70
8. Olası kazalar için tedbir alınmalı.	8	40	4	20	8	40
9. Kör olası adam her şeyi mahvetmiş.	12	60	4	20	4	20

Tablo 2. İlköğretim 2. Kademe (Ortaokul) Öğrencilerinin -AsI Sıfat Fiil Ekine Yönelik Görüşleri

Maddeler	Evet		Kısmen		Hayır	
	F	%	f	%	f	%
1. Sıfat fiil eklerini biliyorum.	20	100	0	0	0	0
2. -AsI (yap-ası) ekinin bir sıfat fiil eki olduğunu biliyorum.	15	75	4	20	1	5
3. -AsI sıfat fiil ekinin kullanımını, Türkçe derslerinde öğrendiğimi hatırlıyorum.	16	80	3	15	1	5
4. -AsI sıfat fiil ekini günlük konuşma dilinde kullanıyorum.	9	45	10	50	1	5

5. -AsI sıfat fiil ekini konuşma dilinde kullananları duyuyorum ve anlıyorum.	4	20	7	35	9	45
6. -AsI ekinin geçtiği cümleleri <u>anlamıyorum.</u>	1	5	6	30	13	65
7. -AsI ekinin öğretiminin <u>gereksiz olduğunu</u> düşünüyorum.	2	10	5	25	13	65
8. -AsI ekinin Türkçede konuşma ve yazmada <u>kullanılmadığını</u> düşünüyorum.	2	10	7	35	12	60
9. -AsI ekini istek anlamında kullanıyorum.	1	5	8	40	11	55
10. -AsI ekini dua ve beddualarda kullanıyorum.	2	10	8	40	10	50

Tablo 2. İlköğretim İkinci Kademe (Ortaokul) Öğrencilerinin -AsI Sıfat Fiil Ekinin İşlevsel Kullanımına Yönelik Görüşleri

Maddeler	Evet		Kısmen		Hayır	
	F	%	f	%	f	%
1. Bugün okula hiç gidesim yok.	11	55	6	30	3	15
2. Çay içesim var.	13	65	2	10	5	25
3. Acınası bir hâlde.	4	20	7	35	9	35
4. Okunası bir kitap.	6	30	9	45	5	25
5. Gülesim geldi.	17	85	2	10	1	5
6. İnanasım gelmiyor.	10	5	6	30	4	20
7. Sen gelesiye biz kahvaltıyı bitirdik.	3	15	4	20	13	65
8. Olası kazalar için tedbir alınmalı.	9	45	9	45	2	10
9. Kör olası adam her şeyi mahvetmiş.	6	30	5	25	9	35

Tablo 3. Lise Öğrencilerinin –AsI Sıfat Fiil Ekine Yönelik Görüşleri

Maddeler	Evet		Kismen		Hayır	
	F	%	f	%	f	%
1. Sıfat fiil eklerini biliyorum.	11	55	9	45	0	0
2. -AsI (yap-ası) ekinin bir sıfat fiil eki olduğunu biliyorum.	10	50	7	35	3	15
3. -AsI sıfat fiil ekinin kullanımını, Türkçe derslerinde öğrendiğimi hatırlıyorum.	7	35	10	50	3	15
4. -AsI sıfat fiil ekini günlük konuşma dilinde kullanıyorum.	8	40	9	45	3	15
5. -AsI sıfat fiil ekini konuşma dilinde kullananları duyuyorum ve anlıyorum.	8	40	6	30	6	30
6. -AsI ekinin geçtiği cümleleri <u>anlamıyorum</u> .	6	30	7	35	7	35
7. -AsI ekinin öğretiminin <u>gereksiz olduğunu</u> düşünüyorum.	7	35	8	40	5	25
8. -AsI ekinin Türkçede konuşma ve yazmada <u>kullanılmadığını</u> düşünüyorum.	8	40	6	30	6	30
9. -AsI ekini istek anlamında kullanıyorum.	3	15	11	55	6	30
10. -AsI ekini dua ve beddualarda kullanıyorum.	2	10	5	25	13	65

Tablo 3. Lise Öğrencilerinin -AsI Sıfat Fiil Ekinin İşlevsel Kullanımına Yönelik Görüşleri

Maddeler	Evet		Kismen		Hayır	
	F	%	f	%	f	%
10. Bugün okula hiç gidesim yok.	18	90	2	10	0	0
11. Çay içesim var.	8	40	6	30	6	30
12. Acınası bir hâlde.	4	20	7	35	9	45
13. Okunası bir kitap.	5	25	10	50	5	25

14. Gülesim geldi.	13	65	3	15	4	20
15. İnanasım gelmiyor.	11	55	7	35	2	10
16. Sen gelesiye biz kahvaltıyı bitirdik.	0	0	6	30	14	70
17. Olası kazalar için tedbir alınmalı.	13	65	5	25	2	10
18. Kör olası adam her şeyi mahvetmiş.	7	35	4	20	9	45

A. Anketlerde Dikkat Çeken Bulgular:

✓ Hem yabancı öğrencilerin hem de ortaokul öğrencilerinin «sıfat fiil eklerini biliyorum» anketin ilk maddesine verdikleri cevap «evet biliyorum» yüzdelik değer olarak %100 iken, lise öğrencilerinin %11’de kalması dikkat çekicidir.

✓ Anketin 6. maddesinde “-AsI ekinin geçtiği cümleleri anlamıyorum.” Ortaokul öğrencilerinin oranı %5, yabancı öğrencilerin %10, lise öğrencilerinin %30 olduğu görülmektedir.

✓ Anketin 7. Maddesi “-AsI ekinin öğretiminin gereksiz olduğunu düşünüyorum.” İfadesinde yabancı öğrencilerin ve ortaokul öğrencilerinin %10 iken lise öğrencilerinde bu yüzdeliğin %35 olması dikkat çekicidir.

✓ Anketin 8. Maddesi olan 8. “-AsI ekinin Türkçede konuşma ve yazmada kullanılmadığını düşünüyorum.” İfadesine yabancı öğrencilerin hiçbiri katılmazken, lise öğrencileri %40’lık oranla, ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinde bu oran %10’dur.

✓ Anketin 9. ve 10. maddesi ise “AsI” ekinin iletişimsel boyutuyla ilgili olan ifadelerdir: “9. -AsI ekini istek anlamında kullanıyorum.” Yabancı öğrencilerin oranı %40, ortaokul öğrencilerinin %5, lise öğrencilerinin %15, 10. -AsI ekini dua ve beddualarda kullanıyorum.” ifadesi içinse Yabancı öğrencilerin oranı %25, ortaokul öğrencilerinin %10, lise öğrencilerinin %10’dur.

Cümlelerde kullanılan -AsI ekiyle ilgili ifadelere ise verilen cevaplar birbirine yakın olmakla birlikte sadece “16. Sen gelesiye biz kahvaltıyı bitirdik.” İfadesinin lise öğrencileri tarafından kullanılmadığı tespit edilmiştir. Bu ifade yabancı öğrenciler ve ortaokul öğrencileri tarafından (%15) az da olsa kullanılmaktadır.

Bu ifadeler yabancı öğrenciler için yazılan kitaplardaki öğretim farklılığını da ortaya koymaktadır.

4. «-AsI» EKİNİN EDEBİYATA, GÜNLÜK HAYATA YANSIMASI

Yunus Emre’nin “ Ben Dervişim Diyene” adlı şiirini anlamak için bu yapıyı (-AsI gel-) ve taşıdığı anlamı unutmamız lazım:

Ben dervişim diyene
Ben dervişim diyene
Bir ün edesim gelir

Tanıyuben şimdiden
Varıp yetesim gelir

Sırat kıldan incedir
Kılıçtan keskincedir
Varıp anın üstüne
Evler yapasım gelir

...

Bu şiirin lise ikinci sınıf kitabında yer almış olduğu da belirtilmelidir.

Şarkılar, türküler de bir milletin konuşma dilinin aynasıdır:

➤ “Uykusuz her gece yorgun ölesiye (Ajda Pekkan)

➤ Çakkıdı (Kenan Doğulu):

Buralardan hemen gidesim var

Yeniden başlamak hevesim var

Ne varsa attığım içime

Cart diye gülesim var” örnekleri de -AsI ekinin konuşma diline yansımaları göstermektedir.

Çağdaş Roman Dilinde, İskender Pala'nın 2017 çıkan “Abum Rabum” isimli romanı incelenmiştir: Emin olasıya kadar beklemek en iyisiydi.

Alperen onlar dağılasıya kadar oyalanmayı düşünüp abdestini tazelemek üzere kolları sıvadı (s.145).

Orta Çağ'a gelesiye kadar Avrupa'da “Jüpiter!” adını haykıra haykıra binlerce insana kıyıldığını düşündü (s.250).

Taşan alevler kutsal topraklarımızı, zeytin ağaçlarımızı, meralarına, köylerine varasıya kadar yaktı (s.309).

Bu metinler bize «-AsI» ekinin günlük konuşma dilinde ve yazma dilinde yer aldığını göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

“-AsI” sıfat fiil ekinini öğretimiyle ilgili Türk öğrenciler ve uluslararası öğrenciler için yazılan kaynaklar incelenmiştir. Türk öğrenciler için müfredat kazanımlarında sıfat fiil ekinin cümledeki işlevlerini kavrama ve türlerini fark etme ifadesi bulunmaktadır. Ancak “-AsI” ekinin işlevine yönelik bir ifadeye rastlanmamıştır. Yabancılar için hazırlanan Türkçe öğretim kitaplarında bu ekin işlevsel kullanımına cümledeki fonksiyonlarına uzunca yer verilmesi dikkatimizi çekmiştir. Türk öğrenciler için öğretim biraz daha öğretmenlerin inisiyatifine bağlı bir şekil almaktadır, bu kanıya varmamızda öğretmenlerle yapılan görüşmeler de etkili olmuştur. Yapılan anketlerden çıkan sonuçlar da uluslararası öğrencilerin -AsI ekinin iletişimsel yönünü daha iyi kavradığını ekin anlamını ve işlevini Türk öğrencilerden daha iyi kavradıklarını göstermektedir.

Çalışmamızın sonuçlarından hareketle, Türk öğrencilere şekil bilgisi, yapı bilgisi, cümle bilgisi öğretimi yapılırken uluslararası öğrenciler için seçilen iletişimsel yöntem tercih edilmelidir. Öğrencilere eklerin cümledeki görevi kavratılmalı ve mutlaka her ek için örnek verilmeli, öğrencilerden de bu ekin geçtiği örnek cümleler kurması beklenmelidir. Uluslararası öğrenciler için yazma alıştırmalarında kullanılan şarkı dinletip şarkıya ait metindeki boşlukları doldurma gibi dikkat çekici ve güdüleyici alıştırmalar Türk

öğrenciler için de uygulanmalıdır. Bu şekilde ortaokul ve lise öğrencileri için Türkçe dersleri daha eğlenceli, motive edici ve öğretici hâle gelebilir.

-AsI ekiyle ilgili verilmesi gerektiğini düşündüğümüz yapıları da işlevsel olarak şu şekilde verebiliriz:

➤ **-AsI + var / yok**

Yemek yiyelim yok (Yemek yemek istemiyorum.).

Şimdi kimseyle konuşalım yok (Şimdi kimseyle konuşmak istemiyorum.).

Bugün evde durasım var (Bugün evde durmak istiyorum.).

Şu an sevinçten kuş olup uçasım var (Şu an sevinçten kuş olup uçmak istiyorum.).

➤ **-AsI + gel- :**

Ders uzadıkça uzayınca dersten çıkasım geldi.

Seni göresim geldi. Müsaitsen bugün yanına uğrayacağım.

Siz tembel tembel oturdukça benim de ders çalışasım gelmiyor.

➤ **-AsI+ tut-:(alışık olmadığımız bir durum için)**

İnsanlara iyilik edesi tutmuş.

Bugün hayvanları sevesi tuttu. Sokakta gördüğü kedilere sarılıyor.

➤ **-AsI + kaç-:**

Yiyelim kaçtı (Yeme isteğim gitti./Artık yemek istemiyorum.).

➤ **AsIyA: (-AnA kadar /-AcAk kadar, zaman ve çokluk anlamı)**

İşi bitiresiye ofisten ayrılmadı (İşi bitirene kadar ofisten ayrılmadı.).

Sen gelesiye ben evi temizledim (Sen gelene kadar ben evi temizledim.).

Seni ölesiye seviyorum (Seni ölecek kadar çok seviyorum).

Adamı öldüresiye dövmüşler (Adamı öldürecek kadar çok dövmüşler.).

➤ **Oldum olası :**

Oldum olası müzikten hoşlanmam.

Oldum olası bizim evde kahvaltıyı babam hazırlar.

➤ **Olası (mümkün):**

İnsanların aldıkça vermeyi öğrenmesi olasıdır.

Olası kazalara karşı hepimiz gerekli tedbirleri almalıyız.

KAYNAKÇA

Banguoğlu, T. (2000). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ergin, M. (2012). *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayım.

Korkmaz, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.

CITATION: *Bildiriler - IBAD 2018 – 3rd International Scientific Research Congress on Humanities and Social Sciences, July 9-11, 2018 - Skopje, Macedonia*

ISBN: 978-605-66529-1-2

DOI: 10.21733/ibad.441284

PAGES: 42-46

COMPARISON OF mfERG WITH VEP IN NAION PATIENTS AND HEALTHY PEOPLE

Hande Hüsniye Telek

MD, Ankara Education and Research Hospital, Ankara , Turkey, handekaraguzel@yahoo.com

Abstract

Comparison of mfERG (multifocal electroretinography) with VEP (visual evoked potential) in NAION (Nonarteritic ischemic optic neuropathy) patients and healthy people. 44 NAION patients were included in the study. The patients were 23 women, 21 male. The average age was 60-83 in NAION group. The patients underwent mfERG and VEP. 35 healthy people formed the control group. In the control group was 19 women, 17 male. The average age was 57-89 in control group. Mean VEP amplitude 1.89 ± 0.95 mV and latency 123.6 ± 18.70 msec in NAION group. In healthy group VEP amplitude was 4.92 ± 1.02 mV and latency was 103.01 ± 7.02 msec. There was no obvious pathology in mfERG in patients with NAION and in the control group. In NAION patients, significant changes can be seen in VEP amplitude and VEP latency. This was also found in our work. Ganglion cell and optic disc damage does not change in the mfERG, so abnormal mfERG is probably a reporter of an external retinal lesion.

Keywords: NAION, mfERG, VEP

INTRODUCTION

Multifocal ERG (mfERG) and multifocal VEP (mfVEP) have been used widely in the investigation of pathological changes or functional variations in the visual system. Altitudinal hemifield loss is a visual field defect that is usually found in patients with ischaemic optic neuropathy (ION) (1).

Electrophysiology was effective in differentiating between retinopathy, post-retinal pathology and normality in 91 % of subjects. Pre-testing provisional diagnoses of retinopathy and post-

July 9-11, 2018 Skopje-MACEDONIA

retinal pathology were revised in 30 and 42 %, respectively, after electrophysiology. Appreciation of characteristics of each test, correlation with the clinical picture and interpretation of results in totality are required to localize the site of pathology(2).

Multifocal VEP and mfERG techniques show promise for routine clinical use in neuro-ophthalmology. OCT is now used in many subspecialty areas of ophthalmology, especially in studies of the retina and glaucoma. Although neuro-ophthalmologists must still rely on time-consuming history taking and careful clinical examination, the three modalities described herein can provide objective proof regarding clinical diagnoses in selected cases, saving time and avoiding costly neurologic investigations(3).

The aim of this study was to comparison of mfERG (multifocal electroretinography)with VEP(vizual evoked potential)in NAION(Nonarteritic ischemic optic neuropathy) patients and healthy people.

Material-methods:

In the Ankara Training and Research Hospital between January 2013 and May 2016, 44 NAION cases were included in the study. The NAION cases were identified as Group I and were identified as follows:

- ESR and CRP values were normal in laboratory values
- Those without clinical findings of the temporal artery

Exclusion Criteria for Facts of NAION

- The presence of a glaucomatous story or IOP above 21 mmHg
- To find a trauma or surgical story
- Finding diabetic retinopathy by ophthalmoscopy
- Finding neurological disease

Visual acuity of 10/10 (complete), IOP of 21 mmHg and below, and ophthalmologic examination of normal 38 cases were defined as control group and Group II.

Differential diagnosis of NAION cases was made as clinical and laboratory diagnosis. Demographic data, initial ophthalmologic examination findings, VEP and mfERG findings were recorded.

Complete ophthalmologic examination was performed on NAION cases and control group . Refractive errors were measured with autorefractometer. The best corrected visual acuity

was determined separately for each eye with a Snellen . Anterior segment was evaluated by biomicroscopic examination. IOPs were measured. After mydriasis indirect ophthalmoscopic examination was performed with a non-contact fundus lens (Super Field Volk Lens).

The χ^2 test was used to compare the demographic characteristics of the cases in Group I and Group II.

Results:

Between January 2013 and May 2015, 44 patients (Group-I) with NAION diagnosis were included in the study. 35 normal adult were formed control groups (Group-II). The mean age of group-I was $71,89 \pm 8,09$ years, the age range was 60-83 years, the mean age of Group-II was $70,12 \pm 6,12$ years and it was 57-89 years .There was no statistically significant difference between the groups in the mean age (χ^2 test $p = 0,27$) .When sex differences are compared; Twenty-three of the 44 patients in Group-I were male (56.24%), 21 were female (43.76%) and in Group-II ;19 were male (59.18%) and 17 were female (40.82%). According to this, it was observed that there was no statistically significant difference in the sexes (χ^2 test, $p = 0.46$) ($p < 0.001$ was considered statistically significant).

Conclusion:

Electrophysiology is an objective functional test of the visual pathway and allows the location of visual dysfunctions to be detected. The visual evoked potential (VEP) is a cortical response and serves as a functional test of the entire visual pathway from the eye to the visual system of the brain. After presenting each of these methods individually, the article gives assistance in situations where the appropriate electrophysiological method for a given clinical hypothesis is to be selected and explains how the methods can be combined in a reasonable way(4).

The combined evaluation of VEP and mfERG is useful both to establish the area of dysfunction and the normality of the visual system. Electrophysiological testing prior to neuroimaging is recommended for patients where clear clinical signs of cerebral disorders are not evident. This reduces the frequency of unnecessary neuroimaging and associated radiation exposure(5).

In our study ; there was a statistically significant difference between NAION and the control group in both VEP amplitude and VEP latency (respectively $p = 0,00032$, $p = 0,00045$) (table-1). None of the patients had both NAION and in the control group, there was no obvious pathology in mfERG.

In conclusion ; NAION patients, significant changes can be seen in VEP amplitude and VEP latency. This was also found in our work. Therefore we recommend that electrophysiological tests be performed in NAION patients.

Table-1:

	VEP AMPLITUDE AVERAGE (mV)	VEP LATENCY AVERAGE (msec)
NAION	1,89*0,95mV	123,6*18,70 msec
CONTROL GROUP	4,92*1,02mV	103,01*7,02 msec
p value	0,00032	0,00045

student – t test ($p < 0.001$ was considered statistically significant)

REFERENCE LIST

Chan HH, Ng FY, Chu PH..Clinical application of mfERG/VEP in assessing superior altitudinal hemifield loss.

Clin Exp Optom. 2005 Jul;88(4):253-7.

Yap GH, Chen LY, Png R, Loo JL, Tow S, Mathur R, Chia A. Clinical value of electrophysiology in determining the diagnosis of visual dysfunction in neuro-ophthalmology patients.. Doc Ophthalmol. 2015 Dec;131(3):189-96. doi: 10.1007/s10633-015-9515-9. Epub 2015 Oct 16.

- Quireza ML. Multifocal visual evoked potential, multifocal electroretinography, and optical coherence tomography in the diagnosis of subclinical loss of vision. Hedges TR 3rd. *Ophthalmol Clin North Am.* 2004 Mar;17(1):89-105.
- Meigen T. Electrophysiology in ophthalmology . *Ophthalmologe.* 2015 Jun;112(6):533-44; quiz 545-6. doi: 10.1007/s00347-015-0055-1.
- Renner AB, Kellner U, Tillack H, Kraus H, Foerster MH.. Recording of both VEP and multifocal ERG for evaluation of unexplained visual loss electrophysiology in unexplained visual loss. *Doc Ophthalmol.* 2005 Nov;111(3):149-57. Epub 2006 Mar 6.

CITATION: *Bildiriler - IBAD 2018 – 3rd International Scientific Research Congress on Humanities and Social Sciences, July 9-11, 2018 - Skopje, Macedonia*

ISBN: 978-605-66529-1-2

DOI: 10.21733/ibad.447807

PAGES: 47-55

İSLAMİ ÜÇ FAKTÖR VARLIK FİYATLAMA MODELİ; KATILIM ENDEKSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Sedef Sondemir^{1*}, İstemi Çömlekçi²

¹Düzce Üniversitesi, Türkiye, sedefsondemir@gmail.com

² Dr. Düzce Üniversitesi, Türkiye, istemicomlekci@hotmail.com

*Sorumlu yazar

Özet

Fama French Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeline göre hisse senedi getirisindeki değişim; piyasanın risksiz faiz oranı üzerindeki fazla getirisi, ölçek ve DD/PD oranları tarafından açıklanmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı Fama French Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelinin İslami finansa uyarlanmasıdır. Çalışmada Geleneksel Fama French Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeli sonuçlarına da ulaşılarak İslami Fama French Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeli sonuçlarıyla karşılaştırılması da amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda KATLM 30 endeksinde yer alan 2011-2017 yılları arasındaki her yıl Aralık ayının sonunda özsermayesi pozitif olan ve kesintisiz verisine ulaşılabilen 25 adet hisse senedi baz alınmıştır. Çalışmada iki ayrı pazar portföyü BİST 100 ve KATLM 30 kullanılmıştır. İslami Fama French Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelinin oluşturulması için faiz oranı yerine enflasyon alınmıştır. Elde edilen hisse senetlerinin aylık verileri regresyon analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda Fama French Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelinin İslami finansa uygulanabilir olduğu ama ilgili dönem için geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Geleneksel Fama French Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelinde pazar portföyünün BİST100 alındığı modelde SH, BL, BM ve BH portföylerinde geçerli olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fama French Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeli, İslami Fama French Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeli, Katılım Endeksi

ISLAMIC THREE FACTOR ASSET PRICING MODEL: AN APPLICATION ON PARTICIPATION INDEX

Abstract

Fama French Change in stock return by Three Factor Asset Pricing Model; The excess return on the market's risk-free interest rate is explained by the ratios and the DD / PD ratios. The main aim of this study is to test the validity of the Fama French Three Factor Asset Pricing Model in Islamic finance. It is also aimed to compare the results of the Traditional Fama French Three Factor Asset Pricing Model in the study with the results of the Islamic Fama French Three Factor Asset Pricing Model. In line with this aim, each year between 2011 and 2017, which is included in the KATLM-30 index, 25 share certificates, which are positive in nature and accessible to uninterrupted data, are taken at the end of December. Two separate market portfolios BİST100 and KATLM30 were taken in the study. Islamic Fama French Inflation was obtained instead of the interest rate for the creation of the Three Factor Asset Pricing Model. The monthly data of the stocks obtained were analyzed by the regression analysis method. As a result of the research, the Fama French Three Factor Asset Pricing Model is applied to Islamic financing but not for the period concerned. In the traditional Fama French Three Factor Asset Pricing Model, it has been determined that the market portfolio is valid for the SH, BL, BM and BH portfolios in the model received from BİST100.

Keywords: Fama French Three Factor Asset Pricing Model, Islamic Fama French Three Factor Asset Pricing Model, Participation Index

GİRİŞ

Hisse senetlerine yapılan yatırımların artmasıyla birlikte beklenen getiri ile risk arasındaki ilişkinin belirlenmesi için bir takım teoriler geliştirilmiştir. Modern portföy teorisi beklenen getiri ile risk arasındaki ilişkiyi dikkate alan ilk teoridir.

Modern portföy teorisi üzerine kurulmuş olan Finansal Varlık Fiyatlama Modeli Sharpe, Treynor, Lintner ve Mossin tarafından 1960'lı yıllarda oluşturulmuştur. Finansal Varlık Fiyatlama Modeli menkul kıymetlerin getirilerini belirleyen en önemli faktörün pazar faktörü olduğunu savunmaktadır (Perold, 2004).

Fama ve French (1992) tarafından yapılan çalışmada beklenen getiriyi etkileyen pazar değişkeninde farklı faktörlerin olabileceğini savunmuşlardır. Bunlar firma büyüklüğü, defter değeri/piyasa değeri oranı (DD/PD) finansal kaldıraç oranı ve fiyat kazanç oranı gibi değişkenlerdir (Fama ve French, 1992). Fama ve French 1993 yılında yaptığı başka bir çalışmada hisse senedi getirisi arasındaki ilişkiyi incelemiş ve büyüklük (piyasa değeri) ve DD/PD oranının getiriyi etkileyen önemli iki değişkeni olduğunu ortaya koymuşlardır (Fama ve French, 1993). Böylelikle FVFM iki faktör daha ekleyerek Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeline oluşturmuşlardır. Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelini formülü aşağıdaki gibidir;

$$E(R_i) - R_f = \beta_{im}[E(R_m) - R_f] + \beta_{is}E(SMB) + \beta_{ih}E(HML)$$

İslami finansal sistem, geleneksel finansal sistemin ana ilkelerinden farklıdır. İslami finans Kur'an ayetlerine ve sünnetlerine (peygamberin geleneklerine) göre şekillendirilmektedir (Toth, 2011). İslami finans faizsiz bir sisteme dayanmaktadır. Faizin alınması ve ödenmesinin yasak olması sistemin çekirdeğini oluşturmaktadır. Faizin yasak olmasına rağmen risk paylaşımı, bireylerin hak ve görevlerini, mülkiyet haklarını ve sözleşmelerin kutsallığını savunan İslam doktrini diğer ilkeleri tarafından desteklenmektedir (Ashhoob ve Naseer, 2013).

Finansal Varlık Fiyatlama Modelinin temel dayanağının piyasa da risksiz bir finansal varlığın olmasıdır. Genellikle bu risksiz varlık olarak devlet tahvilleri veya hazine bonoları kabul edilmektedir. (Sadaf ve Andleeb, 2014). Bu nedenle modeli İslami finansa uygulamak için risksiz bir finansal varlığı temsil edecek, faiz içermeyen bir değişken kullanmak gerekmektedir. Zekat, Nominal Gayri Safi Milli Yurtiçi Hasıla ve Enflasyon risksiz bir finansal varlık yerine modele eklenebilecek değişkenler olarak kabul edilmektedir.

Ashker (1987) risksiz faiz oranı (R_f) yerine zekât (Z)'ı koyarak modelin geçerliliğini incelemiştir. Bu kapsamda İslami FVFM'nin denklemi aşağıdaki gibi olmaktadır.

$$E(R_i) = Z + \beta(R_m - Z)$$

Sheikh (2010) risksiz faiz oranı yerine Nominal Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'yı koyarak modelin geçerliliğini araştırmıştır.

$$E(R_i) = NGSYİH_g + \beta(R_m - NGSYİH_g)$$

Hanif (2011) risksiz faiz oranını (R_f) enflasyon oranı ile değiştirerek İslami modeli oluşturmuştur.

$$E(R_i) = I + \beta(R_m - I)$$

Bu çalışmada İslami Fama French Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelinin oluşturulması için modeldeki faiz oranı yerine enflasyon oranı dahil edilmiştir. İslami Fama French Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelinin denklemi şu şekildedir:

$$E(R_i) - R_f = \beta_{im}[E(R_m) - R_f] + \beta_{is}E(SMB) + \beta_{ih}E(HML)$$

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Fama ve French tarafından 1993 yılında yapılan araştırmada firma büyüklüğü ve DD//PD oranının hisse senedi getirileri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırma sonucunda yüksek DD/PD oranına sahip hisse senetlerinin düşük DD/PD oranına sahip hisse senetlerine oranla daha fazla getiri sağladığını tespit etmişlerdir. Küçük ölçekli firmalara ait hisse senetlerinin büyük ölçekli firmalara ait hisse senetlerine oranla daha fazla getiri sağladığı da görülmüştür. Meydana gelen normalüstü getirinin sebebi olarak yüksek DD/PD oranlı ve küçük ölçekli firmalara ait hisse senetlerinin daha fazla riskli olmalarından kaynaklandığı görülmüştür (Fama ve French, 1993).

1995 yılında Fama ve French tarafından yapılan başka bir çalışmada NYSE, AMEX ve NASDAQ piyasalarında 1963-1992 yılları arasında işlem gören şirketlerin hisse senedi verilerini Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelinin geçerliliği test edilmiştir. Çalışmada regresyon analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda düşük DD/PD oranlı firmalara kıyasla yüksek DD/PD oranlı firmaların getirilerinin daha yüksek olduğu ayrıca küçük ölçekli firmaların büyük ölçekli firmalara göre daha fazla getiri elde ettikleri tespit edilmiştir (Fama ve French, 1995).

Ajili tarafından 2002 yılında 1976-2001 dönemini kapsayan Fransa piyasasında işlem gören hisse senetlerine ait verilerle Fama French Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelini geçerliliği test edilmiştir. Yapılan regresyon analizi sonucunda Fama French Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelinin hisse senedi getirisindeki değişimi açıklama gücünün yüksek olduğu tespit edilmiştir (Ajili, 2002).

Walid ve Ahlem 2008 yılında 2002-2007 dönemlerine ait Japonya hisse senetleri piyasasının verilerini kullanarak Fama-French Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelinin geçerliliği test edilmiştir. Diğer araştırmalardan farklı olarak Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) kullanılmıştır. Araştırmada FVFM ile Fama French Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeli karşılaştırılmış ve sonuç olarak hisse senedi getirilerini en iyi açıklayan modelin FVFM olduğu tespit edilmiştir (Walid ve Ahlem, 2008).

Sadaf ve Andleeb(2014) tarafından KMI-30 endeksin yer alan 28 şirketin verilerini kullanarak Finansal Varlık Fiyatlama Modelini İslami finansa uyarlamışlardır. Araştırma 2012-2013 dönemlerini kapsamaktadır. Faiz oranı yerine enflasyon oranı kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, risksiz faiz oranını (t-bono oranı) veya enflasyon oranını kullanıldığı zaman getirilerin hemen hemen aynı değerleri verdiği gözlemlenmiştir (Sadaf ve Andleeb, 2014).

Febrianto ve Rachman (2016) JII endeksinde yer alan 25 adet firmanın verilerini kullanarak FVFM İslami finansa uyarlamışlardır. Araştırmada faiz oranı yerine enflasyon oranı kullanılmış ve 2015-2016 dönemlerini kapsamaktadır. Araştırma sonucunda enflasyon oranının faiz oranı yerine kullanılabileceği tespit edilmiştir (Febrianto ve Rachman, 2016).

Derbalı vd.(2017) Malezya borsasında bulunan şeriata uygun olan 10 şirketin verileri alınarak 2003-2015 dönemlerin İslami Finansal Varlık Fiyatlama Modelinin geçerliliğini test etmiştir. İslami model için Sukuk kar oranları ve hazine bonoları kabul edilmiştir. Yapılan bu çalışma İslami finanstaki finansal varlık fiyatlama modellerin eksikliğine önemli katkılarda bulunmaktadır (Derbalı vd. 2017).

Gönenç ve Karan tarafından 2001 yılında yapılan çalışmayla Borsa İstanbul'da Fama French Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelinin geçerliliği test edilmiştir. 1993-1998 dönemlerini kapsayan araştırmada üç farklı varlık fiyatlama modeli karşılaştırılmıştır. Bu modeller; Finansal Varlık Fiyatlama Modeli, İki Faktörlü Model ve Fama French Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelidir. Araştırma sonucunda DD/PD oranı düşük oranlı hisselerden oluşan portföy, DD/PD oranı açısından yüksek oranlı hisselerden oluşan portföyden daha iyi performans

göstermiştir. Büyüklük ölçeği açısından ise büyük ölçekli firmalar küçük ölçekli firmalara göre daha üstün performans göstermişlerdir (Gönenç ve Karan, 2001).

2009 yılında Şakar tarafında yapılan çalışmada 1996-2008 dönemleri arasında İMKB’de işlem gören her yılın Aralık ayının sonunda özsermayesi negatif olmayan (87 adet) şirketlere ait veriler panel veri analizi ile test edilmiştir. Panel veri analizinde hem yatay hem de zaman kesit boyutu incelenmiştir. Araştırma sonucunda yazar, ilgili dönemdeki değişkenliğin piyasa değeri/defter değeri oranı, piyasa değeri ve hisse senedinin sistematik risk primi değişkenleri tarafından açıklandığını ve Fama French Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelinin geçerli olduğunu savunmuştur (Şakar, 2009).

2014 yılında Özden tarafından yapılan çalışmada 1999-2013 yılları arasında Borsa İstanbul’da işlem gören 33 imalat sanayi şirketinin hisse senedi getiri verileri kullanılarak Fama French Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelinin geçerliliği test edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda modelin anlamlı olduğu tespit edilmiştir (Özden, 2014).

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışmanın amacı; İslami Fama ve French Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelinin 2011-2017 dönemleri arasında İslami finansa uyarlanmasıdır. Analizde risksiz getiri oranı yerine enflasyon oranı kullanılmıştır. Bu amacın yerine getirilmesi için 2011-2017 döneminde KATILIM 30 Endeksinde faaliyet gösteren firmalara ait firma büyüklük ölçüsü ve DD/PD oranı esas alınarak portföyler oluşturulmuştur. Daha sonra bu portföylerin kesişimleri kullanarak altı ayrı kesişim portföyü elde edilmiştir. Elde edilen portföylerin getirileri ile değişkenler arasındaki ilişki, ilişkinin yönü tespit edilmiş ve hangi değişkenin getiriyi daha fazla etkilediği belirlenmiştir.

Araştırma modeli aşağıdaki gibi oluşturulmuştur;

Fama French Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelleri;

$$\text{BİST 100 için; } R_{it} - R_{ft} = \alpha_i + \beta_i (R_{Bist100t} - R_f) + s_i \text{SMB}_t + h_i \text{HML}_t$$

$$\text{KATLM30 için; } R_{it} - R_{ft} = \alpha_i + \beta_i (R_{Katlm30t} - R_f) + s_i \text{SMB}_t + h_i \text{HML}_t$$

İslami Fama French Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelleri;

$$\text{BİST 100 için; } R_{it} - R_{It} = \alpha_i + \beta_i (R_{Bist100t} - R_I) + s_i \text{SMB}_t + h_i \text{HML}_t$$

$$\text{KATLM30 için; } R_{it} - R_{It} = \alpha_i + \beta_i (R_{Katlm30t} - R_I) + s_i \text{SMB}_t + h_i \text{HML}_t$$

Burada,

R_{it} : ‘t’ zamanındaki ‘varlığına ait getiriyi,

R_{ft} : ‘t’ zamanındaki risksiz faiz oranına ait değeri,

$R_{Bist100t}$: ‘t’ zamanındaki BİST100’e ait getiriyi,

$R_{Katlm30t}$: ‘t’ zamanındaki KATLM30’a ait getiriyi,

α_i : modelin fiyatlama hatası,

SMB_t : ‘t’ zamanındaki küçük ve büyük piyasa değerli portföylere ait getiri farkını,

HML_t : ‘t’ zamanındaki yüksek ve düşük DD/PD oranlı portföylere ait getiri farkını,

α_i, s_i, h_i : Beta katsayılarını göstermektedir

BULGULAR

Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelinin İslami finansa uyarlanmasının yapıldığı bu çalışmada Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeli ve İslami Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeli sonuçları ayrı ayrı tablolarda sunulmuştur.

Dickey-Fuller birim kök testi, verilerin durağanlığını ölçmektedir. Verilerin durağan olmaması durumunda regresyon analizlerinde sonuçların farklı çıkmasına neden olmaktadır.

Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeline ve İslami Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeline ait durağanlık test sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1: Değişkenlere İlişkin Birim Kök Testi Sonuçları	
Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeli	İslami Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeli

Değişkenler	ADF t- istatistik Kritik Değer Düzye ^{***}	Değişkenler	ADF t- istatistik Kritik Değeri Düzye
SL	-8.243248	SL	-8.308837
SM	-7.663575	SM	-7.635718
SH	-10.21701	SH	-10.32222
BL	-8.702985	BL	-8.795460
BM	-8.153462	BM	-8.470262
BH	-9.052771	BH	-9.161479
SMB	-9.820228	SMB	-9.820228
HML	-8.730241	HML	-8.730241
R _{BIST} -R _f	-10.63990	R _{BIST} -R _f	-6.165826
R _{KATLM} -R _f	-10.02674	R _{KATLM} -R _f	-7.173798
Kritik Değerler FFÜFVFM	%1 (-3.511262)	Kritik Değerler İFFÜFVFM	%1 (-3.511262)
	%5 (-2.896779)		%5 (-2.896779)
	%10 (-2.585626)		%10 (-2.585626)
P* Değeri: 0.0000 * MacKinnon (1996) tek taraflı p-değerleri.			

Yukarıdaki tablo incelendiği zaman tüm değişkenlerin hesaplanan t değerlerinin mutlak değerleri, Augmented Dickey-Fuller değerinin belirlenen (%1, %5, %10) anlamlılık düzeyleri üzerinden hesaplanan kritik değerlerinin mutlak değerlerinden büyük olduğu için serilerin durağan olduğu varsayılmaktadır.

Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelini ilişkin değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikleri Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler										
	R _{BIST} - R _f	R _{KATLM} - R _f	SMB	HML	SL	SM	SH	BL	BM	BH
Ortalama	0.008	0.010	0.010	-0.023	0.044	-0.028	0.009	0.019	0.012	0.008
Medyan	0.007	0.011	0.008	-0.018	0.028	-0.008	0.006	0.026	0.013	0.011
Maks.	0.241	0.145	0.147	0.140	0.442	0.314	0.203	0.152	0.273	0.129
Min.	-0.134	-0.139	-0.136	-0.257	-0.228	-0.424	-0.161	-0.103	-0.116	-0.169
Std. Sapma	0.067	0.050	0.051	0.068	0.119	0.113	0.058	0.051	0.062	0.060
Çarpıklık	0.333	-0.224	0.184	-0.546	0.599	-0.459	0.037	-0.123	0.707	-0.570
Basıklık	3.590	3.260	3.459	4.180	3.731	4.581	4.354	2.819	5.496	3.185
Jarque-Bera	2.778	0.945	1.215	9.055	6.903	11.706	6.437	0.328	28.807	4.674
Olasılık	0.249	0.623	0.544	0.010	0.031	0.002	0.039	0.848	0.000	0.096
Sum	0.739	0.877	0.842	-1.935	3.755	-2.379	0.774	1.610	1.025	0.718
Sum Sq. Dev.	0.375	0.209	0.218	0.384	1.193	1.077	0.279	0.223	0.325	0.300
N	84	84	84	84	84	84	84	84	84	84

SMB değişkenin ortama getirisi (0.010) standart sapması (0.051) iken HML değişkenin ortalama getirisi (-0.023) standart sapması (0.068) olduğu görülmektedir. HML portföyünün kaybının SMB portföyüne göre çok daha fazla olduğu görülmektedir. Firma büyüklüğüne göre küçük, DD/PD oranı açısından ise düşük orana

sahip SL portföyü en yüksek getiriye (%0.04) elde etmiştir. SL portföyünün standart sapması (%0.11)'dir. En düşük getiriye (%-0.02) ise SM portföyü sahiptir. SM portföyünün standart sapması (%0.11)'dir.

İslami Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelini ilişkin değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikleri Tablo 3'te sunulmuştur

Tablo 3: Tanımlayıcı İstatistikler										
	R_{BIST-R_t}	$R_{KATLM-R_t}$	SBM	HML	SL	SM	SH	BL	BM	BH
Ortalama	0.001	0.003	0.010	-0.023	0.037	0.009	0.002	0.012	0.005	0.001
Medyan	0.005	0.004	0.008	-0.018	0.018	0.012	-0.001	0.018	0.007	0.002
Maks.	0.235	0.138	0.147	0.140	0.435	0.188	0.195	0.148	0.266	0.122
Min.	-0.141	-0.138	-0.136	-0.257	-0.235	-0.194	-0.169	-0.110	-0.128	-0.176
Std. Sapma	0.067	0.049	0.051	0.068	0.119	0.064	0.058	0.051	0.062	0.060
Çarpıklık	0.325	-0.224	0.184	-0.546	0.620	-0.109	-0.049	-0.134	0.713	-0.681
Basıklık	3.673	3.182	3.459	4.180	3.763	4.164	4.430	3.036	5.490	3.443
Jarque-Bera	3.072	0.822	1.215	9.055	7.428	4.917	7.194	0.259	28.838	7.193
Olasılık	0.215	0.662	0.544	0.010	0.024	0.085	0.027	0.878	0.000	0.027
Sum	0.150	0.288	0.842	-1.935	3.166	0.762	0.186	1.022	0.436	0.130
Sum Sq. Dev.	0.376	0.207	0.218	0.384	1.189	0.342	0.281	0.220	0.325	0.298
N	84	84	84	84	84	84	84	84	84	84

SMB değişkenin ortama getirisi (0.010) standart sapması (0.051) iken HML değişkenin ortalama getirisi (-0.023) standart sapması (0.068) olduğu görülmektedir. HML portföyünün kaybının SMB portföyüne göre çok daha fazla olduğu görülmektedir. Firma büyüklüğüne göre küçük, DD/PD oranı açısından ise düşük orana sahip SL portföyü en yüksek getiri (%0,037) elde etmiştir. SL portföyünün standart sapması (%0.11)'dir. En düşük getiriye (%0,001) ise BH portföyü sahiptir. BH portföyünün standart sapması (%0.06)'dir.

Katılım 30 endeksinde yer alan şirketlerin verileri ile oluşturulan 6 portföy üzerinde gerçekleştirilen, Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelinin zaman serisi regresyon sonuçları aşağıdaki tablolarda sunulmuştur.

Tablo 4: ÜFVFM Portföylerine İlişkin Regresyon Analizi Tablosu						
	$SL(R_{BIST100})$	$SL(R_{KATLM30})$	$SM(R_{BIST100})$	$SM(R_{KATLM30})$	$SH(R_{BIST100})$	$SH(R_{KATLM30})$
F	132,628	125,990	55,558	55,557	39,811	66,978
(p)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)
R-Kare	0,826	0,846	0,663	0,663	0,583	0,704
DW	1,976	1,656	1,690	1,689	2,265	1,980
C(t)	1,678	0,988	0,379	0,378	2,486	1,799
(p)	(0,097)**	(0,325)	(0,705)	(0,706)	(0,015)*	(0,075)**
$R_m - R_f$	0,000*	0,000*	0,947	0,955	0,000*	0,000*

SMB	0,000*	0,000*	0,099**	0,098**	0,000*	0,000*
HML	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*
*%95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlıdır. **%90 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlıdır.						

Yukarıdaki tablo incelendiği zaman F sonuçları ($F > 5, p < 0.005$) olduğundan modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Modelin açıklama gücünü gösteren R^2 değerinin en yüksek %84,6 ile $SL(R_{KATLM30})$ portföyünün en düşük %58,3 ile $SH(R_{BIST100})$ portföyüdür. (c) regresyon katsayısına bakıldığında $SL(R_{BIST100})$ ve $SH(R_{KATLM30})$ portföylerinde %90 güven aralığında anlamlı iken $SH(R_{BIST100})$ portföyünde %95 güven aralığında anlamlıdır. $R_m - R_f$ faktörünü incelediğimizde SM portföyü hariç diğer portföyler istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. SMB faktörü için SM portföyü %90 güven aralığında anlamlı iken diğer portföyler %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. HML faktörü ise tüm portföylerde anlamlı çıkmıştır

Tablo 4a: ÜFVFM Portföylerine İlişkin Regresyon Analizi Tablosu						
	BL($R_{BIST100}$)	BL($R_{KATLM30}$)	BM($R_{BIST100}$)	BM($R_{KATLM30}$)	BH($R_{BIST100}$)	BH($R_{KATLM30}$)
F	30,795	56,950	12,458	16,999	30,688	40,698
(p)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)
R-Kare	0,518	0,669	0,292	0,366	0,517	0,589
DW	2,330	2,232	2,310	2,198	2,081	1,722
C(t)	2,592	1,836	2,010	1,466	2,013	1,156
(p)	(0,011)*	(0,070)**	(0,047)*	(0,146)	0,047*	(0,250)
$R_m - R_f$	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*
SMB	0,059**	0,102	0,003*	0,004*	0,558	0,231
HML	0,001*	0,000*	0,826	0,797	0,000*	0,000*
*%95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlıdır. **%90 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlıdır.						

Yukarıdaki tablo incelendiği zaman F sonuçları ($F > 5, p < 0.005$) olduğundan modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Modelin açıklama gücünü gösteren R^2 değerinin en yüksek %66,9 ile $BL(R_{KATLM30})$ portföyünün en düşük %29,2 ile $BM(R_{BIST100})$ portföyüdür. (c) regresyon katsayısına bakıldığında $BL(R_{KATLM30})$ portföyünde %90 güven aralığında anlamlı iken $BL(R_{BIST100})$, $SH(R_{BIST100})$, $BM(R_{BIST100})$ ve $BH(R_{BIST100})$ portföylerinde %95 güven aralığında anlamlıdır. $R_m - R_f$ faktörünü incelediğimizde tüm portföylerde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. SMB faktörü için $BL(R_{BIST100})$ portföyü %90 güven aralığında anlamlı iken BM portföyünde %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. HML faktörü ise BM portföyü hariç diğer portföylerde anlamlı çıkmıştır.

Katılım 30 endeksinde yer alan şirketlerin verileri ile oluşturulan 6 portföy üzerinde gerçekleştirilen, İslami Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelinin zaman serisi regresyon sonuçları aşağıdaki tablolarda sunulmuştur.

Tablo 5: ÜFVFM Portföylerine İlişkin Regresyon Analizi Tablosu						
	SL($R_{BIST100}$)	SL($R_{KATLM30}$)	SM($R_{BIST100}$)	SM($R_{KATLM30}$)	SH($R_{BIST100}$)	SH($R_{KATLM30}$)
F	131,737	151,773	28,110	34,787	39,853	66,618
(p)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)
R-Kare	0,825	0,844	0,494	0,549	0,584	0,703

DW	1,979	1,655	2,013	1,968	2,258	1,971
C(t)	1,149	0,757	1,750	1,368	1,632	1,308
(p)	(0,253)	(0,451)	(0,083)**	(0,175)	(0,106)	(0,194)
$R_m - R_f$	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*
SMB	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*
HML	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*
*%95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlıdır.						
**%90 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlıdır						

Yukarıdaki tablo incelendiği zaman F sonuçları ($F > 5$, $p < 0.005$) olduğundan modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Modelin açıklama gücünü gösteren R^2 değerinin en yüksek %24,4 ile $SL(R_{KATLM30})$ portföyünün en düşük %49,4 ile $SM(R_{BIST100})$ portföyüdür. (c) regresyon katsayısına bakıldığında $SM(R_{BIST100})$ portföyünde %90 güven aralığında anlamlı iken diğer portföylerde istatistiksel olarak anlamlı değildir. $R_m - R_f$, SMB ve HML faktörleri tüm modeller için anlamlıdır.

Tablo 5a: İÜFVFM Portföylerine İlişkin Regresyon Analizi Tablosu						
	$BL(R_{BIST100})$	$BL(R_{KATLM30})$	$BM(R_{BIST100})$	$BM(R_{KATLM30})$	$BH(R_{BIST100})$	$BH(R_{KATLM30})$
F	30,916	56,183	12,632	16,997	30,933	40,434
(p)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)
R-Kare	0,519	0,666	0,295	0,366	0,519	0,587
DW	2,330	2,226	2,322	2,203	2,084	1,722
C(t)	1,817	1,464	1,381	1,095	1,471	0,982
(p)	(0,072)**	(0,146)	(0,171)	(0,276)	(0,145)	(0,328)
$R_m - R_f$	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*
SMB	0,055**	0,100**	0,002*	0,004*	0,564	0,232
HML	0,001*	0,000*	0,837	0,803	0,000*	0,000*
*%95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlıdır.						
**%90 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlıdır						

Yukarıdaki tablo incelendiği zaman F sonuçları ($F > 5$, $p < 0.005$) olduğundan modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Modelin açıklama gücünü gösteren R^2 değerinin en yüksek %66,6 ile $BL(R_{KATLM30})$ portföyünün en düşük %29,5 ile $BM(R_{BIST100})$ portföyüdür. (c) regresyon katsayısına bakıldığında $BL(R_{BIST100})$ portföyünde %90 güven aralığında anlamlı iken diğer portföyler %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı değildir. $R_m - R_f$ faktörünü incelediğimizde tüm portföylerde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. SMB faktörü için BL portföyünde %90 güven aralığında anlamlı iken BM portföyünde %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. HML faktörü ise BM portföyü hariç diğer portföylerde anlamlı çıkmıştır.

SONUÇLAR

Bu çalışmada Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelini İslami finansa uyarlanmıştır. Çalışmada hem Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelini hem de İslami Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelini sonuçlarına ulaşılmıştır. Elde edilen 6 adet portföyden 24 model oluşturulmuştur. Pazar endeksi olarak BİST 100 ve KATILM 30 endeksi alınmıştır. İslami modeli oluşturmak için faiz oranı yerine enflasyon oranı dahil edilmiştir. Araştırmaya 2011-2017 yılları arasında KATILM 30 endeksinde faaliyet gösteren ve verilerine kesintisiz olarak ulaşılabilen 25 adet hisse senedine ait aylık veriler kullanılmıştır. Araştırma da zaman serisi regresyon analizi yöntemi kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelinin sonuçlarında büyük ölçekli portföylerin küçük ölçekli portföylere göre daha fazla getiri sağladığı görülmüştür. Küçük firmalardan oluşan portföyler ile büyük

firmalardan oluşan portföylerin getirisi arasındaki farkı gösteren SMB faktörü %0.010 düzeyindedir. Firmalara ait DD/PD oranlarına göre alındığında, DD/PD düşük oranlı portföylerin getirisi diğer portföylerden daha fazladır. Yüksek DD/PD oranlı portföy getirisi ile düşük DD/PD oranlı portföy getirisi arasındaki farkı gösteren HML faktörü %0,023 olarak tespit edilmiştir. İslami Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelinin sonuçları incelendiğinde ise küçük ölçekli portföylerin büyük ölçekli portföylere göre daha fazla getiri sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Firmalara ait DD/PD oranlarına göre değerlendirildiğinde, DD/PD oranı arttıkça portföy getirisi azalmıştır.

Elde edilen bulgular ışığında Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeliyle İslami Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelinin benzer sonuçlar gösterdiği görülmüştür. Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeli için ilgili dönem için pazar portföyünün BİST100 alındığı SH, BL, BM ve BH portföyleri için %95 güven aralığında geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İslami Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeli için ilgili dönemde BİST100 ve KATLM30 endeksinde geçerli olmadığı görülmüştür.

Bilgilendirme / Acknowledgement: Bu çalışma Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde yürütülen **İslami Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeli; Katılım Endeksi Üzerine Bir Uygulama** isimli Yüksek Lisans tezinden türetilmiş olup Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Derbali, A. El Khaldi, A. ve Jouini, F. (2017). Shariah-compliant Capital Asset Pricing Model: New Mathematical Modeling, *Journal of Asset Management*, 18(7), 527-53.
- Perold, A.F. (2004). The Capital Asset Pricing Model, *Journal of Economic Perspectives*, 18(3), 23–24.
- Fama, E. ve French, K. (1992), The Cross Section Of Expected Stock Returns, *The Journal of Finance*, 47 (2), 427-465.
- Fama, E. ve French, K. (1993), Common Risk Factors In The Returns On Stocks And Bonds, *The Journal of Economics*, 33, s.3-56.
- Fama, E.F. ve French, K. R. (1995). Size and Book-to-Market Factors in Earnings and Returns. *Journal of Finance*, 50/1(11), 131-155.
- Febrianto, I. ve Rachman, A.A. (2016). Islamic Capital Asset Pricing Model: A comparative analysis, *Jurnal Ilmiah ESAI*,10(1), 14-33
- Ajili, S. (2002). Capital Asset Pricing Model and Three Factor Model of Fama and French Revisited in the Case of France. *Cahier de Recherche du CEREQ*, IX, 1-26.
- Walid, E.M. ve Ahlem, E.M. (2008). *New Evidence on the Applicability of Fama and French Three Factor Model to the Japanese Stock Market*. Working Paper, Osaka University
- Gönenç, H. ve Karan, M.B. (2003). Do Value Stocks Earn Higher Returns than Growth Stocks in an Emerging Market? Evidence from Istanbul Stock Exchange, *Journal of International Financial Management & Accounting*, 14(1), 1-25.
- Sadaf, R. ve Andleeb, S. (2014). Islamic Capital Asset Pricing Model (ICAPM), *Journal of Islamic Banking and Finance*, (2), 187-195
- Şakar, B. (2009). *Varlık Fiyatlamada Faktör Modelleri ve Üç Faktörlü Modelin İMKB’de Testi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özden, D. (2014). *Fama French Üç Faktörlü Varlık Fiyatlama Modeli: Hisse Senedi Getirileri Odaklı BİST Örneği*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- Toth, R.J. (2011). Islamic Economics and the Effect of the Global Financial Crisis, https://www.academia.edu/2940821/Islamic_Economics_and_the_Effect_of_the_Global_Financial_Crisis (Erişim Tarihi: 20.6.2018).
- Ashhoob, A. ve Naseer, M. (2013). The Risk in Islamic Finance Instrument and its Impact on Capital Adequacy, *International Journal of Management - Theory and Applications (IREMAN)*, 1(5), 299-305.

CITATION: *Bildiriler - IBAD 2018 – 3rd International Scientific Research Congress on Humanities and Social Sciences, July 9-11, 2018 - Skopje, Macedonia*

ISBN: 978-605-66529-1-2

DOI: 10.21733/ibad. 447896

PAGES: 56-66

SUFİNİN ALLAH İLE DOSTLUK HALİ: TASAVVUF DÜŞÜNÇESİNDE ÜNS KAVRAMI

Bedriye Reis

Dr. Öğr Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkiye, bedriyereis@ibu.edu.tr

Özet

Yarattıklarıyla daima yakın bir ilişki içinde olduğu fikrine dayanan Tanrı tasavvuru tasavvufi düşüncenin merkezinde yer alır. Mutasavvıflar Tanrı-insan münasebetini aşk, kurb, üns gibi kavramlar üzerine inşa ederek sıcak ve samimi bir dostluk ilişkisi şeklinde takdim etmişlerdir. Varlığın kaynağının ve sebebinin aşk olduğunu ileri süren tasavvuf düşüncesi, âlem görüşünü de yine bu çerçevede ortaya koymuştur. “Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman..” (Hicr 15/29), “Biz ona şah damarından daha yakınız” (Kaf 50/16) şeklindeki âyet-i kerimeleri ve “ben kulumu sevince onun gören gözü, işiten kulağı, tutan eli, yürüyen ayağı olurum...” şeklindeki kudsi hadisi temel dayanak olarak alan mutasavvıflar Allah ile kul arasındaki dostluk ve yakınlığın keyfiyetini eserlerinde dile getirmişlerdir. Bu tebliğde kulun Allah ile dostluk halini ifade eden üns kavramının tasavvufi eserlerde nasıl işlendiği ele alınacaktır. Allah ile sevinç duyma, O’nu her şeye tercih etme, kalbin O’nunla ferahlaması gibi anlamlara gelen üns kavramının heybet, bast, reca, mahabbet gibi diğer temel kavramlarla ilişkisi üzerinde durularak önde gelen sufilerin konuyla ilgili yaklaşımları incelenecektir. Tasavvufta manevi yolculuğa başlayan bir sâlikin yaşadığı hallerden biri olarak kabul edilen üns kavramı, ilk dönemden itibaren temel eserlerde yer bulmuş, sufiler tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Tebliğde üns hali salikin zaman zaman etkisine girdiği korku hali ile bir arada bulunabilir mi? Tasavvufi seyrin hangi aşamasında etkili olur? Sâlikte ne gibi hislere yol açar ve belirtileri nelerdir? vb. sorulara cevap aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, üns, heybet, recâ, mahabbet.

MYSTIC'S FRIENDSHIP WITH ALLAH: THE CONCEPT OF UNS IN THE SENSE OF SUFISM

Abstract

God understanding based on the idea that he always has a close relationship with his creatures is at the center of mystic thought. Mystics introduced God-man relationship in terms of warm and sincere friendship by building on concepts such as love, kurb, and uns. Sufism has argued that the source of existence and the reason is love, again the world view is also revealed in this frame. The mystics have accepted some verses and hadiths as the basic foundation in this regard: "when I have made him and have breathed into him of My Spirit." (Hijr 15/29), "We are nearer to him than his jugular vein." (Kaf 50/16) and, "when I love my servant, I am his hearing with which he hears, his sight with which he sees, his hand with which he seizes, and his foot with which he walks." Moreover, the mystics have expressed in their works the status of friendship and closeness between God and His servant. In this paper the concept of "uns" which means being sincere with Allah in Sufism will be emphasized, and sufi perspectives on the subject will be examined. The relation of the concept of uns with other basic concepts such as majesty, bast, reca, mahabbet will be emphasized. The uns comes to mean like joy with God, to prefer Him to everything, to relax heart with Him. On the other hand, the approaches of leading mystics in this regard will be emphasized. The concept of uns, considered as one of the situations in which a mystic that has started a spiritual journey to Sufism, was found in the basic works from the first period and was defined in various forms by mystics. In this paper can the uns state be combined with the state of fear in which Mystic is sometimes influenced? How does love affect mystical journeys? How does uns lead to feelings and what are the signs? etc. answers will be sought.

Keywords: Sufism, uns, heybet, rajā, mahabba.

Ünsün Tanımı

Tasavvufta seyr u sülûka adım atan bir sâlikin yaşadığı his ve duygular ile tasavvufî yolculuktaki aşamaları ifade eden makamlar, seyr u sülûkun odak noktasını oluşturur. Haller ilâhî bir lûtuf olarak doğrudan doğruya kalbe gelir. Kalıcılığı ve sürekliliği olmayıp şimşek gibi gelip geçici bir özelliğe sahiptir. Hal geçtiği zaman yerini benzeri bir başka hale bırakır. Sâlik bazen bir hali bazen de onun zıddı olan başka bir hali yaşar. Sâliki etkisi altına alan haller, havf-recâ, kabz-bast, heybet-üns, fenâ bekâ vb. isimler alır. (Cebecioğlu, 1997: 314; Kâşânî, 1992: 81; Kuşeyrî, 2013: 92-93; Tehanevî, 1996: I, 612; Tevbe, zühd, fakr, sabır, şükür vb. şekilde isimlendirilen makamlar ise hallerin kalıcı ve sürekli şekli olup hallerin aksine çalışıp çabalamayla kazanılır. Sufiler halin zamanla makama dönüştüğünü ileri sürerler. Makamlar kesbî, haller vehbîdir. Haller başlangıçtır ve Allah'tandır. Bunun geliştirilmesi ve yerleşik hale gelmesi ise kuldandır. (Cebecioğlu, 1997: 484; Hucvirî, 1996: 289; Kâşânî, 1992: 107-108; Tehanevî, 1996: II, 1623-1624)

Sözlükte üns, ülfet ve ahbaplık etmek, bir kimse ile içli-dışlı, senli-benli ve samimi olma hali şeklinde tanımlanır. Bir kimse ile üns halinde olmak, onun sohbetinden hoşlanmak ve onunla birlikte iken kendini huzurlu ve mutlu hissetmektir. Ünsün zıddı olan vahşet ise yabanilik, sıkılma ve hoşlanmama hali anlamına gelir. (İbn Manzur, 1990: VI, 13-14; Cürçânî, 2004: 216; Kâşânî, 2004: 84-85) Suad Hakim, 1981: 150-151; Refik Acem, 1999: 100-104; Uludağ, 2007: 89) Üns aşığın sevgilisiyle samimi olması, resmiliğin ortadan kalkmasıdır. Kişi Hakk'la ünsiyet halinde olduğu nispette halka yabancılaşır. Halkla ünsiyet ettiği nispette de Hakk'a yabancılaşır. Birine ısındığı oranda öbüründen soğur. (Uludağ, 2001: 361) İbn Fûrek "iyi bilin ki kalpler ancak Allah'ı zikretmekle mutmain olur." (Ra'd 13/28) âyet-i kerimesini üns ile ilişkilendirmiştir. Ona göre kişide Allah Teâla ile ünsiyet hasıl olduğunda aynı zamanda itmi'nan hali meydana gelir. Böylece o sadece Allah'a dayanır, O'nunla huzur ve sükûna ulaşır, yalnız O'ndan yardım ister ve Allah'ın kendisine kâfi olduğunu bilir. (İbn Fûrek, 2014: 278)

Tasavvufî kavram olarak üns, ilâhî cemâli temaşa etmenin kalpte bıraktığı iz ve uyandırdığı histir. Üns Hakk'ın kula doğru bir açılımdır. (Uludağ, 2007: 89) Allah'a yakınlığın vermiş olduğu rahatlığı ifade eder. (Herevî, 2017: 44) Kalbini her türlü

kirlerden arındırılmış ve kendini Allah'tan alıkoyan her şeyden uzaklaşmış olan kul Allah ile ünsiyet halinde bulunur. (Serrâc, 2007: 60) Sûfiler ünsü "kalbin Sevgiliyle sevinç duyması" olarak tanımlarlar. (Serrâc, 2007: 61; Kelâbâzî, 1980: 127) Allah ile ünsiyet, kişinin kendi nefsi de dâhil Allah'tan başka her şeyden sıkılmasıdır. (Hucvirî, 1996: 268; Abdurrahman Câmî, 2001: 229, 351) Ruhun kurb meclislerinde mahbûb-i hakiki olan Allah'la sohbet etmesidir. (Sühreverdî, 1993: 637) Üns kulda kendini gösteren, masivadan, hevâ ve hevesten kaynaklanan bir sıkıntıdır. İlâhî hitaptan zevk alan gönlün neşelenmesidir. Mâsivâyı bir yana bırakıp Hudâ ile tek başına kalma halidir. (Uludağ, 2007: 95) Sufiler nezdinde üns kurb kavramıyla ilişkilendirilmiş ve "Kullarım beni senden sorarlarsa (bilsinler ki) ben çok yakınımdır" (Bakara 2/186) âyet-i kerimesi üns kavramı için bir delil olarak gösterilmiştir. (Hucvirî, 1996: 527; Herevî, 2017: 44) Allah'a yakınlığı ifade eden kurb ünsün bir tezahürüdür. İbn Kayyim el-Cevziyye'ye göre Allah'a layıkıyla itaat eden üns makamına ulaşır. Allah'a olan yakınlık ise bunun bir göstergesidir. (el-Cevziyye, 2012: II, 325)

Rabiatü'l-Adeviyye (v. 185/801) Allah'a itaat eden herkesin ünsiyet sahibi olduğunu ifade etmiş ve şöyle demiştir: " Seni kalbimde beni konuşuran bir kudret kıldım. Bedenim benimle birlikte oturanla ünsiyet etmekte, kalbimin fuâddaki sevgilisi ise sürekli benim enîsimdir." (Sühreverdî, 1993: 637) Hallâc ile Zünnûn-ı Mısrî'nin üns tanımları birbirine yakın manaları ihtiva eder. Hallâc'a göre (v. 309/922) üns kalplerin mahubla ferahlaması anlamına gelir. (Suad Hakim, 1981: 150) Zünnûn-ı Mısrî de (v. 245/859) ünsü "sevgilinin yanında sevenin şen-şakrak yani rahat ve samimi olmasıdır" diye tarif eder. (Kelâbâzî, 1980: 127) Kelâbâzî (v. 380/990) Hz. İbrahim ile Hz. Musa'nın şu sözlerinin Zünnûn'un üns tarifini izah ettiğini belirtmiştir. Hz. İbrahim "Rabbim ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster" (Bakara 2/260) demiş, Hz. Musa da "Rabbim kendini bana göster sana bakayım" 'Araf 7/143) diye niyaz etmişti. Her iki istek de üns halinin yani dostluk ve samimiyetin bir ifadesidir. (Kelâbâzî, 1980: 127; Sühreverdî, 1993: 636) Zünnûn'a göre üns sahibi Hakk'ın evliyası hariç herkesten ve dünyadan sıklır. Evliyâullah ile ünsiyet etmek Hakk ile ünsiyet etmek demek olduğundan onlardan sıkılmaz. Allah ile ünsün en aşağı derecesi, kişinin ateşin içine atılsa bile ünsiyet ettiği zâttan kalben ayrı düşmemesidir. Yani tıpkı Hz. İbrahim'in yaptığı gibi çektiği acıyı değil, enîsini düşünmesidir. Zünnun Hakk'la ünsiyet etmenin alâmetinin halkla ünsiyet etmemek olduğunu ifade eder. (Attar, 2002: I, 167-168; Kelâbâzî, 1980: 127) Buna benzer bir sözü dile getiren Hâris Muhâsibî, (v. 243/857) Allah'ın zikriyle ünsiyetin bir kalbe girip yerleşmesi oranında o kalpten halkla ünsiyet halinin dışarı çıkacağını ileri sürer. (Attar, 2002: I, 269) Kişi tümüyle âlemden sıkılmadığı sürece Allah ile üns makamına ulaşamaz. (Attar, 2002: II, 318) "Her kim nefesine muhalefete sabrederse Allah onu üns makamına ulaştırır" diyen Yahya b. Muaz'a göre de (v. 258/871) siddıkların arzusu yalnızlıktır. Halkla üns onları sıkır. (Suad Hakim, 1981: 150; Sülemî, 1986: 112) Şiblî (v. 334/946) ünsü kişinin kendisinden bile sıkılması olarak tanımlamıştır. Çünkü üns hali, kişinin nefsi de dâhil Allah dışında her şeyden sıkılmasına yol açar. (Kelâbâzî, 1980: 127) Şiblî'ye üns nedir diye sorulduğunda şu karşılığı vermiştir: "senin senden, nefsinden ve bütün varlıktan uzaklaşman ve Allah ile üns halinde bulunmandır." (Serrâc, 2007: 61) Üns bir anlamda sûfînin Allah ile arasına giren şeyleri aradan çıkarması, Allah'ı her şeye tercih etmesidir. Zünnûn "Allah'la üns halinde olan kişi, O hariç elden neyi kaçırırsa kaçırısın umurunda olmaz" demiştir. (Sülemî, 1986: 22) Bâyezid-i Bistâmî'nin (v. 234/848) şu ifadeleri söz konusu hali izah etmektedir: "Dünyayı düşman tanıdım. Hâlîk'ın nezdine gittim. Allah'ı mahlûkâta tercih ettim. Hakk'ın sevgisi beni o kadar istilâ etti ki, kendi varlığıma dahi düşman kesildim. Kalabalıkları aradan çıkarınca bâkî kalan Hakk'ın lûtfu ile üns haline kavuştum." (Attar 2002: I, 198) Bayezid'e göre üns hali âriflere özgü bir haldir. Zira ârifin alâmeti Hakk'tan başkasıyla ünsiyet

etmemesidir. (Sehlegî, 1978: 172) O ârifin en büyük alâmeti nedir diye soranlara şöyle cevap verir: “Ârif oturup seninle yemek yer ama senden kaçar, senden alıp yine sana satar bu esnada kalbi kudsiyet haremindedir, başı üns yastığına konulmuş bir halde bulunur.” (Attar, 2002: I, 204; Uludağ, 1994: 138) Ona göre ârif, Mevlâsının kapısında durur, lûtuftan kapısından dönmez. Kendisini O’ndan ayıran hiçbir şeye iltifat etmez. Rabbinin üns ve niyaz çevresinde yürür ve dolaşır. Kendisini Allah’tan alıkoyan hiçbir şey hususunda nefsinden razı olmaz. Yaratılıştan yaratıcıya ve tüm sebeplerden bu sebeplerin sahibine kaçır. (Uludağ, 1994: 134) Ebû Ali Dekkak da (v. 405/1015) Bâyezid gibi üns halinin marifetle ilişkisine değinir. Ona göre Allah’tan başkasıyla ünsiyet etmek, marifetin son derece az olduğunu gösterir. (Hucvirî, 1996: 268)

Cüneyd-i Bağdâdî’ye (v. 297/909) göre üns, heybet ile yüksek hayâ duygusunun birlikte bulunmasıdır. (Sühreverdî, 1993: 636) Cüneyd mahabbetin zirvesine ulaşmış olan kişilerin, aynı zamanda naz makamında bulunduğunu belirtmiştir. Onlar Allah ile üns ve samimiyet halinde bulunurlar. Hakk ile aralarındaki haşmet ve resmiyet ortadan kalkmıştır. Bunun sonucu olarak üns ehli, avam nazarında hoş karşılanmayacak hatta küfür sayılabilecek birtakım sözler söyleyebilirler. Ancak sarf ettikleri bu tür sözler nedeniyle halktan kendilerine yönelen tenkit ve saldırılara aldırış etmezler. Onlara yakışan da budur. (Attâr, 2002: II, 24, 38) Ebû Nasr es-Serrâc ise (v. 378/988) ünsü, “Allah’a güvenmek, O’nunla huzur bulmak ve O’ndan yardım istemek” şeklinde izah eder. O üns hakkında bundan fazlasını söylemenin mümkün olmadığını belirtir. Serrâc’ın naklettiğine göre tabînin büyüklerinden Mutarraf b. Abdullah b. Şihhîr, Ömer b. Abdülaziz’e yazdığı bir mektupta şunları ifade etmiştir: “Ünsiyetin de yönelişin de Allah için olsun. Allah’ın bazı kulları vardır ki, onların yalnız başlarına iken Allah ile ünsiyetleri, kalabalığın içinde buldukları zamankinden daha güçlüdür. İnsanların yalnızlık saydıkları onlar için ünsiyet, ünsiyet saydıkları da yalnızlıktır.” (Serrâc, 2007: 60)

Serrâc üns ehlini üç dereceye ayırmıştır:

- 1) Günahattan uzaklaşan, ibadet ve itaate ünsiyet duyan ve gafletten kaçan kimselerin ünsü. Sehl b. Abdullah Tüsterî’ye (v. 283/896) göre ünsün ilk şekli kuldandır. Bu derecede akıl, nefis ve organların Allah’a ihlâs ile amel etmek üzere ünsiyeti söz konusudur. Bu gerçekleştiğinde kul, Allah’la ünsiyete ererek O’nunla huzur ve sükûnet bulur hale gelir.
- 2) Kulun Allah ile ünsiyeti sonucu, kalbini meşgul eden her türlü havâtırdan kurtulmasıdır. Bu hususta Zünnûn-ı Mısırî, (v. 245/859) Allah ile ünsiyetin alâmeti nedir? diye sorulduğunda “Allah Teâlâ seni insanlarla ünsiyet ettiriyorsa kendisiyle ünsiyetten uzaklaştırıyor demektir” şeklinde cevap vermiştir.
- 3) Üns ile birlikte ta’zîm, kurb ve heybet hallerinin bulunup üns ehlinin ünsü görmez olmasıdır. Yani üns halinde iken bu halde olduğunun farkında olmamaktır. Allah’ın kendisine duydukları heybet sebebiyle başkasıyla ünsiyetten alıkoyduğu kulları vardır. Bu ünsün en üst derecesidir. (Serrâc, 2007: 60-61)

Herevî de ünsü üç derece olarak değerlendirmiştir. Birinci derecede sâlikin manevi yolculuğunda ilerlediğini gösteren şahitlerle üns halidir. Zikrin ve semanın tadına varmak, sülûk esnasında vârid olan işaretlere vakıf olmak bu derecede hasıl olan ünsün tezahürleridir. İkinci derecesi keşfin nuruyla ünstür. Bu aşamada sâlik aşkın egemenliği altına girmiş, fena dalgaları arasında adeta kaybolmuştur. Bu tür üns bazılarının aklına galebe çalar bazılarının sabretme gücünü elinden alır ilim bağını onlardan çözer. Dolayısıyla aklı ve idraki ortadan kaldıran bir tecrübe halini ifade eder. Üçüncü derecedeki üns ise müşahedede yok olmaya sebep olur. Herevi bu derecedeki ünsün künhüne varılamayacağını ve sınırının bilinemeyeceğini ileri sürmüştür. (Herevî, s. 44-45)

Acaba üns nasıl gerçekleşir? Üns bâtının temizlenerek samimi bir zühdle arınması, takvanın kemâle ermesi, her türlü sebep ve alâkadan koparak şeytan veya melek, nefis

veya ruhtan gelen hiçbir havâtıra geçit vermemekle gerçekleşir. (Sühreverdî, 1993: 638) Serî Sakatî de (v. 257/870) ünsün zühd ve takvadan ayrı düşünülemediği kanaatindedir. O bu görüşünü “ haya ve üns kalbin kapısına inerler. Eğer kalpte zühd ve takva varsa oraya girerler aksi halde dönüp giderler” şeklindeki sözünü ifade etmiştir. (Attâr, 2002: I, 331) Üns halinden kimler mahrum olur sorusuna ise Sehl b. Abdullah Tüsterî cevap vermiştir. Ona göre âsîlerin, günahkârların ve günah düşüncesine sahip olanların üns hali olmaz. (Attâr, 2002: I, 314)

Her ne kadar halvet hali Allah ile baş başa kalmayı sağladığı için ünsiyeti kolaylaştırır gibi görünse de bazı sûflere göre ünsiyetin, içinde bulunulan mekânla bir ilişkisi yoktur. Yahya b. Muaz, halvetle ünsiyet etmekle, halvette Hakk ile ünsiyet etmek arasındaki farka işaret ederek “eğer halvetle üns halindeysen halvetten çıkınca üns gider. Şayet Hakk ile ünsiyet halindeysen ister çöl, ister dağ ister yayla olsun bütün cihan sana bir olur.” der. (Attâr, 2002: I, 364) Veysel Karanî de Hakk ile üns halinde bulunan bir kimsenin halkla bir arada ve sohbet halinde olmasının onun ünsüne zarar vermeyeceğini söylemiştir. Esas olan kişinin insanlar arasında da bulunsa kalben Hakk ile olmasıdır. (Hucvirî, 1996: 177)

Sûflere göre üns alâmetleri şunlardır: daima halvette oturmak, halkla haşir-neşir olmaktan rahatsız olmak, zikirden zevk almak, mücâhedede huzur bulmak ve taat ipine dört elle sarılmak. (Attâr, 2002: II, 93; Yılmaz, 1997: 211) Bir kimsenin neşesinin kaynağı Hakk’tan başkası olursa onun neşesi dert ve sıkıntı doğurur. Ünsiyeti Rabbinin hizmetinde olmayan kimsenin ünsiyeti sıkıntı meydana getirir. Zira Allah’tan başka her şey fânîdir. Fânî olan bir şeyle sevnen ve mutlu olan kimse, o fânî şey yok olunca üzülür. Hakk’ın hizmetinden başka her şey boştur ve heba olmaya mahkûmdur. Mâsivânın değersizliği ortaya çıkınca üns hali sıkıntıya dönüşür. Bütün âlemdeki dertlerin ve sıkıntılarının kaynağı Hakk’tan başkasını yani mâsivâyı görmektir. (Hucvirî, 1996: 250) Bundan dolayı isteseler de istemeseler de bütün âlem halkı Hakk Teâlâ ile üns ve neşeli olmak mecburiyetindedir. Aksi halde gönlü yaralı ve dertli hale gelirler. Çünkü O’nunla ünsiyet eden kişi, bela içinde belayı vereni görür, o zaman da bela, bela olmaktan çıkar. O’nunla ünsiyet etmeyen kimse ise başına bela gelince gönülden yaralanır. Şüphesiz ki Allah insanın kızması veya razı olması ile takdirini değiştirmez. Onun hükmüne rıza göstermesi insan için ferahlık ve mutluluk vesilesidir. Dolayısıyla O’nunla üns halinde bulunanın gönlü huzur içinde olur. (Hucvirî, 1996: 267) Kuşeyrî Letâifü’l-işârât’ta kişinin Allah’tan başkasını sevdiğinde sevgisini uygun olmayan yere sarf etmiş olacağını, bunun da zulüm olduğunu belirtmiştir. Bu zulmün cezası ruhun harap olmasıdır. Dolayısıyla Allah’a olan mahabbetinin tertemiz ve saf olmaması ve Allah ile ünsünün elinden kayıp gitmesi, ruhunun harap olmasıyla sonuçlanır. Bu durumla karşı karşıya gelen kişi, mahlukatta teselli bulamadığı gibi Allah’tan da uzaklaşmanın acısını tadar. (Kuşeyrî, 2015: II, 8) Kaşânî Elf Makam isimli eserinde ünsün farklı mertebelerdeki tezahürlerinden bahsetmiştir. Buna göre ilahi yakınlığın vermiş olduğu rahatlığı hissetmek, ibadet ve taatle meşgul olmaktan haz almak, hayra sevk eden şeylerden hoşlanıp kötü şeylerden nefret etmek ünsün tezahürlerini oluşturur. Vahidiyyet mertebesinde tecellilerle, bir sonraki mertebede ise zâtın cemalinin nuruyla ünsiyet gerçekleşirken son mertebede ise ünsiyet, rüsûmun cem-i ahadiyetin aynında tamamen yok olmasıyla meydana gelir. (Kâşânî, 2017: 319-320)

Ünsün Bast ve Recâ ile İlişkisi

Seyr u sülûk esnasında yaşanan haller arasında bir aşamalık söz konusudur. Allah’tan korkmayı ifade eden havf ve daima Allah’tan ümitvar olmayı ifade eden reca bütün mü’minlerde bulunması gereken iki haldir. Kabz-bast hali ise havf ve recâ halinden daha ileri bir aşamayı ifade eder. Heybet ve üns de kabz ve bastın üstünde iki haldir. Buna göre en üst basamakta yer alan heybet-üns, mutlaka havf-recâ ve kabz-bast hallerini içerir. Bir

anlamda havf-recâ, kabz-bast, heybet-üns üç basamaklı bir merdivene benzer. Dolayısıyla recâ birinci basamakta yani en altta, bast ikinci basamakta ve ortada, üns ise en üst basamakta yer alır. Üns hali bu üçü arasında en lâtif ve ulvî olanıdır. Sülûkun başlangıcında olanlar için havf-recâ, ortasında olanlar için kabz-bast, sonunda olan ârifler için ise heybet-üns halleri söz konusudur. (Uludağ, 2007: 87) Dolayısıyla üns, recâ ve bast halinin üstünde ve onlardan daha güçlü bir neşe halidir. (Cürcânî, 2004: 216; Kuşeyrî, 2013: 95; Yılmaz, 1997: 211; Eraydın, 2001: 189)

Recâ arzu ettiği şeyin beklentisi içinde olan kalbin duyduğu rahatlık ve ferahlık hissidir. İyimserlik ve ümit duygusunu ifade eder. Recânın bir üstünde yer alan bast da manevî ve ruhî bir neşelenme ve sevinme halidir. Recâ gelecekle ilgili iken bast şu an ile ilgilidir. (Yılmaz, 1997: 210-211; Uludağ, 2007: 65-78) Recâda kul ileride karşılaşacağı lûtf ve ihsanları düşünüp sevinirken, bastta içinde bulunduğu hali sebebiyle sevinir. (Kuşeyrî, 2013: 93-94, 168) Tasavvuf anlayışını recâ kavramı üzerine bina eden ve recâyı öne çıkaran sûfilerin başında Yahya b. Muaz er-Râzî gelir. Bununla birlikte o ağırlığın recâ tarafında olmasına karşılık havfın bu hale eşlik etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü ona göre havf ve recâ dinin iki ayağı gibidir. (Çift, 2011: 191-196)

Asıl itibariyle söz konusu hallerin her biri, beşerî ve psikolojik hallerdir. Sevinme, neşelenme veya endişe, kaygı, korku, her insanın yaşadığı duygulardır. Üns halinde olduğu gibi insan bazı şeylerden haz alır bazı şeylerden de sıkılır. Ancak havf-recâ, kabz-bast ve heybet-üns, manevî, ulvî ve lâhutî hallerdir. Bunları sıradan insanî hallerden ve psikolojik hislerden ayıran, manevî, dinî ve rabbanî bir boyuta sahip olmalarıdır. Tasavvuftaki hisler ve haller, mutlaka dinle ve Allah ile ilgilidir. Tasavvuf, âriflerin sadece Allah, sıfatları, fiilleri, isimleri ve bunların tecellîleriyle ünsiyet edilmesini, bunun dışındaki şeylerden sıkılmayı esas alır. Bundan dolayı endişe, kaygı veya sevinme, ferahlama gibi hislerin kaynağında ve merkezinde Allah ve O'nunla ilgili şeyler olduğu takdirde bu hisler, kabz, bast, heybet, üns gibi isimler alır. Asıl olan sadece O'nunla neşelenme veya sadece O'nun karşısında ta'zîm, saygı ve korku duygularını tecrübe etmedir. Velî ve ârif ibadet ve taatten, zikirden zevk alır. Devamlı olarak bunlarla meşgul olmaktan hoşlanır. Aynı zamanda aşama aşama Allah'ın isim, fiil ve sıfatlarından, nihâî nokta da zâtından zevk alır. Sıfatlarının ve zâtının tecellîlerini zevkle ve heyecanla temaşa eder. (Uludağ, 2007: 78, 88, 92-93)

Heybet-Üns İlişkisi

Sufiler heybet ve üns kavramlarını birbirini tamamlayan iki hal olarak değerlendirmişlerdir. Heybet, korku ve saygı hislerini birden uyandıran bir haldir. Allah celâl sıfatıyla tecellî edince kulda bu tecellîden meydana gelen etki heybet hissidir. Üns ise Allah'ın cemâlini düşünerek kalbin ferahlamasıdır. Üns hali baskın bir hal aldığı anda kişide halvet ve yalnızlık arzusu uyandırır. Heybet Hakk'a yakınlığın meydana getirdiği endişe hissi ve O'nun yakınlığından mahrum olma korkusudur. Heybet celâl müşâhedesini temaşa, üns ise ilâhî cemâli seyretmekten zevk almaktır. (Yılmaz, 1997: 211; Eraydın, 2001: 189) Daha önce belirtildiği gibi üns, recâ ve bast halinin üstünde ve onlardan daha güçlü bir neşe halidir. Heybet de havf ve kabz halinden daha yüksek bir kaygı halidir. (Cürcânî, 2004: 216; Kuşeyrî, 2013: 95; Yılmaz, 1997: 211) Üns makamında bulunan bir sâlik ateşe atılsa veya yüzüne kılıçla vurulsa, yaşadığı derin ruhî hazlar sebebiyle acı hissetmez. Hz. İbrahim'in ateşteki hali buna benzer. (Uludağ, 2001: 361) Zünnûn-ı Mısırî şöyle demiştir: "Evliyâyı üns içinde yaşama haline bıraktıkları zaman kendilerine cennette nurdan bir dille hitap edilmektedir sanırsın. Heybet içinde yaşama haline bıraktıklarında da kendilerine cehennemde ateşten bir dille hitap edilmektedir sanırsın." (Attâr, 2002: 167-168)

İbadet, zikir, Kur'ân-ı Kerîm tilaveti gibi kişiyi Hakk'a yaklaştıran şeylere kalbin bağlanması da üns halinden kaynaklanır. Fakat bu şekilde tezahür eden üns, muhlislerde olan üns hali değildir. Heybet ve üns ya celâl ve cemâl sıfatlarından ya da zâtın celâl ve cemâlinden kaynaklanır. Celâl ve cemâl sıfatlarını temaşadan kaynaklanan heybet ve üns fenâdan önce, Zât tecellîlerini temaşadan kaynaklanan heybet ve üns ise fenâdan sonra gelen bekâ halinde görülür. Birincisi telvin, ikincisi temkin makamıdır. (Sühreverdî, 1993: 638; Uludağ, 2007: 85-86) Heybeti gerektiren gaybet ve sekr hali, ünsü gerektiren ise sahv halidir. Heybet sahibi olan her sâlik gaybet halinde bulunur. Üns halinde olan her sâlik sahv halindedir. Heybet halinde bulunan sâliklerin yaşadıkları gaybet halinin yoğunluğuna göre heybetleri de farklılık gösterir. Bazısının gaybeti uzun bazısının kısa sürer. Üns halinde olan sâlikler de sahv durumlarının değişikliğine göre farklılık gösterirler. Serî Sakatî şöyle demiştir: "Kul o dereceye ulaşır ki, kılıç ile yüzüne vurulsa acısını hissetmez." (Kuşeyrî, 2013: 95) İnsan önemli bir kişinin huzurunda bulunduğu zaman onun heybetinin etkisiyle ne söylediğini ve ne yaptığını bilemez bir hale gelir. Adeta kendini kaybeder ve hiçbir şeyin farkında olmaz. Heybet hali budur. Gaybet yani kendini kaybetme hali, daima heybetle birlikte bulunur. Sûfler gerek Allah'ın huzurunda gerekse sıfatlarının tecellîleri karşısında böyle bir his yaşarlar. (Uludağ, 2007: 88)

Heybet halinde ruhun bütün gücünü toplayarak nefis üzerine çökmesi ve hâkim olması söz konusudur. (Sühreverdî, 1993: 638) Cüneyd-i Bağdâdî'ye göre üns, heybet hissi mevcut olmakla beraber haşmet duygusunun ortadan kalkmasıdır. Haşmet duygusunun ortadan kalkması, kul üzerinde korkudan çok ümit halinin baskın olması anlamına gelir. (Kelâbâzî, 1980: 126; Suad Hakim, 1981: 150; Refik Acem, 1999: 100) Ebu'l-Hüsyin el-Verrâk, (v. 320/932'den önce) ünsiyetle beraber mutlaka ta'zim hissini de bulunması gerektiğini belirtmiştir. Çünkü Allah'ın dışında ünsiyet edilen şeylere karşı kalpteki hürmet ve ta'zim duygusu azalır. Kişinin Allah'a olan ta'zim ve heybeti artmadıkça ünsiyeti de artmaz. (Sühreverdî, 1993: 636-637)

Kuşeyrî'nin (v. 465/1072) er-Risâle'de aktardığına göre sûfler sâlikin hallerinden olan heybet ve ünsün henüz tam olarak kemâle ermemiş kimselerde bulunabileceğini söylerler. Yani hakikat ehli olanlar bunları eksiklik sayarlar. Çünkü bu haller kulun değişmesi anlamını taşırlar. Temkin ehli için ise hal değişiklikleri söz konusu değildir. Onlar kendi vücûdlarından fânî olduğu için ne heybeti ne de ünsü hisseder. (Kuşeyrî, 2013: 96) Hucvirî'ye göre (v. 465/1072) Allah'ın kulun kalbine celâl şâhidi ile tecellîsi heybet, cemâl şâhidi ile tecellîsi ise üns halini meydana getirir. Bu nedenle heybet ehli olanlar O'nun celâlinden meşakkat ve yorgunluk üzere olurlar. Üns ehli olanlar ise O'nun cemâlinden neşe içinde olurlar. Hakk'ın celâlinden mahabbet ateşinde yanan bir kalp ile cemâlinden müşâhede nurunda pırıl pırıl parıldayan bir kalp arasında fark vardır. (Hucvirî, 1996: 526) Hucvirî sûfler arasında Hakk ile ünsün imkânına dair tartışmalara ve fikir ayrılıklarına değinir. O bu konuda iki farklı görüşü nakleder. Bazı sûflere göre heybet âriflerin, üns ise müridlerin derecesidir. Onun için bir kimsenin ayağı Hakk'ın tenzihinde ne kadar çok sâbit olursa kalbindeki heybet o kadar kuvvetli olur. Bir anlamda tenzih heybeti doğurur. Çünkü üns, hemcins ile olur. Kul ile Hakk arasındaki ontolojik fark, Hakk ile ünsün tasavvurunu imkânsız kılar. Bu görüşe göre ancak Hakk'ın zikriyle ünsiyet etmek mümkün olur. Zikri ise O değil O'nun gayrıdır. Bununla ilgili olarak Şiblî şöyle der: "Uzun zamandan beri zannederdim ki Hakk'ın mahabbetinde neşelenmekte ve O'nun müşâhedesini ile üns etmekteyim. Şimdi anladım ki insan için kendi cinsinden başkası ile üns mümkün değildir." (Hucvirî, 1996: 526-527)

Sûflerden bir kısmı ise Hakk ile ünsün mümkün olduğunu iddia eder. Bu görüşü savunanlara göre heybet azaba ve hicrana yakın bir şeydir. Üns ise vuslatın ve rahmetin bir neticesidir. Dostlar arasında ünsiyet meydana gelmesi tabiidir. Çünkü mahabbet

mutlaka ünsü gerektirir. Mahabbet ve üns aynı cinsten olmayı gerektirmez. Hucvirî konuyla ilgili olarak Keşfü'l-mahcûb'ta şeyhinden naklen su sözlere yer verir: "Allah Teâlâ 'kullarım benden sana soracak olurlarsa de ki ben onlara yakınım' (Bakara 2/186) ve 'Ey kullarım bugün size korku yoktur, sizler mahzun da olmayacaksınız' (Zuhruf 43/68) buyurduktan sonra Hakk ile üns imkansızdır diyenlere şaşarım. Kul bu lûtfu görünce Allah'ı sever. O'nu sevince O'nunla ünsiyet eder. Dosttan heybet bîgâneliktir. Üns ise vahdettir, birliktir. İnsanın sıfatı kendisine nimet verenle üns halinde olmaktır. Bize Hakk'tan gelen bunca nimetler vardır. Heybetten bahsetmemiz halinde O'nun hakkında marifet sahibi olmamız bizim için mümkün değildir." Hucvirî konuyla ilgili iki görüşü de izah ettikten sonra kendi fikrini açıklar. Ona göre aralarında fark olmakla birlikte bu hususta iki grup da haklıdır. Çünkü heybet nefsin ve beşeriyetin fânî kılınması ile ortaya çıkar. Üns ise sır ile sır da marifet hali ile beraber bulunur. Allah celâl tecellîsi ile dostlarının nefsin fânî kılar. Cemâl tecellîsi ile de onların sırlarını bâkî kılar. Bunun sonucu olarak da fenâ sahibi olanlar heybet üstündür derler. Bekâ ehli olanlar da üns üstündür derler. (Hucvirî, 1996: 527-528)

Mahabbetin Neticesi Olarak Üns

Tasavvuf makamları arasında çok önemli bir yere sahip olan mahabbet de üns hali ile yakından ilgilidir. Ebû Tâlib Mekkî (v. 386/996) ünsü mahabbet ve şevkle ilişkilendirir. Ona göre şevk, Allah'ın izzetinin ve sıfatlarının gizli lûtuflarla gayb perdesinin ardından görülmesinden kaynaklanan bir kaygı ve endişe halidir. Bu makamda hüzün vardır. Üns ise ilâhî kudretin lûtufları sayesinde sıfatların yakînen görülmesinden kaynaklanan bir yakınlık halidir. Ünste mutluluk ve sevinç mevcuttur. Cüneyd şöyle demiştir: "mahabbetin olgunluk belirtisi, Allah Teâlâ'nın kalpte sürekli sevinç ve neşeyle zikredilmesi, O'na şevk duyma ve O'nun ünsiyetine sığınmadır." Allah ile ünsiyet kurmanın alâmeti ise halvetten zevk almak, O'na yakarmanın tadına varmak, zihni ve kalbi tamamen boşaltarak dünyayı ve ona dair hiçbir şeyi neredeyse düşünemez hale gelmektir. (Mekkî, 1999: III, 211) Mekkî'ye göre üns makamı münâcât makamıdır. Bu makamda Allah ile aynı meclisi paylaşma ve karşılıklı sohbet söz konusudur. Allah bu derece yaklaşmayı ancak üns makamına yerleştirdiği kulları için hoş görür. Nitekim Hz. Musa'nın (as) şu sözü de ancak üns makamında bulunması sayesinde caiz olmuştur. O Allah'a şöyle hitap etmişti: "Ey Rabbim benim için öyle bir şey var ki, Sen'in için yoktur." Yüce Allah "o nedir?" diye sorunca Hz. Musa (as) şöyle dedi: "benim için sen varsın ama Sen'in için başka bir Sen yoktur." Bunun üzerine Allah da "doğru söyledin" buyurdu. Hz. Musa'nın (as) bu sözü "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur" (Şûrâ 42/11) âyetiyle aynı anlamdadır. Ayrıca Hz. Musa'nın Firavuna'a gitmesi emredildiği zaman "Rabbim vaktiyle ben onların adamlarından birini öldürdüm. Bu yüzden onların da beni öldürmelerinden korkuyorum" (Kasas 28/33) şeklinde adeta emre itiraz içeren cevabı onun üns halinde bulunması ile ilgili görülmekte ve onun Allah ile rahat diyalogları bu şekilde tevil edilmektedir. Ona göre Allah Hz. Musa ve onun gibi üns ve yakınlık makamına yerleştirdiği bazı kullarının bu tür sözlerini hoş görmüştür. (Mekkî, 1999: III, 212-213)

Gazâlî de (v. 505/1111) şevk, üns ve rızâyı mahabbetin semereleri ve sonuçları olarak değerlendirmiştir. Mahabbetin kalbe hâkim olması neticesinde kalpte bu üç hal doğal olarak ortaya çıkar. (Gazâlî, 2000: V, 58; Gazâlî, 1988: 159-162) Kişinin gayb perdesinin ardından cemâli seyre daldığı halde celâlin künhünü idrâk etmekten âciz olduğunu fark ettiğinde heyecan ve üzüntüye kapılmasına şevk, edindiği yakınlık ve müşâhede ile sevinen, sadece önüne serilen güzellikleri seyirden haz duyup henüz ulaşamadığı noktalara gözünü dikmeyen kimsenin haline de üns denir. Bir anlamda üns, elde edilen ile yetinme, şevk ise daha fazlasını isteme durumudur. Ünsiyet Allah'ın cemâlini temaşa

etmekle kalbin neşelenmesi ve sevinç hissetmesidir. Üns halini yaşayan kimse halveti tercih eder, çünkü Allah ile ünsiyet başkalarından uzaklaşmayı gerektirir. (Gazâlî, 2000: V, 58) Üns devamlı zikir ile ulaşılır. (Gazâlî, 2000: IV, 111, 197) Mahabbet ve ünsiyet kişiyi etkisi altına aldığı anda halvete engel olan her şeyden uzaklaşarak O'nunla baş başa kalmaktan öyle büyük bir haz alır ki, namaz kılarken evi yansa bunun farkına varmayacak, herhangi bir organı kesilse hissetmeyecek hale gelir. (Gazâlî, 2000: V, 50)

Gazâlî'ye göre ünsiyetin belirtisi ise insanlarla bir arada bulunmaktan sıkılmaktır. İnsanlarla bir araya gelmekten gönlün daralması buna karşılık zikir lezzetiyle genişlemesidir. Ünsiyet halini tecrübe eden kişi, kalabalıklar arasında yalnız ve yabancıymış gibi hisseder. Toplum içinde olduğunda da bedenlen onlarla birlikte bulunsa da kalben onlardan ayrı olur. Gazâlî teşbihe delâlet ettiği zannıyla mahabbet, şevk ve ünsü inkâr eden kelâmcıları kabuğu aşıp öze inemeyen, kabuğa takılıp kalan kimseler olarak değerlendirmiştir. Onlar kabuktan ayrı bir öz olduğunu idrak edemedikleri için özden mahrum kalmışlardır. Nitekim cevizi kabuktan ibaret zannedenin, o cevizden yağ elde etmesi mümkün değildir. (Gazâlî, 2000: V, 59)

Gazâlî, Ebû Tâlib Mekki gibi üns halinin meydana getirdiği ferahlık ve sevincin bazen zâhiren lâubalilik gibi algılanabilen, ta'zîm ve saygıya yakışmayan, edebe aykırı ve cüretkâr söz ve davranışlara yol açabileceğini ifade etmiştir. Cüneyd, "üns sahiplerinin yalnızlıkta öyle münâcâtları olur ki, avâm nazarında küfür sayılır" demiştir. Gazâlî bu tür menkıbe ve ifadeler örnekler vermiştir. Meselâ Allah bazı peygamberleri diğerlerinden üstün kılmış, bunlardan bir kısmını da hitabıyla şereflendirmiştir. Hz. İsa üstün kılınan peygamberlerdendi. Buna dayanarak "Doğduğum günde, öleceğim günde, dirileceğim günde bana selâm olsun" (Meryem 19/33) diyerek nazlanmıştı. Hz. Yahya ise heybet ve haya makamında olduğu için dilini tutmuş, Allah "Doğduğu gün, öleceği gün ve tekrar dirileceği gün ona selâm olsun" (Meryem 19/15) diyerek onu övmüştür. Gazâlî üns makamında bulunanlar için normal olarak karşılanabilecek bu durumun, bir bakıma naz halinin, üns makamında olmadığı halde kendisini onlardanmış gibi göstermek isteyenler için tasvip edilemeyeceğini belirtmiştir. Üns ehli olan âriflerin halleri çok özel hallerdir. Onların söylediklerini sıradan insanlar söyleyemez. Hal ve makamlara göre tavırlar da değişir. (Gazâlî, 2000: V, 59-61) Üns halinin söz konusu tezahürü, mutasavvıfların hallerin irade dışı olduğu yönündeki genel kabulüyle yakından ilgilidir. Zira kişi kendisine arız olan hali hiçbir şekilde değiştirme gücüne sahip değildir. Bundan dolayı bu tecrübeyi yaşamayanların, idrak edemedikleri bir meselede ortaya koymuş oldukları tenkitlerin sufiler nazarında kıymet görmediği de gerek Cüneyd-i Bağdâdî gerekse Gazâlî'nin ifadelerinde görülmektedir.

Sonuç

Sâlikin Allah'tan başka her şeyden sıkılması yalnız Allah ile huzur bulması anlamına gelen üns, sûfler tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlara bakıldığında hepsinin ortak noktasının, "Allah'ı her şeye tercih etmek" anlayışına dayandığı görülmektedir. Sûflere göre zühd ve takvâ ile kalp arındırılmadıkça ünsün kalpte yer alması mümkün olmaz. Diğer yandan ünsün, zâhiren halktan uzaklaşmayı gerektirmediğini düşünen sûfler de vardır. Buna göre esas olan bâtının Hakk'la beraber olmasıdır. Mutasavvıflar üns kavramını kulun Allah ile olan yakınlığına ve bu yakınlığın neticesinde oluşan rahatlık ve sürura işaret eden bazı ayetlerle ilişkilendirmişlerdir.

Tasavvuf düşüncesinde Allah'ın celâl sıfatının tecellîsi neticesinde kalpte oluşan saygı ve korku hissi olarak ifade edilen heybet, daima üns ile birlikte düşünülmüştür. Tıpkı bast ve kabz, recâ ve havf gibi heybet ve üns de birlikte kullanılmıştır. Hakk ile ünsün mümkün olup olmadığı meselesi, sûfler arasında ihtilaf konusu olmuştur. Bir görüşe göre kul ile

Hakk arasındaki ontolojik fark, Allah ile ünsiyeti imkânsız kılar. Buna karşılık diğer taraf ise dostlar arasında ünsiyet meydana gelmesinin tabîi olduğunu, mahabbet ve ünsün aynı cinsten olmayı yani aynı ontolojik seviyede bulunmayı gerektirmediğini ileri sürerek söz konusu görüşe karşı çıkar. İki görüşün de haklı tarafları olduğunu ifade eden Hucvirî, meselenin yaşanılan hal ve makamla ilgili olduğunu, fenâ ehli olanın heybet, bekâ ehli olanın da üns halini tecrübe ettiğini belirterek konuyu açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır. Ünsün bast ve recâ ile ilişkisine gelince üns, bast ve recâ halinin üstünde bir neşe halidir. Sûflere göre üns, marifet ve mahabbetle de yakından ilgilidir. Zira üns âriflere özgü bir haldir ve mahabbetin bir semeresidir. Üns halinde bulunanların Allah ile aralarındaki resmiyet ortadan kalktığından bu halin meydana getirdiği sevinç ve neşenin tesiriyle halk nazarında hoş karşılanmayan ve saygı ve ta'zime aykırı olarak değerlendirilen sözler sarf edebilirler. Ancak bu tür durumlar sadece üns halinde olanlar için hoş karşılanabilir. Dolayısıyla makam ve mertebe meselesidir. Sonuç olarak âriflere özgü bir hal olan üns çok özel bir tecrübe olduğundan sıradan insanların anlamakta zorluk çekeceği söz ve davranışlara yol açabilir. Söz konusu söz ve tavırlar bu çerçevede değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Attar, Feridüddin. (2002). Tezkiretü'l-evliyâ. trc. Süleyman Uludağ. İstanbul: Mavi Yayıncılık.
- Câmî, Abdurrahman. (2001). Nefahâtü'l-üns, Evliya Menkıbeleri. haz. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Cebecioğlu, Ethem. (1997). Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Ankara: Rehber Yayınları.
- Cürcânî, Seyyid Şerif. (2004). et-Ta'rifât, Kahire.
- Çift, Salih. (2011). Tasavvufta Sevgi ve Ümit Yolu: Yahyâ b. Muâz er-Râzî. Bursa: Sır Yayıncılık.
- Eraydın, Selçuk. (2001). Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul: MÜİFV Yayınları.
- Gazâlî, Ebû Hâmid. (2000). İhyâu Ulûmî'd-din. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye.
- Gazâlî. (1988). Kitâbu'l-erbaîn fi Usûlî'd-din. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye.
- Herevî, Abdullah. (2017). Menâzilü's-sâirin, çev. Abdurrezzak Tek, Bursa: Emin Yayınları.
- Hucvirî, Ali b. Osman Cüllâbî. (1996). Keşfü'l-mahcûb: Hakikat Bilgisi, trc. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İbn Fûrek, Ebû Bekir Muhammed b. Hasan el-İsfahani. (2014). el-İbâne an turûki'l-kâsîdîn (Tasavvuf İstilahları). çev. Ahmet Yıldırım-Abdülgaffar Aslan. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- İbn Kayyım el-Cevziyye. (2012). Medâricü's-sâlikîn. Beyrut.
- İbn Manzûr. (1990). Lisânü'l-arab, Beyrut.
- Kâşânî, Abdurrezzak. (2004). Letâifu'l-a'lâm fi İşârâti ehli'l-ilhâm, Tasavvuf Sözlüğü. çev. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kâşânî. (1992). Istilâhâtü's-sufiyye. Kahire: Dâru'l-menâr.
- Kâşânî, Elf Makam. (2017). (Menâzilü's-sâirîn ile birlikte). çev. Abdurrezzak Tek. Bursa: Emin Yayınları.

- Kelâbâzî, Muhammed b. İshak Buhârî. (2001). et-Taarruf li Mezehebi ehli't-tasavvuf. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. (2013). er-Risâletü'l-kuşeyrîyye, Beyrut.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. (2015). Letâifü'l-işârât. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye.
- Mekkî, Ebû Tâlib. (1999). Kûtu'l-kulûb. trc. Muharrem Tan. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Refik Acem. (1999). Mevsûatü Mustalahâti't-tasavvufi'l-İslâmî. Beyrut.
- Serrâc, Ebû Nasr. (2007). el-Luma' fi tarihi't-tasavvufi'l-İslâmî. Beyrut
- Sehlegî, Ebu'l-Fadl Muhammed. (1978). Kitâbu'n-Nûr min Kelimâti Ebi't-Tayfur veya Menâkıb-ı Bistâmî. nşr. Abdurrahman Bedevî. (Şatahâtu's-sûfiyye içinde). Kahire.
- Suâd el-Hakîm. (1981). el-Mu'cemu's-sûfi. Beyrut: Dâru Nedre.
- Sühreverdî, Ebû Hafs Ömer. (1993). Avârifü'l-me'ârif: Tasavvufun Esasları. haz. H. Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz. İstanbul.
- Sülemî, Abdurrahman. (1986). Tabakâtu's-sûfiyye. Kahire.
- Tehânevî, Muhammed b. Ali. (1996). Keşşâfu Istılâhâti'l-fünûn ve'l-ulûm. Beyrut: Mektebetü Lübnan.
- Uludağ, Süleyman. (2007). Tasavvufun Dili 2. İstanbul: Mavi Yayıncılık.
- Uludağ, S. (2001). Tasavvuf Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Kbalcı Yayınları.
- Uludağ, S. (1994). Bâyezid-i Bistâmî. Ankara: TDV Yayınları.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. (1997). Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar. İstanbul: Ensar Neşriyat.

CITATION: *Bildiriler - IBAD 2018 – 3rd International Scientific Research Congress on Humanities and Social Sciences, July 9-11, 2018 - Skopje, Macedonia*

ISBN: 978-605-66529-1-2

DOI: 10.21733/ibad.448333

PAGES: 67-80

MÜCADELELERİN ORTASINDA BİR TÜRK: YAKUP HAN VE KAŞGAR HANLIĞI

Tevfik Orçun Özgün

Araş.Gör. Dr. Hacettepe Üniversitesi, TÜRKİYE, ozgun@hacettepe.edu.tr

Özet

19. yüzyılın ikinci yarısında Orta Asya'nın Çin ve Rus işgalleriyle Türklere ait yaşam alanlarının yok olduğu bir dönemde Yakup Bey'in başlattığı bir isyan kısa süreli de olsa bu siyasi ve kültürel yok oluşa dur demıştır. 1866 yılında kendisini han ilan edip Kaşgar Hanlığını kuran Yakup Han, Hanlığın bulunduğu coğrafi konum ve dönemin getirdiği siyasi şartlar nedeniyle oldukça mühim bir konuma yükselmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Büyük Britanya, Çin ve Rus İmparatorlukları tarafından yakından takip edilen bu hanlık, konumunu siyasi hamlelerle korumaya, pekiştirmeye çalışmıştır. Rusya'nın Türkistan Hanlıklarını ard arda ele geçirmesi, Hindistan Yolunu tehdit etme olasılığı, bu ülke ve Büyük Britanya arasında cereyan eden, klasik manada Büyük Oyun'un nesnelere biridir. Kaşgar Hanlığının önemi Çin ve Rusya'nın da aralarındaki mücadele göz önüne alındığında kayıtsız kalamayacağımız bir konu haline gelmektedir. Hanlık ile Osmanlı İmparatorluğu ilişkileri Osmanlı İmparatorluğu ve Orta Asya Türk Toplulukları arasındaki münasebetlere önemli bir örnek oluştururken Abdülaziz Döneminin Büyük Güçlere karşı dış siyasetine dair de ipuçları vermektedir. Hanlık, Yakup Beyin ölümü sonrasında hâkimiyetini 1877 yılında Çin İmparatorluğu lehine kaybetmiştir. Ancak bu kısa sürede Türk tarihi ve siyaseti açısından oldukça önemli miraslar bırakmıştır. Bu bildiri Kaşgar Hanlığı, Büyük Oyun kavramı ve siyasi hamleleri nezdinde incelenmeye, Orta Asya Türk tarihi açısından oldukça mühim bir tarihi dilim tarafsız biçimde aktarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kaşgar Hanlığı, Büyük Oyun, Osmanlı İmparatorluğu, Büyük Britanya, Çin, Rus İmparatorluğu, Doğu Türkistan.

A TURK IN THE MIDST OF STRUGGLES: YAQUB KHAN AND THE KASHGAR KHANATE

Abstract

In the second half of the 19th century, a period in which Turkish habitat in the Central Asia was being destroyed by Chinese and Russian invasions, a revolt ignited by Yaqub Beg slowed down this political and cultural destruction even for a while. In the year of 1866 Yaqub Khan, who founded Kashghar Khanate by declaring himself as Khan, promoted to a rather significant position due to political conditions brought by the conjuncture. The khanate was observed closely by the Ottoman Empire, Great Britain, Chinese and Russian Empires, tried to protect and strengthen its position through political moves. Russian occupations repeatedly seized the khanates of Turkestan, possible threat over the Indian Trading Path was subjected to The Great Game as one of the objects on the classical sense took place between two empires. As the struggle between Russia and China takes into account, the importance of Kashgar Khanate, turns into a subject that we can not pretend. While standing as a significant example on the relations between the Ottoman Empire and Central Asian Turkish Communities, affairs between the Khanate and the Ottoman Empire come up with clues concerning foreign policy of Abdulaziz period against the Great Powers as well. The Khanate lost control over territories in favour of China in 1877 after death of Yaqub Beg. However bequeathed a remarkable legacy in terms of Turkish history and politics within this short period. This paper examines Kashgar Khanate by the means of The Great Game and its political manoeuvres, striving to describe this notable period of Central Asian Turkish History in an impartial manner.

Keywords: Kashgar Khanate, The Great Game, Ottoman Empire, Great Britain, China, Russia, East Turkestan.

GİRİŞ

Yakub Bey'in hayatı hakkında çok fazla kaynak eser mevcut değildir ancak Demetrius Charles Boulger'in Yakub Bey'in öldüğü 1878 yılında yayınlanan eseri *The Life of Yakoob Beg: Athalik Ghazi, and Badaulet, Ameer of Kashgar*, Orta Asya Hanlıklar tarihi veya Büyük Güçlerin Orta Asya üzerindeki politikaları üzerine çalışmalar yapan araştırmacılar için önemli bir kaynak mahiyetindedir. Bunun haricinde aynı yazarın *The Late Yakoob Beg of Kashgar, Central Asian Questions: Essays on Afghanistan, China and Central Asia*, adlı eser de döneme şahitlik etmektedir. Bunun yanında H. Trotter'in *The Amir Yakup Khan and Eastern Turkistan in the Mid-Nineteenth Century, 1917*; Tsing Yuan'ın *Yakup Beg (1820-1877) and the Moslem Rebellion in Chinese, 1961* mühim araştırmalar arasındadır. Tarih yazınımda ise Ahmet Rıza Bekin tarafından yazılan *Yakup Beğ Zamanında Doğu Türkistan'ın Dış İlişkileri, 1971* ve *Yakup Beğ'in Doğu Türkistan'ı Egemenliği Altına Alması, 1975* adlı eserler konunun ilk önemli örneklerindedir. Bu çalışmalara Mehmet Saray'ın bölgedeki uluslararası politika ve aktörler üzerinden yaptığı eserlerini de eklemek gerekmektedir. Doğu Türkistan Müslümanları ve Hanlıklarının Rus Çarlığı ve Çin İmparatorluğu tarafından gerçekleştirilen işgal ve sürecin uzun yıllar sonra Sovyetler Birliğinden bağımsızlıklarını kazanan Türk Devletleri veya hali hazırda Çin egemenliği altında yaşamaları, Türk toplumunun hafızasını ve politik gündemini sürekli meşgul ettiği gibi akademik yazınıımızı da bu alana doğru itmiştir. Dolayısıyla Kaşgar Devleti ve Orta Asyanın 19. yüzyıldaki vaziyeti üzerine eğilen çalışmaların tarih yazıcılığımızda yer aldığını söylemek mümkündür.

Kaşgar Devleti'nin kurulduğu dönem ve Doğu Türkistan'da Çin'e karşı yapılan bu uluslararası mücadele ele alındığında belki de modern anlamda ilk olarak iyi organize olmuş dış politika usullerinin sergilenmesi ve "denge unsuru" olabilmesi açısından yeknesaktır. Bölgenin kendine özgü şartlarında yine kendine has yöntemlerle mücadele alanını yaratması açısından Yakup Bey liderlik vasıfları ile hem Orta Asya Türk tarihinde hem de bölgeye yönelik politikalar gerçekleştiren Çarlık Rusyası, Çin ve İngiltere tarihinde ayrı ayrı önemlidir. Osmanlı İmparatorluğu-Türkistan ilişkileri açısından da özel ve benzersiz olan Kaşgar Hanlığı, birçok açıdan değerlendirildiğinde farklı sorulara cevaplar aranabilecek kısa süreli bir siyasi egemenlik kurabilmeye muvaffak olabilmektedir.

Kaşgar Devleti'nin kurulduğu bölge Orta Asya'da Doğu Türkistan'ın neredeyse tamamına yayılmaktadır. Bölgenin Batı Türkistan ve Doğu Türkistan olarak ayrımı ise tamamen coğrafi bir adlandırmadır ancak Doğu Türkistan'a olan Çin ilgisi, işgal ve yayılma politikası burayı politik olarak tanımlamalarına sebep olmuştur. Bölge, Çin için yeni sömürge anlamını taşıyan Sinkiang olarak tanımlanmıştır. Doğu Türkistan, M.Ö. 210 yılından itibaren bir Türk diyarıdır. Hunlardan Göktürk Devleti'ne, Uygurlardan Karahanlı Devleti'ne kadar Türk medeniyetinin izlerini taşıyan ve yaşatan Doğu Türkistan'daki Türk Devletleri sürekli bir Çin baskısını ve tehditini hissetmiş ve bununla yaşamışlardır. Bölgede önemli Türk şehirleri yer almaktadır, İpek yolunun geçtiği saha, ticari hayat açısından yoğun, yeraltı zenginlikleri açısından emperyal ilgiyi her zaman üzerinde hissedecek kadar verimlidir Barthold (1990: 273-291); Ögel (2003: 73-84, 127-137).

Doğu Türkistan, Cengizhan ve Çağatay Devletleri'nin hakimiyeti altında kaldıktan sonra 1514 yılında Seyyid Han'ın hakimiyetine girmiştir, önemli Türk şehirleri, Kaşgar, Yarkent, Hoten'in Seyyidiye Hanlığı'nın hakimiyeti altında bulunması, bölgenin bu şehirlerin birleştiğinde siyaseten bir bütün olabildiğine bir işarettir. Hanlıklar arasındaki rekabet ve mücadele, birliğin oluşmasında ve Doğu Türkistan'da tek bir Türk Devleti'nin hüküm sürmesinin önündeki en büyük engellerden biri olmuştur. Dönemin Çin baskısı ve Kalmukların ilerleyişi, bölgede iç karışıklığın devam etmesi, siyasal İslamın Doğu Türkistan'da yerleşmesiyle sonuçlanacak, birlik, beraberliğin sağlanmasında bir liderin ortaya çıkmasını gerektirmiştir. Bu da Hoca İshak Veli olmuştur ancak diğer bir rekabet ve mücadele bu alanda da kendini göstermiş ve Hoca Kalan'ı takip eden diğer bir grup ile Hoca İshak Veli'yi izleyenler arasında 1678-1755 yılları arasında sürecek ayrışmalar ve çatışmalar baş göstermiştir. Doğu Türkistan tarihinde yıpratıcı iç karışıklıklar ve kısa süreli refah dönemlerinin yaşanacağı ve eğitimde, devlet adamı yetiştirme geleneğinde dini motiflerin yerleşeceği Hocalar Dönemi yaşanmıştır Taşağıl (2013: 557-559).

Bu dönemden sonra devam eden iç karışıklıkları değerlendiren Çin, Kaşgar ve diğer önemli Türk şehirlerini işgale kalkışmakta vakit kaybetmemiştir. Bu işgallere karşı girişilen çok sayıda isyan ve kalkışma olmasına rağmen bölgeden çıkarılmayan Çin ne Doğu Türkistan'ı tamamen hakimiyeti altına alabilmiştir ne de terketmek zorunda bırakılmıştır. Tüm bu karışıklıklar 1860'lı yıllara kadar devam etmiştir. 1864 yılında gerek Çin'in, ordusunu yeteri kadar silahlandıramaması ve gerek uzayan başarısız hakimiyet girişimleri, II. Afyon Savaşı mağlubiyetinin getirdiği yıkım ve devam eden isyanlar Çin'in yavaş yavaş bölgeden çekilmesine sebep olmuştur. Bu isyan hareketlerinin meydana getirdiği siyasi ve askeri boşluktan, Kaşgar Hanlığı'nı genişleterek kuracak olan Yakup Han yararlanacaktır Hitchins (2013: 8-9).

I. YAKUP HAN VE KAŞGAR HANLIĞI'NIN DOĞU TÜRKİSTAN'A HAKİM OLUŞU

Çinli Müslümanların isyanıyla Kaşgar üzerinde meydana gelen bağımsızlık olanakları neticesinde, Kırgız Kumandan Sadık Bey, Kaşgar şehrini Büzürg Han'a teslim etmeye

hazırlanırken öldürülmüş, yeni Kaşgar Hanı beklendiği üzere Büzürg Bey olmuştur. Daha sonra Yakup Han'ın da Kaşgar'a gelişiyle Çin ordularını yukarıda bahsedilen sebeplerden de yararlanarak saf dışı bırakmışlar ve hakimiyet sınırlarını genişletmişlerdir. Bu aşamada Yakup Han devlet idaresinde giderek güçlenmiş ve Büzürg Han'ı fiilen yönetimden uzaklaştırmış, idareyi kendi şahsında bütünleştirmiştir. 1866 yılından sonra kontrolündeki toprakları giderek genişletmiş ve diğer Rus işgalinden kaçan ve hakimiyeti altına girmek isteyen Türk Hanlıklarının da katılımıyla Doğu Türkistan'da bağımsız bir Türk Devleti kurmayı başarmıştır Karpaz (2001: 59); Hayit (2004: 144-145). Bu tarihsel süreçte atılgan ve cesur bir askeri liderin hakimiyetiyle sonuçlanan mücadelesinin nasıl gerçekleştirdiği, tarihsel şartları nasıl lehine kullanabildiği tarih sayfalarına geçmiştir. Yakup Han, Primus inter pares (eşitler arasında birinci) hususiyetiyle devlet idaresini eline geçirebilmiş ve Doğu Türkistan'da geniş bir Kaşgar Devleti'nin şahsıyla anılmasını başaramıştır¹.

Yakup Han'ın, Doğu Türkistan Türklerinin kendisini takip etmelerini sağlayabilmesi Rus ve Çin kuvvetlerine karşı kazandığı başarılar neticesinde olmuştur. Molla eğitimi almasına ve ailesinin bölgedeki nüfuzuna rağmen Hokand Hanlığı ordusuna katılmış ve burada üstün başarılar sergilemiştir. Çarlık Rusya tarihinde önemli muhasaralardan biri olan Akmesjid kuşatmasında bölgeyi uzun süre başarıyla savunmuş ancak ilerleyen Rus orduları şehri teslim almıştır. Bunun gibi bir diğer askeri başarısını ise Çimkent'i savunurken göstermiştir. Askeri hiyerarşide üst kısımlara yükselirken Çin'in Kaşgar'ı işgale kalkışması üzerine ordusuyla bölgeye gönderilmesi, Kaşgar şehrinde lider özelliğinin de yardımıyla giderek nüfuz kazanmasını sağlamıştır. Böylece Dönemin Kaşgar Han'ı Büzürg Han'ın yerine geçebilecek kudreti ve desteği kazanmıştır. Hanlıklar arasındaki rekabetin yeni kurulan Hanlığa zarar vermemesi için Buhara Emiri Muzaffereddin'e elçi göndererek iyi ilişkiler kurmayı başarmıştır. Bu hamlesi henüz yeni kurulan Hanlığın diplomatik münasebetlere göstereceği hassasiyetin anlaşılması için uygun bir örnektir. Bu hamlesine karşılık olarak Buhara Emiri, onu Atalık Gazi Ba-Devlet ilan etmiş, bu unvanı kullanmasına izin vermiştir, böylece Yakup Bey kendini Kaşgar Hanı ilan ederek Doğu Türkistan'ın işgal altında olmayan hanlıklarını da birleştirip, Çin tehdidini en azından geçici bir süre bertaraf ederek Doğu Türkistan'ın istiklalini sağlamıştır. Doğu Türkistan'da müstakil bir Türk Devletinin konumu, daha önce hiçbir dönemde olmadığı kadar fazla emperyal güçlerin ilgi ve alakasını çekmiştir Boulger (1878: 150-160; 165-170).

II. Büyük Güçlerin Türkistan Siyaseti Kapsamında Kaşgar Hanlığıyla Münasebetleri

Rusya ve Çin'in bölgeye olan ilgisi ortaçağlara kadar uzanmasına rağmen bu rekabette 19. yüzyılın son yarısında yalnız olmayacaklardı. Hindistan'ı kendisine doğrudan valilik kanalıyla bağlayan İngiltere de bu hayati coğrafyanın güvenliğini sağlamak ve ticaretinin devamlılığını korumak için özellikle kuzey Hindistandaki toprakları kontrol edebilme ve Orta Asya'da saldırgan ve tehditkar Rus ilerleyişini takip edebilmek için diplomatik ve askeri unsurlarını bölge için hazırda ve teyyakkuzda tutmaya çalışmaktaydı Greavas (2010: 35-40), Choudhary (2012: 807-809).

II.I. İngiltere'nin Kaşgar Hanlığı Politikası

İngiliz dış politikasının uzun süre Hindistan ve Hindistan'ın alt deniz yollarından geçen ticaret hacmini sürekli ve artan bir hacimde tutması, Amerika'daki kolonilerini kaybettikten sonra başka hiçbir bölgeyle kıyaslanamayacak kadar önem arzemetkeydi.

¹ İleride görüleceği üzere Kaşgar Devleti, 1878 yılındaki ani ölümünden sonra meydana gelen karışıklıklar neticesinde yıkılmıştır. Dolayısıyla Kaşgar Devleti'nin, Yakup Han'ın ömrü ile son bulduğu söylenebilir.

Bu denizaşırı rekabette İngiliz sömürge sistemini tehdit eden büyük devletler Akdenizde Fransa, Asya kıtasında ise Rusya olmuştur. Sahadaki mücadeleyi parlamentoda ve kamuoyunda oluşan tehdit algıları desteklemiş ve devam ettirmişti. Böyle bir ortamda Osmanlı İmparatorluğu'nu Karadenizin kuzeyinden tehdit eden Rusya'ya karşı Kırım Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu yanında savaşarak Rusya'ya ağır bir yenilgi yaşatılmıştır. Bunun yanında 1830'lu yıllardan beri *Russiaphobia* denilen Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu topraklarından başlayarak Avusturya'yı ve tüm Avrupayı ele geçireceği yönündeki korku Rusya ile çetin bir mücadelenin yaşanmasına neden olmuştur. Gleason (1950: 1-10; 205-215).

İngiltere'nin Asyadaki çıkarlarının önündeki en büyük tehditlerden biri olan Rusya ile arasında bağımsız bir Türk Devleti ortaya çıkmıştı ve bu durum İngiliz siyasetini buraya vakit kaybetmeden yönelmesini sağlayacaktı. İngiliz siyaseti yukarıda belirtildiği gibi genel olarak Hindistan güvenliği politikası üzerine kurulu olduğu için bölgeye yapılan diplomatik nitelikli yaklaşımlar da Hindistan'da bulunan tecrübeli isimlerin önderliğinde gerçekleştirilmişti.

II.I.I. Kaşgar'a Gönderilen İngiliz Heyetleri

Aslında Rus-İngiliz rekabetinin Orta Asya'daki yansımaları açık bir şekilde gördüğümüz Kaşgar Devleti'nin dış ilişkileri, tam olarak müstakil bir şekilde Kaşgar-İngiliz Hindistan Valiliği ya da Petersburg-Kaşgar ilişkileri çerçevesine indirilebilir. İngiltere'nin Kaşgar Devleti'ne olan ilgisini arttıran ve şekillendiren durumun, Kaşgar Hanlığı'nın Rus yayılcılığına karşı takındığı tutum olduğunu söylemek mümkündür. İngiltere'den önce Rus temsilciler Kaşgar'a gidip burada ticari faaliyetler gerçekleştirmek, bilgi edinmek ve belki de bölgeye yerleşmek arzusundaydı ancak Yakup Han'ın bunlara karşı tavizsiz ve sert tutumu İngiliz elçilerini de harekete geçirmiştir. Kaşgar'a ticaret maksatlı da olsa giden ilk İngiliz, Robert Barkley Shaw olmuştur. Shaw, Kaşgar Hanı Yakup Han ile temas kurmayı başarmıştır. Shaw, önce Yarkent'e gitmiş, orada faaliyetlerde bulunduktan sonra hazırlıklarını tamamlayarak Kaşgar'a geçmiştir. Yarkent'te Türkistan Türkleri hakkında yaptığı gözlemler de ayrıca ilginçtir. Shaw'ın "King" olarak bahsettiği Yakup Bey, kendisini bekletmiş, beraberinde getirdiği hediyeleri daha sonra kabul etmiştir. İngilizlerle şimdiye kadar diplomatik temas kurulmamasının arkasında yatan sebebinin bir "utanç olduğu" kendisine iletilmiştir. Bu utanç ise Adolf Schlagintweit adında bir Alman bilimadamının 1857 yılında Vali Han adında bir Kaşgar emiri tarafından öldürülmesidir. Shaw, ölen bilimadamının bir İngiliz olmadığını kendilerine izaha çalışmıştır. Karşılığında ise tüm Kaşgar Hanlarının bu cinayete yaftalanıp olumsuz bir algının yaratılmasından çekinildiği cevabını almıştır. Buradan da Kaşgar Devleti'nin İngiltere ile ihtiyatlı da olsa iyi iletişim kurma çabası içinde olduğunu çıkartmak mümkündür. Shaw, müteşebbis bir ziyaret gerçekleştirdiğini açıkça söylese de İngiliz halkının ve Kralının da bu ziyarette onunla aynı düşünce ve hissiyatta olduğunu belirtmekten kaçınmamıştır, böylece gayriresmi de olsa ikili ilişkiler diplomasi temelinde başlamıştır (Shaw, 1871: 180-195).

Uzun bir süre bekledikten sonra Kaşgar'a gidebilen Shaw, Yakup Han ile olan görüşmesinde her ayrıntının kayıt altına alındığının altını çizmiştir. İki farklı dünyanın buluşmasında Shaw, o kadar iyi fakat uzun süreli ağırlanmıştır ki artık kendini bir tutsak gibi hissetmeye başlamıştır (Shaw, 1871: 260-269).

Yakup Han, 1869 yılında bu dostluk temasını artırarak derinleştirmek istemiş ve Mirza Muhammed Şadi'nin sorumluluğunda bir heyeti bölgeye yönelik İngiliz politikalarının belirlendiği ve yakındaki en büyük İngiliz idari merkezi olan Hindistan'a göndermiştir. Mirza Bey'in ziyareti ve Shaw'ın raporları İngiliz ticareti için yeni bir potansiyel

bulduğunu göstermiştir Boulger (1878: 184-185). Kaşgar Devleti'nin Çin ile olan husumeti, Hindistan'dan gelen İngiliz çayının Çin çayının yerini alabileceği ihtimalini meydana getirmiştir. Dönemin Hindistan Valisi'nin değişimi, İngiltere'nin Kaşgar Devleti'ne yönelik somut adımlar atmasını ve güvenli bir ticaret sahası yaratabilmek için Rusya'nın müdahale veya tehdit edemeyeceği bir alan oluştuğunun resmen, politik olarak idrak etmesiyle sonuçlanmıştır. Yeni Vali Lord Mayo, Kaşgar Hanı Yakup Bey'i Rus sınırında bir İslam Devleti olarak konuşlandırabilirse hem İngiltere, Rus yayılma tehdidini durdurabilecek hem de Yakup Han Hindistan ile giderek artacak bir ticaret ilişkisine sahip olabilecekti. Bu doğrultuda gelişen politik beklentiler, 1870 yılında T. Douglas Forsyth'in Kaşgar'a bir heyetle gitmesiyle neticelenmiştir. Çin işgalindeki Türkistan topraklarıyla Pencap Vilayeti arasında yürütülen ticarete alternatif, düşük vergili yollar arayan Pencap Hükümeti'nin yöneticisi Forsyth, Çin'in hakimiyet alanındaki bölgelere girilmemesi yönünde uyarılmıştır. Tüm bu beklentilere rağmen Forsyth Kaşgar Hanı Yakup Han ile görüşme sağlayamamış zira o dönemde Yakup Han, ordusuyla Turfan sınırında konuşlanmıştır. Bu girişimin başarısızlıkla sonuçlandığı düşünülebilir ancak gerçek şu ki Kaşgar Hanı gelen İngiliz heyetini yok saymıyordu, sadece zamanlama ve koşullar uygun değildi. Bu seyahat, ticari başarı ya da kazanım elde etmiyordu resmiyette ancak İngiliz keşfi ve daha sonraki ticaret yollarının belirlenmesi için oldukça önemli bilgiler içermektedir. Bunları Forsyth'in, ve H.W. Bellew'in ilgili seyahatler hakkında yazdığı notlardan elde etmek mümkündür Forsyth (1875: 97-214).

1872 yılı, İngiliz-Rus rekabeti ve Kaşgar Devleti için yeni ve farklı bir boyuta geçiş anlamını da taşıyordu. Forsyth'in seyahatine izin veren Hindistan Valisi, ani bir şekilde ölünce yerine gelen Lord Northbrook, Doğu Türkistan'daki Rus ilerlemesini daha fazla tehditkâr algılıyor ve politik, diplomatik temaslara daha fazla eğiliyordu Mersey (1949: 88-91). Bu aşamada Rusya da Kaşgar Devleti ile ticari münasebetler kurmayı başarıyordu, buna daha sonra değinilecektir. Dahası Yakup Han da bu yıl itibariyle yeğeni ve diplomatik temsilcisi Seyyid Yakup Han Töre'yi İstanbul'a göndermişti. Bu aşamada, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Kaşgar'a gelen heyet ile İngiliz heyetinin Kaşgar Devleti üzerine yaptıkları seyahat hakkında durulması gerekmektedir. Bu seyahat, İngiltere'nin Kaşgar üzerine yaptığı ikinci ziyareti meydana getirmiştir ancak Osmanlı İmparatorluğu temsilcileri ile doğrudan bir ortak hareket planını içerdiğini söylemek mümkün değildir Saray (1994: 108)².

Kaşgar Devleti'ne yönelik yapılan ikinci seyahat, artık tam bir resmi gezi huyiyeti taşımaktaydı. Bu gezide öncekinin aksine heyet ve beraberindekiler daha kalabalık, daha donanımlıydı. Yine Forsyth'in başkanlık ettiği heyete tevdi edilen görevler arasında bizce en mühimi coğrafya ve harita üzerine yapılan çalışmalardı. Bu sayede İngiltere, Doğu Türkistan'ı topoğrafik açıdan tanıyabilmiş, Afganistan ve Kaşgar arasındaki sınırı doğal ve siyasi anlamda çizebilmiştir. Bu da İngiltere'nin ticaret yolları üzerinde hazırlık planı yaptığına hatta Hindistan'ın kuzeyi ile yakından ilgilendiğine, belli bir güvenlik sahası yaratacağına dair delillerdir. Bunun yanında yukarıda bahsedildiği üzere, İngiliz Valisi, Rusya ve Kaşgar Devleti arasında geliştirilen iktisadi yakınlaşmanın da tehlikelerine vâkıftı. Bu şartlar dahilinde İngiltere ve Kaşgar Devleti arasında Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. Böylece Rusya'nın kazandığı mevcut ticari imtiyazları İngiltere de kendi lehine sağlamış bulunmaktaydı. Rusya'nın askeri gücünün farkında olan Yakup Bey, "kaçınmadığı" ticari antlaşmayı imzalamak zorunda kalmıştır Wusiman (2008: 61-65). İngiltere ile kurduğu münasebetde ise Rusya'ya karşı bir denge unsuru olarak ekonomik

² Osmanlı heyetinin Kaşgar'a İngiliz heyetiyle girmesi ve Osmanlı nişanının İngiliz temsilciler şahadetinde verilmesine rağmen beraber hareket edildiği düşünülmemelidir.

ilişkiler tesis etmiş, bu devletin siyasi ve ekonomik desteğini en azından geçici bir süre de olsa sağlamıştır. Yukarıda İngiliz Rus Orta Asya mücadelesinin en kendine has ve trajik boyutu olan Kaşgar Devleti üzerindeki rekabeti aktarmıştık. Bu aşamada Rusya'nın bölge üzerindeki yayılmacı siyasetinin Kaşgar Devleti üzerinde nasıl gerçekleştirilmeye çalışıldığını, İngiltere ile olan rekabet atlanmadan üzerinde durulması gerekmektedir.

II.II. Rusya'nın Doğu Türkistan Politikası

Rusya, Orta Asya Hanlıklarına karşı amansız bir yayılma politikası sergilemiştir. Kaşgar Hanlığı'nın genişleyerek Devlet haline gelme süreci de bir bakıma bu işgallerden kurtulabilmeyi başaran Yakup Han'ın savaşlarda gösterdiği muazzam üstünlüğün ve uygun zamanda uygun bir şekilde hareket edebilmesinin eseridir. Her ne kadar sınırlarını Rus kuvvetlerini bölgeden uzaklaştırarak kurmuşsa da buraları uzun süre koruması Orta Asyayı yakın bahçesi olarak gören Rus dış politikasına karşı pek muhtemel gözükmemektedir. Zira bölge stratejik vadi ve dağ sıralarıyla örülüdür ve Rus coğrafya ilmi de Kaşgar Devleti'nin sınırlarının ticari sahaya olan yayılımı hakkında sürekli gözlem ve çalışma halindedir. Bu sayede zaten bir süreliğine de olsa durmuş olan askeri yayılım ticari işbirliği haline dönüştürülmeye çalışılmıştır, Yakup Han'ın bu işbirliğine yanaşmasında Rusya'nın mevcut askeri potansiyelinin büyük payı vardır.

İngiliz Rus mücadelesinin Kaşgar Hanlığı'na sirayet eden bu zaman dilimi ise İngiliz nüfuzunu hamilik yapacağı devletler üzerinden Rusya'ya karşı kullanılacağı yönünde yorumlanmakta olan uzlaşmaz ve gerilim yüklü Büyük Oyun stratejisinin bir parçasından ibarettir. Gerçeğe bakıldığında ise Hindistan'ın kuzeyi üzerinde söz sahibi olabilmeyi başaran İngiltere'nin, Kaşgar Devleti'ni bürokratik olarak böylesi bir stratejiye uygun bulup bulmadığı müphemdir. Ancak genel tabloya bakıldığında Rusya'nın ticaret antlaşmasını İngiltere'den evvel imzalatmış olması, bu sahaya bir adım daha yakın olduğunu göstermektedir.

Rusya'nın Doğu Türkistan ve Asya'ya doğru olan yayılmacılık faaliyetleri ise Ortaçağlara kadar uzanmaktadır. 1552 yılında Kazan Hanlığı'nın işgaliyle başlayan Rusya'nın yayılımı, Hazar Denizi sınırına hızlı bir şekilde ulaşmıştır. Sibiry'a'nın ele geçirilmesinden sonra asıl Türk halkının Rus idaresi ve silahları altında yok olma tehlikesi altına girmesi 18. yüzyılda Kazak idaresi ve taksimatı altındaki toprakların işgal edilmesiyle başlamıştır. Bu suretle Kazak taksimatı altında yaşayan Cüzler (Kazak toplulukları) Rus ilerlemeciliğinin ve nüfuzunun etkisi altına girmiştir. 18. yüzyılda Petro'nun Rusya coğrafi sınırını belirlemesi ile yönetsel entelektüel ve eğitim alanlarında yeniliklere gitmesi, Rus yayılmacılığının Büyük Çarlık Rusyası adına yapılması anlamını taşımaktaydı. Petro tarafından belirlenen Rus ilerlemesi artık bilinçli ve programlı bir biçimde Doğu Türkistan üzerine Hazar Denizini kullanarak gerçekleşmiştir Çapraz (2011: 52-57); Yorulmaz (2013: 11-22; 139-149).

19. yüzyıla gelindiğinde ise Doğu Türkistan Türk halkları arasında sürekli gerilim ve çatışmanın bulunması ile hareketlilik bölgeye planlı bir Rus yayılımı için uygun fırsatı ve zamanı beraberinde getirmekteydi. Buradan hareketle Çarlık Rusyası askerleri, Doğu Türkistan üzerine daha kolay ilerleyebilecekleri dönemi yakalamışlardı. Rusya'nın Doğu Türkistan'daki nüfuzunun artması ise Hanlıklara vergi vermek istemeyen bazı Türk boylarının Rusya'ya sığınması neticesinde gerçekleşmekteydi Çapraz (2011: 55). Bunun yanında bölgedeki ticaret yollarının güvenliğinin Rusya'nın eline geçmesi de Rus nüfuzunun artarak bazı imtiyazlar için elinde koza dönüşmesini beraberinde getirmekteydi. Dolayısıyla Rusya, bölgedeki ticaret yollarının güvenliği için müdahale etme hakkını saklı tuttuğunu göstermekteydi. Doğu Türkistan'da Hive, Hokant Hanlığı, Buhara Emirliği idari ve askeri bir güç olarak bu yayılmacılığın karşısında bulunmaktaydı

ancak 19. yüzyılın sonunda, bahsedilen tüm bu Türk hakimiyet alanları, Rusya'nın nüfuzuna daha sonra hakimiyet alanına geçecekti Hayit (2008: 65-80; 92-106). Asya'daki Türk topluluklarının işgal altına girmeleri, Çarlık Rusyasının bir Büyük Güç haline gelmesiyle doğru orantılıdır. Balkanlarda Güney Slavlarının Rusya'nın hamiliğine girmeye başlaması, stratejik Osmanlı İmparatorluğu boğazlarının Rusya açısından önemi, en doğuda Taylan'da bir deniz üssü kurabilme hayali, Rusya'nın bir dünya gücü olabilmesi önünde elde etmek zorunda olduğu noktalardı. Bu suretle dışa açılma gayelerinin en kısa noktası Doğu Türkistan'ın önemli Türk şehirlerinin içinde bulunduğu, yukarıda bahsedilen idarî hakimiyetleri elde etmek, ticaret yolları üzerinde hakimiyet kurmak, yayılma politikasındaki en öncelikli ve hatta serbest hareket planıydı. Doğudaki ilerleyişi karşısında Japonya, güneydeki ilerleyişi karşısında Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruyan güçler bulunan Çarlık Rusyası, büyük güç olma safhasındaki enerji ve kaynak gereksinimini Doğu Türkistan ve Asya topraklarından sağlamak gayesindeydi Anderson (2010: 148-158); Armaoğlu (2006: 227-230). Bu şartlar altında Rusya, diplomatik veya stratejik çekince göstermeden bölgedeki Türk birliğinin kendisine karşı oluşmayacağını gözlemlediği bir dönemde işgallere başlamış, yoğun çatışmaların neticesinde Türk Hanlıklarını birer birer ele geçirmiştir.

Hokand, Rus işgaline giren ilk Türk hanlığı olmuştur. Daha sonra Hive ve Buhara'ya yönelik saldırılar artarak devam etmiştir. Silahlı işgallerin devamını ticarî imtiyazlar izlemiş, bu stratejik bölgelerin Rus nüfuzuna dahil ile sonlanmıştır. 1873 yılında Hanlıklarla yapılan ticaret antlaşmalarıyla bölgenin yerüstü kaynakları ve ticaretden elde ettikleri zenginlik, Rusya'nın ilgili generallerinin denetimine ve kontrolüne geçmişti Ziyayev (2007: 277, 295-302).

İngiltere'nin Doğu Türkistan üzerindeki bu Rus ilerleyişinden rahatsız olması kaçınılmazdı, Büyük Oyun'un 1870'lerde Rusya lehine dönmüş olması İngiltere'yi son derece rahatsız etmiş ancak asıl hedef olan Hindistan güvenliği, zahiren gösterilen Orta Asya Hanlıklarına yönelik hassasiyet ise diplomatik bir eylemden öteye gitmemiştir.

II.II.I Kaşgar Hanlığı Üzerindeki Rus Hamleleri

Rusya'nın Doğu Türkistan üzerindeki politikası bu vaziyetteyken Kaşgar Hanlığı hakkında geliştirilen politik ve askeri strateji ne yönde olmuştur sorusu kendiliğinden gelmektedir. Kaşgar Hanlığı'nın kendine özgü durumu düşünüldüğünde İngiltere ile olan münasebetlerinde öncelikle Kaşgar'a yakın olan sınır hattının müdafaası daha sonra mümkün olduğunca bu bölgenin stratejik, coğrafi noktalarının kuşatılması ve bölgeye yakın olma siyaseti izlemiş akabinde de ticaret antlaşması kaçınılmaz olmuştur. Bunların arkasında İngiltere ile kurulan münasebetler ve İngiliz stratejik hamleleri, Rusya'nın bölgede tek hakim olma yönünde politikalar gerçekleştirmesine sebep oluyordu.

Yukarıda bahsedilen Hanlıklara ve yakın coğrafi sınırlara olan Rus ilgisi Yakup Bey'i hali hazırda düşmanı olan bu devlete karşı ihtiyatlı olmaya itmekteydi. Özellikle mağlubiyetle sonuçlanan Ak Mescit ve Taşkent muhasaralarının savunmalarını üstlenen Yakup Bey'de etkin Rus kuvvetinin müstakil Kaşgar Hanlığı'na yönelik büyük bir tehdit olduğu düşüncesi hâsıl olmuş olabilir. Rus ve Çin işgal kuvvetlerinden hangisinin daha tehlikeli olduğu ve ona karşı hazırlıklı olunması gerektiği düşüncesi ilerleyen dönemlerde görülmüştür Hayit (2004: 82-83).

İngiliz-Rus rekabetinde önemli bir dönem olan 1871 ve sonrası Yakup Bey'in savunma hattında da yeni ve beklenmedik bir döneme işaret eder. Rus kuvvetleri, Kulca ve İli Vadisini işgal etmiş ve Kaşgar Hanlığı'na yakın olan bu stratejik bölgeyi ve ticaret sahasını ele geçirerek Kaşgar Hanlığına daha da yaklaşmıştır. Rusya'nın bölgedeki ticari

beklentileri de doğrudan artmış ve Kaşgar Hanlığı içine İli Vadisi ve Kulcan bölgelerindeki ticareti canlandırmak için ticaret heyetleri göndermişlerdir. Bu heyetler iki müstakil devlet arasında ticaret yapmak maksadıyla gönderilen resmî tüccarlar değildir ve en az İngilizler kadar ticaret imtiyazı elde etmek isteyen gruplar olmasına rağmen Yakup Bey'in bunlara karşı olumsuz yargıları kesindir. Ona göre Ruslar önce ticaret maksadıyla topraklarına girecekler daha sonra işgal edeceklerdir. Buna izin vermemek maksadıyla Yakup Bey, Rus tüccarların işlerini kolaylaştırmamıştır. Bu aşamada Yakup Bey'in, müstakil bir devlet olarak tanınmak ve diplomatik vasıtalarla iletişime geçmek ve ülkesinin varlığının siyaseten korunmasını sağlamak arzusunda olduğu anlaşılıyor. Böylece hem resmi koşullarda iletişim kurmuş hem de Rusya'yı daha fazla güvenlik çizgisinden uzaklaştırmamak amacıyla General Kaufmann'a gönderdiği mektupta Rus tüccarlarının bölgedeki hareketlerinden rahatsız olduğuna dair bilgi vermiştir Wusiman (2008: 61).

İngiltere'nin Kaşgar Devleti'ne yönelik ardı kesilmeyen ilgisinin devamında 1872 senesinde Siri Derya'yı keşfeden donanımlı ve güçlü bir isim olan Baron Alexander von Kaulbars, Kaşgar Devleti'ne yönelik ilk resmi ziyareti gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretin amacı, Kaşgar Devleti'nin kaynaklarını ve gücünü öğrenmek, Orta Asya üzerindeki net politikasına vakıf olmak ve tabiki İngiliz yayılmacılığına karşı Rus ticareti için imtiyazlar ve avantajlar elde etmektir. Kaşgar Devleti'nin zengiliklerinin ve ticaret yollarının genişletilebilmesine yönelik bilgiler edinilmiştir ve bu bilgiler akabinde Rusya'nın yapacağı ekonomik, siyasi, askeri hamlelerin lokomotifidir. Bizce Kaulbars'ın bölge ve Rus yayılmacılığı hakkında en büyük başarısı Çin ve Rusya arasındaki emperyal çizginin Hang Tengri Dağı üzerinde olduğunu keşfetmesidir. Bu dağın Kaşgar sahası üzerinde devam eden kısmını da incelemiş ve Kaşgar Devleti'nde yaptığı incelemeler ile resmi ziyaretin sonucunda elde ettiği verilerle görevini başarıyla tamamlamıştır Saray (2003: 156-157).

Rus heyetinin resmî olarak Kaşgar'da bulunduğu zaman zarfında Yakup Bey'in diplomatik olarak beklentisinin karşılandığını söylemek mümkündür ancak yapılan ticaret antlaşması düşünüldüğünde asıl kazançlı bölgeden ekonomik imtiyazlar elde eden Rusya olmuştur. İngiltere'nin de ilgisinin devam ettiği şehirler Yarkent ve Hotan'a da temsilciler gönderilmiş ve buralarda serbest seyahat etme hakkı elde edilmiştir. Netice itibariyle Rusya, 1872 yılında Kaşgar Hanlığı ile yukarıda bahsedilen ticaret akdini gerçekleştirmeyi başarmıştır. Bu antlaşmaya göre Rus tüccarları Kaşgar Hanlığı topraklarında serbestçe seyahat edebilecek ve güvenlikleri garanti altına alınacak; Rus tüccarlar malları için Kervansarayları depo olarak kullanabilecekdi, buna karşılık Türk tüccarlar da Rus topraklarında aynı haklara sahip olabilecekti; bu tüccarlar ticari ajan veya kervanbaşı olarak işbirliği anlaşmasına daâhil olacakdı; Rus ürünlerinin değeri üzerinden ödenen vergide de bir düzenleme yapılacaktı.

Rusya bu başarılı görünen antlaşma ile Kaşgar Hanlığı'nı nüfuzu altına almayı başaramadı. Bunda Rus düşmanlığının yarattığı korku ve mücadele, İngiltere'nin aynı dönemde gösterdiği yakınlık ve imzalanan ticaret anlaşmasının nedenleri gösterilebilir. Aynı zamanda henüz aktarılmayan Kaşgar Hanlığı ve Osmanlı İmparatorluğu münasebetleri de Yakup Bey'in Rus yayılmacılığının diplomasi masasındaki yüzünü tanımamasına sebep olduğu söylenebilir. Rusya'nın 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ile yaptığı savaşlar ve Karadenize inme, Boğazları ele geçirme planları, Yakup Bey'in mevcut Rus düşmanlığının artmasını sağlamış görülmektedir. Rus tüccarların lehine olan bu ticaret antlaşması, uluslararası siyasetin getirdiği şartlar ile uygulamada en azından bir süre Kaşgar Devleti'nin denetiminde kalmıştır.

Rusya, bu olumsuz gelişmelerin neticesinde 1875 yılında Kaşgar Hanlığı'nı muhasara için yaklaşık 20 bin kişilik bir orduyu sınırdan hazır tutmuştur. Siyasi tarih çalışmalarının zorluğunun ayrıntılarla örülü, beklenmeyen tarihsel gelişmelerden ibaret olduğu düşünülürse tam bu zamanda Buhara ve Hokand'da patlak veren isyanın, Kaşgar'a saldırmak üzere bekletilen düzenli ordunun hedefinin bu aniden gelişen hadiseye doğru çevrildiğini aktarmamız yerinde bir örnek olacaktır. Bu durum esasında Kaşgar Hanlığı'nın devamının tesadüfi gelişmelere bağlı olduğunu gösteren bir vaziyettir Yuan (1961: 153).

II.III. Kaşgar Hanlığı'nın Manevi Müttefiği

Kaşgar Hanlığı için 1873 yılının ne kadar mühim olduğunu belirtmiştik, yüzyılın son çeyreğinde yıkılmaktan kurtulamayacak olan devlet, müttefik arayışlarını ne İngiltere'den yana ne de Rus korkusuyla bu devlete imtiyazlar vererek sağlamış ne de Çin'e diplomatik yönden yaklaşmaya ne de ticaret yapmaya kalkışmıştır. Yakup Bey için mevcut şartlarda ittifak yapmaya uygun hatta biat unsurunun işletildiği tek bir imparatorluk vardır, o da dini ve etnik paydada buluşabildiği yegane imparatorluk olan Osmanlı İmparatorluğudur. Yakup Bey'in biat ederek hakimiyeti altına girmeyi kabul ettiği Osmanlı İmparatorluğu'na giden yeğeni değerli diplomat Seyyid Yakup Han Töre, 1873 yılında İstanbul'a, Orta Asya Türk Hanlıkları ve Osmanlı İmparatorluğu arasında donma noktasına gelen ilişkileri tekrar canlandırma ve İslam'ın yüce temsilcileri Halife, Sultan Abdülaziz'in yardımlarını alma gayesiyle diplomatik ziyaret gerçekleştirmiştir. Bazı yazarlara göre Yakup Han'ın Rus ve İngiliz münasebetlerine bakışı Osmanlı İmparatorluğu'nun bu devletlerle olan ilişkilerine, tutumuna göre olgunlaşmıştır. Bizce Yakup Han, Doğu Türkistan devletlerinde daha önce örneği görülmemiş bir diplomatı bu devletlere göndererek modern bir siyasi algı yaratmış, bununla beraber ülkesinin bağımsızlığının devamını ve kabulünü sağlamak için politikalar üretmiştir. Dolayısıyla coğrafya olarak uzak olmasına rağmen manevi olarak tek yakın olduğu Halifeye biatını sunmuş ve tabiyetini kabul etmiştir. Bu sayede Seyyid Yakup Han Töre, Kaşgar Hanlığı'na ordusunu düzenlemesine yardımcı olacak Osmanlı subaylarını ve mühimmatı da beraberinde getirmiştir Saray, (1994: 108-109).

Daha evvel Doğu Türkistan Hanlıkları ve Osmanlı İmparatorluğu arasında böylesi bir yakınlığın kurulamaması öncelikle mesafenin uzaklığı, bölgede giderek artan Rus nüfuzu ve Osmanlı İmparatorluğu Rusya ilişkilerinin durumu, Hanlıklar arasında bitmeyen mücadeleler gibi etkenlere bağlıdır. Yakup Han gibi bir lider arkasında örgütlenen Kaşgar Devleti diplomatik heyeti de daha önce Doğu Türkistan topraklarında örneği görülmemiş bir başarı yakalamıştır. Seyyid Yakup Han Töre, Sultan Abdülaziz'e Kaşgar Hanlığı'nın içinde bulunduğu durumu, gerçekleştirdikleri mücadeleleri ve karşılaştıkları zorlukları aktarmıştır. Bunun neticesinde Yakup Han'ın en azından ordusunu modernize edebilmek için giriştiği çabaya destek olmak üzere Osmanlı subaylarını, Alman yapımı silah ve mühimmatı almaya muvaffak olmuştur. Yakup Han'ın Sultan Abdülaziz'e biatı gereği Osmanlı Hükümdarı adına hutbe okutmak, paraların üzerine Sultan Abdülaziz'in ismini basmak, Osmanlı Sancağı'nın Kaşgar'da dalgalanması gibi yapması gereken tüm alametleri yerine getirdiği görülmektedir. Böylece Yakup Han'a Osmanlı İmparatorluğu tarafından Emirlik unvanı verilmiş, Kaşgar Hanlığı Osmanlı hakimiyet sahasında bir Hanlık haline gelmiştir Saray (2003: 150-151).

Yakup Han, ordusunun her an saldırıya geçebilecek Rus ve Çin kuvvetlerine karşı hazır durumda olabilmesi için Osmanlı İmparatorluğu ile olan bağlılık ve biat ilişkisini hiçbir zaman bitirmedi. Böylece Osmanlı askerî yardımları Kaşgar Hanlığı'na sürekli gelmeye devam etti. Sultan Abdülaziz'den sonra gelen II. Abdülhamid zamanında da paraların üzerinde yeni Sultan'ın adı bastırılmaya devam etmiştir. Yakup Han'ın vefatından sonra da

Osmanlı İmparatorluğu ve Kaşgar Hanlığı arasındaki biat ilişkisi sürdürülmüştür. Gönder (2016:21). Yeni Han Bek Kulu'nun hakimiyeti de Osmanlı İmparatorluğu tarafından tanınmış ve onaylanmıştır. Ancak Kaşgar Hanlığı'nın içine girdiği siyasi karışıklık ve Çin baskısı, artan karmaşa Yakup Han sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun verdiği desteğin azalması son bulmasına sebep olmuştur. 19. yüzyılın son çeyreğinde II. Abdülhamid'in 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Harbinde sınırlarının muhafazasının derdine düştüğünden Kaşgar içlerine ilerleyen Çin ordusunun gerçekleştirdiği bu yıkıma beklenildiği gibi uluslararası arenada tepki gösterememiştir. Seyyid Yakup Han'ın taleplerine karşılık vererek bir nota ile cevap verememiştir. Kısacası Osmanlı İmparatorluğu kendisine biat eden Kaşgar Hanlığı'na işgaller altında gereken desteği verebilecek ne siyasi, ne askeri ne de ekonomik güçteydi. Kara (2013: 284).

Bunlar düşünüldüğünde Osmanlı İmparatorluğu'nun Kaşgar Hanlığı ile olan münasebetinde dış politika hamleleri baz alındığında İngiliz, Rus ekonomi politikasının örneklerinin asla görülemeyeceği açıktır. Sultan Abdülaziz ile başlayan bu münasebet dengelerin tesisine hizmet etmekten başka bir sonuç içermemektedir. Sultan Abdülaziz açısından ümmet ve Türklüğün Rus ve Çin askerleri tarafından yok edilmekte olduğu bir dönemde, diğer Hanlıkların işgaline tepki vermeyen Bâb-ı Âli'nin hamilik vurgusunun, siyaseten yüceltilerek tüm dünyaya tekrar gösterildiği olaylar olduğu düşünülebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılıp dönemine girerken Doğu Türkistan'da müstakil bir devlet kuran Emir Yakup Han'a desteği tüm dünyaya özellikle Rusya'ya karşı bir gövde gösterisi olarak algılanabilir. Ancak bu nümayişin sınırı da mevcut koşullar altında çizilmiştir. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlar ve Karadeniz tehdit altındayken Doğu Türkistan meseleleriyle ancak bu kadar ilgilenebiliyor, asker, mühimmat ve para harcaması yapabiliyordu.

1873 yılı ve sonrası Kaşgar Hanlığı için vaziyetin giderek kötüye gideceği ve bir kısıkaç altında kurulan Hanlığın yok olma tehlikesi altına gireceği bir döneme işaret eder. Kaşgar Hanlığı'na yönelik Rus tehdidinin Buhara ve Hive isyanlarıyla yön değiştirmesinden sonra Çin tehdidi doğrudan, hiçbir kural, bahane ve diplomasi evresi yaşamadan şiddetlenmiştir. Kaşgar Hanlığı'nın dış politikada gösterdiği diplomatik temaslar ve kısmen de olsa uzlaşmacı yaklaşım Çin ile kurulamamıştır. Bu yüzden İngiliz ve Rus misyonları Kaşgar Hanlığı'nda karşılık bulup, Kaşgar Hanlığı'nın diplomatik temsilcileri hoş karşılanırken Çin ile böylesi bir seviyede yakınlaşma gerçekleşmemiştir. Bu daha ziyade Çin'in bölgeye dair politikasının askeri yayılma üzerinden sadece işgal ile gerçekleştirileceğine yönelik olmasından kaynaklanmaktadır. Rusya'nın bölgeye yaklaşımı da işgal üzerinedir ancak arka planda ekonomik yayılım, en azından antlaşma ile uzlaşma temelinde gerçekleşebilmiştir. Kaşgar Hanlığı'nın Rus tüccarlara yönelik tutumu ve sınırda ordusunu hazır tutması zaten bölgede kısa süreli barış yapan iki devletin birbirlerine karşı sürekli müttefik arama ve düşman gözüyle bakmasına sebep olmuştur. Kaşgar Hanlığı müttefik arayışını İngiltere'den yana göstermiş, Osmanlı İmparatorluğu'na biat etmişken Rusya, Çin ile Kaşgar Hanlığı'na karşı ittifak kurmuştur. Çin'in gizli bir destekçisi daha olacaktır o da İngiliz sermayesi ve gelenekselleşmiş hariciye politikası. Yuan (1961: 158).

III. ULUSLARARASI SİYASET VE KAŞGAR HANLIĞI'NIN YIKILIŞI

Kaşgar Hanlığı Yakup Bey'in yaşam boyu sergilemekten çekinmediği askeri ve siyasi güç gösterisinde uluslararası siyasetin getirdiği bazı olanaklardan yararlanmadığını söylemek güçtür. Bu sayede denge politikasını sonuna kadar kullanmıştır ancak bu durum buna izin veren şartların değişmesiyle son bulmuştur. Dahası İngiliz Rus rekabetinin, hanlıkların sürekli isyan halinde oluşunun ve Çin'in ordusunu yenileyip tekrar Kaşgar üzerine saldırıya geçene kadarki süre Kaşgar Hanlığı'nın yükselmesi için gereken şartları

sağlamıştır. Burada elbette Yakup Han'ın başarısını göz ardı edilmemesi gereken olgulardan biri olarak kabul etmekteyiz ancak uluslararası şartların aleyhte cereyan etmesi de bu başarının ömrünü kısaltmaya yetmiştir.

III.I. İngiltere'nin Politikasında Görülen Değişiklik, Rus ve Çin İttifakı

Kaşgar Hanlığı'nı denge unsuru olarak başarılı kılan şartlar nasıl ve ne yönde değişmiştir, saldırgan Çin faktörü ne zaman ortaya çıkmıştır? Bu soruların cevapları aslında kendi içinde gizlidir. İngiltere'nin Hindistan'ın kuzeyindeki ticaret sahasını araştırma ve yeni yollar bulma ve değerlendirme politikasından vaz geçmeye başlamıştır. Bu yeni karar, öncekiyle muhalif bir düzlemde alınmıştır. Bir yandan Yakup Han'ın kuvvetlerini desteklemeye lüzum olmadığı düşünülürken, bir yandan da bu devletin toprak bütünlüğünün savunulması gerektiği tartışılmaktadır. 1877-1878 Harbi'nde de İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu toprak bütünlüğünün korunması gerektiğine yönelik politikadan vaz geçerken aynı dönemde Kaşgar Hanlığı'na dönük dostane ilişkilerden ve desteklerden uzaklaşmaktaydı. Bunda Çin'in 1873 yılında bölgede nüfuzunu arttırmasıyla başlayan ilerleyişi ve Çin tehdidinin büyük payı vardır. Keza bu ana kadar aktarılan İngiliz dış siyasetiyse bundan sonrasını belirleyen İngiliz sermayesinin durumda oynadığı roldür Hsü (1964: 143).

Bölgede o zamana kadar Çin ilerleyişinin durma nedeni ordunun ihtiyaçlarını giderecek bir iaşenin hazırlanamaması ve sunulamamasıydı. Dönemin Çin ordusunun ihtiyaçlarını ittifak kurdukları Rus askeri desteği sağlamıştır. Böylece bölgesel hesaplarla yukarıda bahsettiğimiz gibi İli vadisine yerleşirken Çin desteğini alan Rusya, Çin'in de Kaşgar Hanlığı'na yönelik işgalde ihtiyacı olan desteği vermekte tereddüt göstermemiştir. Bu husus ise İngiliz politikasında değişikliğe giden büyük bir adım olacaktır Saray (1994: 112).

Kaşgar Hanlığı'na yönelik bu Rus-Çin ittifakı, İngiltere'nin bölgedeki siyasi nüfuzunu kırabilecek bir eylem olarak düşünülebilir. Bu durum ise İngiliz sermayesinin bir fırsatı haline gelmiş, Çin Hükümeti, İngiltere'den aldığı kredi sayesinde Kaşgar Hanlığı üzerindeki askeri hakimiyet alanını güçlendirmiş ve ordusunu yenileyip, işgale hazır hale gelmiştir. Böylece Çin'in Kaşgar Hanlığı'nı işgali İngiliz dış politikasında tartışılmaya başlanmıştır. İngiliz politikasının Hindistan ve kuzey bölgelerini korumak üzerine kurulu olması ve hali hazırda Çin'e kredi sağlayan İngiliz bankaları, iki başlı siyasi karar mekanizmasının meydana getirdiği karmaşa ortamının oluşmasını sağlamıştır. İngiliz dış politikasının bölgedeki aktörlerinden Farsyth ve Pekin Büyükelçisi Wade, Kaşgar Hanlığı toprak bütünlüğünü koruma tezini savunurken, istikrarı benimsemişlerdir. Öte yandan bölgeye en yakın siyasi aktörlerden Hindistan'daki İngiliz Valiliği ve Hindistan Bakanlığı ise Çin'in işgaline ses çıkartmamak taraftarı olmuştur Saray (1994: 112).

Bu işgal Kaşgar Hanlığı'nın, müstakil Türk Devleti'nin daha önce vücut bulan tehditlere karşı kullandığı diplomasi gücünü kullanması için fırsat yaratmıştı ancak bu fırsat önceki gibi uygun bir ortam yaratamamıştır. Seyyid Yakup Han Töre, İstanbul'da aradığı destek vaadini alamadan İngiliz dostlarıyla ittifak arayışına girişmiştir. Bunda da yukarıda bahsedilen nedenlerden ötürü başarısız olduğunu söylemek mümkündür. Çin'in Londra'daki büyükelçisi Kuo ile görüşen Töre, bu görüşmeden de olumlu sonuçlar çıkaramamıştır. Büyük Güçler, Kaşgar Hanlığı'nın sonunu kanlı bir işgale bırakma eğilimine girmişlerdir Hsü (1964: 144-145).

Kaşgar Hanlığı, 1876 yılında Çin'in ordu hazırlıklarını tamamlaması ile yoğun bir saldırı ve muhasara altına girmeye başlamıştır. Bu aşamada Doğu Türkistan'daki Türk hakimiyeti ani bir ölümle sarsılmıştır, Kaşgar Hanlığı, lideri Yakup Han'ı yitirmiştir. Bu ölümle güçlü

Çin ilerleyişi karşısında cephe cephe yenilen Türk ordusu, bir yandan iç savaşla çalkalanmaya ve iç istikrarını, iç savaşa terketmeye başlamıştır. Yakup Han'ın oğlu Beg-Kulu'nun iç savaş neticesinde iyice organize olmaktan uzaklaşan kuvvetlerini terk ederek Rusya'ya sığınmasıyla Kaşgar Hanlığı, 1877 yılında Çin hakimiyetine girmiştir Yücel (2013: 278).

SONUÇ

Müstakil bir Türk devletinin Doğu Türkistan'da, sınırlarını tehdit eden Büyük Güçlere karşı güçlü, düzenli ve diplomasi unsurunu kullanan bir biçimde tarihteki yerini alması öncelikle bir liderin varlığına borçlu olduğuna işaret etmektedir. Diğer Hanlıklar arasında vuku bulan iç çekişmelerin ve isyanların bu sahada yıkıcı bir etki yapmasına olanak vermeden siyasi bir lider olarak ön plana çıkan Yakup Han diğer hanlıkların büyümesinin önündeki bu engelleri aşmış ve devletinin sınırlarını genişleterek Doğu Türkistan'a hakim hale gelmiştir. Ölümünden sonra oğullar arasında meydana gelen çatışma ve yıpratıcı çekişmeler, dış tehdit kapıdayken dahi vuku bulabildiğinden bu özelliği, Doğu Türkistan Türklüğünü nasıl birleştirebildiğinin kanıtı olmuştur. Yakup Han'ın bu başarısı, dönemin uluslararası siyasetin beraberinde getirdiği uygun koşulların da hazırlanmasıyla mümkün olmuştur. İngiltere ve Rusya'nın mücadelesinde meydana gelen boşluklardan ve fırsatlardan her iki devlet ile kurduğu münasebetlerde yararlandığı görülen Yakup Han, Kaşgar Hanlığı'nı böylesi bir vaziyette yüceltmeyi ve yaşatmayı başarabilmiştir.

Bu çalışmada Orta Asya ve Doğu Türkistan üzerindeki mücadeleler ele alındığında Türk hakimiyetindeki toprakların birer birer yok olduğu, Hanlıkların yıkıldığı dönemde Kaşgar Hanlığı, çatışmaların en yoğun yaşandığı 19. yüzyılın son aşamasında yürüttüğü var olma mücadelesinde kaçınılmaz sonla karşı karşıya kalmıştır.

KAYNAKÇA

- Anderson, M. S. (2010). *Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*. (Çev. İdil Eser). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2006). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Barthold, V.V. (1990). *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Boulder, D.C. (1878). *The Life of Yakooob Beg: Athalik Ghazi, and Badaulet, Ameer of Kashgar*. London: Wm.H. Allen & Co.
- Choudhary, P. (2012). British Policy towards Afghanistan in the 19th Century. *International Research Journal of Commerce Arts and Science*. 3(2), 806-812.
- Çapraz, H. (2011). Çarlık Rusyası'nın Türkistan'da Hâkimiyet Kurması. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24, 51-78.
- Forsyth, T.D. (1875). *Report of a Mission to Yarkund in 1873 under Command of Sir T.D. Forsyth, K.C.S.I., C.B., Bengal Civil Service, With Historical and Geographical Information Regarding the Possessions of the Ameer of Yarkund*. Calcutta: Printed at the Foreign Department Press.
- Gleason, J.H. (1950). *The Genesis of Russophobia in Great Britain*. Cambridge: Harvard University Press.
- Gönder, Ç. (2016). Kaşgar Emirliği'nin Osmanlı Devleti'ne Tâbiyeti. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 15 (30), 1-30.
- Greaves, G.L. (1993). Themes in British Policy Towards Afghanistan in its Relation to Indian Frontier Defence, 1798-1947. *Assian Affairs*, 24, 30-46.
- Hayit, B. (2004). *Türkistan Devletlerinin Millî Mücadele Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Hsü, C. Y. (1964). British Mediation of China's War With Yakub Beg, 1877. *Central Asiatic Journal*, 9 (2), 142-149.
- Kara, M. (2013). *Yâkub Han Kâşgarî*, TDV İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karpat, K.H. (2001). *The Politicization of Islam: Reconstructing Identity, State, Faith, and Community in the Late Ottoman State*. Oxford University Press.
- Mersey, C. C. B. (1949). *The viceroys and Governors-General of India, 1757-1947*. London: T. and A Constable.
- Ögel, B. (2003). *İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Saray, M. (1994). *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775-1875)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- _____ (2003). *The Russian, British, Chinese and Ottoman Rivalry in Turkestan*. Ankara: Turkish Historical Society Printing House.
- Wusiman, P. (2008). *A.N. Kuropatkin ve Onun Kaşgarya Adlı Eseri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yorulmaz, O. (2013). *Başlangıcından Hanlığın Feshine Kadar Kazak Türkleri ile Çarlık Rusyası Arasındaki Siyasi İlişkiler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yuan, T. (1961). Yakub Beg (1820-1877) and the Moslem Rebellion in Chinese Turkestan. *Central Asiatic Journal*, 6 (2), 134-167.
- Yücel, M. U. (2013). *Yâkub Beg*, TDV İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ziyayev, H. (2007). *Türkistan'da Rus Hâkimiyetine Karşı Mücadele* (çev. Ayhan Çelikbay). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

CITATION: *Bildiriler - IBAD 2018 – 3rd International Scientific Research Congress on Humanities and Social Sciences, July 9-11, 2018 - Skopje, Macedonia*

ISBN: 978-605-66529-1-2

DOI: 10.21733/ibad.448236

PAGES: 81-87

PSİKANALİTİK YAKLAŞIMA GÖRE “AHU MELEK” MASALI

Asuman Güneş Ulus

Dr. Öğretim Görevlisi, Gazi Üniversitesi, TÜRKİYE, asugunes@gazi.edu.tr

Özet

Edebiyat ve sanatın bütün alanlarının, hatta günlük konuşma ve hareketlerin bile anlamlandırılmasında kullanılabilen psikanalitik kuram, Sigmund Freud tarafından oluşturulmuş ve takipçisi Carl G. Jung tarafından da geliştirilmiştir. Freud, rüyaların oluşumunda bilinçaltının etkisini araştırırken mit, masal, tabu, fıkra ve batıl inanışlara da yönelmiş; mitlerin ve masalların psikanalitik yorumlanmasında cinsel semboller kullanmıştır. Karl Abraham da “Rüyalar ve Mitler” adlı eserinde “Rüya bireyin mitidir.” ifadesini kullanmıştır. Dolayısıyla rüyalar ve halk anlatılarının temelinde aynı bilinç ve bilinçaltı mekanizmasının işlediği tezi ileri sürülmüştür. Bu tezden hareketle kimi masallar, psikanalitik kurama göre yorumlanmıştır. Bu çalışmada da “Ahu Melek” adlı masal, Freud ve Jung’un bakış açısıyla değerlendirilecektir. “Ahu Melek”, Pertev Naili Boratav’ın derleyip “Zaman Zaman İçinde” adlı kitabında yer vermiş olduğu bir halk masalıdır. Bu masalın farklı adlar altında pek çok eş ve benzer metni bulunmaktadır. Ölen eşinin ayakkabısı kimin ayağına olursa onunla evlenmesi gereken baba, ayakkabının sadece kendisine olduğunu fark eden öz kızının kendisini bir sandık içinde denize atırması ve sadece meyveyle beslediği bu uzun yolculuktan sonra sandığı bulup sarayına getiren şehzade ile evlenmesi gibi epizotları ihtiva eden bu masal psikanalitik bir gözle değerlendirildiğinde oldukça ilginç veriler sunmaktadır. Örneğin, içinde saklanan sandıktan vakti geldiğinde çıkma motifi, Freud’un takipçilerinden Jung’un yeniden doğuş arketipi doğrultusunda değerlendirilebilir. Preödüpal dönem, babanın henüz bir rakip olarak ortaya çıkmadığı, çocuğun cinsiyetinin bir etken olmadığı, birincil sevgi nesnesi olan anne ile çocuk arasındaki güçlü bağın temellerinin atıldığı dönemdir. Bu masal, Freud’un çocukların preödüpal evreden ödüpal evreye geçiş aşamasında anne ve babalarıyla olan ilişkileri ve gelişimine yönelik tespitlerinin âdeta simgesel bir anlatımı niteliğindedir.

Anahtar Kelimeler: Psikanalizm, Masal, Arketip, Freud, Jung

INTERPRETATION OF THE FOLK TALE 'AHU MELEK' FROM PSYCHOANALITIC APPROACH

Abstract

Psychoanalytic theory, which can be used to interpret all fields of literature and art, and even daily speech and acts, was developed by Sigmund Freud and further enhanced by Carl G. Jung, who was Freud's follower. When Freud was doing research on the effect of subconscious in the formation of dreams, he also dealt with myths, tales, taboos, jokes and superstitions; he used sexual symbols in the psychoanalytic interpretation of myths and tales. On the other hand, Carl Abraham used the expression 'Dream is the myth of the individual' in his work named 'Dreams and Myths'. Therefore, he proposed the thesis that the basis of dreams and oral traditions worked with the same conscious and subconscious mechanism. In line with this thesis some tales were interpreted from the psychoanalytic theoretical point of view. This study deals with the analysis of the folk tale 'Ahu Melek' from Freud and Jung's points of views. 'Ahu Melek' is a folk tale which Pertev Naili Boratav compiled and published in his book 'Zaman Zaman İçinde'. There exist various versions of this folk tale under different names. In this folk tale, there is a father and he has to marry the woman whose feet are the same size with his wife's, and this is determined by trying his late wife's shoes on other women; the man's own daughter realizes that the shoes fit in her feet, so she makes herself caged in a chest and thrown into the sea; the daughter feeds herself only with fruit during the long journey and marries the prince who finds and brings the chest to his palace. When interpreted from psychoanalytic point of view, this folk tale provides quite interesting data. For example, the motive of the daughter's getting out of the chest in which she hides could be interpreted in line with Jung's archetype of rebirth. Pre-oedipal period is the time when the father does not appear as a rival, when the child's sex is not yet a factor, and when the building blocks of a strong relationship between the mother and the child are first formed. This folk tale is a symbolic expression of Freud's interpretations regarding the children's relationships with their parents during the transition period from pre-oedipal to oedipal stage.

Key words: Psychoanalysis, Folk tale, Archetype, Freud, Jung

GİRİŞ

Halk masalları, ilk anlatıcısının tespiti mümkün olmayan, halkın ortak yaratımı olarak sözlü gelenekle nesilden nesle geçen, her anlatımda yenilenen, anlatıldığı ortamın kültürel yapısından izler taşıyan edebî ürünlerdir. Doğaüstü, olağandışı kişi, mekân, durum ve olaylar içeren halk masalları, çocuklara olduğu kadar yetişkinlere de hitap etmekte ve hem bireysel hem de toplumsal bilinçaltını yansıtmaktadır. Bu yönüyle halk masalları, eğitim amaçlı oluşturulmuş, anlatıcısı belli olan masallardan farklı olarak, akıl ve mantıktan ziyade duygu ve hayallerle örülüdür.

Kimi halk masallarının bir çocuğa niçin ve nasıl anlatıldığı veya anlatılacağı sorularına cevap bulmak ilk bakışta zordur. Yetişkinlere mi yoksa çocuklara mı yönelik olduğunu ayırt etmenin zor olduğu bu tür masallar oldukça yaygındır. "Ahu Melek", bu tür masallardan biridir. Pertev Naili Boratav'ın "Zaman Zaman İçinde" adlı kitabında yer vermiş olduğu bu masal Diyarbakırlı bir anlatıcıdan derlenmiştir. "Ahu Melek" masalının pek çok benzer metni de bulunmaktadır. Adı geçen kitapta yer alan, İstanbullu bir anlatıcıdan derlenmiş olan "Yıldırım Padişahı" adlı masal da benzer epizotları içermektedir Boratav (1998: 172). Ayrıca Nesrin Fevzioglu, "Altın Şamdan Masalının Antalya ve Erzurum Kolu Üzerine İnceleme" adlı makalesinde "Ahu Melek" masalının iki benzer metnine yer vermiştir Fevzioglu(1997: 27-28).

"Ahu Melek" adlı masalda bir padişah, karısına "Ben ölürsem başkasıyla evlenir misin?" diye sorar. Karısı "Ben evlenmem, ya sen evlenir misin?" der. Padişah da aynı cevabı verir. Kadın, "Ben öldükten sonra evlenirsen, sandıkta bir pabucum var, o kime uyarsa onu al." der. Padişahın karısı bir gün ölür. Aradan bir vakit geçer, padişah kızına "Artık beni evlendirin." der. Bunun üzerine kız pabucu alır ve babasına eş aramaya çıkar. Pabuç kimsenin ayağına olmaz. Kız bir bakar ki pabuç sadece kendi ayağına oluyor. Bunu gören halayık, durumu padişaha bildirir, padişah da müftüye mektup yazar ve "Bahçemde bir elma ağacı dikmişim, bir tek elma vermiş. Ben mi yiyeyim, halka mı yedireyim?" diye sorar. Padişahın bu soruyla neyi kastettiğini anlamayan müftü,

“Niçin tek elmayı halka yedireceksin? Kendin ye.” diye cevap verir. Bunun üzerine padişah, kendi kızıyla evlenmeye karar verir. Babasıyla evlenmek istemeyen kız, saraydan kaçabilmek için kuyumcuya altın bir öküz heykeli yaptırır. Bu heykelin içi boştur ve içerden kilitlenebilen bir kapısı vardır. Kız, yanına yedi günlük erzak alarak heykelin içine girer ve kapıyı kilitleyerek kendisini denize bırakmalarını ister.

Memleketin birinde bir padişahın oğlu çok hastadır ve hava alması için onu deniz kenarına getirmişlerdir. Şehzade, denizdeki altın öküzü görür ve adamlarına onu çıkarmalarını emreder. Heykeli çıkarıp şehzadenin konağına götürürler. Şehzade, amcası büyük vezirin bir gözü kör olan kızı ile nişanlıdır. Erzağı bitmiş ve üç gündür aç olan kız, heykelden çıkar ve başucunda altın, ayakucunda gümüş şamdanlar olan karyolada uyumakta olan şehzadeyi görür. Masadaki portakal, elma ve badem ezmesini yer, şerbeti içer. Şamdanların yerini değiştirir. Şehzadenin yüzüğünü kendi parmağına, kendi yüzüğünü şehzadenin parmağına takar ve tekrar heykelin içine girer. Şehzade uyandığında değişiklikleri fark eder ve öküz heykelinden kuşkulandır. Sonraki gece nöbet tutmak ister ama uyuyakalır ve kızı yakalayamaz. Üçüncü gece uyumamak için parmağını keser ve yarasına tuz basar. Gece heykelden çıkan güzeller güzeli kızı yakalar ve onun tekrar gizlenmesine izin vermez. Adının Ahu Melek olduğunu öğrenir. “Artık sen benimsin, ben de senin.” deyip araya kılıç koyarak aynı yatakta yatarlar. Kız akşamları şehzadeyle yer içer, gündüzleri heykele gizlenir. Şehzadenin bir öküz suretine tutulduğu dedikoduları yayılır ve nişanlısı da bu durumun aslını merak eder. Bu sırada seferberlik ilan edilir ve savaşa gitmesi gereken şehzade, geceleri güvercin olup kendisini görmeye geleceğine dair Ahu Melek’e söz verir. Şehzadenin gidişini fırsat bilen vezirin kızı, heykeli getirtir ve fırına atar. Altın eriyince Ahu Melek ortaya çıkar. Kızı kırbaçlar ve öldüğünü sanıp bir hasıra sararak çöpe atar. İhtiyar bir çöpçü, kızı bulur, evlat edinir ve doktor tavsiyesi üzerine pirinç suyu vererek onu iyileştirir. Kız mendil işler, çöpçü de bunları çarşıda satar, geçinip giderler. Savaştan dönen şehzade durumu öğrenince hasta olur. Anasına “Söyle babama tellal çağırtsın. Hangi kızın çorbası beni iyileştirirse o kızla evleneceğim.” der. Tellalı duyan Ahu Melek, bir kâse pirinç çorbası yapıp çöpçüyle gönderir. Çöpçü, saraya zorla girer ve şehzadeye çorbayı verir. Çorbanın içinde kendi yüzüğünü bulan şehzade, çöpçüye bir torba altın verir ve ertesi gün yine gelmesini söyler. Çöpçü üç gün boyunca gelir ve her seferinde bir torba altın alır. Şehzade iyileşir ve çöpçünün kızıyla evlenir. Vezirin kızı, Ahu Melek’ten kurtulmak için yengesiyile plan yapar. Yenge (şehzadenin annesi), Ahu Melek’i uzak bir yere gezmeye götürür ve onu orada bırakıp döner. Yollara düşen Ahu Melek, bir şehre gelir. Bir kundura boyacısıyla elbiselerini değiştir, yüzünü siyaha boyar ve Arap oğlan kılığına girer. Bir çobana çırak olur, dağ başında koyun otlar. Bir gün şehzade kırdan gezmeye çıkar ve bu çobanı görür. Gözlerini Ahu Melek’e benzettiği bu kara çobandan çok hoşlanır ve onu saraya götürür. Yatağını bile paylaştığı çobandan bir dakika dahi ayrılmak istemez. Vezirin kızı da kıskanır ve şehzadeyle yatmak ister. Şehzade bir yanında çoban, bir yanında vezirin kızıyla uyur, ama yüzünü hep çobana döner. Bir gece uykudayken şehzade bilmeden yüzünü vezirin kızına dönünce Ahu Melek içerler ve kendini öldürür. Bunun üzerine şehzade de kendini öldürür. Vezirin kızı da hırsından ölür. Sabah bir derviş gelir. Ahu Melek ile şehzadeyi sıvazlar ve uyandırır, kör kızı da cehenneme gönderir Boratav (1998: 135).

Halk anlatıları, hangi kuram doğrultusunda ve hangi yöntemle incelenmesi veya yorumlanması gerektiğinin ipuçlarını verir. Dolayısıyla her masalın aynı yöntemle incelenmesi gibi bir durum da söz konusu değildir. Kendine has özelliklere sahip olan her halk masalının incelenmesinde farklı yöntemler kullanılabilir. İlk bakışta toplumun kabul edemeyeceği unsurlar barındırıyormuş izlenimi bırakan “Ahu Melek” masalı da, Freud’un çocuğun gelişim evrelerine ve Jung’un yeniden doğuş arketipine yönelik tespitleri doğrultusunda değerlendirildiğinde çok daha farklı bir manzara sunmaktadır. Masallar, gerçek hayatta olamayacak unsurlar barındırır. Dolayısıyla “Ahu Melek” masalında ölünün dirilmesine nasıl bakılıyorsa padişahın kendi kızıyla evlenmeyi göze almasına da aynı açıdan bakmak gerekir.

“Ahu Melek” masalı, tıpkı rüyalar gibi bilinçaltına yönelik önemli veriler sunan bir masaldır. Benzer epizotları ihtiva eden masallara gerek Türk gerekse de farklı milletlerin sözlü geleneğinde sıkça rastlanmaktadır. Aydın Parmaksız, masalarda sunulan içeriğin, toplumdan,

kültürden, zaman diliminden bağımsız olarak, gelişim sürecindeki her çocuk tarafından benzer şekillerde deneyimlenen ortak, evrensel meseleler ile ilgili olduğunu belirtmektedir Parmaksız (2017: 23). Başka bir ifadeyle, mitlerde ve rüyalarda olduğu gibi masallarda da kolektif bilinçaltının yansımaları görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada Ahu Melek masalını çözümleme yöntemi olarak psikanalitik yaklaşım tercih edilmiştir.

Carl Gustav Jung, yeniden doğuşun çeşitli biçimlerini ve psikolojik yönlerini ele aldığı “Dört Arketip” (Die Archetypen und das Kollektive Unbewusste) adlı çalışmasında yeniden doğuş ifadesinin temelinde arketiplerin yer aldığını belirtir. Duyu ötesiyle ilgili tüm ifadelerin arketipler tarafından belirlendiğini, bu nedenle de, çok farklı halkların bu konuda aynı ifadeleri kullandığını belirten Jung, psişik deneyimlerden kaynaklanıyor olması gereken bu ifadelerin, metafizik ve felsefi önemlerinden bağımsız olarak psikolojik açıdan incelenmesi gerektiğini vurgular. Jung’a göre, yeniden doğuş psikolojisinin temel etmenlerinden biri, ilkel psikolojide “ruh kaybı” olarak adlandırılan; fiziksel ve psişik yorgunluk, bedensel hastalıklar, şiddetli duygulanımlar ve kişinin özgüvenini son derece yıpratıcı şok sonucunda ortaya çıkan “kişilik azalması”dır Jung (2003: 49, 52). Bu durumun telafisi, iyileşme ya da ruhun yenilenmesi için halk arasında çeşitli uygulamalar yapılmaktadır. Jung, bu durumu şöyle açıklar: “Örneğin bir adam hastadır, bunun için de yenilenmesi gerekmektedir. Başına gelmesi gereken şey yenilenmedir, bunun için de hasta, yatağının başucundaki duvarda açılan bir delikten geçirilir, böylece yeniden doğmuş olur; ya da hastaya başka bir isim verilir, bu sayede yeni bir ruhu olur ve demonlar onu artık tanıyamazlar; ya da mecazi bir ölümden geçmek zorundadır; ya da, ne grotesktir ki, deriden yapılmış bir inek için geçirilir, yani inek onu önden yutup arkadan çıkarmış gibi olur; ya da bir yıkanma ritüeli ya da vaftiz banyosu yapılır ve yeni bir kişiliğe ve farklı bir metafizik yazgıya sahip yarı tanrısal bir varlığa dönüşür.” Jung (2003: 60-61)

Yeniden doğuş esasında, kendini gerçekleştirme, yaşamına yön verme, irade sahibi olma adına atılan bir adım, bireyleşme sürecini sağlayan ruhsal bir dönüşümdür. “Ahu Melek” masalında yeniden doğuş arketipi üç şekilde yer almaktadır:

1. Babasıyla evlenmekten kurtulmak ve evden kaçmak için öküz suretinde bir sandığın içinde denize atılması ve bir şehzade tarafından çıkarılması
2. Vezirin kızı tarafından sandıkla birlikte fırına atılarak yanması ve öldü sanılarak çöpe atıldıktan sonra ihtiyar bir çöpçü tarafından bulunup iyileştirilmesi
3. Kiskançlıktan dolayı canına kıyması ve bir derviş tarafından sıvazlanarak diriltmesi

Annesini kaybetmesinin ardından, kendisine uygun bir eş bulamamış olan babasıyla evlenmek durumunda kalması, Ahu Melek’te ruh kaybı oluşturmuş; duyduğu rahatsızlık, onu kaçıp yeni bir yerde, yeni bir hayat kurmaya sevk etmiştir. Bu doğrultuda öküz suretinde bir heykelin içine saklanıp içerden kapısını kilitlemek ve yanına aldığı erzakla beslenerek günlerce yol aldıktan sonra şehzadenin konağında gece yarısı dışarı çıkmak, anne karnındaki bebeğin durumunu ve doğumunu hatırlatır. Böylece tanımadığı bir yerde, yeni insanlarla yeni bir hayata başlar Ahu Melek. Baba evinden kaçarken hâlihazırda bulunan kayık veya sal gibi vasıtaları kullanmak yerine kuyumcuya bin bir zahmetle altın bir öküz heykeli yaptırmış olması veya şehzadeyle doğrudan karşılaşma yerine öküzün karnından çıktıktan sonra gördüğü ilk yüzün ona ait olması âdeta yeniden doğuşu gerçekleştiren bir ritüeldir. Başka bir ifadeyle, yeni olanın benimsenmesini sağlamak üzere yapılan bir tür büyülü işlemdir.

Sözü edilen epizodun masallarda bu kadar yaygın olmasını açıklamak için ise Freud’a başvurmak gerekmektedir. Aydın Parmaksız “Freud Bana Masal Anlatırsa” adlı çalışmasında peri masalları ile gelişim evreleri arasındaki paralellik ilişkisine ve masalların çocuğun gelişim evrelerine göre gösterdikleri değişkenliklere değinmektedir: “Gelişim sürecinde çocuğun meselelerinin büyük bir bölümü ebeveynleriyle ilgilidir. Kendinden büyük ve güçlü olan ebeveynleri ile ilgili duygularının açığa çıkması çocuğun pek de tercih ettiği bir durum değildir. Masallar, bu meseleleri üstü örtülü bir şekilde ele alırlar.” Parmaksız (2017: 18)

Ahu Melek’in içine saklandığı altından yapılmış öküz suretli sandıkla birlikte kendisini denize attırması ve şehzadeyle karşılaşip evlenmesi, Pamuk Prenses’in bir prensin öpücüğüyle

uyanıp cam tabutundan çıkışında da olduğu gibi, anneden bağımsızlaşma ve aynı zamanda babanın yardımıyla gelişimi kabul etme anlamına gelmektedir.

Aydın Parmaksız, çocuğun gelişim sürecinde karşılaştığı ilk ve belki de en önemli meselenin anneden ayrılış olduğunu belirtir: *“Fiziksel olarak doğum ile başlayan bu süreç, annenin çocuğun bulunduğu ortamdan ayrılıp yan odaya gitmesi, çocuğun süttten kesilmesi, annenin işe gitmesi ya da çocuğun okula gidip tüm gün anneden uzak kalması ile adım adım dozu artan, çocuğun görmezden gelemeceği, hayatından çıkaramayacağı, gelişim sürecinin geri dönüşü olmayan bir parçasıdır. Masalların hemen başında karşılaşılan, kahramanın doğumu sırasında ya da doğumundan kısa bir süre sonra annenin ölmesi, bu ayrılışı simgeler. Çocuğun her istediğini, hemen gerçekleştiren ‘iyi anne’ yoktur artık. İyi annenin ya da diğer bir deyişle preödüpal annenin ölümü, ebeveynleri tarafından çocuğa belirli kuralların konduğu, bazı isteklerine ‘hayır’ cevabının verildiği, belirli görev ve sorumlulukları üstlenmesi gerektiğinin söylendiği, içinde yaşadığı dünyada bazı sınırların olduğu bilincinin oluşmaya başladığı yeni bir dönemi simgelemektedir. Peri masallarında, iyi anne öldükten hemen sonra ortaya çıkan, kötü üvey anne figürü, gündelik hayatında çocuğa ‘hayır’ diyen, kurallar koyan anneyi temsil eder. Anneden bağımsızlaşma süreci, çocuğun hayatının en zor dönemlerinden biridir. Çocuğun, gelişiminin hayatına getirdiği güçlüklerden kaçınmak istemesi, büyümeye karşı direnmesi, bu sürecin doğal bir parçasıdır. Bu direnç, çocuğun sergilediği regresif tavırlar ile kendini belli eder.”* Parmaksız (2017: 19-21)

Ayakkabı, sorumlulukların, sıkıntıların veya büyümenin sembolüdür. Bu açıdan bakıldığında Ahu Melek büyümek ve annesinin sorumluluklarını devralmak istememekte, onu giyebilecek başka kişiler aramaktadır. Ayakkabıyı giymek istememek, sorumluluklardan, büyümekten kaçış, yani bir tür regresyon olarak görülebilir. Ne var ki ayakkabı sadece kendi ayağına olmuştur. Yani istese de istemese de büyümüş, sorumluluk alma yaşına gelmiş ve bununla birlikte iyi anne gitmiştir. Masalda annenin ölümü, esasında annenin çocuk hayatındaki rolünün gösterdiği değişimi ifade etmektedir. Çocuk, annesinin yapmasına alıştığı bazı işleri artık kendi başına yapmak zorunda kalmış, anneye olan duygular değişmiştir. Evin küçük hanımı olmuş ve gerektiğinde bazı işlerde babasına da yardımcı olma durumuna gelmiştir. Dolayısıyla, ayakkabının sadece Ahu Melek’in ayağına olması, esasında onun artık çocukluktan çıktığını ve kendi ayakları üzerinde durmayı öğrenmesi gerektiğinin sembolik ifadesidir. Ahu Melek’in o ayakkabıyı giymek yerine tekrar çocukluğuna hatta anne karnına dönmek istemesi, çocukluk dönemindeki bilinçaltına ait bir yönelimin simgesel anlatımıdır. Bunun için öküz şeklinde bir sandık yaptırır. İçeriden kilitleyebildiği ve yanına aldığı yiyeceklerle zahmetsizce beslenebildiği bu sandık anne karnını hatırlatmaktadır. Bu sandıkla birlikte denizde uzunca bir süre yol alınması, Ahu Melek’in büyümeyi kabullenmek için biraz daha zamana ihtiyacının olduğunun göstergesidir. Nitekim bu yolculuğun sonunda kendini bir şehzadenin odasında bulması, kendiliğinden sandıktan çıkması ve yiyecek araması yeniden doğuşun ya da gelişimin bu yeni evresini kabullenmenin ifadesidir. İyi annenin gitmesi kabullenilmiş, kötü üvey anneyle karşılaşmaya hazır duruma gelinmiştir. Kötü üvey annenin yerini bu masalda şehzadenin annesi yani müstakbel kayınvalide almıştır.

Psikanalizde cinselliğin de sembolü olan ayakkabının giyilmesi, Külkedisi’nde olduğu gibi, Ahu Melek’in de yeterince olgunlaştığının ve karşı cinsten biriyle tanışma vaktinin geldiğinin ifadesidir. Böylece her ikisi de, sonunda kendilerini prene ulaştıracak bir yolculuğa çıkar. Büyümenin, bireyleşmenin, başka bir ifadeyle yeniden doğuşun anlatımı, anne karnına benzeyen bir sandığa (Külkedisi’nde kabak araba) girip sonra tekrar oradan çıkmasıyla sağlanmıştır.

Ahu Melek’in, vezirin tek gözü kör olan kızı tarafından yakılıp bir hasıra sarılıp sicimle bağlanarak çöpe atılması, bir çöpçü tarafından bulunup iyileştirilmesi ve evlat edinilmesi ikinci bir yeniden doğuştur. Burada ruh kaybına yol açan etmen ise şehzadenin onu bırakıp çetin bir savaşa gitmesi ve onun bir nişanlısının olduğunu öğrenmenin yarattığı şoktur. Burada vezirin kızı, diğer masallardaki üvey kardeşlerin yerini tutmaktadır. Ödüpal dönemde kardeş, tıpkı baba gibi annenin sevgisini paylaşmak isteyen rakiptir. Vezirin kızı ile Ahu Melek’in babasının benzer bir role sahip oldukları görülmektedir. Her ikisi de kendilerine emanet edilen sandığa sahip çıkmamış, verdiği sözü ya da yemini tutmamış, güven duyulmayan, kendine ait olan sevgi unsurunu elinden almak isteyen rakiplerdir. Yeni bir kardeşin varlığı, çocuğu âdeta bir yıkıma uğratmaktadır. Bu yıkım da

masalda yanma ve küllerinden yeniden doğma şeklinde ifadesini bulmuştur. Kardeşin varlığını kabullenme, ona alışma ya da onunla mücadeleyi öğrenme de bir anlamda “yeniden doğuş”tur.

Küçük kardeşler, annenin ilgisine daha muhtaçtır. Kendisi artık büyüdüğü için annenin ilgisini aynı derecede hak etmemektedir. “Ahu Melek” masalında vezirin kızının bir gözünün kör olması, Külkedisi’nde masalın sonunda üvey kardeşlerin gözlerinin oyulması, kardeşlerin henüz büyümediğini, gelişimini sağlamadığını da göstermektedir. Nitekim ayakkabılar da onlara değil, Külkedisi’ne olmuştur. Körlük, çocuğun gelişim döneminde üstesinden gelemediği ödipal sorunları simgelemektedir.

Aydın Parmaksız, çocuğun cinsel farklılıkları algılamaya başlamasının, gelişim sürecinin en önemli dönüm noktalarından biri olduğunu belirtir: *“Preödipal evrede çocuğun tüm ilgisi anneye yönelmiştir. Cinsel farklılıkların algılanmaya başlanması ile birlikte bu ilgi karşı cinsiyetteki ebeveynye yönelir. Artık, çocuğun hayatına, (çocuğun cinsiyetine göre) olumlu ya da olumsuz bir figür olarak algılandığı, baba da dâhil olmuştur. Bu dönemin meselelerine değinen masallarda, kahramanın cinsiyeti de önemlidir. Eğer masal kahramanı erkek ise muhtemel rakipleri, ejderhalar, devler, tehlikeli yaratıklar ya da krallardır. Bunlar, masal kahramanından daha güçlü, daha büyük ve yenilmesi neredeyse imkânsız düşmanlardır. Masalı dinleyen çocuğun gündelik hayatında benzer bir rakibi vardır. Kendinden büyük, güçlü ve yenilmesi neredeyse imkânsız görünen baba, çocuk ile anne arasında durmaktadır. Masal kahramanı, anneyi simgeleyen prensese ulaşmak için babayı simgeleyen engelleri aşmak zorundadır. Kahramanın kız olduğu masallarda ise durum farklıdır. Bu sefer, kahramanın karşısında, onu ortadan kaldırmak isteyen üvey anne, cadı ya da büyücüler vardır. Bu figürler, masalı dinleyen kız çocuğun hayatını zorlaştıran anneyi simgeler. Masal kahramanı, babayı simgeleyen prensese ulaşmak için cadı, büyücü ya da kötü kalpli kraliçenin karşısına çıkardığı zorluklarla mücadele etmek zorundadır.”* Parmaksız (2017: 22-23). “Ahu Melek” masalında vezirin kızı ve şehzadenin annesi de onun şehzadeye ulaşmasındaki engelleri oluştururlar.

Ahu Melek’in çobanlık yapmaya başlaması onun yönetilmeyi değil, yönetmeyi istediğini göstermektedir. Sorumlulukların, büyümenin kabullenildiği, hayatına yön verebilecek aşamaya geldiği ve buna müdahale edilmesine tahammülün olmadığı bir dönemden söz edilebilir.

Ahu Melek’i kendi canına kıyacak kadar etkileyen unsur ise şehzadenin uykudayken bilmeden dahi olsa yüzünü vezirin kızına dönmüş olmasıdır. Nitekim şehzadeye olan güveni ve sevgisi tamdır, kontrolün elinde olduğuna emindir. Ancak, rakip henüz yok olmamıştır. Bu acı onunla birlikte şehzadeyi de ölüme götürür. Daha sonra ilahi bir kuvvetle dirilerek yeni bir hayata başlarlar. Buradaki ölüm de yine ebeveynlerin ilgi ve sevgisine ortak olan kardeşe duyulan kıskançlık duygularını yansıtmaktadır. Dolayısıyla, çocuğun bu yıpratıcı duygunun üstesinden gelmesi ve hayatına devam etmesi kaçınılmazdır.

SONUÇ

Bu çalışmada, “Ahu Melek” masalından hareketle, Jung’un yeniden doğuş üzerine yapmış olduğu tespitlerle, gelişiminin bilhassa çocukluk döneminin çetin dönemeçleri, geçiş sancıları sonrasında yenilenen, değişen insanın ruhsal durumu ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Başka bir deyişle, çocukluk döneminin gelişim evreleri arasındaki her geçiş, bir tür “yeniden doğuş” olarak değerlendirilmiştir. Freud, “Rüyaların Yorumları” (Interpretations of Dreams, 1900) adlı eserinde çocukluk dönemindeki gelişim evrelerine, bunların insan psikolojisindeki yansımalarına, bilinçaltında bıraktığı izlere odaklanmış, bunların simgesel anlatımlarla en çok rüyalarda, mitlerde ve masallarda ifade edildiğini belirtmiştir.

“Ahu Melek” masalı, preödipal evrenin sonunu simgeleyen, iyi annenin ölümü ile başlar. Masallarda genellikle üvey anne ile sembolleştirilen, çocuğu sorumluluk almaya zorlayan ödipal anne ise bu masalda şehzadenin annesiyle ifadesini bulmuştur. Kötü üvey kardeşlerin yerini tutan vezirin kör kızı ise, ebeveynlerin ilgisine, sevgisine ortak olan kardeşleri simgelemektedir. Anne karnını çağrıştıran kapalı bir kutu veya sandığa gizlenme, zamanı geldiğinde sandıktan çıkma, ölümün kıyısından dönüp iyileşme ya da öldükten sonra dirilme gibi motifler ise “yeniden

doğuş'un, başka bir ifadeyle çocuğun duygusal gelişimindeki basamakların, bu basamakları çıkarken verilen iç mücadelenin masalda yer alan sembolik anlatımlarıdır.

KAYNAKÇA

Boratav, P. N. (1998). *Zaman Zaman İçinde*: Adam Yayınları.

Dorson, R. M. (2011). *Günümüz Folklor Kuramları*, (Çev.) Selcan Gürçayır-Yeliz Özyay: Geleneksel Yayınları.

Fevzioglu, N. (1997). Altın Şamdan Masalının Antalya Ve Erzurum Kolu Üzerine Bir İnceleme. *İkra*, 3, 27-28.

Jones, E. (2007). Psikanaliz Ve Folklor, (Çev.) Banu Yılmaz, *Milli Folklor*, 74, 104-115.

Jung, C. G. (2003). *Dört Arketip*, (Çev.) Zehra Aksu Yilmazer: Metis Yayınları.

Parmaksız, A. (2017). *Freud Bana Masal Anlatsa*: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

CITATION: *Bildiriler - IBAD 2018 – 3rd International Scientific Research Congress on Humanities and Social Sciences, July 9-11, 2018 - Skopje, Macedonia*

ISBN: 978-605-66529-1-2

DOI: 10.21733/ibad.448730

PAGES: 88-102

AHKÂM-I HAMSE ÇERÇEVESİNDE ULU'L-EMR'İN TASARRUF YETKİSİNE USÛLÎ BİR BAKIŞ

Ayşegül Yılmaz

Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, TÜRKİYE, aysegulyilmaz@ibu.edu.tr

Özet

Ulu'l-emrin tasarruf yetkisine usûlî bir bakışın amaçlandığı bu bildiriye, öncelikle konuyla ilgili kavramlara açıklık getirilmiştir. Ardından usûlcülerin vâcib, mendûb, mübâh, mekrûh ve haram olmak üzere beş ana kategoride incelediği ve ahkâm-ı hamse olarak bilinen her bir hüküm sahasında ulu'l-emrin tasarruf yetkisi usûl-i fıkıh ilmi açısından incelenmiştir. Daha sonra ise ulu'l-emrin -aslında hayata tekâbül eden- bu beş hüküm sahasındaki tasarruf yetkisini şekillendiren ve sınırlandıran başlıca usûl ilke ve kâideleri zikredilmiştir. Elde edilen veriler ışığında her bir teklîfi hükümde ulu'l-emrin tasarruf yetkisinin sınırlarının farklı olduğu; ulu'l-emre verilen bu yetkinin, İslâm hukukunun değişen zamana ve mekâna uyum göstermesini sağlayarak bekâsına, evrenselliğine ve esnekliğine hizmet ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Şâri' Teâlâ'nın bilinçsiz bir kulluk değil, her fiilin sebep ve sonuçlarını düşünerek hareket eden bilinçli müslümanlar istediği bir kez daha anlaşılmıştır. Her dönemde güncelliğini koruyan ulu'l-emrin tasarruf yetkisinin sınırları meselesine Fıkıh Usûlü perspektifinden bakmanın, bu alandaki fer'î problemlere doğru çözümler getirmede kolaylık sağlayacağı da tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hüküm, ulu'l-emr, usûl-i fıkıh, maslahat, değişim.

A THEORETICAL OVERVIEW OF THE LIMITS OF ULU'L-AMR AUTHORITY IN THE FIVE RULES

Abstract

The aim of this study is to shine new light on the limits of ulu'l-amr authority in terms of usul al-fiqh. Firstly, the basic terms related to the subject are clarified. Secondly, the limits of ulu'l-amr authority are examined in each of the five rules (al-ahkâm al-khamsah) that the scholars of Theory of İslamic Jurisprudence have addressed them in five categories: wajib, mandub, makruh, haram and mübâh. Then, the basic principles that limit and shape the authority of ulu'l-amr in these five categories are briefly mentioned. One of the results emerging from this study is that the limits of "ulu'l-amr" authority are different in each of the five categories. It is also understood consequently that this authority granted to ulu'l-amr serves the permanency, universality and flexibility of fiqh by adapting the judgements to changing time and environment. Another important outcome of this study is to understand once again that God does not want unconscious worship but wants a Muslim to be conscious in all his actions. All of these indicate that the consideration of this issue in terms of "usûl al-fiqh" will facilitate the solution of fiqh problems in this area.

Keywords: al-hukm, ulu'l-amr, usûl al-fiqh, benefit, change of rules.

GİRİŞ

Kur'ânî bir terim olan "ulu'l-emr" terkibi, sözlükte emir sahipleri anlamına gelip çoğul bir kelimedir ve Kur'ân-ı Kerîm'de iki yerde geçmektedir. Nisâ Sûresi 59. âyette Allah Teâlâ *"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin; Rasûl'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre de. Allah'a ve âhiret gününe gerçekten inanmakta iseniz herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüzde onu hemen Allah ve Rasûl'üne arz edin. Bu, daha hayırlı ve sonuç itibariyle daha güzeldir"* buyurmaktadır.

Abdullah b. Abbâs'tan gelen rivâyette, âyetin Hz. Peygamber tarafından bir seriyyede kumandan olarak gönderilen Abdullah b. Huzâfe b. Kays b. Adiyy hakkında nâzil olduğu bildirilmektedir. Abdullah b. Huzafe, seferde iken bir sebeple emrindekilere sinirlenip ateş yaktırmış ve onlara ateşe girmelerini emretmiştir. İçlerinden bir genç, zaten ateşten kaçmak için Hz. Peygamber'e tâbi olduklarını söylemiş ve bu meseleyi Rasûlullâh (sav)'a sormadan hareket etmemelerini askerlere öğütlemiştir. Sefer sonunda olay kendisine nakledildiğinde Hz. Peygamber (sav) *"Eğer o ateşe girseydiniz ondan asla çıkamazdınız. İtaat sadece marûftadır"* buyurmuştur (Buhârî, "Megâzî", 59; Müslim, "İmâret" 40. Ayrıca bkz. Alûsî, t.y. cilt 5, s. 65; İbn Âşûr, t.y. cilt 5, s. 96-102).

Kur'ân-ı Kerîm'de ulu'l-emr kavramının geçtiği ikinci yer Nisâ Sûresi 83. âyet olup Allah Teâlâ burada *"Kendilerine güven veya korku ile ilgili bir haber geldiğinde onu yayarlar. Halbuki onu Rasûl'e ve içlerinden ulu'l-emr olanlara arz etseler elbette bunların istinbata kâdir olanları onu bilip anlardı. Şayet Allah'ın size lütfu ve merhameti olmasa idi pek azınız dışında muhakkak şeytana uyup gitmiştiniz"* buyurmaktadır. Burada zikredilen istinbata kâdir olma vasfının, ulu'l-emrin ulemâ anlamına geldiği görüşünü desteklediğini ileri sürenler olmuştur. Ancak bu âyette de Müslümanların güvenliğini sağlayan veya tehdit eden durumlar hakkında istinbât yoluyla doğru karar vermekten bahsettiği dikkate alındığında, her iki âyetin delâletiyle ulu'l-emrin Müslüman toplumda nüfuz ve yetki sahibi âlim ve yöneticiler olduğunu söylemek doğru olacaktır. Nitekim

tarih boyunca ulu'l-emrin ulemâ/fukahâ, kumandanlar ve yöneticiler olarak yahut bunların tamamını kapsayacak şekilde anlaşılmasının yaygınlık kazandığı görülmektedir (Cassâs, 1996, cilt 3, s. 177-180; Hatîb el-Bağdâdî, 1996, s. 126-132; İbn Kayyim, 1423, cilt 2, s. 14-16; Kurtubî, 2006, c. 6, s. 428-435; Taberî, 2001, cilt 7, s. 178). Yine zikredilen âyetler ve diğer aklî ve naklî deliller ışığında, âlimler Müslüman toplumun bir devlet başkanı tayin etmesinin vâcib olduğu sonucuna ulaşmışlar, seçen ve seçilen kişilerin taşınması gereken vasıflara da eserlerinde yer vermişlerdir. (Cüveynî, t.y. s. 15 vd.; Ebû Ya'lâ, 2000, s. 19-28; İbn Haldûn, 2001, cilt 1, s. 234-240; İbn Hazm, 1996, s.149-150; İbn Teymiyye, 1983, 138-139; Mâverdî, 1989, s. 3-6). Ancak zaman içinde, ilgili hadislerin de etkisiyle ulu'l-emr terkinin yöneticiler anlamı ağırlık kazanmış, hatta çoğul olmasına rağmen dilimizde tekil bir kelime gibi kullanılarak "yöneticiler/devlet başkanı" anlamı yüklenmiştir. Bu bildirideki amaç, ulu'l-emrin ahkâm-ı hamsede tasarrufta bulunabileceği hususların tespit ve tahlili olduğu için ahkâm-ı hamse terkinine de açıklık getirmek gerekmektedir.

Fıkıh ve usûl ilimlerinde hâkim (şâri') lafzı, şer'î hükümlerin kaynağı olmak bakımından sadece Allah Teâlâ hakkında hakikî anlamda kullanılır (Âmidî, 2003/1424, cilt 1, s. 111-130). Usûlcüler Allah Teâlâ hâricinde herhangi bir kişinin hâkim/şâri' olarak vasıflandırılmasının mecaz olduğunu ifade etmektedir. Bu anlamda akıl, hüküm koyma ameliyesinde bir müdrük, bir keşfedici olup Hz. Peygamber, ulu'l-emr, kâdî ve anne-baba da Allah Teâlâ'nın kendilerine verdiği yetki sayesinde belli kayıtlarla hüküm verebilen kimselerdir (Bâkılânî, 1998, cilt 2, s. 82).

Hükümün vaz'ının özellikle akıl ile ilgili boyutu usûl eserlerinin çoğunlukla hâkim bahsinde veya mukaddimelerinde yer alan uzun tartışmalara konu olmuştur. (Zerkeşî hâkimle bağlantılı usûl konularına geniş bir yer ayırır. Bkz. Zerkeşî, 2000, cilt 1, s. 134-172). Hâkim bahsinde zikredilen ve ulu'l-emr ile ilgili tespitlerimizi doğrudan ilgilendirmesi bakımından vurgulanması gereken nokta, ulu'l-emrin hükümün hakikî anlamda kaynağı olmayıp hakikî kaynağın verdiği yetkiyle belli kayıtlarla hüküm koyabildiği gerçeğidir.

Fıkıh Usûlü'nde şer'î hüküm, mütekellimîn tarafından "Şâri'in mükelleflerin fiillerine ilişkin hitâbı"; fukahâ tarafından ise "Şâri'in mükelleflerin fiillerine ilişkin hitâbının eseri" şeklinde tanımlanmıştır. Usûlcüler hükümleri teklîfi-vaz'î, aklî-şer'î, dünyevî-uhrevî gibi çeşitli tasnifler yaparak incelemiştir (Âmidî, 2003/1424, cilt 1, s. 131-133; Tûfî, 1987/1407, cilt 1, s. 247-264). Burada, ulu'l-emrin tasarruf yetkisinin sınırları ve keyfiyeti incelenecek olan kısım yalnız "teklîfi hükümler" bir başka ifade ile "mükellefin fiilleri"dir. Mütekellimîn teklîfi hükümleri vâcib, mendûb, mekrûh, haram ve mübâh olmak üzere beş ana kategoride incelediği için bunlar, usûl ilminde ahkâm-ı hamse olarak şöhret bulmuştur.

I- Ahkâm-ı hamse çerçevesinde ulu'l-emrin tasarruf yetkisi

İslâm hukukunda hükümlerin icihad ile tespit ve tatbikinde hiçbir grup veya şahıs kayıtsız-şartsız, sınırsız bir yetkiye sahip değildir. Aynı şekilde ulu'l-emr de tasarruflarında sınırsız yetkili veya mutlak bağımsız değildir. Tasarruf yetkisi naslarla sâbit olan ulu'l-emr, bu yetkiyi her şeyden önce yine naslara uygun biçimde kullanmakla yükümlüdür. Kaynaklarda ilk dönemden itibaren ulu'l-emrin taşınması gereken vasıflara dair çeşitli görüşler zikredilmiş ise de burada konumuz ulu'l-emrin vasıf şartları değil, ahkâm-ı hamsede tasarrufta hangi usûl çerçevesinde hareket edeceğidir. Ulu'l-emrin bu beş teklîfi hükümün her birinde tasarruf ederken bir takım dinî prensip ve usûl kâideleriyle bağlı bulunduğu göz ardı edilmemelidir. Bu sebeple önce ulu'l-emrin beş teklîfi hükümdeki tasarruf yetkisi incelenecek ardından bu tasarruflarında uyması gereken temel ilke ve prensipler kısaca zikredilecektir.

Fıkıh Usûlü'nde ahkâm-ı hamse olarak ifade edilen vâcib, mendûb, mübâh, mekrûh ve haram hükümleri, hayatın bütün alanlarına ve mükellefin bütün fiillerine tekâbül etmektedir. Hayatın her alanına dokunan bir kurallar manzumesi, hızla değişen hayat şartlarına uyum sağlama kabiliyetine de sahip olmak zorundadır. Sınırlı nassların sınırsız olaylara çözüm getirmesini ve Şâri'in gayelerine uygun biçimde hükümlerin tatbikini sağlama vazifesi belli vasıflara sahip kişilere yüklenmiştir. Bunlardan biri olan ulu'l-emr, kendisine verilmiş olan tasarruf yetkisini kullanırken her bir teklifî hükmün kendine has mâhiyetini ve hükümlerin birbiriyle irtibatını anlayarak hareket etmelidir.

1. Vâcib

Usûlcülerin ıstılahında vâcib, Allah Teâlâ'nın mükelleften yapmasını kesin ve bağlayıcı şekilde istediği fiildir. Vâcib, yapanın bir mükâfaatı ve emre isyan edip terk edenin de cezayı hak etmiş olduğunu zımında barındırmakta, mükellefe fiilin yerine getirilip getirilmemesi hususunda seçme hakkı bırakmamaktadır (Âmidî, 2003, cilt 1, s. 131-137; Bâkılânî, 1998, cilt 1, s. 293; Basrî, 1964-1965, cilt 1, s. 82-84; Cüveynî, 1399, s. 308-310; Sem'ânî, 1998, cilt 1, s. 20; Semerkandî, 1987, cilt 1, s. 35-37; Taftâzânî, 1996, s. 142; Tûfî, 1987, cilt 1, 265-278; Zerkeşî, 2000, cilt 1, s. 176-178).

Vücûb, emredilen fiilin kesinlikle yapılmasını, terkinin de kesin biçimde yasaklanmasını gerektirdiği için ilke olarak ulu'l-emr -veya herhangi bir beşer- vâcib olan bir fiili mutlak ve gerekçesiz biçimde yasaklayamaz. Şâri' Teâlâ'nın emir ve yasaklarının kullarının dünyevî ve uhrevî maslahatına yönelik olduğu dikkate alındığında ulu'l-emrin vâcibi yasaklaması, Şâri'in gözettiği belki de en önemli maslahatların elden kaçırılmasına ve hem dünyevî hem uhrevî zararlara sebep olacaktır. Diğer taraftan, devletin yaptırım gücüyle teyidinde maslahat görerek ulu'l-emrin bir vâcibi emretmesi mümkündür.

Makâsıdu's-şerîa dikkate alınarak bazen vâciblerin kendilerinden daha önemli bir vâcib uğruna ertelenmesi veya kaldırılması mümkün ve vâki'dir. Hz. Peygamber (sav)'in savaş hâli gibi hassas zamanlarda had cezalarını uygulamaması; Hz. Ömer'in kıtlık yılında hırsızlık yapanlara had cezasını uygulamaması; müellefe-i kulûba zekat vermeyi durdurması (Kâsânî, 1974, cilt 2, s. 42) en meşhur örneklerdendir. Yine Hz. Ömer ve sonraki devlet başkanlarının, "Yollarınızı yedi zira yapınız" (Buhârî, Mezâlim, 29) hadisini sayısal bir sınırlama değil, o günkü ihtiyacı belirleme olarak anlaması ve daha geniş yollar yapması gibi örnekler, vâcibleri gâyelerini gözeterek yerine getirme gayretlerini göstermektedir. Dolayısıyla Hulefâ-yı Râşidîn ve sonrakilere, Hz. Peygamber'in devlet başkanı sıfatıyla ve kendi döneminin şartlarında Müslümanların maslahatını gözeterek emrettiği bazı fiilleri, artık gayeye hizmet etmediği ve hatta aksi yönde zarara sebep olduğu gerekçesiyle devamlı veya geçici olarak uygulamadan kaldırmakta beis görmemişlerdir. Gâî ictihad da diyebileceğimiz bu ictihâd türü ulu'l-emrin tasarruflarını şekillendirmede büyük öneme sahiptir. Elbette ki bu hassas durumlarda karar ve hüküm verebilmek için ictihad ehliyetine sahip olmak veya müctehidlerin ictihâdına tâbi olmak gerekmektedir.

Vâcible ilgili bu genel ilkeler ortaya konulduktan sonra usûl eserlerinde vâcibin kendi içinde ayrıldığı bazı kısımlara ulu'l-emrin tasarrufları açısından biraz daha detaylı bakmak gerekmektedir. Ulu'l-emrin açık ve kesin bir maslahata binâen mutlak bir vâcibi belli bir vakitte emretmesi; müvessa' bir vâcibi de (Âmidî, 2003, cilt 1, s. 143-148; Tûfî, 1987, cilt 1, s. 312-334; Zerkeşî, 2000, cilt 1, s. 208-222) geniş olan vaktin belli bir miktarında emretmesi yahut ilgili üçüncü kişileri belirleme yoluna gitmesi mümkündür. Örneğin toplum maslahatına yönelik olarak zekat sarfı câiz olan belli bir proje çerçevesinde

değerlendirmek üzere ulu'l-emr yılın belli bir tarihinde zekat toplanmasını isteyebilir. Sadaka gibi gayr-ı muhadded vâcib türünden bir fiile ulu'l-emr miktar bakımından asgarî veya azamî sınır koyabilir. Örneğin belli zengin âilelere zekâtlarını -sürelî ya da süresiz olarak- belli fakir âilelere, örneğin rüşde erinceye veya meslek sahibi oluncaya kadar belirlediği bir şehidin yetimine vermeyi emretmesi mümkündür. Aynı şekilde ulu'l-emrin sırasız muhayyer vâcib (Âmidî, 2003, cilt 1, s. 137-143; Cüveynî, 1399, s. 268-270; Tüffî, 1987, cilt 1, s. 280-304; Zerkeşî, 2000, cilt 1, s. 186-222) seçeneklerinden birini emretmesi mümkündür. Örneğin açık, kesin, küllî bir maslahatın tespiti durumunda ulu'l-emrin yemin keffâretinde on fakiri doyurma veya on fakiri giydirme seçeneklerinden birini emretmesi -mülgâ bir maslahata dayanmamak kaydıyla- mümkündür. Belli bir mesâî vakti oluşturmak için tüm çalışanlara veya belli bir iş koluna farz namazların ilk yarım saatte edâsını emretmek, Cuma namazını, vakti içinde belli bir saatte emretmek, cephede teyakkuz halindeki askerlere namazda kıraat farzını en kısa sûrelerle edâ etmeyi emretmek gibi tasarruflar da örnek verilebilir.

Belli olmayan bazı mükelleflerin edâsı ile bütün mükelleflerden sorumluluğun düştüğü "kifâî" vâciblere (Tüffî, 1987, cilt 1, s. 403-411) gelince ulu'l-emrin bunları herkese yasaklaması düşünülemez. Ancak ulu'l-emrin yine belli bir maslahata dayanarak bu vâcibi yerine getirecek kişileri belirlemesi veya onların dışındaki kişilere belli şartlarda ifâ yasağı koyması mümkündür. Örneğin cenâze işlemlerinden yıkama, kefenleme gibi bazı işlemleri ulu'l-emrin sadece belli vasıflardaki kişilere yüklemesi (Zerkeşî, 2000, cilt 1, s. 251), yargı, fetvâ ve cihad görevlerini belli vasıflar taşıyan belli kişilere veya kurumlara yüklemesi, gerektiğinde belirlediği kişiler dışındaki vatandaşlara bunları yasaklaması mümkündür.

Vâcib ile ilgili bir başka mesele de vâcibin ancak kendisiyle tamamladığı şey hakkında (Âmidî, 2003, cilt 1, s. 149-152; Cüveynî, 1399, s. 257-260; Gazzâfî, 1322, cilt I, s. 71-72; Tüffî, 1987, cilt 1, s. 335-347; Zerkeşî, 2000, cilt 1, s. 223-231) ulu'l-emrin nasıl tasarruf edeceğidir. Vâcibi tamamlamakla birlikte kendisi vâcib olmayıp vücûbun şartı veya sebebi olan bir fiille ilgili -belli bir usul ve ilkeler çerçevesinde- tasarrufta bulunmasına mâni yoktur. Ulu'l-emrin -usûlüne uygun- bir emrinin vücûbun gerçekleşmesini sürekli olarak engellemesi, vâcibi yasaklama anlamına da gelmez. Örneğin ulu'l-emrin kendisine sürekli seyahat etmesini gerektiren bir görev vermesi sebebiyle kişinin Ramazan'da oruç tutamayıp daha sonra kaza etmesi vâcibi yasaklamak olarak yorumlanamaz. Ramazan orucunu vaktinde tutması için ikâmet şartını engellemekle ulu'l-emr vâcibi engellemiş olmaz. Aynı şekilde vergi, bir suçun maddî cezası, bir zararın tazmini vb. sebeplerle nisap miktarı malı olan kişiyi borçlu duruma düşürmesi bu durum yıllarca sürse de vâcib olan zekâtın ifâsına engel olmak şeklinde değerlendirilmez.

Ancak vücûb gerçekleştikten sonra, vâcib fiilin meydana gelmesi tamamlayan şeye bağlı ise ulu'l-emrin böyle bir tamamlayıcıyı yasaklaması, vâcibi yasaklamak anlamına gelecektir ki bu câiz değildir. Örneğin ulu'l-emrin abdest almayı yasaklaması düşünülemez. Her ne kadar abdest, tek başına vâcib değil ise de namaz için şart oluşu sebebiyle onun yasaklanması aslında namazı/vâcibi yasaklama anlamı taşır.

Ulu'l-emrin, vâcibin zıddını emretmesi câiz olmaz; çünkü bu vâcibin yasaklanması anlamına gelir. Gerek iman gibi tek bir zıddı olan emirler olsun, gerekse kıyam gibi birden fazla zıddı olan emirler olsun, vâcibin yapılmasına engel olan her fiil lafzen veya aklen, muayyen veya gayr-ı muayyen olarak haramlık vasfı kazanır (Âmidî, 2003, cilt 1, s. 210-

216; Buhârî, 1997, cilt 2, s. 477-491; Cüveynî, 1399, s. 251-255; Debûsî, 2001, s. 48-49; Tûfî, 1987, cilt 1, s. 380-38; Zerkeşî, 2000, cilt 1, s. 416-423). Örneğin ulu'l-emrin tam olarak Sabah Namazı vaktini kapsayacak yahut aşacak biçimde Müslümanlara bir işi emretmesi câiz olmaz. Çünkü bu emir, vâcib olan namazı yasaklama anlamı taşır.

2. Mendûb

Şâri' Teâlâ'nın yapılmasını kesin ve bağlayıcı olmayan bir şekilde istediği fiile mendûb denir. Mendûbun yapılmasına şer'an teşvik bulunup fâili övgüyü hak etmekle birlikte terk eden kınama veya ceza hak etmez (Âmidî, 2003, cilt 1, s. 160-16; Bâkılânî, 1998, cilt 1, s. 291; Cüveynî, 1399, s. 249-250; Gazzâlî, 1322, cilt 1, s. 66; Sem'ânî, 1998, cilt 1, 20-21; Tûfî, 1987, cilt 1, s. 353-358; Zerkeşî, 2000, cilt 1, s. 284-286).

Ulu'l-emrin mendûbların tamamını yasaklaması veya emretmesi Şâri'in mendûbdaki maksatlarını ihlâl edeceği için câiz değildir. Ancak sedd-i zerâî prensibi gereği, müslüman topluma zarar veren sonuçlar doğuran bir mendûbun ulu'l-emr tarafından yasaklanması mümkündür. Söz konusu zararın hayalî, vehmî veya çok düşük ihtimalli değil; kesin veya kuvvetle muhtemel olması gerekmektedir ki bunun tespiti de müctehidin işidir. Örneğin, ulu'l-emr cephede bütün bölüğün aynı anda cemaatle namaz kılmasını; hediyeleşmek mendûb olduğu halde belli makam ve mevkîdekilere vatandaşın hediye vermesini yasaklayabilir.

Müslümanlara/İslâm'a zarar veren kişi veya kişilerin sembolü hâline gelmiş bir mendûbu ulu'l-emr geçici olarak yasaklayabilir. Ardından bu mendûbun unutulup uygulamadan kalkmasını önlemek için tedbirler alması ve yeniden sahih şekilde ifâsını sağlaması da Müslümanların maslahatına olacaktır. Zerkeşî -İbn Ebî Hureyre'nin aksine-bidatçilerin sembolü haline gelmiş bir mendûbun terk edilemeyeceğini savunur (Zerkeşî, 2000, cilt 1, s. 291; bkz. Şâtîbî, 1997, cilt 4, s. 101-107).

Ulu'l-emrin, yine temel ilkeler ışığında usûlüne uygun olarak edası ve sonuçları bakımından Müslümanlar için çok önemli hâle gelmiş bir mendûbu emretmesi mümkündür. Örneğin ezan, erkek çocukların sünnet edilmesi gibi şîâr niteliği kazanmış veya kamu maslahatı içeren bazı mendûblar ulu'l-emr tarafından emredilebilir.

Ulu'l-emrin hiçbir meşrû gerekçe bulunmadığı hâlde hükümler arasındaki hiyerarşiyi yok sayıp Müslümanlara bir konuda vacibi terketmelerini ve mendûbu yapmalarını emretmesi düşünülemez. Bu durumun vâcibi mutlak biçimde yasaklaması ile farkı olmayacağı ortadadır. Ancak Meşhur Mâlikî fakih Karâfî (ö. 684) bu konuda bazı istisnâî durumları zikretmektedir. Örneğin namazların cem'i ile vâcib olan vakit terk edilmekte ve mendûb olan cemaat fazileti takdim edilmektedir. Yine Fıtır Sadakası'nı Ramazan Ayı'nda vermek; borcunu ödemekte zorlanana mühlet vermek yerine borcunu silip onu ibrâ etmek gibi durumlarda vâcib terkedilip mendûb yapılabilir. Karâfî'nin hükümler arasındaki hiyerarşiyi maslahata bağlaması dikkat çekicidir. Abdullah b. Abbas'ın "Allah Teâlâ'nın kitabından okuduğunuzu duyduğunuz zaman onu dinleyiniz! Şüphesiz O size ancak hayrı emreder ve kötülüğü yasaklar" sözünü nakleden Karâfî, "Şeriat, kulların maslahatını gözetmektedir" tespitini yapar (Karâfî, 1998, cilt 2, s. 222-233). Ancak Karâfî'nin bütün örneklerinde vâcibi terkin nassa dayandığı gözlerden kaçmamalıdır.

3. Mekrûh

Mekrûh, Şâri' Teâlâ'nın yapılmamasını kesin ve bağlayıcı olmayan bir şekilde istediği fiil olup onu terk eden mükâfaatı hak ederken yapan herhangi bir ceza veya kınama hak etmez (Âmidî, 2003, cilt 1, s. 164; Bâkılânî, 1998, cilt 1, s. 300-302; Cüveynî, 1399, s. 310-313; Gazzâlî, 1322, cilt 1, 66-67; Sem'ânî, 1998, I, 22; Tûfî, 1987, cilt 1, s. 382-385; Zerkeşî, 2000, cilt 1, s. 296-298). Tanımdan anlaşıldığı üzere mekrûh fiillerde Şâri'in maksatlarına dolayısıyla kulların maslahatına aykırı bir yön bulunmaktadır. Bu sebeple kesin ve bağlayıcı biçimde olmasa da yapılmaması istenmektedir.

Ulu'l-emrin mekrûhların tamamını emretmesi veya yasaklaması câiz değildir, çünkü bu Şâri'in o fiilleri mekrûh kılmadaki maksatlarına aykırıdır. Diğer taraftan klasik literatürde ulemânın, gözettikleri bazı hassasiyetler sebebiyle haram yerine mekrûh kelimesini kullandığına da dikkat edilmeli, bu tür mekrûhların tespitinde duyarlı davranılmalıdır (İbn Kayyım, 1423, cilt 2, s. 75-79). Bu duyarlılık ulu'l-emrin özellikle bir maslahat görenek mekrûhu emretme yoluna gitmesi söz konusu olduğunda önem kazanmaktadır.

Ulu'l-emrin fertlere ve topluma zararı giderek artan yahut belli bir döneme mahsus olarak artış gösteren bir mekrûhu ise süreli/süresiz biçimde yasaklaması mümkündür. Maslahatlar gibi mefsedetlerin de zaman, mekân vb. şartların değişmesine bağlı olarak artıp eksildiği veya tam aksine dönüştüğü malûmdur. Özellikle kılık-kıyafet detayları, bazı akit şekilleri, sosyal ilişkiler, kamu hukukunun ve âile hukukunun bazı muallel hükümleri gibi toplumlara ve zamana göre değişim arz eden bazı mekrûhlar ulu'l-emr tarafından Şâri' Teâlâ'nın maksatları ve fiilin mevcut neticeleri ekseninde sürekli olarak tahlile tâbi tutulmalıdır (bkz. Medkûr, 1379/1959, s. 104-106; Şâtîbî, 1997, cilt 1, s. 206-213).

4. Haram

Şâri' Teâlâ'nın mükelleften yapmamasını kesin ve bağlayıcı şekilde istediği fiile haram denir. Haramı işleyen cezayı, terk eden ise övgüyü hak eder (Âmidî, 2003, cilt 1, s. 152-153; Cüveynî, 1399, s. 313; Gazzâlî, 1322, cilt 1, s. 65; Sem'ânî, 1998, cilt 1, s. 22; Tûfî, 1987, cilt 1, s. 359-360; Zerkeşî, 2000, cilt 1, s. 255). Haramı belirleme yetkisi sadece Şâri' Teâlâ'ya âit olduğu için ilke olarak ulu'l-emrin haramı helâl kılma veya emretme yetkisi yoktur. Nitekim haramın haramlığını inkâr veya helâllğine inanmak küfrü gerektirir. Aynı şekilde ulu'l-emr, bir haramın cüz'ü veya tamamlayıcılarından olup (Zerkeşî, 2000, cilt 1, s. 256-261) o haramdan kaçınmak için kendisinden de kaçınılması gereken şeyleri de emredemez. Ulu'l-emr tek bir zıddı olan emrin zıddını emredemeyeceği gibi, tek bir zıddı olan nehyin zıddını da yasaklayamaz (Âmidî, 2003, cilt 1, s. 166-168; Basrî, 1964-1965, cilt 1, s. 106-108; Buhârî, 1997, cilt 2, s. 477-478; Zerkeşî, 2000, cilt 1, s. 254, 279-283, 293-295). Bu bağlamda ulu'l-emrin haram konusunda tasarruf yetkisinin oldukça dar olduğu söylenebilir.

Bununla birlikte Şâri' Teâlâ'nın miktar veya keyfiyetini açıklamadığı haramlarda, ulu'l-emrin belli bir miktar veya keyfiyet tespitiyle o fiili yasaklaması belli şartlara riâyet kaydıyla imkân dâhilindedir. Örneğin israf haramdır; ancak ne kadar eklemek, su ya da elektrik kullanmanın israf olacağı konusunda naslar bir belirleme yapmaz. Ulu'l-emrin, zamana ve şartlara göre bir üst sınır belirleyip onun üzerindeki harcama ve kullanımları yasaklaması mümkündür.

Ulu'l-emrin haramlarla ilgili olarak kullanabileceği en önemli metotlardan biri sedd-i zerâi' delilidir. Ulu'l-emr tarafından toplumu haramlara/mefsedetlere götüren yollar

itinâli biçimde tespit edilerek yasak konulabilir. Özellikle çocuk ya da yetişkinleri, sigara, alkol, uyuşturucu bağımlılığı, intihar ve cinayete sevk eden sebepler tespit edilerek bunları önleyici tedbirler geliştirmek ve yasaklar koymak ulu'l-emrin yetkisinde olmanın ötesinde en önemli vazifelerindendir.

“Zarûretler haramları mübâh kılar” kâidesi de ulu'l-emrin haramlar konusunda dikkate alması gereken önemli bir kriterdir. “Zaruret” kavramı doğru anlaşıldığı takdirde Müslümanların fert ve toplum hayatını kolaylaştıracak, yanlış tevil edildiğinde bütün şer'î hükümlerin ve dinin temelini sarsacak nitelikte kritik öneme sahiptir. Bu sebeple zamana, mekâna, şahsa ve topluma nispetle neyin zaruret olduğunu tespit işi de son derece önemlidir. Terör, tabîî felâketler, toplu ölümle sonuçlanan kazalar ve savaş gibi olağanüstü hallerde ulu'l-emrin bazı haram kılınmış şahsî haklara müdâhalede bulunması ve mağdurlar/toplum lehine tasarrufta bulunması mümkündür; çünkü bu tür zaruret durumları söz konusu haramları ve dokunulmazlıkları da mübâh hâle getirir.

5. Mübâh

Mübâh, Şâri' Teâlâ'nın mükellefi yapıp yapmamakta serbest bıraktığı fiildir. Mükellef, mübâh fiili yapması durumunda övgü veya sevap, terki durumunda da kınama veya cezayı hak etmez. Mübâhın şer'î bir hüküm olup olmadığı tartışması ulu'l-emrin bu fiillerdeki tasarruf yetkisi ve keyfiyeti ile de irtibatlıdır (Âmidî, 2003, cilt 1, s. 166; Bâkîllânî, 1998, cilt 1, s. 288; Gazzâlî, 1322, cilt 1, s. 75). Mübâh şer'î hükümlerden değil ise ulu'l-emrin mübâh sahasında mutlak bir tasarruf yetkisi bulunduğu vehmedilebilir. Ancak ehl-i sünnetin neredeyse tamamının mübâhın şer'î bir hüküm olduğunu kabul etmesi de göstermektedir ki mübâhın ahkâm-ı hamse içerisinde kendine has bir işlevi bulunmaktadır. Şu halde bütün diğer hükümlerde tasarrufta bulunurken uyulması gereken makâsîd ve ilkeler, ulu'l-emrin mübâh fiillerde tasarrufu hakkında da geçerlidir.

Öncelikle küllî bir bakış yapılacak olursa ulu'l-emr, bütün mübâh fiilleri emretme veya yasaklama yetkisine sahip değildir. Şâri' Teâlâ mübâh yani helâl sahasını son derece geniş bırakmıştır. Ulu'l-emrin bu sahanın tamamını kapsayan emredici ya da yasaklayıcı bir düzenlemede bulunması aklen ve şer'an câiz değildir. Bu sahayı meşrû bir gerekçe bulunmaksızın daraltma yetkisi de bulunmamaktadır; çünkü Şâri' kulları için zorluk değil kolaylık murad ettiğini bizzat beyan etmiştir.

Ulu'l-emrin, sedd-i zerâi' metodunu uygulayarak kesin veya kuvvetle muhtemel biçimde mefsedete götüren mübâhları yasaklaması; feth-i zerâi' metodu ile de maslahata götüren mübâhları emretmesi mümkün ve hatta görevidir. Çünkü bu durumlarda mübâh hangi hükme vâsita olmuşsa o hükme dönüşmektedir. Nitekim bu cihetten bakan Şâtîbî de mübâhları; mutlak, harama götüren ve vâcibe vasıta olan şeklinde üç gruba ayırmıştır. Örneğin yeme-içme cüz'î olarak mübâhtır; ancak tamamen terkedilmesi büyük zarara yani insanın ölümüne yol açacağı için küllî olarak vâcib olur. Diğer taraftan cüz'î olarak mübâh olan yeme-içmede aşırıya kaçıldığında yine insanın ölümüne yol açacağı için, insan vücudunun hazmedemeyeceği kadar yemek haram; sağlığını tehdit edecek kadar yemek mekrûh olur (Şâtîbî, 1997, cilt 1, s. 206-213).

Şer'an tüketilmesi veya yararlanılması mübâh olan sular, otlaklar, kara ve deniz avı, tuz, kamuya ait eşyalar, araziler, caddeler, yollar, konak yerleri, mescidler, park ve bahçeler vb. şeylerin kullanım veya tüketim hakkı, ulu'l-emr tarafından sınırlanabilir. Örneğin başkalarına satma, bağışlama vb. bir yolla temlik etme yahut belli bir miktardan fazla

kullanma yasağı getirilebilir. Yine ulu'l-emr, bunları kullanım ve tüketim hakkı olan kişilerin vasıflarını belirleyerek bu vasfı taşımayanlara yasaklayabilir.

Rasûlullâh (sav)'in normal şartlarda sakıncasız yani mübâh olan, şehirli satıcının köylü üreticiyi şehre girmeden karşılayarak malını almasını yani "telakkî'r-rukban"ı yasaklamıştır. Çünkü şehirli satıcı bu işi, köylüye kolaylık olsun diye değil, ürettiği malın pazar fiyatlarını öğrenmesini engelleyerek onun cehâletinden yararlanıp malını hak ettiğinden ucuza almak için yapmaktadır. Böyle bir haksız kazanca ve harama yol açtığı için Rasûlullâh (sav) bu uygulamayı yasaklamıştır (Buhârî, "Buyû", 49, 72; Müslim, "Buyû", 5; Ebû Dâvûd, "Buyû", 43; ayrıca bkz. Şevkânî, 1427, cilt 10, s. 87-91).

Hz. Peygamber (sav), piyasanın kendi dengesi içinde malların râic bedellerini bulduğunu görerek narh koymaktan (tes'îr) kaçınmıştır. Çünkü her üreticinin ve mal sahibinin malına dilediği ve uygun gördüğü fiyatı koyması mübâhtır. Ancak zamanla değişen ahlâkî yapı, ticârî hayatın normal seyrine zarar veren komisyoncu ve karaborsacıların artmasına sebep olmuş, bu durum Rasûlullâh (sav)'in gerek görmediği fiyatlara müdâhalenin, sonraki devirlerde yapılmasını zorunlu hâle getirmiştir. (Müslim, "Müsâkât", 129; Ebû Dâvûd, "Buyû", 40; tes'îr ve ihtikâr hakkında ayrıca bkz. Şevkânî, 1427, cilt 10, s. 237-248). Aynı şekilde ilk dönemlerin sade hayatında bulunmayan ve gerekmeyen bazı vergiler daha sonra ihtiyaç görülerek konulmuş, İslâm tarihi boyunca her alanda vergiler çeşitlenerek artmıştır.

II- Ulu'l-emrin tasarruf yetkisini şekillendiren Usûl ilke ve kâideleri

Ulu'l-emrin tasarruf yetkisini kullanma keyfiyetine doğrudan etki eden en önemli faktörlerden biri ictihad ehliyetine sahip olup olmadığıdır. İctihad ehliyetine sahip değil ise bu durumda ulu'l-emr, dini bilgi ve ictihad gerektiren konularda bir müctehidden veya Hz. Ömer'in örnek tatbikinde olduğu üzere müctehidlerden oluşturulmuş bir şûradan görüş almakla yükümlüdür.

Müslümanların dünyevî ve uhrevî işlerde kendisine itaat ile emrolunduğu ulu'l-emrin halk üzerindeki tasarruflarını belirleyen ve şekillendiren kriterler müstakil bir çalışma konusu olacak önemde ve genişliktedir. Ancak yukarıda beş teklîfî hüküm çerçevesindeki tasarruf yetkisi değerlendirilirken ulu'l-emrin bağlı olduğu ve uyması gereken belli başlı ilke ve kâideleri -bazı yanlış anlamaların önüne geçeceği için- kısaca hatırlatmak yerinde olacaktır.

1. Adâlet ilkesi:

Aklın ve dinin devlet işlerinin yürütülmesi için vâcib gördüğü adâlet, naslarda dolaylı ve dolaysız olarak defalarca emredilmekte ve övülmektedir (bkz. Kur'ân-ı Kerim 4:58; 16:90; 5:42; 38:26. Ayrıca bkz. Müslim, "İmâre", 18; Buhârî, "Hibe", 12). Adâlet ilkesi aslında sadece ulu'l-emrin idârî tasarruflarında değil, her mükellefin kulluğunu hakkıyla ifâsında riâyet etmesi gereken en temel ilke olup dinin diğer bütün emir ve yasaklarına uymayı, dolayısıyla tüm küllî kâideleri ve prensipleri içinde barındırır. Bu sebeple aşağıdaki ilke ve kâideleri açıklarken de aslında adâlet ilkesinin açılımı yapılmış olmaktadır.

2. Allah'a isyan husûsunda hiçbir kula itaat edilmeyeceği ilkesi:

Âyet ve hadislerde açıkça ifâde edilen bu ilke, hem dinin hem aklın bir gereğidir. Tevhidin hakikati, Şâri' Teâlâ'nın mülkünde hükümranlığını hiçbir yaratılmış ile paylaşmayıp kendisine isyan içeren bir hususta peygamber dahi olsa hiçbir kula itaat

edilemeyeceği anlamını da ihtivâ eder (Kur'ân-ı Kerim 41:11; 55:6; 24:51, 54; Âl-i İmrân 3:31; 4:80; 6:14; el-Enfâl 8:1).

Zikredilen Nisâ 59. âyette Allah Teâlâ'ya ve Rasûlullâh (sav)'e itaat emrinin muhatapları arasında her mükellef gibi ulu'l-emr de bulunmaktadır. Âyetin nüzul sebebi olarak nakledilen ve kumandanları tarafından ateşe girmeleri emredilen askerlere Rasûlullâh (sav) "*İtaat sadece marûftadır*" (Buhârî, "Megâzî", 59) buyurarak aynı hakikati dile getirmiştir. Konuyla ilgili aklî ve naklî deliller göstermektedir ki ulu'l-emr yetkisini kötüye kullanarak keyfî biçimde naslara muhâlefet edemez (Buhârî, "Ahkâm", 4; Müslim, "İmâret", 38-40). İctihad ehliyetine sahip olsa bile "Mevrid-i nasta ictihâda mesâğ yoktur" (Mecelle, md. 14) kâidesince her konuda ictihad da edemez.

3. Bilene sorma/Emaneti ehline verme ilkesi:

Akıl ve nakil insanı, bilmediği hususlarda o işi bilenlere başvurmaya sevk eder ki aslında bu da adâlet ilkesinin bir gereğidir. Kur'ân-ı Kerim'de "*Bilmiyorsanız bilene sorunuz*" (Kur'ân-ı Kerim, 16:43) ve "*Allah size emânetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adâletle hükmetmenizi emrediyor...*" (Kur'ân-ı Kerim, 4:58) âyetleri hem tüm Müslümanlara hayatın her alanında tatbik etmek üzere hem de ulu'l-emr gibi tüm yetki sahiplerine önemli bir hayat düsturu sunmaktadır.

Ne kadar donanımlı, eğitilmiş, bilgili olsa da her şahıs ve her toplum, bütün dünyevî ve uhrevî konularda uzmanlaşamayacağı için sosyal bir işbölümü yapmak ve belli işleri o işi en iyi yapanlara, ömrünü ve emeğini o işe tahsis edip uzmanlaşan kişilere havale etmek zorundadır. Bu minvalde, en önemli vazifelerinden biri dinin doğru anlaşılması ve tatbiki olan ulu'l-emrin, kendisi müctehid değil ise tasarruflarının hükmü ve keyfiyeti hakkında müctehidlerden görüş alması, aklın ve naklin ona yüklediği bir sorumluluktur. Bağdat Mu'tezilîleri, İbn Hazm ve bazı Hanbelîlerin taklîdin haramlığını savunduğu nakledilse de Usûl âlimlerinin büyük çoğunluğu âmmînin müctehidi taklidinin vâcib olduğu görüşündedir. (Basrî, 1410, cilt 2, s. 303; Gazzâlî, 1322, cilt 2, s. 387-392; Sem'ânî, 1998, cilt 5, s. 97-108). Âmidî de bu görüşün nass, icmâ' ve akla dayanan delillerini zikreder (Âmidî, 2003, cilt 4, s. 278-282). Burada maksadın sadece soru sorup görüş almak olmadığı, karar ve icrâ makamlarına ehliyet sahibi kişileri getirmenin de bu ilkenin çerçevesinde olduğu açıktır.

4. Zararsızlık İlkesi:

Zararı engelleme ve yararı elde etme şeklinde iki yönü bulunan bu ilke, aslında İslâm Hukuku'nun her biri ayrıca ele alınacak önem ve değerde -aşağıda bir kısmı zikredilen- pek çok küllî kâidesini de içermektedir. Makâsıdu's-şerîa içinde zarûriyyât olarak ifade edilen din, can, akıl, nesil ve malın korunması, Şâri' tarafından her hükümde amaçlanmış, bunlara bir zarar gelmesi önlenmiş yahut asgariye indirilmeye çalışılmıştır.

Ulu'l-emrin bütün tasarruflarında gözetmesi gereken ve Mecelle'de de ifâde edilmiş olan zararsızlık ilkesini veciz biçimde ifâde eden kâideler şunlardır:

- Yöneticinin halk üzerindeki tasarrufu, maslahata dayanır. (md. 58)
- Zarar vermek ve zarara karşılık zarar vermek yoktur. (md. 19)
- Def-i mefâsid celb-i menâfi'den evlâdır. (md. 30)
- Zarar kadim olmaz. (md. 7)
- Zarar misli ile izale edilmez. (md. 25)
- Şiddetli zarar, daha hafifi ile izale edilir. (md. 27)
- İki mefsetet teâruz ettiğinde daha hafif olanı işlenmekle zarar bakımından büyüğüne riâyet edilir. (md. 28)

- İki şerrin en hafifi tercih edilir. (md. 29)
- Zarar bi-kaderi'l-imbân def' olunur. (md. 31)
- Umûma zarar veren şeyi def için, husûsî zarar tercih edilir. (md. 26)
- Asıl bâtil olunca bedele gidilir. (md. 53)
- Yapılması yasak olan şeyin yapılmasını istemek de haramdır. (md. 35)
- Alınması memnû olan şeyin verilmesi dahi memnû olur. (md. 34)
- Yapılması memnû olan şeyin istenmesi dahi memnû olur. (md. 35)

Fıkıh Usûlü'nde hüküm çıkarma metotları olarak kullanılan sedd-i zerâî', istislâh, istihsân gibi metotlar da bu küllî kâidelerle aynı gayeye yönelik bir fonksiyon icrâ etmektedir. Bu küllî kâidelerin ve istidlâl metotlarının doğru tatbikinde "maslahat/yarar" ve "mefsedet/zarar" kavramlarının nefsî istekler ve dünyevî arzularla bulandırılmadan doğru anlaşılmasının son derece önemli olduğu açıktır (bkz. Gazzâlî, 1322, cilt 1, s. 284-315; Buğâ, t.y. s. 41-59; Bûtî, 1982, s. 352-386; Tûfî, 1987, cilt 3, s. 204-217). Bu kavramların taşıdığı sübjektiflik sebebiyle Usûl ilminde maslahata dayalı ictehadlar çok yönlü tartışma konusu yapılmıştır.

5. Kolaylaştırma/zorlaştırmama ilkesi:

Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de kulları için zorluk murâd etmediğini, ("Allah size kolaylık diler, zorluk dilemez" 2:185; "Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez" 5:6; "Allah sizden (yükünüzü) hafifletmek ister, zira insan zayıf yaratılmıştır" 4:28), Hz. Peygamber (sav) de dinin kolaylık vasfını (Buhârî, "İlim", 12; "Edeb", 80; "İstîtâbe", 4; "İsti'zân", 22; "Edeb", 35; Müslim, "Cihad", 6-7; "Birr", 48 Nesaî, "İmân", 28) defalarca vurgulamıştır. Hz. Âişe de Rasûlullâh (sav)'in bu konudaki hassasiyetini bizzat gözlemleyerek "Rasûlullah iki şey arasında muhayyer bırakıldığında, günah olmadığı sürece mutlaka en kolayını seçerdi. Şayet günah ise, insanların ondan en fazla uzaklaşanı olurdu" tespitinde bulunmuştur (Müslim, "Fedâil", 77). Dinin ruhsat niteliğindeki hükümleri, tamamen kulun hayatını, ibâdetlerini kolaylaştırma, sıkıntıyı ve meşakkati kaldırma amacına yöneliktir.

Aslında mükellef bakımından kolaylık bir yarar, zorluk da bir zarar olduğu için bu ilkenin, zararsızlık ilkesi içinde değerlendirilmesi mümkün görülebilir. Ancak hem Rasûlullâh (sav)'in hayatında çok önemli bir ilke olduğu ve ayrıca vurgulanması gerektiği için hem de fikhî açıdan bütün kolay şeylerin faydalı, zor şeylerin zararlı olduğu genellemesini yapmak yanlış olacağı için, kolaylaştırma ilkesini burada müstakil olarak ele almak daha uygun görülmüştür. Diğer taraftan kul hakkında bir maslahat içermeyen zorluğun, zarar olarak nitelendirilmesi mümkündür. Bu sebeple aşağıda zikredilen kâidelerin birçoğu zararsızlık ilkesi kapsamında değerlendirilebilir. Fıkıh Usûlü'nde feth-i zerâî', istihsân ve istislâh metotları uygulanırken dikkate alınan en temel ilkelere biri de kolaylaştırma ilkesidir. Bu ilke ile doğrudan ve dolaylı biçimde ilgisi bulunan belli başlı kâideler ise şunlardır:

- Zarûretler, haram olan şeyleri mübâh kılar. (md. 21)
- Meşakkat kolaylığı celbeder. (md. 17)
- İş daralınca, genişletilir. (md. 18)
- Hâcet umûmî olsun hususî olsun zarûret derecesine indirilir. (md. 32)
- Âdet muhakkemdir. (md. 36)
- İnsanların kullanımı delildir, onunla amel etmek vacib olur. (md. 37)
- Örf ile tayin, nass ile tayin gibidir. (md. 45)
- Âdete, muttarit veya galib olduğunda itibar edilir. (md. 41)

6. Esneklik/Murûnet ilkesi:

İslâm'ın kıyâmete kadar bâki bir din ve hükümlerinin de evrensel nitelikte oluşu, bu hükümlerin -sâbitelerden olmayıp- ta'lil edilebilenlerinin ihtiyaç ve zâruret ânında zamana ve mekâna uyum sağlayarak değişebilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu hakikat Mecelle 39. maddede "Zamanın değişmesiyle, hükümlerin de değişmesi inkâr olunamaz" şeklinde ifade edilmiştir. "Fetvâ kişiye özeldir" kâidesiyle de pekiştirilen bu esneklik, dinin değişmez sâbiteleri hâricindeki hükümlerin, zamana, mekâna ve gerektiğinde şahsa göre yorumlanmasının kapısını açmaktadır. Bu esnekliğin aklen ve dinen kabul edilmesinin sebepleri irdelendiğinde ise -bekâ ve evrenselliğin gereği olmanın yanı sıra- karşımıza yine zararsızlık ve kolaylaştırma ilkeleri çıkmaktadır. Esnek olmayan bir kurallar manzumesinin kulun işini zorlaştıracağı ve çoğu zaman maksatların ihlâline ve dünyevî/uhrevî zararlara sebep olacağı açıktır.

SONUÇ

Ulu'l-emrin ahkâm-ı hamse olarak ifade edilen vâcib, mendûb, mübâh, mekrûh ve haram olmak üzere beş teklîfi hükümde tasarrufta bulunurken kendisine bu yetkiyi veren Şâri' Teâlâ'nın hükümlerine aykırı davranması aklen ve şer'an câiz değildir. Bu bağlamda ulu'l-emrin beş hükümden herhangi birini veya hepsini mutlak olarak ve bütünüyle emretmesi veya yasaklaması câiz değildir. Çünkü bu, Şâri'in o hükümle murad ettiği maslahatlara ve kolaylaştırma ilkesine aykırı olup sistemin bütününe zarar verecektir. Ancak ulu'l-emr, miktar ve keyfiyetinin takdiri mükellefe veya müctehide bırakılmış hükümlerde miktar ve sınır belirleyerek emir ve yasaklar koyabilir. Edâsı ve sonuçları bakımından Müslümanlara zarar veren fiilleri yasaklama, dünyevî ve uhrevî maslahat içeren fiilleri emretme yetkisi vardır.

Ulu'l-emr ahkâm-ı hamsede tasarruf ederken ne tamamen ibâhacı bir tavırla yaklaşım şer'î hükümleri değersizleştirme ne de tamamen yasakçı bir tavırla dini ve hayatı zorlaştırma yetkisine sahip değildir. Çünkü her ikisi de Şâri'in maksatlarına aykırıdır. Bir diğer önemli nokta ise ulu'l-emrin beş hüküm hakkında tasarruf ederken bu hükümlerin bütün olarak birbiriyle irtibatını, bu bütün içinde her birinin kendine özel işlevini ve birbirleriyle aralarındaki hiyerarşiyi göz ardı etmemesi gerektiğidir. Maksatsız olarak hükmün gereğinin aksine tasarrufta bulunması, itikâdî bir problem olmanın yanında Şâri'in Müslüman bireyin ve toplumun dünya ve âhiretini inşâ etmek adına hükümlerle oluşturmayı murad ettiği sisteme, dolayısıyla yine kulların kendisine zarar verecektir. Bunu iyi niyetle yapması da durumu değiştirmez. Çünkü Şâri' Teâlâ tek tek hükümleri belli gâyelere yönelik vaz' ettiği gibi, mendûbları vâcib değil de mendûb; mekrûhları haram değil de mekrûh olarak vaz' etmesinde de kulların maslahatını gözettiği için, ulu'l-emrin mendûbları emretmesi veya mekrûhları yasaklaması dindarlık veya takvâ değil aksine inşâsı hedeflenen yapının bütününe zarar veren yanlış tasarruflar olacaktır. Nitekim şer'î hükümlerin sübjektif kriterlere değil objektif vasıflar olan illetlere binâ edilmiş olması, ulu'l-emrin veya başka kimselerin iyi niyetle yanlış tasarruflarda bulunmasını önleyici, hukukî düzen ve istikrarı sağlayıcı bir faktördür.

Şâri' Teâlâ'nın, ulu'l-emre belli ölçüde hükümlerde tasarruf yetkisi vermiş olması, dini hükümlerin kıyamete kadar bâki, evrensel ve esnek bir yapıya sahip oluşuna katkı sağlayan bir durumdur. Ulu'l-emr, zamana, mekâna, şahsa ve topluma nispetle neyin mefsetet veya maslahat içerdiğini doğru tespit ederek; zaruret, ihtiyaç vb. kavramların içeriğini doğru doldurarak; işlerin sonuçlarını önceden görerek gerekli düzenlemelerde

bulunmakla dinin bekâsına hizmet etmiş olmaktadır. Halkın zaruret ve ihtiyaç hallerinde dinin tanıdığı kolaylıklardan istifade etmesinin sağlanması, dünyevî ve uhrevî faydalarının temin edilip zararlardan uzaklaştırılması, şer'î hükümlere riâyetin devamlılığını sağlayacaktır. Bu bilinçle yapılmayacak her yanlış uygulama da dinin yanlış anlaşılmasına ve hayatı zorlaştıran bir kurallar bütünü olarak algılanmasına dolayısıyla hayatın dışına itilmesine sebep olacaktır.

Ulu'l-emrin ahkâm-ı hamse sahasında bilinçli olarak usule uygun tasarruflarda bulunması, değişen zamana ve mekâna uygun düzenlemeler yapması, şer'î hükümlerin her coğrafyaya ve kültüre uyum sağlama kabiliyetini de açığa çıkaracak ve evrenselliğine hizmet edecektir. Dinin sâbitelerine dayanarak bazı hükümlerde geçici, bazılarında sürekli değişikliklere gitmek sûretiyle dinin sahip olduğu esnekliği doğru biçimde anlayıp tatbik etmesi ulu'l-emrin yetkisi ve sorumluluğu dahilindedir. Müslümanların maslahatını gözeterek beş hükümle ilgili yaptığı bazı değişikliklerin, artık düzenlemeyi yaparken hedeflediği sonuçlara hizmet etmediğini ve hatta aksi yönde zarara sebep olduğunu tespit ettiği anda ulu'l-emrin kendi koymuş olduğu o hükmü de değiştirmek vazifesidir. Bu değişime açık hükümleri zamanın gereklerine göre değiştirirken sâbitelerin zarar görmesini önlemek de onun yükümlülükleri arasındadır. Bu hususta yanlışa düşmemek ictihad kabiliyeti gerektirdiği için müctehid değilse müctehidler rey ve görüşlerine başvurmak da ulu'l-emrin vazifesidir. Bu durum, dinde tefakküh etmiş müctehidler yetiştirilmesi için gerekli imkân ve şartların sağlanmasını da zorunlu kılmaktadır.

O halde Şâri'in ulu'l-emre vermiş olduğu yetki, Müslümanların fert ve toplum olarak kalkınmaları, insânî ve ahlâkî erdemlerin yükselmesi ve yayılması, hem bireylerin iç dünyalarında ve bedenlerinde hem de toplumun maddi-manevî bünyesinde sağlık ve huzurun temini için önemli bir araç ve fırsattır. Sosyal, siyasî, ekonomik vb. her alanda adâletin, düzen ve istikrarın sağlanması için, Şâri' Teâlâ'nın ulu'l-emre sınırları belirlenmiş yetkiler vermesi aslında fert ve toplum lehine bir durumdur. Kıyamete kadar sürecek olan iyilik-kötülük mücâdelesinde her asırda bir öncekinde olmayan tehdit ve tehlikelerin ortaya çıkması, sürekli değişen dünyayı gözlemleyerek yeni tedbirler almayı gerekli kılmaktadır. Ulu'l-emrin birey ve toplum sağlığını, huzur ve istikrarı tehdit eden yıkıcı unsurları, her dönemde çeşitlenen zararlı bağımlılıkları tespit edip önlemler alması, erdemli bir toplum inşasına hizmet edecektir.

Ulu'l-emrin usûle uygun olarak ahkâm-ı hamsede tasarrufta bulunması, dinin sahasını genişletmek veya daraltmak olarak yorumlanamaz. Zira vâcib, mendûb, mekrûh, haram ve mübâh hükümler, hayatın her alanına ve mükellefin bütün fiillerine tekâbül etmekte, kendi içlerinde alt veya ara derecelendirmelerle birlikte bu beş hüküm dışında kalan bir fiil bulunmamaktadır. O halde ulu'l-emrin ferdin ve toplumun dünyevî ve uhrevî maslahatlarını gözeterek yaptığı her düzenleme dinin ve fıkın çerçevesi dâhilindedir.

Son olarak ahkâm-ı hamsede değişen ölçülerde ulu'l-emre tasarruf yetkisi vermesi ve bunu kayıt ve şartlara bağlaması, Şâri' Teâlâ'nın Müslümanlardan, gâye ve hikmetini düşünmeden, anlamadan, sonuçlarını dikkate almadan hareket eden, bilinçsiz ve körü körüne bir kulluk istemediğini; aksine hükümlerdeki gâye ve hikmetleri, hedeflenen maslahatları düşünebilen, ileri görüşlü, geniş ufuklu; iyiyi değil en iyiyi, uygunu değil en uygunu ve en güzeli bulmayı amaçlayan kısacası bilinçli kulluk yapan Müslümanlar istediğini bir kez daha göstermektedir. Ulu'l-emre verilmiş olan tasarruf yetkisi, doğru kullanıldığı takdirde, hükümlerin doğru tatbikine, İslâm toplumunun değişen zamana hızlı uyum sağlamasına, problemleri hızlı çözmesine, gerektiğinde örf adeti dikkate alan

yerellikte, gerektiğinde tüm insanlığı kuşatan evrensel nitelikte düzenlemelerde bulunarak her duruma uyum sağlamasına, sosyal birlik ve hukukî istikrarın teminine katkıda bulunmaktadır. Ulu'l-emrin bu yetkisini kullanırken hataya düşmesini engelleyecek belki de en önemli vasıf, din ve hayat arasındaki dengeyi kurabilmek yani "dinde ve hayatta tefakkuh"tur. Ancak bu sâyede, her şeyi olması gereken yere koymak demek olan adâlet hayatın her alanında hâkim olacaktır.

KAYNAKÇA

- Alûsî, Şehâbeddin Mahmûd. (t.y.). Rûhu'l-meânî. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî.
- Âmidî, Ali b. Muhammed. (2003/1424). el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm. nşr. Abdürrezzak Affî. Riyad: Dâru's-samî'î.
- Bâkullânî, Ebû Bekir. (1998). et-Takrîb ve'l-irşâd (es-sağır). thk. Abdülhamid b. Ali Ebû Zenîd. Beyrut: Müessesetü'r-risâle.
- Basrî, Ebu'l-Hüseyn. (1964-1965). el-Mu'temed fî usûli'l-fikh. thk. Muhammed Hamidullah. Dimeşk: el-Ma'hedu'l-ilmiyyu'l-Fransî.
- Basrî, Ebu'l-Hüseyn. (1410). Şerhu'l-Umed. thk. Abdülhamid b. Ali Ebû Zenîd. Kâhire: Dâru'l-matbaati's-selefiyye.
- Buhârî, Abdülaziz. (1418/1997). Keşfu'l-esrâr an usûli fahri'l-islâm el-Bezdevî. nşr. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye.
- Buğâ, Mustafa Dîb. (t.y.). Eseru'l-edilleti'l-muhtelef fihâ fi'l-fikhi'l-İslâmî. Dimeşk: Dâru'l-imâm el-Buhârî.
- Bûtî, Muhammed Saîd Ramazan. (1982). Davâbitu'l-maslahati fi's-şerâti'l-İslâmiyye. Beyrut: Müessesetü'r-risâle.
- Cassâs, Ebû Bekir er-Râzî. (1996/1416). Ahkâmu'l-Kur'ân. thk. Muhammed Sâdık Kamhâvî. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî.
- Cassâs, Ebû Bekir er-Râzî. (1985). el-Fusûl fi'l-usûl. thk. Uceyl Câsim en-Neşemî. Kuveyt: Vizâratu'l-evkâf ve's-şuûni'l-İslâmiyye.
- Cüveynî, Ebu'l-Meâlî. (1399). el-Burhân fî usûli'l-fikh. thk. Abdülazîm ed-Dîb, Katar.
- Cüveynî, Ebu'l-Meâlî. (t.y.). Ğiyâsu'l-ümem. thk. Mustafa Hilmi, Fuâd Abdulmun'im. İskenderiye: Dâru'd-da've.
- Debûsî, Ebû Zeyd. (1421/2001). Takvîmu'l-edille. thk. Halil Muhyiddin el-Meys. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye.
- Ebû Ya'lâ, Muhammed el-Ferrâ. (1421/2000). el-Ahkâmu's-sultâniyye. nşr. Muhammed Ali Beydûn. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed. (1322). el-Mustasfâ min ilmi'l-usûl. Kâhire (Bulak): el-Matbaatü'l-Emiriyye.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Ali b. Sâbit. (1417/1996). Kitâbu'l-fakîh ve'l-mütefakkîh. thk. Âdil b. Yusuf el-Azâzî. Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzî.
- İbn Âşûr, Tâhir. (1984). Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr. Tunus: ed-Dâru't-Tunusiyye.
- İbn Haldûn, Abdurrahman. (2001/1421). el-Mukaddime. thk. Halil Şahade. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed. (1996/1416). el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ ve'n-nihal, thk. Muhammed İbrahim Nasr, Abdurrahman Umeyre. Beyrut: Dâru'l-Cîl.
- İbn Kayyım, Ebû Abdillâh Muhammed. (1423). İ'lâmü'l-muvaqqı'în an Rabbi'l-âlemîn. Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzî.
- İbn Teymiyye, Takiyyüddin Ebu'l Abbas Ahmed. (1983/1403). Kitâbu's-siyâseti's-şer'iyye fî islâhi'r-râ'î ve'r-ra'iyye, Beyrut: Dâru'l-âfâki'l-cedîde.

- Karâfi, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. İdris. (1998/1418). el-Furûk (Envâru'l-burûk fî envâi'l-furûk), neşr. Muhammed Ali Beydûn. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye.
- Kâsânî, Ebû Bekr Mes'ûd b. Ahmed. (1974). Bedâi'ü's-sanâi' fî tertibi's-şerâi'. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed. (1467/2006). el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân. thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-risâle.
- Mâverdi, Ebu'l-Hasen Ali. (1409/1989). el-Ahkâmu's-sultâniyye, thk. Ahmed Mübârak el-Bağdâdî. Kuveyt: Dâru İbni Kuteybe.
- Medkûr, M. Sellâm. (1379/1959). Mebâhişü'l-hukm 'inde'l-uşûliyyîn. Kahire: Dâru'n-nahdati'l-arabiyye.
- Sem'ânî, Ebu'l-Muzaffer. (1419/1998). Kavâtü'u'l-edille fî usûli'l-fikh. thk. Abdullah b. Hâfiz b. Ahmed el-Hakemî. Riyad: Mektebetü't-tevbe.
- Semerkindî, Alâeddin Ebû Bekr Muhammed. (1987). Mîzânu'l-usûl fî netâici'l-ukûl fî usûli'l-fikh. thk. Abdülmelik Abdurrahman Es'ad es-Sa'dî. Bağdat: Vizâratü'l-evkâf ve's-şuûni'd-dîniyye.
- Şâtübî, Ebû İshâk İbrahim. (1417/1997). el-Muvâfaqât. thk. Ebu Ubeyde Meşhur b. Hasen Âl Selmân. Huber: Dâru İbni Affân.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. (1427). Neylü'l-evtâr min esrâri münteka'l-ahbâr. thk. Muhammed Subhi b. Hasan Hallâk. Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzî.
- Taberî, M. İbn Cerîr. (1422/2001). Câmiü'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân neşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Cize: Dârü Hicr.
- Taftâzânî, Sadeddin Mesûd b. Ömer. (1996). Şerhu't-Telvîh ale't-Tavzîh, nşr. Zekeriyya Umeyrât. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye.
- Tûfî, Necmeddin. (1987/1407). Şerhu Muhtasari'r-Ravda. thk. Abdullah b. Abdülmü'min et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-risâle.
- Zerkeşi, Bedreddin Muhammed b. Abdillâh. (2000). el-Bahru'l-muhît fî usûli'l-fikh. thk. Muhammed Muhammed Tâmir. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye.

CITATION: *Proceedings of IBAD 2018 – 3rd International Scientific Research Congress on Humanities and Social Sciences, July 9-11, 2018 - Skopje, Macedonia*

ISBN: 978-605-66529-1-2

DOI: 10.21733/ibad.448930

PAGES: 103-110

TAMSAYILAR KONUSU ÖĞRETİMİNDE MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN KULLANDIKLARI DÖKÜMANLARIN İNCELENMESİ

Özge Balkan

Uludağ Üniversitesi, TÜRKİYE, blknozge16@gmail.com

Özet

Bu çalışmanın amacı ilköğretim matematik öğretmenlerinin tamsayılar konusu öğretiminde ders dokümanı hazırlama süreçlerinde ortaya çıkan şemalara ve bu sürece etki eden faktörlere ait elemanları ortaya çıkarmaktır. Çalışmada nitel araştırma yaklaşımı kullanılmıştır. Araştırma sürecinde ortaya çıkan şemalara ve süreci etkileyen faktörlere ait elemanları tespit etmek amaçlandığından durum çalışması stratejisi kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcıları amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilen bir matematik öğretmenidir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerine uygun olarak birçok farklı veri toplama aracı kullanılmıştır. Veri toplama araçları şu şekildedir: 1)Kaynak sisteminin şematik gösterimi 2-)Ön görüşme formu 3)Hazırlanan dersin gözlemlenmesi 4)Ders sonrası görüşme. Araştırmanın sonunda elde edilen bulgular ilköğretim matematik öğretmenlerinin genellikle etkinlik materyallerini basitleştirme, zümre öğretmenler kurulu kararlarını uygulama, yeni öğretilen kavramlarda somutlaştırma yapma, diğer matematik öğretmenleri ve öğrenciler ile kaynak paylaşımı gibi şemalarına ilişkin elemanlara ulaşılmıştır. Ayrıca öğretmenlerin doküman hazırlama sürecinde MEB'in yayınladığı kazanımlar faktörüne dikkat ettiği söylenebilir. Doküman hazırlama süreci ile ilgili yapılmış olan çalışmalar çok az sayıda olduğundan, doküman hazırlama süreci ile ilgili pek çok çalışma önerilebilir. Bu çalışmada Bursa iline bağlı bir okulda ve 6. sınıflarda çalışan bir öğretmen ile yapılan çalışmanın verileri kullanılmıştır. Daha farklı bir örneklemede daha farklı konularda sonuçların nasıl olduğu incelenerek doküman oluşturma süreçlerine ilişkin daha detaylı bilgi edinilebilir.

Anahtar Kelimeler: Dökümantel Oluşum, Şema, Tamsayı

INVESTIGATION OF THE DOCUMENTS OF THE MATHEMATICS OGGETMENTS IN INTEGRATED EDUCATION

Abstract

The aim of this study is to reveal the elements of the schematic and the factors affecting this process in the process of preparation of the course text in the teaching of the textbooks of primary school mathematics teachers. Qualitative research approach was used in the study. The strategy of situation study was used because it was aimed to identify elements belonging to the factors that affect the process and the process of the process. The participant of the intervention is a mathematics teacher chosen by the objective culling method. A number of different data collection tools have been used in accordance with qualitative research methods in the research. Data collection tools are as follows 1- Schematic presentation of welding system 2) Ten interview form 3) Observation of the prepared course 4) Interview

Findings obtained at the end of the research have reached elementary school mathematics teachers 'schematic elements such as simplifying the activity materials, making the decisions of the teachers' board, demanding them in new conceptions, sharing resources with other mathematics teachers and students. Moreover, it is interesting to note that the teachers pay attention to the factors of the MoNE's achievements in the preparation process. Since the work done on the document preparation process is very few, many studies on the document preparation course can be recommended. In this study, the data of the work done with a teacher working in a school affiliated to the province of Bursa and the sixth workshop were used. In a different example, more detailed information can be obtained about the document creation stretches by examining how the results are in different situations.

Keywords: Documentational Formation, Scheme, Integer

GİRİŞ

Matematik eğitimi, bireylere dünyayı anlamalarına yardımcı olacak bilgi ve becerileri sağladığında matematiği verimli şekilde kullanmaya olanak verecek bir eğitim almak gün geçtikçe önem kazanmaktadır. Dolayısıyla bireyleri ihtiyacı olan öğrenme ortamlarını hazırlayacak, onlara bilgiye ulaşma yollarını açacak rehberler olarak nitelendirilen öğretmenlere de değişen ve gelişen dünyada günden güne daha fazla görev düşmektedir. Öğretmenlerin öğrenme ortamlarını hazırlarken kullandıkları her türlü araç gereç öğrenme sürecinde önem kazanmaktadır. Bu araç gereçler göz önüne alındığında öğretmenler tarafından en çok kullanılanı şüphesiz ki ders kitapları olmaktadır. Ancak yapılan araştırmalar incelendiğinde öğretmenlerin yalnızca ders kitaplarını değil, aynı zamanda yardımcı kaynakları da derslerinde kullandıkları görülmektedir (Gökçek ve Karadeniz, 2013; Altun, Yazgan ve Arslan, 2004). Ne var ki öğretmenlerin kullandıkları kaynakları kullanmaya nasıl karar verdikleri, bu kaynakları nasıl değerlendirdikleri ve derslere nasıl yansıttıkları halen belirsizdir. Bu bakımdan öğretmenlerin kaynak kullanımı ve doküman oluşturma süreçlerinin incelenmesi önemli görülmektedir. Öğrenme öğretme sürecinin en önemli öğelerinden biri olan öğretmenlerin öğrencileri için hazırladıkları derslerini yapılandırırken kullandıkları kaynakları nasıl düzenledikleri sorusu bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu araştırmada ilköğretim matematik öğretmenlerinin ders dokümanı hazırlama süreçleri incelenerek bu süreçte ortaya çıkan şemaları ve sürece etki eden faktörleri araştırılmaktadır. (Baştürk Şahin, 2015)

1.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Matematik eğitiminin gerektirdiği becerileri öğrencilere kazandırabilmek amacıyla öğretmenlerin nasıl bir yol izlediğini, hangi araç gereçleri, hangi ders kitaplarını ve yardımcı kitapları kullandıkları, sınıf içi tepkilerin onların doküman oluşturma süreçlerine nasıl etki ettiğini araştıran çalışmaların sayısı azdır. (Baştürk Şahin, 2015)

Bu araştırmanın amacı, ilköğretim matematik öğretmenlerinin doküman oluşturma süreçlerini inceleyerek bu süreçte ortaya çıkan şemalar ve sürece etki eden faktörlere ait elemanları ortaya koymaktır.

1.2. Araştırma Problemi

İlköğretim matematik öğretmenlerinin tamsayılar konusu öğretiminde ders dokümanı hazırlama sürecinde ortaya çıkan şemalara ve bu sürece etki eden faktörlere ait elemanlar nelerdir?

1.3. Sayıtlar

1. Araştırmada yapılan görüşmeler sırasında öğretmenin doğal davrandığı kabul edilmektedir.

2. Araştırmada yapılan ders gözlemi sırasında öğretmen ve öğrencilerin doğal davrandıkları kabul edilmektedir.

3. Araştırmada kullanılan görüşme sorularının ve bu sorulara yönelik alınan uzman görüşlerinin yerinde ve yeterli olduğu kabul edilmektedir.

1.4. Sınırlılıklar

1. Araştırmanın örnek olay çalışmasından elde edilen bulgular, çalışmanın yapıldığı öğretmenin verileriyle sınırlıdır.

YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Çalışmada nitel araştırma deseni kullanılacaktır. Nitel araştırmalar, araştırma konusuna ilişkin bilgi edinme ve derinlemesine incelemeye olanak sağlamaktadır. Araştırmada nitel araştırma desenine uygun olarak durum çalışması metodolojisi kullanılacaktır. Durum çalışmaları,

- a. Bir olayı oluşturan ayrıntıları anlayabilmek
- b. Bir olaya ilişkin muhtemel açıklamalar yapabilmek
- c. Bir olayı değerlendirebilmek

amaçlarıyla kullanılır (Gall, Borg ve Gall, 1996). Durum çalışmaları nitel araştırmaların doğasında da olduğu gibi incelenen durumu yalnızca bulunduğu şartlar içerisinde değerlendirir, genelleme yapmayı amaç edinmez. Bu araştırmada da ilköğretim matematik öğretmenlerinin

tamsayılar konusu öğretiminde doküman oluşturma süreçlerinin incelenmesi ve bu sürece etki eden bileşenlerin tespit edilmesi amaçlandığından durum çalışması yönteminin kullanılması uygun görülmüştür. (Baştürk Şahin, 2015)

2.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmaya katılacak olan katılımcı, amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Amaçlı örnekleme olasılıklı olmayan bir örnekleme yaklaşımıdır. Amaçlı örnekleme, araştırmanın amacına bağlı olarak, bilgi edinme bakımından daha zengin olanaklar sağlayacak durumların seçilerek bu durumlar üzerinde derinlemesine araştırma yapılmasına imkan verir. Belli özellikleri sağlayan bir veya daha fazla durum üzerinde çalışılmak istendiğinde tercih edilir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz, Demirel, 2014).

Durum çalışmasına konu olan katılımcı bir (1) ilköğretim matematik öğretmendir. Bu öğretmenin üzerinde bireysel inceleme yapılarak bireysel dokümantasyonu ele alınmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerine uygun olarak birçok farklı veri toplama aracı kullanılmıştır. Bu bölümde kullanılan veri toplama araçları ve geliştirilme süreçleri açıklanmaktadır.

2.3.1. Kaynak Sisteminin Şematik Gösterimi ve Geliştirilmesi

Araştırma sırasında katılımcı matematik öğretmenlerinin dokümanlarını oluştururken yararlandıkları kaynakları, bu kaynakları sınıflandırma şekillerini ve seçim kriterlerini ortaya çıkarabilmek amacıyla kaynak sistemlerinin şematik bir gösterimini yapmaları öğretmenlerden istenmiştir. Kaynak sisteminin şematik gösterimi, öğretmenler ile yapılan ders sonrası görüşmede tekrar istenmiş, böylece öğretmenlerin başlangıçta kullandıklarını ifade ettikleri kaynakları ile dersi hazırlarken ve ders sonrasında işleyişi gördükten sonraki kaynakları arasında nasıl bir ilişki olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. (Baştürk Şahin, 2015)

2.3.2. Ön görüşme Formu ve Geliştirilmesi

Katılımcı matematik öğretmenin derslerinde kullandığı yardımcı kaynaklar hakkında bilgi edinmek, yardımcı kaynak ve doküman kullanımı hakkındaki görüşlerini almak ve dokümanlarını oluştururken neleri dikkate aldığı öğrenebilmek amacıyla ön görüşme yapılmıştır. Ön görüşme formu öğretmenin dokümanları ile ilgili farkındalıklarını ortaya çıkarmaya yönelik sorularla başlamaktadır. Öğretmenin doküman kullanım durumuna göre derslerine ilişkin nasıl bir işleyiş gerçekleştirdiğini ortaya çıkararak bu işleyiş sonucu doküman oluşturmaya etki edecek elemanları ortaya çıkarmayı amaçlayan sorularla devam etmektedir. Öğretmenin doküman oluşturma ve kullanımına ilişkin soruların ardından ön görüşme formunda katılımcı matematik öğretmenin tamsayılar konusuna ilişkin görüşlerinin alınmasının amaçlandığı sorulara geçilmiştir. Tamsayılar konusuna ilişkin, öğretmenin diğer konulardan farklı kaynaklar kullanıp kullanmadığına ilişkin bilgiler de yine bu sorular yardımıyla elde edilmeye çalışılmıştır. (Baştürk Şahin, 2015)

2.3.3. Hazırlanan Dersin Gözlemlenmesi

Katılımcı matematik öğretmenin hazırlamış olduğu dersin dokümanlarını sınıf içerisinde uygularken ortaya çıkabilecek ve dokümantal oluşum sürecine etki edebilecek elemanlarının tespit edilebilmesi amacıyla gözlenmesi gerekli görülmüştür. Bu nedenle yapılandırılmamış gözlem yapılmıştır. (Baştürk Şahin, 2015)

2.3.4. Ders Sonrası Görüşmesi ve Geliştirilmesi

Katılımcı matematik öğretmenin hazırlamış olduğu dersi işledikten hemen sonra derse ve dersteki doküman kullanımına ilişkin bir görüşme yapılmıştır. Bu görüşmenin dersten hemen sonra yapılması öğretmenlerin derste yaptıklarını ve doküman oluşturmaları ile ilgili onlara fikir veren durumları sıcağı sıcağına ortaya çıkarabilmek amacıyla önemli görülmüştür. Ders esnasında araştırmacı tarafından alınan notlar, dersten sonra yapılacak görüşmeyi şekillendirmiştir. Bu nedenle yarı yapılandırılmış bir görüşme yapılmıştır. (Baştürk Şahin, 2015)

2.4. Geçerlik ve Güvenirlik

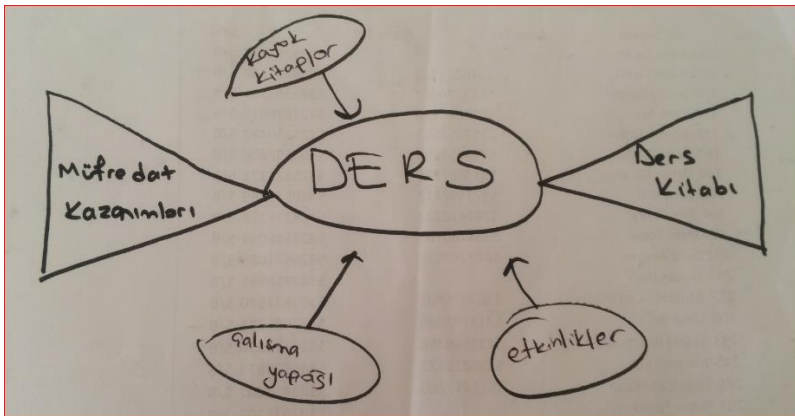
Araştırmada kullanılan veri toplama araçları matematik eğitimi alanında çalışan 10 yüksek lisans öğrencisi ve alanında uzman bir öğretim elemanı ile yapılan toplantılarda geliştirilmiştir. Bunun yanı sıra bir araştırmacı ile de pilot çalışma gerçekleştirilerek ön görüşme formunda katılımcılara yöneltilmesi gereken sorulardan anlaşılması zor olan sorular belirlenerek bu sorular yeniden düzenlenmiştir. Görüşmelerden ve video kaydından sonra kaydedilen veriler metne dönüştürülmüştür. Daha sonra metinler katılımcılara verilerek kayıtların eksiksiz ve yanlışsız olduğunun doğrulanması ve bu yolla verilerin güvenirliliği sağlanmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Veriler analiz edilmeden önce kelimesi kelimesine yazılarak transkript edilmiştir. Verilerin analizinde içerik analizi yönteminden faydalanılmıştır. Bireysel durum çalışmalarından elde edilen bilgiler, görüşme ve gözleme ilişkin transkriptlerden alıntı metinler halinde sunulmuştur.

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde durum çalışması kapsamında yapılan görüşme ve gözlemlerden elde edilen bulgular ve bu bulgulara ilişkin yorumlar yer almaktadır. Esra öğretmen ile yapılan görüşme ve gözlemler sonucu elde edilen veriler kelimesi kelimesine transkript edilerek analiz yapılmıştır. Esra öğretmenin kaynak sistemi KŞŞG diyagramı aşağıdaki gibidir:

Yaptığımız ön görüşmeye göre Esra öğretmenin doküman oluşturma sürecinde müfredata ait kazanımlar faktörünün etkisi şu sözlerden anlaşılmaktadır:

“Bir dersin planını hazırlamadan önce sınırlarımı, neyi ne kadar vereceğimi tespit etmek isterim. Bunu yapmanın da en güvenilir kaynağı müfredattır. Müfredat titiz bir çalışma ile hazırlandığı, yılların tecrübe ve birikimi olduğu için öğrencinin o sınıf düzeyindeki öğrenme seviyesini bizden iyi biliyor ve konuyu öğretme dozunu ona göre ayarlıyor. Bazen uzun konular sarmal bir yapıda yıllara dağılmış oluyor. Bu yüzden planı hazırlamadan önce ‘O konu hakkında önceki yıllarda ne verilmiş, ileriki yıllarda ne verilecek.’ şeklinde bir müfredat taraması yaparım. Taramamın sonucunda planı hazırlarım.”

Bununla birlikte Esra öğretmenin doküman oluşturma sürecinde Zümre Öğretmenler Kurulu kararlarını uyguladığını şu sözlerle açıklamıştır:

“ Dönem başında matematik zümresi olarak toplanıyoruz. Bu toplantıda dönem içinde yapacağımız etkinlikleri, sınavları, yıllık planları belirliyoruz. Anlaşılması zor konuları nasıl anlatabiliriz, diye bilgi paylaşımında bulunuyoruz. Özellikle bazı konularda ortak anlatım metodu belirleyebiliyoruz. Örneğin, görselliğin ön planda olduğu konularda etkileşimli tahtadan EBA ya da MORPA KAMPÜS sitelerinden faydalanmak ortak aldığımız bir karar.”

Bunların yanı sıra Esra öğretmenin diğer matematik öğretmenleri ve öğrenciler ile kaynak paylaşımı yapmasının onun doküman oluşum sürecinde etkili olduğu görülmektedir:

“Ders kitabı sorularının yetersiz olduğu ve yardımcı kitap sorularının da bizim okulumuzun öğrencilerine ağır geldiği durumlarda da gönüllü olan bir öğretmen arkadaşımız o konu hakkında çalışma yapacağı hazırlıyor. Diğer matematik öğretmenleri ile de bunu paylaşıyor. Genelde o sınıf seviyesinde en fazla derse giren öğretmen duruma hakim olduğu için çalışma yapacağını o hazırlıyor.”

Esra öğretmenin gözlemlenecek dersinde anlatmayı düşündüğü tamsayılarla toplama işlemi ve mutlak değer konusuna bir etkinlik ile başlamak istemektedir. Bu etkinliğin dokümante edilme sürecinde etkinlik materyallerinin basitleştirildiği görülmektedir:

“İlçemizde bulunan başka bir okulun TÜBİTAK projeleri sergisinde karşılaştığım bir projeyi derste etkinlik olarak kullanmak istedim. Fakat kullanmak, istediğim bir proje idi ve tasarlanması, sınıf ortamına getirilmesi zor olacaktı. Ben de projenin kazanıma hizmet ettiği mantığı bozmadan materyallerini basitleştirdim ve sınıfta öyle kullandım.

Projenin adı ‘Tren Yolu’. Bir tren tahtadan yapılmış raylar üzerinde hareket ediyor. Raylar sayı doğrusundaki gibi numaralandırılmış. Tren harekete sıfır noktasından başlıyor. Pozitif sayılar için sağa negatif sayılar için sola hareket ediyor. Örneğin $(+5)+(-3)=?$ İşlemi için tren sıfır konumundan 5 birim sağa sonra 3 birim sola hareket ettirilir. En son trenin vardığı ray üzerindeki sayı işlemin sonucudur.

Projenin sınıfta etkinlik olarak uygulanması için sadece bir oyuncak arabaya ihtiyacım vardı. Onu da evden temin ettim. Tahtaya bir sayı doğrusu çizdim. Oyuncak arabayı, projenin treni; tahtadaki sayı doğrusunu, projenin rayları yerine kullanarak etkinliği düzenledim.”

Esra öğretmenin “Tren Yolu” etkinliğinin ardından “Sayma Pulları” etkinliğini dokümante ederken etkinlik materyallerini basitleştirme durumunu kullanıyor.

“Ders kitabından incelediğim sayma pulları etkinliğini çok beğendim. Fakat okulumuzda sayma pulları mevcut değildi. Etkinliğin kazanıma hizmet eden mantığını bozmadan tahtaya + sayma pulları için kırmızı ile – sayma pulları için siyah ile çizerek pulların modellemesini yaptım.”

Tamsayılarda toplama işleminin iki etkinlik ile anlaşılmasının ardından günlük hayattaki gerekliliği üzerinde duruldu. Aynı zamanda artık toplama işlemi zihinden yapılabilirdi. Esra öğretmen markette alışveriş drama etkinliği ile bu becerileri öğrencilere kazandırmak istiyordu. Bu drama etkinliğinin dokümantal oluşumunda yeni öğrendiği kavramları somutlaştırma durumundan yararlanmıştı.

“Sınıftan gönüllü bir öğrenci seçiyorum. Ben market sahibi oluyorum, öğrenci müşteri oluyor. Alışveriş sonucunda oluşan borç alacak durumlarına ilişkin günlük hayat problemleri çözüyoruz. Doğaçlama sorular doğaçlama sayılarla zihinden işlem yapabilmeyi deniyoruz.”

Ders sonrası görüşmesinde öğretmene ders işlenişinde dikkat çeken noktalarla ilgili sorular yöneltilmiştir. Esra öğretmenin bu sorulara verdiği cevaplar incelendiğinde Esra öğretmenin ders hazırlığında planlamadığı durumlarda öğrencilerin konuyu daha iyi anlaması amacıyla dersi yönlendirdiği söylenebilir. “Tren Yolu” etkinliğini tahtada oyuncak arabayla uygularken pozitif sayılar için ileri, negatif sayılar için geri kelimelerini kullanmam tamamen doğaçlama oldu. Sağ ve sol kelimelerini kullanmaktan daha elverişli idi. Pozitif ve negatif sayıların günlük hayattaki anlamları ile de uyumlu.

Esra öğretmen dersini uygularken tamsayılarda toplama işlemi kuralını dersin sonunda vermeyi uygun bulmuştu. Aynı dersi yine anlatacak olsa kuralı yine sona bırakmayı uygun gördü. Tamsayılarda toplama işleminin mantığını anlamaları kuralı ezberlemenin önüne geçiyor. Kuralı unutulabilir veya içinde çıkarma var diye karıştırabiliyor. Mantığı oturursa öğrenci kurala en son başvurur.

Esra öğretmen dersini öğrencilerin konuya olan isteğine göre düzenliyor:

“Tren Yolu etkinliğini sadece iki üç örnekle gösterip geçmeyi düşünüyordum. Oyuncak arabayı görünce öğrencilerde bir istek oluştu. Herkes tahtaya çıkıp oyuncak arabayı hareket ettirmek isteyince onlara da etkinliği yapmaları için bolca fırsat verdim.”

SONUÇ, TARTIŞMA, ÖNERİLER

3.1. Sonuçlar ve Tartışma

Bu araştırmada şemalara ait elemanlara, başka bir deyişle şema olması muhtemel elemanlara yer verilmiştir. İlköğretim matematik öğretmenin doküman oluşturma süreci incelendiğinde katılımcı öğretmenin doküman oluşturma sürecinde ortaya çıkan şemalara ilişkin elemanların yanı sıra doküman oluşturma sürecine etki eden faktörlere ilişkin de bilgi edinilmiştir. Doküman oluşturma sürecinde ortaya çıkan şemalara ilişkin elemanların aşağıdaki gibi olabileceği düşünülmüştür:

- Etkinlik materyallerini basitleştirme
- Zümre Öğretmenler Kurulu kararlarını uygulama
- Yeni öğretilen kavramlarda somutlaştırma yapma
- Diğer matematik öğretmenleri ve öğrenciler ile kaynak paylaşımı

Doküman hazırlama sürecinde öğretmenlerin şemalarına ilişkin elemanların yanı sıra aşağıda belirtilen faktörün de doküman oluşturma süreci üzerinde etkisi olabileceği düşünülmüştür:

- MEB'in yayınladığı kazanımlar

Doküman hazırlama sürecinde ortaya çıkan şemalara ait elemanlar daha önce yapılmış olan çalışmalarla da karşılaştırılmıştır. Dersin işlenişi doğrultusunda somutlaştırma yapma Baştürk (2015)'in çalışmasında elde edilen bulgular ile tutarlık göstermektedir. Diğer matematik öğretmenleriyle kaynak paylaşımı yapma elemanı Altun, Arslan ve Yazgan (2004)'ün çalışmasıyla örtüşmektedir.

3.2. Öneriler

Doküman hazırlama süreci ile ilgili yapılmış olan çalışmalar oldukça az sayıda olduğundan doküman hazırlama süreci ile ilgili pek çok çalışma önerilebilir. (Baştürk Şahin, 2015) Bu çalışmada Bursa iline bağlı okullarda ve 6. sınıflar ile çalışan öğretmenler ile tamsayılar konusu öğretimi alanında yapılan çalışmalar sonucunda elde edilen veriler kullanılmıştır. Daha farklı bir örneklemede daha farklı konularda sonuçların nasıl olduğu incelenerek doküman oluşturma süreçlerine ilişkin daha detaylı bilgi edinilebilir.

KAYNAKÇA

- Altun, M., Arslan, Ç., ve Yazgan, Y. (2004). Lise matematik ders kitaplarının kullanım şekli ve sıklığı üzerine bir çalışma .*Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2),131-147
- Baştürk Şahin, B. (2015).İlköğretim matematik öğretmenlerinin ders dökümanı hazırlama süreçlerinin incelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem Akademi, Ankara.
- Gall, M. D., Borg, W. R., ve Gall, J. P. (1996). *Educational research: An introduction* .Longman Publishing.
- Gökçek, T., ve Hacısalıoğlu Karadeniz, M. (2013).Ortaöğretimde matematik ders kitabı yerine alternatif kaynakların tercih edilme nedenleri. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, Vol: 4, No:1, 20-31

CITATION: *Bildiriler - IBAD 2018 – 3rd International Scientific Research Congress on Humanities and Social Sciences, July 9-11, 2018 - Skopje, Macedonia*

ISBN: 978-605-66529-1-2

DOI: 10.21733/ibad.448989

PAGES: 111-123

ÖĞRETMEN ADAYLARININ YAPILANDIRMACI ÖĞRENMEYE YÖNELİK İNANÇLARI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA (KAFKAS ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ)

Dilek Yaralı

Dr.Öğretim Üyesi, Kafkas Üniversitesi, TÜRKİYE, dsyarali44@gmail.com

Özet

Bu araştırmanın amacı öğretmen adaylarının yapılandırmacı öğrenmeye yönelik inanç düzeylerini ve bu inanç düzeylerinin çeşitli değişkenler (cinsiyet, program türü, sınıf düzeyi, öğretim türü ve yaş aralığı) açısından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğini belirlemektir. Araştırmada öğretmen adaylarının yapılandırmacı öğrenmeye yönelik inanç düzeylerini belirlemek için betimsel tarama modeli (survey) kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, 2017-2018 güz yarıyılı döneminde Kafkas Üniversitesinde öğrenim görmekte olan 405 öğretmen adayı oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak, Erdem ve Kocadere (2015) tarafından geliştirilen “Yapılandırmacı Öğrenme İnanç Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçeğe araştırmacı tarafından ayrıca geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Araştırmada veriler analiz edilirken betimleyici istatistikler, Mann Whitney U testi ve Kruskal Wallis H testi kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulguların sonucunda, öğretmen adaylarının ölçeğin geneline “çoğunlukla” düzeyinde puan verdikleri görülmüştür. Ayrıca araştırmada öğretmen adaylarının sadece program türü ve sınıf düzeyi değişkenlerine göre ölçeğin genelinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Fakat öğretmen adaylarının cinsiyet, öğretim türü ve yaş aralığı değişkenlerine göre ölçeğin genelinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmamıştır.

Anahtar Kelimeler: öğretmen adayı, yapılandırmacı öğrenme, inanç

A STUDY UPON THE BELIEFS TOWARDS CONSTRUCTIVIST LEARNING OF TEACHER CANDIDATES (KAFKAS UNIVERSITY SAMPLE)

Abstract

The main purpose of this research is to investigate the belief levels towards constructivist learning of teacher candidates and whether this belief level of teacher candidates differed significantly differences as statistically or not in terms of various variables (the gender, types of programs, class level, type of teaching and age ranges). The descriptive scanning (survey) model was used to determine the belief levels towards constructivist learning of teacher candidates. The working group of the research consisted of 405 teacher candidates who are studying at Kafkas University during the fall semester of 2017-2018. "Constructivist learning belief scale" was developed by Erdem ve Kocadere (2015) was used as data collection tool. Also, the validity and reliability analyses were applied to the scale by researcher. The descriptive statistics, Mann Whitney U Test and Kruskal Wallis H Test were used while the datas were being analyzed in the research. As a result of the findings which was obtained from the research that it was seen that the teacher candidates rated at the level of "often" on the general of scale. Also, significant differences as statistic were found in the general of scale according to only type of program and class level variables of the teacher candidates in research. But significant differences as statistic weren't found in the general of scale according to gender, type of teaching and age range variables of the teacher candidates.

Keywords: teacher candidate, constructivist learning, belief

1. GİRİŞ

Dünyada hem teknolojinin bu denle hızlı gelişmesi ve yayılması hem de internet sayesinde insanların bilgiye daha hızlı ve kolay ulaşması eğitim sistemimizi de içine alan yaşam sürecimizin birçok alanında birtakım değişiklikler olmasına sebep olmuştur. "Yaşadığı çevredeki değişimlerin bireyi ve eğitimini doğrudan etkilemesi nedeniyle, günümüzde problem çözebilen, eleştirel düşünebilen, öğrendiği bilgileri özümseyerek hayatına geçirebilen, teknolojiye uyum sağlayabilen daha donanımlı bireylere ihtiyaç duyulmaktadır. Bireylerin bu niteliklere sahip olabilmesinde en büyük etkenlerden biri de bireyde istendik davranışlar geliştirerek hayata hazırlayan kaliteli bir eğitim almasıdır" Kabadayı & Bozkurt (2015: 219).

"Toplumumuzun, diğer modern toplumlar ile yarışabilmesi için akılcı, kaliteli bireylere ihtiyacı vardır. Bu bireylerin yetişmesinde eğitimcilere önemli sorumluluklar düşmektedir. Bunun için öncelikle, geleneksel yöntemlerin kullanıldığı öğretmen merkezli eğitim-öğretim anlayışını değiştirmemiz gerekir" Ünal & Çelikkaya (2009: 198). Nitekim "Türk eğitim sisteminde 2005-2006 eğitim öğretim yılından geçerli olmak üzere 1-12 arasındaki tüm sınıf düzeylerinde öğretim programları yenilenmiştir. Düzenlenen bu programlar yapılandırmacı yaklaşıma dayalı olarak geliştirilmiştir" Ünlü & Erbaş (2017: 25). Geleneksel öğrenme anlayışının öğrenciyi ezberle sevk etmesi ve bilginin aynı şekilde tekrarına dayanması ancak yapılandırmacı eğitim anlayışının bilginin ezberden ziyade transferi ve yeniden inşa edilmesi durumu yapılandırmacı öğrenme anlayışına son yıllarda önem verilmesine neden olmuştur Demirel (2004).

Yapılandırmacılık "öğretimle ilgili bir kuram değil; bilgi ve öğrenme ile ilgili bir kuramdır ve bu kuram, bilgiyi temelden kurmaya dayanır" Demirel (2004: 233). Bu bağlamda "yapılandırmacı eğitimin en önemli özelliği, öğrenenin bilgiyi yapılandırmasına, oluşturmasına, yorumlamasına ve geliştirmesine fırsat vermesidir" Bulut & Gürbüz (2017: 96). "Yapılandırmacı yaklaşıma göre öğrenme, zihindeki önceki bilgiler ile yeni bilgiler

arasında ilişki kurularak ve yeni bilginin özümsemesi yolu ile gerçekleşir” Erdem (2013: 77).

Yapılandırmacı eğitim yaklaşımında “öğretmen ve öğrenci sorumlulukları paylaşır” Küçükahmet (2014: 106). Çünkü “yapılandırmacı yaklaşımda öğretmen bilgiyi hazır olarak sunmaz. Öğrencilerin bilgiye ulaşmalarında bir rehber konumundadır. Daha açık bir ifade ile yapılandırmacı öğretim sürecinde, öğretmene süreci düzenleme, yönlendirme ve rehberlik rolleri verilir” Çarkıt (2013: 19). Ayrıca “yapılandırmacı yaklaşımda öğretmen geleneksel yaklaşımın tam aksine, kendini yenileyebilen, bireysel farklılıkları dikkate alan, uygun öğrenme yaşantılarını sağlayan, öğrencilerle birlikte öğrenen ve en önemlisi öğrencileri bilgiye nasıl ulaşacakları konusunda yönlendirendir” Aykan & Tatar (2017: 384). Bununla beraber “yapılandırmacı öğrenme modeli, öğrencinin öğrenmede çok aktif bir konumda olması gerektiğini savunmaktadır; öğrencinin kendisine ulaşan bilgileri aynen almadığı, öğrenmede bireyin ön bilgilerinin, kişisel özelliklerinin ve öğrenme ortamının son derece önemli olduğunu vurgulamaktadır” Aydın (2011: 13). Sürecin sonunda ise Marlowe & Page (1998: 32)’e göre “yapılandırıcı öğrenme ortamlarında sorumluluğunu yerine getiren bireylerin girişimci olma, kendini ifade etme, iletişim kurma, eleştirel gözle bakma, plan yapma, öğrendiklerini yaşamda kullanma gibi özelliklere sahip olması beklenir” Akt. Çandar & Şahin (2013: 110).

Matthew (1992)’e göre “Yapılandırmacılığın öğrenmeyle ilgili iki temel varsayımı vardır: 1. Bilgi birey bilişi tarafından etkin şekilde biçimlendirilir, edilgen bir şekilde dış dünyadan alınmaz. 2. Öğrenme, birisinin zihnindeki dünyadan bağımsız bir keşif süreci değil, onun zihinsel dünyasını düzenlemeye dönük bir uyarılma sürecidir” Akt.Şimşek (2004: 123).

Sonuç olarak “yapılandırmacı sınıf ortamı, bilgilerin aktarıldığı bir yer değil; öğrencinin etkin katılımının sağlandığı, sorgulama ve araştırmaların yapıldığı, problemlerin çözüldüğü bir yerdir” Demirel (2004: 236). Ayrıca yapılandırmacı yaklaşımda değerlendirme “öğretimden ayrı değil onun ayrılmaz bir parçasıdır” Akınoğlu (2010: 157). “Geleneksel okullarda başarı sınavlarla belirlenirken bu yaklaşımda öğrenciyi gözleme, öğrencinin ürünlerini sergileme ve ürün dosyalarını (portfolyo) değerlendirme şeklinde yürütülmektedir” Küçükahmet (2014: 108). Yapılandırmacı değerlendirmede “test edilen bilgiyi hatırlamak yerine; bilgiyi yeni durumlara uygulama, açıklama ve kestirimleri içermektedir” Yurdakul (2007: 53). Bu bağlamda “yapılandırmacılıkta bütün çaba, öğrenmelerin kalıcılığının sağlanmasına ve üst düzey bilişsel becerilerin oluşturulmasına katkı getirmektir” Sünbül (2014: 148).

Bütün bu bilgilerin sonucunda öğretmenin yapılandırmacı öğrenme-öğretme sürecinin hem hazırlanması hem de uygulanması aşamasında etkili rol oynadığı söylenebilir. Bu nedenle geleceğin öğretmenleri olan öğretmen adaylarının yapılandırmacı eğitim anlayışına yönelik inançlarının belirlenmesi önemli bir konudur.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, öğretmen adaylarının “yapılandırmacı öğrenmeye yönelik inanç” düzeylerini belirlemek ve sahip oldukları bu inanç düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda araştırmada aşağıdaki soruların cevapları aranmıştır:

1. Öğretmen adaylarının yapılandırmacı öğrenmeye yönelik inançları ne düzeydedir?
2. Öğretmen adaylarının, “yapılandırmacı öğrenmeye yönelik inançları”;
  - a) Cinsiyetlerine,
  - b) Öğrenim gördükleri program türüne,

- c) Öğrenim gördükleri sınıf düzeyine,
d) Öğrenim gördükleri öğretim türüne ve
e) Yaş aralıklarına göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık göstermekte midir?

2.YÖNTEM

Bu bölümde sırasıyla araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı, verilerin işlenmesi ve çözümlenmesinde kullanılan istatistiksel tekniklere ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada nicel araştırma desenlerinin kullanıldığı betimsel tarama modeli (survey) kullanılmıştır. “Bir grubun belirli özelliklerini belirlemek için verilerin toplanmasını amaçlayan çalışmalara tarama (survey) araştırması denir” Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel (2008: 15).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2017-2018 güz yarıyılı döneminde Kafkas Üniversitesinin çeşitli programlarında öğrenim görmekte olan 405 öğretmen adayı oluşturmuştur. Araştırmanın çalışma grubundaki öğretmen adaylarına ait demografik bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Çalışma Grubundaki Öğretmen Adaylarına Ait Demografik Bilgiler

Değişken	N	%	
Cinsiyet	Kadın	236	58.3
	Erkek	169	41.7
Program Türü	Türkçe Öğretmenliği	31	7.7
	Okul Öncesi Öğretmenliği	34	8.4
	Sınıf Öğretmenliği	81	20.0
	İlköğretim Matematik Öğretmenliği	41	10.1
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	55	13.6
	Fen Bilgisi Öğretmenliği	30	7.4
	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık	133	32.8
Sınıf	1. Sınıf	55	13.6
	2. Sınıf	75	18.5
	3. Sınıf	147	36.3
	4. Sınıf	128	31.6
Öğretim Türü	Normal Öğretim	341	84.2
	İkinci Öğretim	64	15.8
Yaş	18-21	237	58.5
	22-25	131	32.3
	26 ve üstü	37	9.1

Tablo 1 incelendiğinde; Kadın (N=236), Erkek (N=169); Türkçe Öğretmenliği (N=31), Okul Öncesi Öğretmenliği (N=34), Sınıf Öğretmenliği (N=81), İlköğretim Matematik Öğretmenliği (N=41), Sosyal Bilgiler Öğretmenliği (N=55), Fen Bilgisi Öğretmenliği (N=30) ve Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (N=133); 1. Sınıfta öğrenim gören (N=55), 2. sınıfta öğrenim gören (N= 75), 3. Sınıfta öğrenim gören (N= 147), 4. Sınıfta öğrenim gören (N= 128); Normal Öğretim (N=341) ve İkinci Öğretim (N=64); 18-21 yaş aralığında (N=237), 22-25 yaş aralığında (N=131), 26 ve üstü yaş aralığında (N=37) öğretmen adayı olup araştırma toplam 405 öğretmen adayı ile yürütülmüştür.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak, öğretmen adaylarının yapılandırmacı öğrenmeye yönelik inanç düzeylerini belirlemek amacıyla Erdem & Kocadere (2015) tarafından geliştirilen “Yapılandırmacı Öğrenme İnanç Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek; kompleks-bağlamsal düzenleme, aktif/manipülatif katılım, işbirliği-diyaloğa açık çalışma, amaçlı/anlamli etkinlikler, bilgiyi yapılandırma ve yansıtıcı düşünme olmak üzere ölçek 6 boyuttan ve toplam 26 maddeden oluşmaktadır.

Erdem & Kocadere (2015) tarafından yapılan ölçeğin güvenilirliğine ilişkin analiz sonuçları sırasıyla, ölçeğin bütününe ilişkin Cronbach α güvenilirlik katsayısı $\alpha = .94$, kompleks-bağlamsal alt boyutu için $\alpha = .82$, aktif / manipülatif alt boyutu için $\alpha = .79$, işbirlikli-diyaloğa dayalı alt boyutu için $\alpha = .81$, amaçlı / anlamli alt boyutu için $\alpha = .80$, bilgiyi yapılandırma alt boyutu için $\alpha = .79$ ve yansıtıcı düşünme alt boyutu için $\alpha = .85$ olarak hesaplanmıştır.

Ölçeğin yapı geçerliği Erdem & Kocadere (2015) tarafından doğrulayıcı faktör analizi ile incelenmiştir. Yapılan doğrulayıcı faktör analiz sonucunda; sd oranının 3’ün altında olduğu, RMSEA= .066, GFI= .87, CFI= .98, NNFI= .97 olduğu tespit edilmiştir.

Ayrıca Erdem & Kocadere (2015)’e göre ölçekten alınabilecek en düşük puan 26, en yüksek puan ise 130 olup ölçekten alınan puan yükseldikçe çalışma grubunun yapılandırmacı öğrenmeye yönelik inancının yüksek olduğu söylenebilir.

2.4. Yapılandırmacı Öğrenme İnanç Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

“Yapılandırmacı Öğrenme İnanç Ölçeği” çalışmada kullanılmadan önce araştırmacı tarafından ölçeğe geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılırken araştırmacının çalışma grubunu 2017-2018 güz yarıyıl döneminde Kafkas Üniversitesi farklı programlarında öğrenim gören 148 öğretmen adayı (Kadın= 96, Erkek=52) oluşturmuştur.

Yapılandırmacı Öğrenme İnanç Ölçeğinin yapı geçerliği doğrulayıcı faktör analizi ile incelenmiştir. 6 alt ölçek ve 26 madde olan ölçeğin oluşturduğu modelin uyumunu belirlemek için yapılan doğrulayıcı faktör analizi uyum indexleri; X^2 (Chi-square)=379.44; $df=278$; X^2 (Chi-square)/ $df= 1.36$ (mükemmel uyum); RMSEA=.050 (mükemmel uyum); NNFI=.91 (iyi uyum); RMR= .039 (mükemmel uyum); SRMR=.057 (iyi uyum); CFI=.92 (iyi uyum); IFI=.93 (kabul edilebilir); AIC-Modeli=525.44 (Karşılaştırma modelin AIC değeri=1981.29)’den daha küçük; CAIC-Modeli=817.23 (Karşılaştırma modelin CAIC değeri=2085.22)’den daha küçük ve ECVI =3.57 (Karşılaştırma modelin ECVI değeri=13.48)’den daha küçük olduğu görülmüştür (Çokluk, Şekercioğlu & Büyüköztürk (2014); Çelik & Yılmaz (2013); Erkorkmaz, Etikan, Demir, Özdamar & Sanisoğlu (2013)).

Ölçeğin güvenilirlik analizinde Cronbach α değerleri hesaplanmıştır. Cronbach α değerleri dikkate alındığında; Kayış (2014: 405)’e göre kompleks-bağlamsal düzenleme ($\alpha=.782$), aktif/manipülatif katılım ($\alpha=.765$), işbirliği/diyaloğa açık çalışma ($\alpha=.797$), amaçlı/anlamli etkinlikler ($\alpha=.759$) ve bilgiyi yapılandırma ($\alpha=.685$) alt boyutlarının “oldukça güvenilir”, yansıtıcı düşünme ($\alpha=.807$) alt boyutu ve ölçeğin bütününe ($\alpha=.929$) ise “yüksek derecede güvenilir” olduğunu söylenebilir. Araştırmada güvenilirlik analizlerinden iki yarı test güvenilirlik analizi kullanılmıştır. Ölçeğin iki yarı test güvenilirliği Spearman Brown formülüyle hesaplanmış olup iki yarı test güvenilirliği 0.850 ve Guttman Split-Half tekniği kullanılarak yapılan iki yarı test güvenilirliği de 0.850 olarak bulunmuştur. Düzeltmiş madde-toplam korelasyonlarının 0.448 ile 0.658 arasında değiştiği görülmektedir. Büyüköztürk (2014)’e göre düzeltilmiş madde-toplam korelasyonları 0.30’dan yüksek olduğundan dolayı maddelerin ölçeğe alınmasında sakınca olmadığı söylenebilir. Ayrıca her maddenin alt-üst %27’lik gruplarının madde ortalama

puanları arasındaki ilişkisiz t testi kullanılarak madde analizi çalışması yapılmıştır. Ölçeğin madde analizi için alt ve üst %27'lik dilimleri içerisinde yer alan (n=40) öğretmen adayının toplam puan ortalamaları ve her maddeye ilişkin aldıkları puanlar ilişkisiz t testi ile incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda ölçekte yer alan 26 maddenin t değerlerinin anlamı olduğu ($p<.05$) görülmüş olup alt ve üst grupta yer alan öğretmen adaylarının madde puanlarının aritmetik ortalamalarının ise üst grupta yer alan öğretmen adayları lehine olduğu belirlenmiştir.

2.5. Verilerin Çözülmesi

Araştırmada veriler analiz edilirken ilk olarak çalışma grubunda yer alan öğretmen adaylarının yapılandırmacı öğrenmeye yönelik inanç puanları hesaplanmıştır. Araştırmanın probleminin çözülmesinde madde ve alt boyutlara ait ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerler hesaplanmıştır. Araştırmada normal dağılım sağlanmadığından dolayı 2a ve 2d alt problemlerinin çözülmesinde parametrik olmayan Mann Whitney U Testi ve 2b, 2c ve 2e alt problemlerinin çözülmesinde Kruskal Wallis H testi istatistiksel teknikleri ile gerçekleştirilmiştir. "Yapılandırmacı Öğrenme İnanç Ölçeği" madde ortalamalarının yorumlanmasında; 1.00-1.80 aralığı "Hiçbir zaman", 1.81-2.60 aralığı "Nadiren", 2.61-3.40 aralığı "Bazen", 3.41-4.20 aralığı "Çoğunlukla" ve 4.21-5.00 aralığı ise "Her zaman" seçeneği olacak şekilde değerlendirilmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının "Yapılandırmacı Öğrenme İnanç Ölçeği"nden aldıkları alt boyut bazında puanların yorumlanmasında ise, öğretmen adaylarının ölçeğin alt boyutundan aldıkları toplam puanın alt boyuttaki toplam madde sayısına bölünmesi sonucunda elde edilen puan ile yorum yapılmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde, araştırmanın problemine ve alt problemlerine cevap bulmak amacıyla toplanan verilerden elde edilen bulgular ve yorumları yer almaktadır.

3.1. Araştırmanın Birinci Problemine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmada "öğretmen adaylarının yapılandırmacı öğrenmeye yönelik inançları ne düzeydedir?" şeklinde ifade edilen problemle ilgili verilerden elde edilen bulgular ve yorumları aşağıda verilmiştir. Öğretmen adaylarının "Yapılandırmacı Öğrenme İnanç Ölçeği"nden aldıkları puanların alt boyutlara ve ölçeğin geneline göre dağılımı Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Öğretmen Adaylarının "Yapılandırmacı Öğrenme İnanç Ölçeği"nden Alt Boyut ve Ölçeğin Genelinde Aldıkları Puanlara İlişkin Betimsel İstatistikler (N=405)

Alt Boyut	Madde sayısı	Min-Mak	Ortalama	Düzyey	SS
Kompleks-bağlamsal düzenleme	5	6-25	21.01	"Çoğunlukla"	3.15
Aktif / Manipülatif katılım	5	7-25	20.91	"Çoğunlukla"	3.15
İşbirliği/diyaloğa açık çalışma	4	6-20	15.61	"Çoğunlukla"	2.91
Amaçlı / anlamlı etkinlikler	3	4-15	12.38	"Çoğunlukla"	2.04
Bilgiyi Yapılandırma	4	6-20	16.09	"Çoğunlukla"	2.71
Yansıtıcı Düşünme	5	5-25	21.06	"Her zaman"	3.10
Yapılandırmacı Öğrenme İnanç Ölçeğinin Geneli	26	35-130	107.05	"Çoğunlukla"	13.48

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının "Yapılandırmacı Öğrenme İnanç Ölçeği" madde bazında değerlendirildiğinde; en yüksek puanı "Öğrencilere kendi öğrenme

yollarını keşfetmeleri konusunda destek sunulmalıdır.” maddesi ($\bar{x} = 4.36$) alırken, en düşük puanı ise “Grup çalışmaları yapılmalıdır.” maddesi ($\bar{x} = 3.70$) almıştır.

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının “Yapılandırmacı Öğrenme İnanç Ölçeği” alt boyut bazında değerlendirildiğinde; Kompleks-bağlamsal düzenleme alt boyutunda ($\bar{x}=4.20$) “Çoğunlukla”, Aktif/Manipülatif katılım alt boyutunda ($\bar{x}=4.18$) “Çoğunlukla”, İşbirliği/diyaloğa açık çalışma alt boyutunda ($\bar{x} = 3.90$) “Çoğunlukla”, Amaçlı/anlamli etkinlikler alt boyutunda ($\bar{x} = 4.13$) “Çoğunlukla”, Bilgiyi Yapılandırma alt boyutunda ($\bar{x} = 4.02$) “Çoğunlukla”, Yansıtıcı Düşünme alt boyutunda ($\bar{x} = 4.21$) “Her zaman” ve ölçeğin bütününe ise ($\bar{x} = 4.12$) “Çoğunlukla” düzeyinde puan verdikleri sonucu tespit edilmiştir.

Bu puanlara bakılarak, öğretmen adaylarının yapılandırmacı öğrenme inanç ölçeğinin yansıtıcı düşünme alt boyutuna yüksek düzeyde, kompleks-bağlamsal düzenleme, aktif/manipülatif katılım, işbirliği/diyaloğa açık çalışma, amaçlı/anlamli etkinlikler, bilgiyi yapılandırma alt boyutları ile ölçeğin geneline nispeten yüksek düzeyde puan verdikleri söylenebilir.

3.2. Araştırmanın İkinci Alt Problemine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın ikinci alt problemde öğretmen adaylarının yapılandırmacı öğrenmeye yönelik inanç düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir.

3.2.1. Araştırmada, “*öğretmen adaylarının yapılandırmacı öğrenmeye yönelik inanç düzeyleri arasında cinsiyetlerine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık var mıdır?*” şeklinde ifade edilen alt probleme cevap bulmak amacıyla yapılan Mann Whitney U Testi sonuçları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: Öğretmen Adaylarının Yapılandırmacı Öğrenmeye Yönelik İnanç Düzeyleri Arasında Cinsiyetlerine Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları (N=405)

	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	z	p
Yapılandırmacı Öğrenme İnanç Düzeyi	Kadın	236	211.44	49901.00	17949.00	-1.716	.086
	Erkek	169	191.21	32314.00			

*p<.05

Tablo 3’te görüldüğü gibi öğretmen adaylarının yapılandırmacı öğrenmeye yönelik inanç düzeyleri arasında cinsiyetlerine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark olup olmadığını görmek amacıyla yapılan Mann Whitney U testi sonucunda grupların puanlarında cinsiyetlerine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılığa rastlanılmamıştır [U=17949.00; z=-1.716; p>.05]. Bunun sonucu olarak kadın ve erkek öğretmen adaylarının yapılandırmacı öğrenmeye yönelik inanç düzeylerinin benzerlik gösterdiği söylenebilir.

3.2.2. Araştırmada, “*öğretmen adaylarının yapılandırmacı öğrenmeye yönelik inanç düzeyleri arasında öğrenim gördükleri program türüne göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık var mıdır?*” şeklinde ifade edilen alt probleme cevap bulmak amacıyla yapılan Kruskal Wallis H testi sonuçları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4: Öğretmen Adaylarının Yapılandırmacı Öğrenmeye Yönelik İnanç Düzeyleri Arasında Öğrenim Gördükleri Program Türüne Göre Kruskal Wallis H Testi Sonuçları (N=405)

	Program Türü	N	Ortalama Sırası	ChiSquare	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Düzeyi (p)	Anlamlı Fark
Yapılandırıcı Öğrenme İnanç Düzeyi	Türkçe Öğretmenliği	31	202.32	28.409	6	.000*	2-1 2-3 2-4 2-5 2-6 2-7
	Okul Öncesi Öğretmenliği	34	294.54				
	Sınıf Öğretmenliği	81	191.30				
	İlköğretim Matematik Öğretmenliği	41	168.09				
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	55	205.58				
	Fen Bilgisi Öğretmenliği	30	165.55				
	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı	133	205.03				
	Toplam	405					

*p<.05

Tablo 4'deki veriler incelendiğinde, öğretmen adaylarının yapılandırıcı öğrenmeye yönelik inanç düzeyleri arasında öğrenim gördükleri program türlerine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H testi sonucunda grupların puanları arasında anlamlı farklılık gözlenmiştir ($X^2=28.409$; $SD=6$; $p<.05$). Bu farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek amacıyla Mann-Whitney U testi ile Bonferroni ayarlaması kullanılarak çoklu karşılaştırmalar yapılmıştır. Yapılan karşılaştırma sonucunda bu farkın, Okul Öncesi öğretmen adayları ile Türkçe, Sınıf, İlköğretim Matematik, Sosyal Bilgiler, Fen Bilgisi ve Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık öğretmenlik programları arasında olduğu belirlenmiştir. Okul öncesi öğretmen adayları (Medyan=117) ile Türkçe (Medyan=108), Sınıf (Medyan=107), İlköğretim Matematik (Medyan=102), Sosyal Bilgiler (Medyan=108), Fen Bilgisi (Medyan=102.50) ve Rehberlik ve psikolojik danışmanlık programında öğrenim gören öğretmen adayları (Medyan=109) arasında yapılandırıcı öğrenmeye yönelik inanç düzeyleri arasında okul öncesi öğretmen adayları lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık tespit edilmiştir (sırasıyla $U_{(2-1)}=241.50$, $r=-.19$; $U_{(2-3)}=641.50$, $r=-.22$; $U_{(2-4)}=268.00$, $r=-.23$; $U_{(2-5)}=510.50$, $r=-.18$; $U_{(2-6)}=206.00$, $r=-.20$; $U_{(2-7)}=1327.00$, $r=-.18$). Okul öncesi öğretmen adaylarının yapılandırıcı öğrenmeye yönelik inanç puanlarının Türkçe, Sınıf, İlköğretim Matematik, Sosyal, Fen Bilgisi ve Rehberlik ve psikolojik danışmanlık öğretmen adaylarının puanlarından daha yüksek olduğu görülmüştür. Bunun sonucu olarak Okul öncesi öğretmen adaylarının yapılandırıcı öğrenmeye yönelik inanç düzeylerinin çalışmaya katılan diğer programlarda öğrenim gören öğretmen adaylarının inanç düzeylerinden daha yüksek olduğu söylenebilir.

3.2.3. Araştırmada, "öğretmen adaylarının yapılandırıcı öğrenmeye yönelik inanç düzeyleri arasında öğrenim gördükleri sınıf düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık var mıdır?" şeklinde ifade edilen alt probleme cevap bulmak amacıyla yapılan Kruskal Wallis H testi sonuçları Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5: Öğretmen Adaylarının Yapılandırıcı Öğrenmeye Yönelik İnanç Düzeyleri Arasında Öğrenim Gördükleri Sınıf Düzeylerine Göre Kruskal Wallis H Testi Sonuçları (N=405)

	Sınıf Düzeyi	N	Ortalama Sırası	ChiSquare	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Düzeyi (p)	Anlamlı Fark
Yapılandırıcı Öğrenme İnanç Düzeyi	1	55	210.13	14.477	3	.002*	2-3 2-4
	2	75	244.47				
	3	147	198.59				
	4	128	180.71				
	Toplam	405					

*p<.05

Tablo 5'deki veriler incelendiğinde, öğretmen adaylarının yapılandırıcı öğrenmeye yönelik inanç düzeyleri arasında öğrenim gördükleri sınıf düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark olup olmadığını görmek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H testi sonucunda grupların puanları arasında anlamlı farklılık gözlenmiştir ($X^2=14.477$; $SD=3$; $p<.05$). Bu farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek amacıyla Mann-Whitney U testi ile Bonferroni ayarlaması kullanılarak çoklu karşılaştırmalar yapılmıştır. Yapılan çoklu karşılaştırmalar sonucunda bu farkın 2.sınıfta öğrenim gören öğretmen adayları ile 3. sınıf ve 4.sınıfta öğrenim gören öğretmen adayları arasında 2. sınıfta öğrenim gören öğretmen adayları lehine olduğu belirlenmiş olup 2. sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının yapılandırıcı öğrenmeye yönelik inanç düzeylerine ait puanlarının (Medyan=112), 3. sınıf (Medyan=107) ve 4. sınıf öğretmen adaylarının puanlarından (Medyan=106) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (sırasıyla $U_{(2-3)}=4375.50$, $r=-.12$; $U_{(2-4)}=3201.00$, $r=-.20$). Bu bulguya dayanarak 2. sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının yapılandırıcı öğrenmeye yönelik inanç düzeylerinin hem 3. sınıf hem de 4. sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarından daha yüksek olduğu söylenebilir.

119

3.2.4. Araştırmada, “*öğretmen adaylarının yapılandırıcı öğrenmeye yönelik inanç düzeyleri arasında öğrenim gördükleri öğretim türlerine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık var mıdır?*” şeklinde ifade edilen alt probleme cevap bulmak amacıyla yapılan Mann Whitney U Testi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Öğretmen Adaylarının Yapılandırıcı Öğrenmeye Yönelik İnanç düzeyleri Arasında Öğrenim Gördükleri Öğretim Türlerine Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları (N=405)

	Öğretim Türleri	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	z	p
Yapılandırıcı Öğrenme İnanç Düzeyi	Normal Öğretim	341	206.20	70314.00	9821.00	-1.270	.204
	İkinci Öğretim	64	185.95	11901.00			

*p<.05

Tablo 6'da görüldüğü gibi öğretmen adaylarının yapılandırıcı öğrenmeye yönelik inanç düzeyleri arasında öğrenim gördükleri öğretim türlerine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark olup olmadığını görmek amacıyla yapılan Mann Whitney U testi sonucunda grupların puanlarında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılığa rastlanılmamıştır [$U=9821.00$; $z=-1.270$; $p>.05$]. Bunun sonucu olarak öğretmen adaylarının yapılandırıcı öğrenmeye yönelik inanç düzeylerinin normal ve ikinci öğretimde öğrenim gören öğretmen adayları arasında benzer olduğu söylenebilir.

3.2.5. Araştırmada, “*öğretmen adaylarının yapılandırıcı öğrenmeye yönelik inanç düzeyleri arasında yaş aralıklarına göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık*

var mıdır?" şeklinde ifade edilen alt probleme cevap bulmak amacıyla yapılan Kruskal Wallis H testi sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: Öğretmen Adaylarının Yapılandırıcı Öğrenmeye Yönelik İnanç Düzeyleri Arasında Yaş Aralıklarına Göre Kruskal Wallis H Testi Sonuçları (N=405)

	Yaş aralığı	N	Ortalama Sırası	ChiSquare	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Düzeyi (p)	Anlamlı Fark
Yapılandırıcı Öğrenme İnanç Düzeyi	18-21 yaş	237	206.26	2.431	2	.297	
	22-25 yaş	131	191.63				
	26 ve üstü	37	222.34				
	Toplam	405					

*p<.05

Tablo 7'deki veriler incelendiğinde, öğretmen adaylarının yapılandırıcı öğrenmeye yönelik inanç düzeyleri arasında yaş aralıklarına göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark olup olmadığını görmek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H testi sonucunda grupların puanları arasında anlamlı farklılık gözlenmemiştir ($X^2=2.431$; $SD=2$; $p>.05$). Bunun sonucu olarak öğretmen adaylarının yapılandırıcı öğrenmeye yönelik inanç düzeylerinin 18-21 yaş, 22-25 yaş ve 26 ve üstü yaşına sahip öğretmen adayları arasında benzerlik gösterdiği söylenebilir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmanın temel amacı, öğretmen adaylarının "yapılandırıcı öğrenmeye yönelik inanç" düzeylerini ve sahip oldukları bu inanç düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğini belirlemektir.

Araştırmanın sonuçları ise;

"Yapılandırıcı Öğrenme İnanç Ölçeği" alt boyut bazında incelendiğinde; öğretmen adaylarının kompleks-bağlamsal düzenleme, aktif/manipülatif katılım, işbirliği/diyaloğa açık çalışma, amaçlı/anlamlı etkinlikler, bilgiyi yapılandırma alt boyutlarında ve ölçeğin genelinde "çoğunlukla" ve yansıtıcı düşünme alt boyutuna "her zaman" düzeyinde puan verdikleri görülmüştür. Araştırmanın bu sonucu Özaydın Özkara (2017) ve Ünlü & Erbaş (2017) ile kısmen paralellik göstermektedir. Çünkü Özaydın Özkara (2017)'nin yapmış olduğu çalışmada öğretim elemanlarının yapılandırıcı öğrenme inançlarının yüksek düzeyde olduğu, Ünlü & Erbaş (2017)'in yapmış olduğu çalışmada ise beden eğitimi öğretmen adaylarının yapılandırıcı inanç düzeylerinin yüksek olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Bunların yanında Demirtaş & Batdal Karaduman (2016) yapmış oldukları çalışmada sınıf öğretmen adaylarının kendilerini yapılandırıcı öğrenme alanında yeterli gördükleri, Balım, Kesercioğlu, İnel, & Evrekli (2009) ise Fen Bilgisi öğretmen adaylarının yapılandırıcı yaklaşıma yönelik görüşlerinin olumlu yönde olduğu, Evrekli, İnel, Balım & Kesercioğlu (2009)'da fen bilgisi öğretmen adaylarının yapılandırıcı yaklaşıma yönelik tutumlarının genel olarak yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Öğretmen adaylarının cinsiyet değişkeni dikkate alındığında yapılandırıcı öğrenmeye yönelik inanç düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmalar görülmemiş olup bunun sonucu olarak kadın ve erkek öğretmen adaylarının yapılandırıcı öğrenmeye yönelik inanç düzeylerinin benzer olduğu söylenebilir. Çalışmanın bu sonucu Özaydın Özkara (2017)'nin yapmış olduğu çalışma ile paralellik göstermektedir. Çünkü bu çalışmada kadın ve erkek öğretim elemanlarının yapılandırıcı öğrenmeye yönelik inançları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılıklar tespit edilmemiştir. Aynı doğrultuda Evrekli vd. (2009)'da Fen Öğretmen adaylarının yapılandırıcı yaklaşıma

yönelik tutumları arasında, Balım vd. (2009)'da ise Fen bilgisi öğretmen adaylarının yapılandırmacı yaklaşıma yönelik görüşleri arasında cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Ancak çalışmanın bu sonucu Evrekli, Şaşmaz Ören ve İnel (2010) ve Demirtaş & Batdal Karaduman (2016) ile paralellik göstermemektedir. Çünkü Evrekli, Şaşmaz Ören & İnel (2010) yapmış oldukları çalışmada erkek ve bayan öğretmen adaylarının dersi planlamaya yönelik öz yeterlilik düzeyleri arasında bayanların lehine anlamlı düzeyde bir farklılık, Demirtaş & Batdal Karaduman (2016) yapmış olduğu çalışmanın sonucunda ise kadın sınıf öğretmeni adaylarının erkek sınıf öğretmeni adaylarına göre yapılandırmacı öğrenme alanında daha etkili olduğu tespit edilmiştir.

Öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri program türü değişkenine göre yapılandırmacı öğrenmeye yönelik inanç düzeylerinde bütün öğretmen adayları arasında Okul Öncesi öğretmen adayları lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmalar görülmüştür. Bunun sonucu olarak araştırmaya katılan 7 program türü arasında okul öncesi öğretmen adaylarının yapılandırmacı öğrenmeye yönelik inanç düzeylerinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Çalışmanın bu sonucu ile bağlantılı olarak, öğretmen adaylarının yapılandırmacı yaklaşımı uygulamaya yönelik öz yeterliliklerinin incelendiği Evrekli vd. (2010) tarafından yapılan çalışmada bölüm değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri sınıf düzeyi değişkenine göre yapılandırmacı öğrenmeye yönelik inanç düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmalar tespit edilmiştir. Bu farklılaşmalar ise 2. Sınıf öğretmen adayları ile 3. ve 4. sınıf öğretmen adayları arasında olup 2. sınıf öğretmen adayları lehinedir. Bu bulguya dayanılarak 2. sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının yapılandırmacı öğrenmeye yönelik inanç düzeylerinin hem 3. sınıf hem de 4. sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarından daha yüksek olduğu söylenebilir. Çalışmanın bu sonucu Balım vd. (2009), Evrekli vd. (2009) ve Evrekli vd. (2010) yapmış olduğu çalışmaların sonuçları ile paralellik göstermemektedir. Çünkü bu çalışmalarda farklı sınıf düzeylerindeki öğretmen adaylarının yapılandırmacı yaklaşıma yönelik görüşleri (Balım vd., 2009), tutumları (Evrekli vd., 2009) ve özyeterlilikleri (Evrekli vd., 2010) arasında anlamlı farklılıklar bulunmamıştır. Ancak sınıf öğretmeni adaylarının yapılandırmacı öğrenme ile ilgili öğretmen yeterliliklerinin incelendiği Demirtaş & Batdal Karaduman (2016)'nın yapmış olduğu çalışmada sınıf düzeyi değişkenine bakıldığında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

Öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri öğretim türü değişkenine göre yapılandırmacı öğrenmeye yönelik inanç düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmalar görülmemiştir. Bunun sonucu olarak normal ve ikinci öğretimde öğrenim gören öğretmen adaylarının yapılandırmacı öğrenmeye yönelik inanç düzeylerinin benzer olduğu söylenebilir.

Öğretmen adaylarının yaş aralıkları değişkenine göre yapılandırmacı öğrenmeye yönelik inanç düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmalar bulunmamıştır. Bunun sonucu olarak farklı yaş aralığındaki öğretmen adaylarının yapılandırmacı öğrenmeye yönelik inanç düzeylerinin benzer olduğu söylenebilir. Çalışmanın bu sonucu ile bağlantılı olarak, Özaydın Özkara (2017)'de öğretim elemanlarının yapılandırmacı öğrenmeye yönelik inançları arasında ve Balım vd. (2009)'da Fen Bilgisi öğretmen adaylarının yapılandırmacı yaklaşıma yönelik görüşlerinde yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılıklar tespit edilmemiştir.

KAYNAKÇA

Akinoğlu, O. (2010). *Öğretim Kuram ve Modelleri*. Tan, Ş.(Ed.), *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (ss.137-188), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

- Aydın, G. (2011). Öğrencilerin "Hücre Bölünmesi ve Kalıtım" Konularındaki Kavram Yanılgılarının Giderilmesinde ve Zihinsel Modelleri Üzerinde Yapılandırmacı Yaklaşımın Etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Aykan, A. & Tatar, M. (2017). Ortaokul Öğretmenlerinin Yapılandırmacı Yaklaşım İle İlgili Yeterlik Düzeyleri. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (2), 381-395.
- Balım, A. G., Kesercioğlu, T., İnel, D., & Evrekli, E. (2009). Fen öğretmen adaylarının yapılandırmacı yaklaşıma yönelik görüşlerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 55-74.
- Bulut, H. & Gürbüz, H. (2017). Lise Biyoloji Dersinde 7E Yapılandırmacı Yaklaşım Öğretim Modelinin Başarıya Etkisinin Değerlendirilmesi. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(10), 94-114.
- Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çandar, H. & Şahin, A. E. (2013). Yapılandırmacı Yaklaşımın Sınıf Yönetimine Etkilerine İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44, 109-119.
- Çarkıt, C. (2013). *Ortaokullarda Dil Bilgisi Öğretim Sürecinin Yapılandırmacı Yaklaşım Açısından Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Çelik, H. E. & Yılmaz, V. (2013). *LISREL 9.1 İle Yapısal Eşitlik Modellenmesi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. & Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Demirel, Ö. (2004). *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Demirtaş, B. & Batdal Karaduman, G. (2016). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Yapılandırmacı Öğrenme İle İlgili Öğretmen Yeterliliklerinin İncelenmesi. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(9), 90-103.
- Erdem, A. (2013). The Constructivist Approach in Education. *Journal of Education and Future*, 3, 61-77.
- Erdem, M. & Kocadere, S. A. (2015). Yapılandırmacı Öğrenme İnanç Ölçeğinin Geliştirilmesi. *İlköğretim Online*, 14 (4), 1260-1275.
- Erkorkmaz, Ü., Etikan, İ., Demir, O., Özdamar, K., & Sanisoğlu, S.Y. (2013). Doğrulayıcı Faktör Analizi ve Uyum İndeksleri. Doi. 10.5336/medsci.2011-26747. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences*, 33(1), 210-223.
- Evrekli, E., İnel, D., Balım, A.G., & Kesercioğlu, T. (2009). Fen Öğretmen Adaylarının Yapılandırmacı Yaklaşıma Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 673-687.
- Evrekli, E., Şaşmaz Ören, F. & İnel, D. (2010). Öğretmen Adaylarının Yapılandırmacı Yaklaşımı Uygulamaya Yönelik Öz Yeterliliklerinin Cinsiyet, Bölüm ve Sınıf Düzeyi Değişkenleri Açısından İncelenmesi. *International Concerence on New Trends in Education and Their Implications*. 11-13 Kasım 2010, Antalya.
- Kabadayı, A. & Bozkurt, E. (2015). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Yapılandırmacı Yaklaşım İle İlgili Yeterlik Düzeylerinin İncelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 218-225.
- Kayış, A. (2014). *Güvenilirlik Analizi*. Kalaycı, Ş. (Ed.), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. (ss. 404-409). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Küçükahmet, L. (2014). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özaydın Özkara, B. (2017). Öğretim Elemanlarının Yapılandırmacı Öğrenmeye Yönelik İnançları. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 70-76.
- Sünbül, A, M. (2014). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Şimşek, N. (2004). Yapılandırmacı Öğrenme ve Öğretime Eleştirel Bir Yaklaşım. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 3(5), 115-139.

- Ünal, Ç. & Çelikkaya T. (2009). Yapılandırmacı Yaklaşımın Sosyal Bilgiler Öğretiminde Başarı, Tutum ve Kalıcılığa Etkisi (5. Sınıf Örneği). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2),197-212.
- Ünlü, H. & Erbaş, M. K. (2017). *Beden Eğitimi Öğretmen Adaylarının Yapılandırmacı Öğrenmeye İlişkin İnançları*. 26. Uluslararası Eğitim Bilimleri Kongresi, 20-23 Nisan, Antalya. https://www.researchgate.net/publication/320403744_Beden_Egitimi_Ogretmen_Adaylarinin_Yapilandirmaci_Ogrenmeye_Iliskin_Inanclari
- Yurdakul, B. (2007). *Yapılandırmacılık*. Demirel, Ö.(Ed.), *Eğitimde Yeni Yönelimler* (ss.39-65), Ankara: Pegem A Yayınları.

CITATION: *Bildiriler - IBAD 2018 – 3rd International Scientific Research Congress on Humanities and Social Sciences, July 9-11, 2018 - Skopje, Macedonia*

ISBN: 978-605-66529-1-2

DOI: 10.21733/ibad.449206

PAGES: 124-130

TÜRKÇE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI'NIN (2018) OKUR YANIT TEORİSİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Mazhar Bal

Dr., Akdeniz Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Türkiye, balmazhar@gmail.com

Özet

Bu çalışma, Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2018) yer alan okuma kazanımlarının ve 5. sınıf ders kitabındaki metinlerin Okur Yanıt Teorisi açısından incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Yorumlayıcı bakış açısıyla ele alınan çalışmada, veri toplama tekniği olarak doküman incelemesinden yararlanılmıştır. Çalışmanın dokümanlarını, Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2018) yer alan 34 okuma kazanımı ve 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki 32 okuma metni oluşturmaktadır. Veriler, betimsel analiz tekniği ile çözümlenmiştir. Analiz teması olarak Okur Yanıt Teorisi'nin öne sürdüğü okuma türleri (bilgi için okuma ve estetik okuma) ölçüt alınmıştır. Araştırmada kazanımlar ve metinler, okuma türleri açısından iki aşamalı olarak ele alınmıştır. Ulaşılan sonuçlar Okur Yanıt Teorisi'ne dayandırılarak tartışılmıştır. Araştırmada, Türkçe Dersi Öğretim Programı (2018) okuma kazanımları ile metinlerin büyük çoğunluğu arasında okumaya hizmet etme açısından bağlantı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Türkçe dersinin teorik boyutuna hizmet eden kazanımlar, bilgi için okumayı hedeflerken uygulama boyutunda yer alan metinler daha çok estetik amaçla okumaya hizmet etmektedir; çünkü Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2018) yer alan 34 kazanımın tamamının bilgi için okuma amacına hizmet ettiği belirlenmiştir. Kazanımların aksine metinlerin çoğunun ise estetik okumaya hizmet edecek bir içeriğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun, okuma beceri alanının uygulama sürecinde bir eksikliğe yol açtığı söylenebilir. Bu eksikliğin bilgi için okuma ve estetik amaçla okumaya eşit imkân tanınmasıyla giderilebileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Okuma becerisi, okuma kazanımları, Türkçe öğretim süreci, Okur Yanıt Teorisi, okuma türleri

AN EXAMINATION OF TURKISH LANGUAGE CURRICULUM (2018) IN TERMS OF READER RESPONSE THEORY

Abstract

This study was carried out to examine the reading learning outcomes in the Turkish Language Curriculum (2018) and the texts of the 5th grade textbook in terms of the Reader Response Theory. The study, which was designed from the point of view of interpreting, document review was used as data collection technique. The study's documents are composed of 34 reading acquisitions in the Turkish Language Curriculum (2018) and 32 reading texts in the 5th grade Turkish language course textbook. The types of reading suggested by the Reader Response Theory (efferent and aesthetic reading) were used as the basis for analysis. The learning outcomes and texts in the study were considered in two stages in terms of reading styles. The results are discussed based on the Reader Response Theory. The research has reached the conclusion that there is no connection between reading learning outcomes and the majority of texts in terms of serving reading. While the learning outcomes that serve the theoretical dimension of the Turkish language lesson aim to read for efferent; the texts in the application dimension serve to read more for aesthetic purposes; because it has been determined that all 34 acquisitions in the Turkish Language Curriculum (2018) serve for the purpose of reading for information. Contrary to the learning outcomes, most of the texts have been found to have a content to serve aesthetic reading. It can be said that this situation leads to a shortage in the field of reading skill. It is thought that these deficiencies can be eliminated by providing equal opportunities for efferent and aesthetic reading.

Keywords: Reading skill, reading learning outcome, Turkish language teaching process, Reader Response Theory, reading types

GİRİŞ

Okumanın temel dil becerilerinden birisi olduğu bilinmektedir. Bu becerinin eğitimi üzerine bu zamana kadar farklı çalışmalar yapılmıştır. Türkçe eğitiminde okuma ile ilgili çalışmaların genel olarak Türkçe öğretmeni adayları (Bozpolat, 2010; Edizer, 2015; Gömleksiz, 2004; Kurudayıoğlu ve Çelik, 2013; Topuzkanamış, 2010; Ünal ve Sever, 2013), okuma ilgi alanları (Geçgel ve Burgul, 2009), görsel okuma (Güneş, 2013), ekran okuma (Maden, 2012), okuma tutumları (Başaran ve Ateş, 2009; İşeri, 2010; Karatay, 2017) ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Bunların yanı sıra okuma alışkanlığı (Acıyan, 2008; Balcı, 2009; Batur, Gülveren ve Bek, 2010; Demir Atalay, 2009; Gönen, Öncü, ve Işıtan, 2004; Mete, 2012; Ungan, 2008) ile ilgili de birçok çalışmaya rastlanılmıştır. Bu çalışmaların ortak yönleri ise okuma alışkanlığının kazandırılmasının önündeki engeller ve çözüm önerileridir. Okuma alışkanlığı ile ilgili alanyazında rastlanılan çalışmaların bir diğer ortak özelliği ise 2006 Türkçe Öğretim Programı'nın temel alınmasıdır. Oysaki Türkçe Dersi Öğretim Programı (2018) adı altında yeni bir program uygulanmaya başlanmıştır. 2017 yılında uygulamaya koyulan bu program ile okuma eğitimi açısından birçok yenilik getirilmiştir. Okuma kazanımı sayısı azaltılmış ve yeni metin türleri dahil edilmiştir. Program yeni uygulanmaya başlandığı için gerek kazanım gerekse öğretim sürecinde eksiklik olabileceği düşünülmektedir. Bu eksikliklerin ya da olası sorunların öğrencilerin okuma alışkanlığını da etkileyeceği söylenebilir. Bu açıdan çalışmanın amacı Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2018) yer alan okuma kazanımlarının ve 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin incelenmesidir. Kazanımlar ve metinler Okur Yanıt Teorisi açısından ele alınmıştır. Okur Yanıt Teorisi'nin seçilme sebebi ise okuma yönelik ilgiyi ve duyguları içinde barındıran bakış açısını temel almasıdır (Rosenblatt, 1988). Rosenblatt'a (1985) göre okumaya bakış açısını yansıtan iki tür vardır. Bunlardan ilki, bilgi için okuma; diğeri ise estetik okumadır. Estetik bakış açıyla amaçlanan okuma süreci sırasında

anlamın duygulara hitap eden yönlerine; bilgi için okuma bakış açısıyla amaçlanan ise okuma sürecinin sonunda geriye kalan bilgiye odaklanmaktır (Pantaleo, 2013). Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2018) yer alan okuma kazanımlarında okuma becerisi hangi bakış açısıyla ele alınmıştır?
2. 5. sınıf ders kitabındaki metinlerde okuma becerisi hangi bakış açısını yansıtmaktadır?

YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde araştırma deseni, veri toplama tekniği, veri analizi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Araştırma Deseni

Çalışma, yorumlayıcı paradigmaya dayanmaktadır. Dolayısıyla nitel araştırma yöntemine göre desenlenmiştir. Yorumlayıcı paradigma tek bir gerçekliği hedeflememesinden ve bakış açısını önemsemesinden (Creswell, 2013; Patton, 2014) dolayı tercih edilmiştir. Bu çalışmada da doğruya ulaşmak amaçlanmamaktadır; belli bir bakış açısıyla var olan durum incelenmeye çalışılmıştır.

Veri Toplama Tekniği

Veri toplama tekniği olarak doküman incelemesinden yararlanılmıştır. Doküman olarak Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2018) yer alan 34 okuma kazanımı ve 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki 32 okuma metni kullanılmıştır. Çalışmanın 5. sınıfla sınırlandırılmasının sebebi, programın ilk defa 5. sınıflarda uygulanmış olmasıdır. Ayrıca yenilenen programa yönelik içerik sadece 5. sınıflar için geliştirilmiştir.

Veri Analizi

Veriler, betimsel analiz tekniği ile çözümlenmiştir. Analiz teması olarak Okur Yanıt Teorisi'nin öne sürdüğü okumaya yönelik bakış açıları ölçüt alınmıştır. Bu bakış açılarını tekrar hatırlatmak gerekirse «estetik okuma» ve «bilgi için okuma» şeklindedir. Çalışmanın güvenilirliğini sağlamak için araştırmacı dışında farklı bir alan uzmanı da analiz yapmıştır. Betimsel analiz sonucunda iki uzman arasındaki güvenilirlik katsayısı (Miles ve Huberman, 1994, s. 64) %90 düzeyinde belirlenmiştir. Ayrıca güvenilirliği sağlamak için araştırmanın bulgular bölümü verilerle desteklenmiştir.

Bulgular ve Yorum

Bu bölüm, araştırma sorularından hareketle iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölümde kazanımlarla ilgili bulgulara ikinci bölümde ise okuma metinleriyle ilgili bulgulara yer verilmiştir.

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2018) Yer Alan Okuma Kazanımlarında Bakış Açısına Yönelik Bulgular ve Yorum

Bu başlık altında okuma kazanımlarının hangi bakış açısını yansıttığı raporlaştırılmıştır. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2018) yer alan 34 okuma kazanımına ilişkin bulgular Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Okuma Kazanımlarına Yansıyan Bakış Açısı

Bakış açısı	f
Bilgi için okuma ile ilgili kazanımlar	26
Estetik okuma ile ilgili kazanımlar	2

Tablo 1'de görüldüğü üzere sıklık değeri en yüksek bakış açısı bilgi için okumaya yöneliktir. Bu bakış açısına yönelik kazanımlar Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2018:37-38) yer verildiği kodlarla şu şekilde gösterilebilir:

T.5.3.6. Deyim ve atasözlerinin metne katkısını belirler.

T.5.3.7. Kelimelerin eş anlamlılarını bulur.

T.5.3.8. Kelimelerin zıt anlamlılarını bulur.

- T.5.3.9. Eş sesli kelimelerin anlamlarını ayırt eder.
T.5.3.10. Kökleri ve ekleri ayırt eder.
T.5.3.11. Yapım ekinin işlevlerini açıklar.
T.5.3.12. Metin türlerini ayırt eder.
T.5.3.13. Okuduklarını özetler.
T.5.3.14. Metnin ana fikrini/ana duygusunu belirler.
T.5.3.15. Metinde ele alınan sorunlara farklı çözümler üretir.
T.5.3.16. Metindeki hikâye unsurlarını belirler.
T.5.3.19. Metinle ilgili sorulara cevap verir.
T.5.3.20. Metnin konusunu belirler.
T.5.3.22. Görsellerle ilgili soruları cevaplar.
T.5.3.23. Metinde önemli noktaların vurgulanış biçimlerini kavrar.
T.5.3.24. Okuduğu metnin içeriğine uygun başlık/başlıklar belirler.
T.5.3.25. Medya metinlerini değerlendirir.
T.5.3.26. Metni oluşturan unsurlar arasındaki geçiş ve bağlantı ifadelerinin anlama olan katkısını değerlendirir.
T.5.3.27. Metinler arasında karşılaştırma yapar.
T.5.3.28. Bilgi kaynaklarını etkili şekilde kullanır.
T.5.3.29. Bilgi kaynaklarının güvenilirliğini sorgular.
T.5.3.30. Metindeki gerçek ve kurgusal unsurları ayırt eder.
T.5.3.31. Okudukları ile ilgili çıkarımlarda bulunur.
T.5.3.32. Metindeki söz sanatlarını tespit eder.
T.5.3.33. Okuduğu metindeki gerçek, mecaz ve terim anlamlı sözcükleri ayırt eder.
T.5.3.34. Grafik, tablo ve çizelgeyle sunulan bilgilere ilişkin soruları cevaplar.”

Yukarıdaki kazanımlardan da anlaşılacağı üzere okuma kazanımları, öğrencinin bilgiye ulaşmasına ve bilgi edinmiş olmasına daha çok önem vermektedir. Öte yandan Tablo 1’de de görüleceği üzere estetik bakış açısıyla ilgili sadece iki kazanıma yer verilmiştir. Bu kazanımlar şunlardır:

“T.5.3.1. Noktalama işaretlerine dikkat ederek sesli ve sessiz okur.

T.5.3.2. Metni türün özelliklerine uygun biçimde okur.” (MEB, 2018:38).

Yukarıda yer alan estetik bakış açısıyla ilgili kazanımların doğrudan duygulara hitap eden bir kazanım özelliği göstermediği anlaşılmaktadır. Okuma kurallarına dikkat edilmesinin metnin yansıtmak istediği duyguyu daha çok hissettirmesi sebebiyle bu kazanımlar, estetik bakış açısıyla ilgilidir. Bu yüzden ilgili okuma kazanımlarının dolaylı olarak estetik bakış açısına hizmet ettiği söylenebilir. Bunların yanı sıra Tablo 1’de de dikkat edileceği üzere programda 34 kazanım olmasına rağmen sadece 28 kazanım bu iki bakış açısına hizmet etmektedir. Programın okuma boyutunda yer alan altı kazanımın hiçbir bakış açısını yansıtmadığı belirlenmiştir.

5. Sınıf Ders Kitabındaki Metinlerde Yer Alan Bakış Açısına İlişkin Bulgular ve Yorum

Bu başlık altında okuma metinlerinin hangi bakış açısını yansıttığı sunulmuştur. 5. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan 32 okuma metnine ilişkin bulgular Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Okuma Metinlerine Yansıyan Bakış Açısı

Bakış açısı	Metnin ismi	f
Estetik Okuma	Oyuncak; Çocukluk; Alis Harikalar Diyarında - Tavşanın Peşinden; Güneşin Uyuduğu Yer; Bilmeyen Var Mı?; Mustafa	22

	Kemal'in Kağnısı; Küçük Ağa ; Güvercin; Karagöz İle Hacivat – İncelik; Yunus Emre'den Seçmeler; Anadolu Sevgisi; Forsa; Çocuk Doğru Söyledi ; Okuma Kitaplarım; Kitabın Serüveni; Keramet Kavukta Mı?; Cazgır; Hasta; Yüksek Evde Oturanın Türküsü; Reçete; Kar Tanesinin Serüveni; Ben Bir Çınar Ağacıydım	
Bilgi için okuma	15 Temmuz; Püf Noktası; Uzayda Bir Gün; Sarımsak Soslu Makarna; Bir Dâhiyle Konuşmak; Jules Verne; Tamburi Cemil Bey Enstrümanları Anlatıyor; Karikatür; Anadolu'nun Cirit Oyunları; Sağlıklı Yaşıyorum	10

Tablo 2'de görüldüğü üzere 5. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan metinlerin tamamı (N=32) belli bir bakış açısını yansıtmaktadır. Bu bakış açıları içerisinde sıklık değeri en yüksek olan (f=22) estetik bakış açıdır. Estetik bakış açısını yansıtan metinlerin ortak özelliği hikaye edici metin ya da şiir olmalarıdır. Bilgi için okumaya yönelik metinlere bakıldığında ise estetik bakış açısını yansıtan metinlerin yarısından daha az sayıda olduğu dikkat çekmektedir. Bilgi için okumaya yönelik metinlerin ortak özelliği ise bilgilendirici metin yapısında olmalarıdır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışma yenilenen ve aşamalı olarak uygulamaya geçilmesi planlanan Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın (2018) okuma kazanımlarının ve metinlerinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Okur Yanıt Teorisi bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Çalışmanın sonuçları Okur Yanıt Teorisi'nin sunmuş olduğu iki farklı bakış açısı ölçüt alınarak tartışılmıştır. Çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Estetik okuma ile ilgili sınırlı sayıdaki kazanımlara bakıldığında doğrudan estetik zevk uyandırmaya yönelik olmadığı görülmektedir. Yer alan kazanımlar, bir metnin doğasına uygun bir şekilde okunmasına ve metin okurken etkileyici olunmasına hizmet etmektedir. Doğrudan zevk olarak okuma ya da edebi bakış açısına hizmet eden kazanım bulunmamaktadır.

Bilgi için okuma boyutundaki kazanımlara bakıldığında dersin tamamına hizmet eden bir bilgi edinme süreci görülmemektedir. Daha çok özel amaçlara hizmet eden ve birbirinden bağımsız sayılabilecek kazanımlar söz konusudur.

Okuma kazanımlarında okuma türleri açısından bir orantısızlık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kazanımlar boyutunda bakıldığında Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın (2018) bilgi edindirmek için okumadan öteye geçemediği söylenebilir. Bilgi edinmenin önemli olduğu yadsınamaz; fakat estetik bakış açısına daha az önem verilmesinin dersin amaçları açısından kabul edilemez olduğu savunulmaktadır.

Ders kitabındaki metinlerde en çok estetik okumaya hizmet eden metinlere rastlanılmıştır. Bu metinlerin ise doğrudan estetik okumaya hizmet etmediği söylenebilir; çünkü metinlerin ana amacı temadır. Bir ders kitabı için temaya uygunluk önemli bir etkidir; fakat öğrencide estetik bir zevk uyandırmanın da geri plana atılmaması gerektiği düşünülmektedir. İlgili metinlerde estetik zevk, hikaye edici metinlerdeki olay ve şiir metinlerindeki coşku ile uyandırılmaya çalışılmıştır.

Bilgi için okumaya yönelik metinlerin estetik okumaya yönelik metinlere göre daha çok amaca hizmet ettiği söylenebilir; fakat bilgilendirici metin sayısı diğer metin türünün yarısı kadardır. Bu duruma programın geneli açısından bakıldığında metinler seçilirken metin türlerinin öyküleyici, bilgilendirici ve şiir şeklinde ayrıldığı görülmektedir. Bu seçimin, yapısal anlamda metin türleri açısından bir çeşitlilik sağlamakla birlikte;

metinlerin içeriği açısından dersin amaçlarına tam olarak hizmet edememesine sebep olduğu düşünülmektedir.

Programın okuma kazanımlarında bilgi için okuma kazanımları öne çıkarken; metinlerde estetik okuma öne çıkmaktadır. Bu durum kazanımlar ve içerik arasında tutarsızlık olduğunu göstermektedir. Genel olarak bakıldığında ise programın kazanımlarında da metinlerde de estetik bakış açısının daha az önemsendiği görülmektedir. Oysaki estetik bakış açısında, okurun ne hissettiği ve kendi yaşamından neleri bütünleştirdiği ortaya çıkar. Estetik bakış açısının önemsenmemesinin doğrudan öğrenciye görelilik ilkesini de geri plana attığı söylenebilir.

Çalışmanın bulgularından hareketle şu önerilerde bulunulabilir:

Kazanımlar, estetik okumaya dolaylı hizmet edecek şekilde değil; doğrudan hizmet edecek şekilde yeniden düzenlenmelidir. Düzenleme yapılırken okuma sevgisinin aşılması, metni okurken hissedilen duygular üzerine odaklanan kazanımlara yer verilmelidir.

Program kazanımlarının bütüne hitap etmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu açıdan kazanımların yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Bu düzenleme ile kazanımlar, Türkçe dersinin bütününe hizmet eden bir hiyerarşik düzende uygulanabilir.

Türkçe dersinin öğrencilere estetik bir zevk ve okuma sevgisi kazandırmayı amaçladığı bilinen bir gerçektir. Kazanımlar boyutunda bakıldığında dersin temel amaçlarına hizmet etmediği görülmektedir. Okuma kazanımları, öğrencilerin estetik zevk almaları ve okuma sevgisi kazanabilmesi için yeniden düzenlenmelidir.

Ders kitabındaki metinler, estetik bir zevk uyandırmaya hizmet edecek şekilde yeniden düzenlenmelidir. Öğrencilere, metni okurken temaya uygun bir metin okuyormuş düşüncesiyle değil de okuduklarında kendilerini etkileyen metinlerle bir içerik sunulmalıdır.

Metin türleri yapısal çeşitlilik açısından içeriğe yansıtılırken içerik de göz önünde bulundurulmalıdır.

Kazanımlar ve metinler, her iki okuma türüne eşit derecede hizmet edecek şekilde yeniden düzenlenmelidir. Bu düzenlemede metinler, kazanımlara doğrudan hizmet edebilmelidir.

KAYNAKÇA

- Acıyan, A. A. (2008). Ortaöğretim öğrencilerinin okuma alışkanlıkları ve akademik başarı düzeyi arasındaki ilişki (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Balcı, A. (2009). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlık ve ilgileri üzerine bir araştırma (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Başaran, M. ve Ateş, S. (2009). İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin okumaya ilişkin tutumlarının incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(1), 73-92.
- Batur, Z., Gülveren, H. ve Bek, H. (2010). Öğretmen adaylarının okuma alışkanlıkları üzerine bir araştırma: Uşak Eğitim Fakültesi örneği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 32-49.
- Bozpolat, E. (2010). Öğretmen adaylarının okuma alışkanlığına ilişkin tutumlarının değerlendirilmesi (Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi örneği). *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 2(1), 411-428.
- Creswell, J. W. (2013). Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları, araştırma deseni (Çev. Ed. Selçuk Beşir Demir). Ankara: Eğiten Kitap.
- Demir Atalay, T. (2009). İlköğretim II. kademe öğretmen adaylarının okuma alışkanlıkları üzerine bir araştırma (gazi üniversitesi örneği). *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, (4) 3, 717-745.

- Edizer, Z. Ç. (2015). Relationship between the attitudes of turkish prospective teachers on reading habits and their perceptions of the uses of metacognitive reading strategies. *Kastamonu Education Journal*, 23(2), 645-658.
- Geçgel, H. ve Burgul, F. (2009). Eğitim fakültesi öğrencilerinin okuma ilgi alanları. *TÜBAV Bilim*, 2(3), 341-353.
- Gömleksiz, M. N. (2004). Geleceğin öğretmenlerinin kitap okumaya ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi (Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi örneği), *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-21.
- Gönen, M., Öncü, E. Ç. ve Işıtan, S. (2004). İlköğretim 5., 6. ve 7. Sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlıklarının incelenmesi. *Millî Eğitim Dergisi*, 164, 7-35.
- Güneş, F. (2013). Görsel Okuma Eğitimi (Visual Reading Education). *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 1-17. doi: 10.14686/201312014.
- İşeri, K. (2010). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin okuma tutumlarının incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(2), 469-487.
- Karatay, H. (2017). The effect of literature circles on text analysis and reading desire. *International Journal of Higher Education*, 6(5), 65-75.
- Kurudayıoğlu, M., & Çelik, G. (2013). Türkçe öğretmeni adaylarının okumaya ve okuma eğitimine ilişkin öz yeterlik algıları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(4), 109-138.
- Maden, S. (2012). Ekran Okuma Türleri ve Türkçe Öğretmeni Adaylarının Ekran Okumaya Yönelik Görüşleri/Screen Reading Types and Opinions of Prospective Teacher of Turkish Language towards Screen Reading. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 1(3), 1-16.
- MEB. (2017). Türkçe Dersi Öğretim Programı (1-8. Sınıflar). Talim Terbiye Kurulu: Ankara
- MEB. (2017). Türkçe Ortaokul 5 Ders Kitabı. Talim Terbiye Kurulu: Ankara
- Mete, G. (2012). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlığı üzerine bir araştırma (Malatya ili örneği). *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 1(1), 43-66.
- Miles M., & Huberman, M. (1994). An expanded sourcebook qualitative data analysis (2nd. Ed.). CA: Sage Publications.
- Pantaleo, S. (2013). Revisiting Rosenblatt's Aesthetic Response Through the Arrival. *Australian Journal Of Language & Literacy*, 36(3). 125-134.
- Patton, M. Q. (2014). Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri (çev. Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir). Ankara: Pegem Akademi.
- Rosenblatt, L. M. (1985). Readers, texts, authors. *Transactions of the Charles S. Peirce Society*, (4), 885. doi:10.2307/40320733
- Rosenblatt, L. M. (1988). Writing and reading: The Transactional Theory (Technical Report No. 416). Cambridge: University of Illinois.
- Topuzkanamış, A. G. E. (2010). Öğretmen adaylarının okuduğunu anlama ve okuma stratejilerini kullanma düzeyleri. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 27(27), 655-677.
- Ünal, F. T., & Sever, A. (2013). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Eleştirel Okumaya Yönelik Özyeterlik Algıları/Sense-Efficacy Perceptions of Turkish Teacher Candidates' for Critical Reading. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 2(6), 33-42.
- Ungan, S. (2008). Okuma alışkanlığımızın kültürel altyapısı. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 218-228.

CITATION: *Bildiriler - IBAD 2018 – 3rd International Scientific Research Congress on Humanities and Social Sciences, July 9-11, 2018 - Skopje, Macedonia*

ISBN: 978-605-66529-1-2

DOI: 10.21733/ibad.449310

PAGES: 131-140

BEŞİNCİ VE YEDİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN PROBLEM ÇÖZME BECERİLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI İNCELENMESİ

Mehtap Tetik^{1*}, Yeliz Yazgan²

¹Uludağ Üniversitesi, TÜRKİYE, tetik_mhpt@hotmail.com

²Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, TÜRKİYE, yazgany@uludag.edu.tr

*Sorumlu yazar

Özet

Problemler, yalnız matematikte değil, günlük hayatımızda da sıkça karşılaştığımız, çözme için çaba harcadığımız durumlardır. Bu problemlerle başa çıkabilmesi için bireylerin problem çözme becerilerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda yapılan bu çalışmada ortaokul beşinci ve yedinci sınıf öğrencilerinin farklı türde verilmiş olan problemleri çözme becerilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın katılımcıları 2017-2018 eğitim-öğretim yılı Bursa ili, Osmangazi merkez ilçesinde bir devlet okulunda öğrenim gören beşinci sınıf düzeyinde 17 ve yedinci sınıf düzeyinde 16 olmak üzere toplam 33 öğrenciden oluşmaktadır. Ortaokul beşinci ve yedinci sınıf öğrencilerinin farklı türde verilmiş olan problemleri çözme becerilerinin incelendiği bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak biri sıradan, biri sıradışı, biri eksik bilgi içeren, biri fazla bilgi içeren problem olmak üzere toplam dört problem kullanılmıştır. Bu problemler; alanında uzman öğretim görevlisinin görüşleri alınarak düzenlenmiştir. Daha sonra çalışma gruplarının dışında, aynı okulda farklı sınıflarda öğrenim gören, rastgele seçilen; beşinci sınıflardan 2; yedinci sınıflardan 3 öğrenciye uygulanarak araştırmanın pilot çalışması daha küçük bir örnekleme gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilerin dökümü yapılmış ve verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Her iki sınıf seviyesinde de öğrencilerin en çok sıradışı problemin çözümünde başarısız oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Yine her iki sınıf seviyesindeki öğrencilerin sıradışı problemlerle ilk kez bu çalışmada karşılaştıkları tespit edilmiş ve bu durum başarısızlıklarındaki önemli bir neden olarak değerlendirilmiştir. Araştırmada ayrıca eksik bilgi içeren problemlerde beşinci sınıf öğrencilerinin, yedinci sınıf öğrencilerine göre daha başarılı oldukları bulunmuştur. Araştırmanın sonuçları göz önüne alındığında derslerde, ders kitaplarında ve öğretim programlarında farklı türden problemlere yer verilmesinin, çalışmanın sonucunu olumlu yönde etkileyeceği kanısına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Problem çözme, Problem türleri, Sıradışı problemler

THE COMPARATIVE ANALYSIS OF THE FIFTH GRADE AND THE SEVENTH GRADE STUDENTS' SKILLS OF SOLVING PROBLEMS

Abstract

Problems are the situations that we often encounter and try to solve not only in mathematics but also in our everyday lives. It is necessary to improve the problem solving skills of individuals to overcome these problems. The aim of this study in this context is to examine the ability of the fifth grade and the seventh grade students of secondary school to solve problems in different types. The participants of the study were a total of 33 students, 17 in the fifth grade and 16 in the seventh grade, studying at a public school in Osmangazi Central District in Bursa Province in the 2017-2018 Academic Year. The case study which is one of the qualitative research methods was used in this study analysing the fifth grade and the seventh grade students' skills of solving problems in different types. As a data collection tool, a total of four problems were used, one of which was a routine, one of them was non-routine, one contained a missing data and one contained extra information. These problems were arranged in the direction of suggestions of the expert lecturer in the field. Later on, the pilot study of the research was carried out with smaller samples by applying to randomly selected students, 2 in the fifth grade and 3 students in the seventh grade, studying in different classes in the same school, apart from the study groups. The obtained data were analyzed and the content analysis method was used in the analysis of the data. The result was that the students in either grade mostly failed in solving the non-routine problem. In addition, it was determined that the students in either grade encountered non-routine problems for the first time in this research and this was considered as an important reason in their failure. In the survey, it was also detected that the fifth grade students were more successful than the seventh grade students in problems which included missing data. Considering the results of the research, it is concluded that the inclusion of different kinds of problems in the lessons, textbooks and curricula affects the result of the study positively.

Key Words: Problem solving, Types of problem, Non-routine problems

GİRİŞ

Problemler, yalnız matematikte değil, günlük hayatımızda da sıkça karşılaştığımız, çözme için çaba harcadığımız durumlardır. Bu problemlerle başa çıkabilmesi için bireylerin problem çözme becerilerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda problem çözme süreci, verileri organize etme, sınıflandırma, ilişkileri görme ve aktiviteleri belirli bir düzen içinde yapabilme gibi becerileri içermektedir (Baki, 2006, s.194). Bundan dolayı günümüzde de problem çözebilen insanların yetiştirilmesi Türk Milli Eğitiminin Genel Amaçları arasında yer almaktadır.

Ülkemizin de katıldığı Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (Programme for International Student Assessment / [PISA]) ve Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırması (Trends in International Mathematics and Science Study/ [TIMSS]) sınavları çeşitli matematik konularına ait soruların yanında, alışlageldik ve karmaşık matematiksel süreçleri kullanma, problem çözebilme ve muhakeme becerilerini içeren soruları da kapsamaktadır (MEB, 2015). Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development/ [OECD]) ' nin 5 Aralık 2016' da yayınladığı PISA 2015 raporunda Türkiye'deki öğrencilerin matematik testindeki başarı ortalaması OECD ülkeleri ortalamasının altında olduğu; matematik okuryazarlığı alanındaki ortalama puanlar yıllara göre incelendiğinde Türk öğrencilerin PISA 2015 performansının PISA 2009'a ve PISA 2012'ye göre daha düşük olduğu belirtilmiştir. Türk öğrencilerin problem çözme becerilerinin gelişmediği yapılan ulusal çalışmalarda da vurgulanmıştır (Gök ve Erdoğan, 2017). Singapur, Çin ve Tayvan'ın PISA'da matematik konusunda başı çektiği gözlenmiştir. Bu sebeple bu ülkelerin eğitim programları incelendiğinde bu ülkelerin matematik programlarını problem çözme becerisini temel alarak

yapılandırdıkları; içeriği ise; olumlu tutumları, süreç becerilerini, temel becerileri ve üst bilişsel becerileri, problem çözme yöntemiyle geliştirmeyi amaçladıkları görülmüştür.

Bu bağlamda problem çözme becerisinin yanında problem türleri de önem kazanmaktadır. Matematik Öğretim Programı'nda problem çözenin rutin problemlerle sınırlı tutulmayıp, rutin olmayan problemlerin de entegre edilmesi gerektiği açıkça belirtilmektedir (Temiz ve Ev Çimen, 2017). Buna rağmen rutin problemlerin ilköğretim okullarının matematik programlarının önemli bir kısmını oluşturduğu görülmektedir. Oysaki matematik öğretimi sırasında sadece alıştırma türünden sorularla yetinilmemeli, açık uçlu alıştırma sorularına ve günlük yaşantıdan alınmış uygulama türü sorulara yer verilmelidir (Baki, 2014). Bu sayede kalıcı öğrenmeler sağlanmış olur. Bu sebeple problem türlerini tanımak, ders kitaplarında farklı problemlerin yer almasını sağlamak önemlidir.

Yerli ve yabancı literatürde problemlerin farklı bakış açılarına göre değişik sınıflandırmalara tabi tutulduğu görülmektedir. En önemli sınıflandırmalardan biri rutin ve rutin olmayan şeklindedir. Rutin problemler, günlük hayatta karşılaşılan ve çözülmesinde dört işlem becerilerinin yeterli olduğu, çocukların günlük hayatta gerekli işlem becerilerini geliştirmeleri ve problemde geçen bilgileri matematiksel olarak ifade etmeyi öğrenmeleri için önemli problemlerdir (Altun, 2005). Rutin olmayan problemler ise çözümleri işlem becerilerinin ötesinde, verileri organize etme, sınıflandırma, ilişkileri görme gibi becerilere sahip olmayı ve bir takım eylemleri arka arkaya yapmayı gerektirir (Altun, 2005). Eğitimde sadece rutin problemlerin kullanılması araştırmacılar tarafından eleştirilmektedir (Özdoğan ve Kula, 2007). Rutin olmayan problemler, rutin olanlara göre daha fazla düşünme gerektiren, çözmek için yöntemin açık olarak gözükmediği problemlerdir (Polya, 1957). Polya, (1957) öğrencilere rutin problemler dışında başka tür problem çözdürmenin "affedilmez bir hata" olduğunu, böyle yapmanın öğrencileri "düş gücü ve yargı"dan mahrum bıraktığını belirterek rutin olmayan problemlere verdiği önemi göstermektedir (Akt. Yazgan ve Bintaş, 2005). Okullarda farklı türlerden problemlere yer verilmesi öğrencilerin gerçek hayattaki problemleri çözüme becerisini geliştirecektir.

Aydın ve Özmen'in (2012), sözel problemlerde verilenler ile istenenler arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmada, eksik ya da fazla bilgi içeren problemler kullanmışlardır. Bu çalışmanın sonucunda öğrencilerin bazılarının sunulan problemi anlamayarak sadece verilen sayılar üzerinden işlemler yaptığı görülmüştür. Aydın ve Özmen bu durumu öğrencilerin bu tür problemlerle daha önce karşılaşmamaları olarak yorumlamışlardır.

Günümüzde en çok kabul gören problem çözme süreçleri, Polya (1997) tarafından ortaya konulan problemin anlaşılması, plan yapılması, planın uygulanması ve elde edilen sonucun kontrol edilmesi olarak belirlenen dört aşamadır.

Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı ortaokul beşinci ve yedinci sınıf öğrencilerinin farklı türde verilmiş olan problemleri çözme becerilerinin incelenmesi ve öğrencilerin problemi çözmek için verilen bilgiler ile istenen bilgileri nasıl ilişkilendirdiklerinin araştırılmasıdır.

Araştırma Sorusu

Beşinci ve yedinci sınıf öğrencileri farklı türde verilmiş olan problemleri çözmek için verilen bilgiler ile istenen bilgileri nasıl ilişkilendirmektedir?

Araştırmanın Amacı

Bu durum çalışmasının amacı Bursa ilinde merkezde bir devlet ortaokulundaki beşinci ve yedinci sınıflardaki öğrencilerin farklı türde verilmiş olan problemleri çözme becerilerinin karşılaştırmalı incelenmesidir. Bunun yanında öğrencilerin problemi çözmek için verilen bilgiler ile istenen bilgileri nasıl ilişkilendirdiklerinin araştırılmasıdır.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Ortaokul beşinci ve yedinci sınıf öğrencilerinin farklı türde verilmiş olan problemleri çözme becerilerinin incelendiği bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması

kullanılmıştır. Çalışma için bu desenin seçilmesinin nedeni; araştırılan problemin bir yönünü derinlemesine ve kısa sürede çalışılmasına imkân vermesidir (Çepni, 2007).

Çalışma Grubu

Yapılan çalışmanın örneklemini 2017-2018 eğitim-öğretim yılının ikinci döneminde Bursa ili, Osmangazi merkez ilçesinde bir devlet okulunda öğrenim gören beşinci sınıf düzeyinde 10 kız, 7 erkek; yedinci sınıf düzeyinde 7 kız, 9 erkek olmak üzere toplam 33 öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Katılımcıların seçiminde gerekli izinler alınmış ve sonrasında öğrencilerin gönüllülüğü dikkate alınmıştır. Çalışmaya katılan öğrencilerin isimleri araştırma etiği gereği gizli tutulup, öğrencilere Ö1, Ö2, Ö3, ... şeklinde kodlar verilmiştir. Aşağıda Tablo 1’de çalışma grubunda yer alan öğrencilerin özelliklerine yer verilmiştir.

Tablo 1: Öğrencilerin Matematik Dersi Akademik Başarı Düzeyleri

2018-2019 Matematik Dersi Akademik Başarı Düzeyi	5. Sınıf	7. Sınıf
Çok İyi	8	6
İyi	4	4
Orta	3	3
Düşük	2	3
Toplam	17	16

Veri Toplama Araçları

Yapılan çalışmada veri toplama aracı olarak biri sıradan, biri sıradışı, biri eksik bilgi içeren, biri fazla bilgi içeren problem olmak üzere toplam dört problem kullanılmıştır. Bu problemler; sınıf ortamında, alanında uzman öğretim görevlisinin görüşleri alınarak önerileri doğrultusunda düzenlenmiştir. Daha sonra çalışma gruplarının dışında, aynı okulda farklı sınıflarda öğrenim gören, rastgele seçilen; beşinci sınıflardan 2; yedinci sınıflardan 3 öğrenciye uygulanarak araştırmanın pilot çalışması daha küçük bir örnekleme gerçekleştirilmiştir.

Yapılan araştırma için hazırlanan problemler öğrencilerin her birine problemler ayrı kağıtlarda yazılı olarak sunulmuştur. Problemleri çözmeleri için bir ders saati süre tanınmıştır. Araştırma çalışması sınıf ortamında öğrencilerin rahat çözüm yapabilecekleri uygun koşullar oluşturularak gerçekleştirilmiştir. Öğrencilere uygulanan problemlerin çözümünde geçen süre ortalama 35-40 dk. sürmüştür. Araştırmada öğrencilere Tablo 2’de yer alan dört problem yöneltilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilere Yöneltilen Problemler

Problem Türü	Problem
Sıradışı Problem	Bir okulun 6. sınıfında 102 öğrencisi bulunmaktadır. Öğrenciler 16 şar kişilik araçlarla pikniğe götürülecektir. Bunun için kaç araç gerekmektedir?
Sıradan Problem	Bir kuyumcu bir külçe altından bir bilezik yapıyor. 5 külçe altından artan altınları eriterek yeni bir külçe yapabiliyor. Bu kuyumcu 50 külçe altından kaç bilezik elde edebilir?
Eksik Bilgi İçeren Problem	Gülsüm, fiyatı 20TL olan kitap ile tanesi 4 TL olan kalemlerden 3 tane alıyor. Gülsüm’ün kaç lirası kalmıştır?
Fazla Bilgi İçeren Problem	Seda 40 kg. ağırlığındadır. Yasemin’in ağırlığı, Seda’nın ağırlığının yarısının 8 fazlası; Yakup’un ağırlığı ise Seda’nın ağırlığının 7 eksigidir. Buna göre Seda ile Yakup’un ağırlıkları toplamı kaçtır?

VERİ ANALİZİ

Beşinci ve yedinci sınıflara uygulanan problemlerden elde edilen verilerin dökümü yapılmış ve veri analizinde tematik analiz yöntemi kullanılmıştır. Tematik analiz verilerin ortak özelliklerini belirleyip temalar oluşturulması ve temaların birbiriyle ilişkisini göstermesi açısından nitel araştırmalar için önemli bir analiz türüdür (Temiz, 2017). Araştırmada verilerden temalar belirlenmiş daha sonra bu temalardan kodlamalar yapılmıştır. Temalar karşılaştırılıp yorumlanırken dokümanlardan doğrudan alıntılar yapılarak desteklenmiştir. Araştırma sonucu ulaşılan bulgular her bir problem için tek tek incelenmiş ve sunulmuştur.

BULGULAR

Bu bölümde beşinci ve yedinci sınıf öğrencilerinin problem çözme becerilerinin karşılaştırılmalı incelenmesi amacıyla öğrencilere sorulan; sıradışı, sıradan, eksik bilgi içeren ve fazla bilgi içeren problemlerden elde edilen bulgular aşağıda dört başlıkta sunulmuştur.

Sıradan Probleme İlişkin Bulgular

Bu bölümde beşinci ve yedinci sınıf öğrencilerinin sıradan problem çözümlerine ilişkin bulguları sunulmuştur.

Araştırmaya katılan beşinci sınıf öğrencilerinden biri işlem hatası yapmış, diğer öğrenciler problemi doğru çözmüşlerdir. Öğrencilerden bir diğeri, 7 araçta kalan 10 kişilik yere de öğretmenlerin binmesi önerisi getirmiştir. Bununla ilgili öğrencinin örnek çözümü aşağıda Şekil 1' de sunulmuştur.

$$\begin{array}{r} 102 \\ - 96 \\ \hline 06 \end{array}$$

7 araç gerekir.
10 tane de öğretmen
biner.

Şekil 1: Sıradan olan problemde beşinci sınıf öğrencisinin örnek çözümü

Araştırmaya katılan yedinci sınıf öğrencilerinden dört tanesi problemi yanlış, diğer öğrenciler problemi doğru çözmüşlerdir. Yanlış çözen öğrencilerden biri, kalan 6 öğrenciyi diğer araçlara birer kişi koyma önerisi getirmiştir. Bununla ilgili öğrencinin örnek çözümü aşağıda Şekil 2'de sunulmuştur.

$$\begin{array}{r} 102 \\ - 96 \\ \hline 06 \end{array}$$

6 kişi artıyor 6 kişiyi her arabaya
1 kişi koyarsak 6 araba gider

Şekil 2: Sıradan olan problemde yedinci sınıf öğrencisinin hatalı çözümü

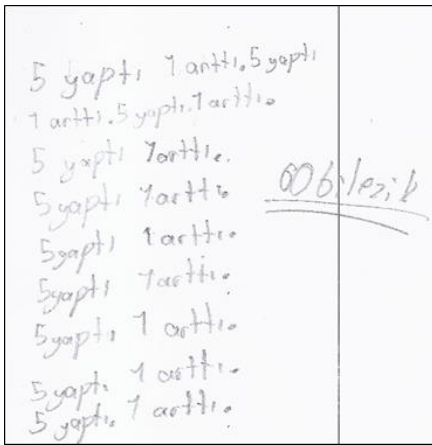
Sınıf seviyeleri gözetmeksizin öğrencilerin sıradan problemi çözdükleri, şekil çizdikleri, çizdikleri şekilleri doğru yorumladıkları bulgusuna ulaşılmıştır.

Sıradan olan problemin doğru çözümünü beşinci sınıf öğrencileri daha yüksek oranda bulmuş olsalar da her iki sınıf seviyesinde de öğrencilerin en çok sıradan problemin çözümünde başarılı oldukları bulgulanmıştır. Öğrencilerin, derslerde en çok sıradan problemlerle karşılaşmaları, başarılarındaki en önemli neden olarak değerlendirilmiştir.

Sıradışı Probleme İlişkin Bulgular

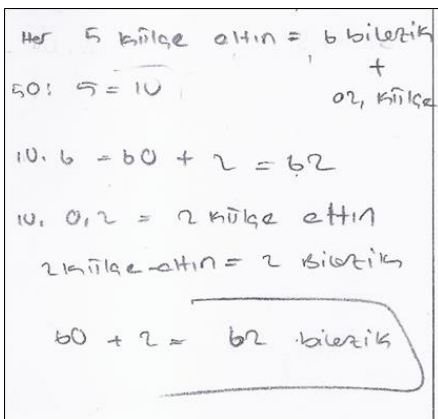
Bu bölümde beşinci ve yedinci sınıf öğrencilerinin sıradışı problem çözümlerine ilişkin bulguları sunulmuştur.

Araştırmaya katılan beşinci sınıf öğrencilerinden sadece bir tanesinin problemi doğru çözdüğü, diğer öğrenciler doğru çözüme ulaşamadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Beşinci sınıf öğrencilerinin çoğunun problemin çözümünde son aşamayı unuttukları, bu yüzden de çözümü 60 olarak buldukları bulgulanmıştır. Bununla ilgili öğrencinin hatalı örnek çözümü aşağıda Şekil 3'de sunulmuştur.

Şekil 3: Sıradışı olan problemde beşinci sınıf öğrencisinin hatalı çözümü

Yine aynı şekilde araştırmaya katılan yedinci sınıf öğrencilerinden iki tanesi problemi doğru çözmüş, diğer öğrenciler doğru cevaba ulaşamamıştır. Bununla ilgili öğrencinin örnek çözümü aşağıda Şekil 4'te sunulmuştur.

Şekil 4: Sıradışı olan problemde yedinci sınıf öğrencisinin doğru çözümü

Sıradışı problemin çözümünü araştırmaya katılan üç öğrenci bulmuştur. Diğerlerinin 60 bilezik oluşturulduktan sonra kalan 10 külçe altından da 2 bilezik yapılabileceği bilgisini unuttukları bulgusuna ulaşılmıştır.

Eksik Bilgi İçeren Probleme İlişkin Bulgular

Bu bölümde beşinci ve yedinci sınıf öğrencilerinin eksik bilgi içeren problem çözümlerine ilişkin bulguları sunulmuştur.

Araştırmaya katılan beşinci sınıf öğrencilerinden on bir kişi problemi kolaylıkla çözmüşlerdir. Diğerleri; sorunun yanlış olduğu, kaç lirasının kaldığının bulamadığını o yüzden de kaç lira harcadığını yazdıkları, sıfır lirasının kaldığı, soruda verilen sayıların anlamsızca dört işleme tabi tutulduğu bulgularına ulaşmıştır. Problemi doğru çözen öğrencilerin de kaç lira harcadığını mutlaka hesapladığı bulgulanmıştır. Bununla ilgili örnek çözüm aşağıda Şekil 5' te sunulmuştur.

20       $4 \times 3 = 12$
- 12
-----
32 TL harcar. Ama kaç TL'si olduğu söylenilmediği için kaç lirası kaldığını bulamayız.

Şekil 5: Eksik bilgi içeren problemde beşinci sınıf öğrencisinin örnek çözümü

Yedinci sınıf öğrencilerinden sekiz kişi problemi kolaylıkla doğru çözmüşlerdir. Diğer öğrenciler için sorunun yanlış olduğu, kalan paranın -32 lira olduğu, kalan paranın sıfır olduğu bulgularına ulaşmıştır.

Bu soruda tüm öğrenciler mutlaka bir sayı bulmaya çalışmışlardır. Gülsüm'ün parasını tahmin etme, kalan parayı cebirsel ifade olarak $x-32$ şeklinde gösterildiği bulgulara ulaşmıştır. Bununla ilgili örnek çözüm Şekil 6'da aşağıda sunulmuştur.

$20 + 12 - 32$
 $x - 32$
 $x = \text{Gülsüm'ün bakiyesi}$

Şekil 6: Eksik bilgi içeren problemde yedinci sınıf öğrencisinin örnek çözümü

Fazla Bilgi İçeren Probleme İlişkin Bulgular

Bu bölümde beşinci ve yedinci sınıf öğrencilerinin fazla bilgi içeren problem çözümlerine ilişkin bulguları sunulmuştur.

Araştırmaya katılan beşinci sınıf öğrencilerinden beş öğrenci problemi yanlış cevaplamış, diğerleri doğru cevaplamıştır. Öğrenciler bu problemde istenilen doğru cevabı bulsalar dahi fazladan bilgiyi kullanma ihtiyacı duymuşlar, ekstra olarak üçünün ağırlıklarını da hesapladıkları bulgusuna ulaşmıştır. Bununla ilgili öğrencinin örnek çözümü Şekil 7'de aşağıda sunulmuştur.

Seda 40 kg
 $40 : 2 = 20$
 $20 + 8 = 28$
 yasemin
 $40 - 7 = 33$
 yakup
 $83 + 28 = 111$
 Hepsinin Toplamı

Şekil 7: Fazla bilgi içeren problemde beşinci sınıf öğrencisinin örnek çözümü

Araştırmaya katılan yedinci sınıf öğrencilerinden ise Ö10'nun soruyu yanlış, diğerlerinin soruyu doğru çözdükleri; soruyu hatalı çözen öğrencinin de fazla bilgiyi fark ettiği fakat işlem hatası yaptığı bulgusuna ulaşılmıştır. Ö10'nun örnek çözümü Şekil 8'de aşağıdaki şekilde verilmiştir.

40 → Seda
 $(40 : 2) + 8 = 28$ → yasemin
 $40 - 7 = 33$ → Yakup
 $40 + 33 = 73$ → (Yakup + Seda)
 Yasemin'in ağırlığının yazılmasına gerek yoktu.

Şekil 8: Fazla bilgi içeren problemde yedinci sınıf öğrencisinin hatalı çözümü

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmadan elde edilen bulgulara göre sıradan olan problemin doğru çözümünü beşinci sınıf öğrencileri daha yüksek oranda bulmuş olsalar da hem beşinci sınıf hem de yedinci sınıf seviyesinde öğrencilerin en çok sıradan problemin çözümünde başarılı oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç Gökçurt ve diğerleri (2015), öğrencilerin problem çözme ve problem kurma becerilerinin değerlendirilmesi çalışmasıyla benzerlik gösterdiği söylenebilir. Gökçurt ve diğerlerinin yaptığı çalışmada sekizinci sınıf öğrencilerinin sıradan problemin çözümünde başarılı oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmada da beşinci ve yedinci sınıf öğrencilerinin en başarılı oldukları problem türünün sıradan problemler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin, derslerde en çok sıradan problemlerle karşılaşmaları, başarılarındaki en önemli neden olarak değerlendirilmiştir.

Sıradışı problemin çözümünden elde edilen bulgulara göre öğrencilerin her iki sınıf seviyesinde de oldukça başarısız oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Işık ve Kar (2011), ilköğretim 6,7 ve 8. Sınıf öğrencilerinin sıradışı problem çözme becerilerinin incelenmesi çalışmasında öğrencilerin rutin olmayan problemleri çözme becerileri düşük düzeyde bulmuşlardır. Işık ve Kar'ın çalışma sonuçları yapılan çalışmanın sonucuyla benzerlik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Yazgan (2007), yaptığı çalışmasında ise öğrencilerin sıradışı problemlerin çözümü için özgün stratejiler geliştirebildikleri ve böylece problem çözmeye karşı olumlu tutum geliştirebildikleri bulgusuna ulaşmıştır. Bu bağlamda derslerde sıradışı problemlere yer verilmesi bu tür problemlerin çözümündeki başarıyı arttırmaya yardımcı olacağı şeklinde yorumlanabilir.

Eksik bilgi içeren problemlerde ise beşinci sınıf öğrencilerinin yedinci sınıf öğrencilerine göre daha başarılı olduğu görülmüştür. Öğrencilerden akademik başarısı yüksek olanlar eksik bilgiyi fark etmişlerdir. Akademik başarısı düşük olan öğrenciler ise eksik bilgiyi fark edememişlerdir. Mutlaka bir sonuç bulmak için çabalamışlardır. Sorunun yanlış olduğunu belirtmişlerdir. Yedinci sınıf öğrencileri ise problem çözümünü cebirsel olarak göstermişlerdir. Tüm bu sonuçlardan eksik

bilgi içeren problemde öğrencilerin mutlaka bir sonuca ulaşmak zorunda oldukları düşüncesine sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum ders kitaplarında ve derslerde farklı türde problemlere yer verilmemesi, öğrencilerin farklı türde problemlerde karşılaşmamış olmaları ile açıklanabilir.

Bu araştırmadan elde edilen bulgulara göre eksik bilgi içeren problemlerin çözümünde sınıf seviyesi fark etmeksizin akademik başarısı düşük öğrencilerin kesin sonuca ulaşmaya çalışmaları olmuştur. Bu sonuç Aydın ve Özmen'in (2012) yapmış olduğu araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir. Aydın ve Özmen (2012) bu durumu öğrencilerin problemi anlaması ve bu tür problemlerle daha önce karşılaşmamış olması şeklinde açıklamıştır. Ayrıca öğrencilerin birbirine benzer cevaplar verdikleri görülmüştür. Bu durumun öğrencilerin sonuç odaklı sıradan problem çözmeye alışkanlıklarından kaynaklandığı değerlendirilmiştir. Bu araştırmada akademik başarısı yüksek öğrenciler eksik bilgiyi fark etmiş fakat yine de eksik bilgiyi tamamlayarak ya da cebirsel ifade şeklinde yazarak bir sonuç bulmaya çalışmışlardır. Akademik başarısı düşük öğrenciler ise eksik bilgiyi fark edememiş verilen sayılarla işlemler yaparak bir sonuç bulmaya çalışmışlardır. Bu durum daha önce farklı türde problem çözmemiş olmamaları ile açıklanabilir.

Fazla bilgi içeren problemlerin çözümünde ise yedinci sınıf öğrencilerin beşinci sınıf öğrencilerinden daha başarılı olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılan öğrencilerden akademik başarısı yüksek olan öğrenciler fazla bilgiyi gereksiz bilgi olarak ifade etmiş, şaşırtmalı soru olduğunu söylemişlerdir. Akademik başarısı düşük öğrenciler ise fazla bilgiyi çözüme dahil etmişlerdir. Bu tür fazla bilgi içeren problemlerde akademik başarısı düşük olan öğrencilerin verilen tüm bilgileri problemin çözümünde kullanma eğiliminde oldukları söylenebilir. Araştırmaya katılan öğrencilerin fazla bilgi içeren problemin çözümünde, eksik bilgi içereceğine göre daha başarılı oldukları görülmüştür. Bu sonuç Güven ve diğerlerinin (2015) yapmış olduğu araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Bu araştırmadan elde edilen bulgulara göre öğrencilerin tamamına yakınının sıradışı problem çözmeye becerilerinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç Arslan ve Altun' un (2007) yapmış olduğu araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir. Sıradışı problemlerin, sıradan problemlere göre daha üst düzey düşünme becerisi gerektirmesi ve öğrencilerin genellikle sıradan problemlerin çözümlerine alışkın olmaları bu sonucun nedenleri arasında düşünülebilir.

Çalışmada ulaşılan bir diğer sonuç sıradan problemlerin her iki sınıf seviyesinde de çok rahatlıkla çözüldüğüdür. Bu durum öğrencilerin bu tür problemlerle derslerde ve ders kitaplarında sürekli karşılaşılıyor olması olarak açıklanabilir.

Tüm bu sonuçlar göz önüne alındığından derslerde, ders kitaplarında ve öğretim programlarında farklı türden problemlere yer verilmelidir. Bu sayede öğrencilerin üst düzey düşünme, yaratıcı ve yorumlama becerileri gelişme gösterebilir. Çünkü problem çözmeye, bir matematik probleminin sonucunu bulmak değildir farklı bir durumla karşı karşıya gelindiğinde bu duruma esnek ve işe yarar çözümler bulmak demektir. Öğrencilere bu beceri de ancak sınıf ortamlarında farklı türden problemlere yer verilerek kazandırılabilir.

KAYNAKÇA

Altun, M. (1998). Matematik öğretimi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.

Altun, M. (2013). Ortaokullarda (5, 6, 7 ve 8. sınıflarda) matematik öğretimi. (9. Baskı). Bursa: Alfa Aktüel Yayın.

Altun, M., Bintaş, J., Yazgan, Y.& Arslan, C. (2004). İlköğretim çağındaki çocuklarda problem çözme gelişiminin incelenmesi (Ref. No.E-2001/37). Bursa: Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi.

Aydın, F., & Özmen, Z. M. (2012). 8. Sınıf öğrencilerinin sözel problemlerde verilenler ile istenenler arasındaki ilişkileri belirleyebilme becerileri. Eğitim Bilimleri Kongresi Niğde Üniversitesi. Niğde.

Baki, A. (2014). Kuramdan Uygulamaya Matematik Eğitimi. (5. Baskı). Ankara : Harf Eğitim Yayıncılığı.

Çepni, S. (2007). Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş. (Genişletilmiş VII. Baskı). Trabzon.

Gök, M. ve Erdoğan, A. (2017). Sınıf ortamında rutin olmayan matematik problemi çözme: didaktik durumlar teorisine dayalı bir uygulama örneği. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2017, Cilt:XVI, Sayı:I,140-181

Gökkurt, B., Örnek, T., Hayat, F. ve Soylu, Y. (2015). Öğrencilerin problem çözme ve problem kurma becerilerinin incelenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2015, Cilt:4, Sayı:2, sayfa:751-774

Işık, C. ve Kar, T. (2011). İlköğretim 6,7 ve 8. Sınıf öğrencilerinin sayı algılama ve rutin olmayan problem çözme becerilerinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt-Sayı:12-1, sayfa:57-72*

Karataş, İ. ve Güven, B. (2010). Ortaöğretim öğrencilerinin günlük yaşam problemlerini çözebilme becerilerinin belirlenmesi. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt-Sayı: 12-1*

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2015). PISA 2015 ulusal raporu. 27.04.2018 tarihinde http://pisa.meb.gov.tr/wp-content/uploads/2014/11/PISA2015_UlusalRapor.pdf adresinden alınmıştır.

Özdoğan, G. ve Kula, F. (2007). Rutin olmayan problemlere verilen rutin cevaplar. XVI. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 5-7 Eylül, Tokat.

Polya, G. "Nasıl Çözmeli?", çev. Feryal Halatçı, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1997

Temiz, D. ve Ev Çimen, E. (2017). Beşinci sınıf öğrencilerinin farklı türde verilmiş problemleri çözme becerilerinin incelenmesi *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi Journal of Research in Education and Teaching Kasım 2017 Cilt: 6 Sayı: 4 ISSN: 2146-9199*

Ulu, M. (2011). İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin rutin olmayan problemlerde yaptıkları hataların belirlenmesi ve giderilmesine yönelik bir uygulama. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara

Yazgan, Y. (2007). Dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin rutin olmayan problem çözme stratejileriyle ilgili gözlemler. *Elementary Education Online*, 6(2), 249-263

Yazgan, Y. ve Bintaş, J. (2005). İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin problem çözme stratejilerini kullanabilme düzeyleri: bir öğretim deneyi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 28: 210-218 [2005]

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

CITATION: *Bildiriler - IBAD 2018 – 3rd International Scientific Research Congress on Humanities and Social Sciences, July 9-11, 2018 - Skopje, Macedonia*

ISBN: 978-605-66529-1-2

DOI: 10.21733/ibad.448488

PAGES: 141-154

TÜRKİYE'DE MALİ KURAL UYGULAMASI

Mikail Pehlivan

Arş. Gör., Trakya Üniversitesi, TÜRKİYE, m.plvn7@gmail.com

Özet

Keynesyen maliye politikası anlayışı, 1930'lu yıllardan 1970'li yılların başına kadar altın çağını yaşarken; bu bakış açısının 1970'li yılların başında ortaya çıkan stagflasyon sorununun çözümünde yetersiz kalması, hızla artan borç stokları ve krizler, ekonomik istikrarın sürdürülebilirliğine ilişkin endişeleri arttırmış ve maliye politikası 1970'li yıllardan itibaren şekil değiştirerek yeni bir yapıya bürünmüştür. 1980'li yılların başından itibaren yaşanan krizlerin ve uygulanan popülist kamu politikalarının da etkisi ile bütçe açıklarının, kamu borç stoklarının hızla artması ve mali politikalarının sürdürülemez bir hal alması, mali kural uygulamalarının daha fazla önem kazanmasına yol açmıştır. 1980'li yıllar ekonomik yapıda büyük kırılmaların yaşandığı bir süreç olarak, neo-liberal politikaların izlenmesi ile beraber devletin ekonomideki yerinin sorgulandığı ve akabinde devletin ekonomide bir aktör olarak daha az yer almasına yönelik politikaların uygulandığı yıllar olmuştur. Bu durum, 1990'lı yıllardan itibaren birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede mali kural uygulamalarının artmasına neden olmuştur. Bu çalışma kapsamında, ilk olarak mali kural tanımlamalarına ve ortaya çıkış sürecine değinilmekte, daha sonra ideal bir mali kural uygulamasının oluşturulmasında gereken özellikler ortaya koyularak etkili bir mali kural sisteminin tasarlanmasında dikkat edilmesi gereken noktalar ele alınmaktadır. Çalışmanın son bölümünde ise, mevcut mali kural uygulamaları çerçevesinde Türkiye'de mali kural sisteminin varlığına ve uygulanmasına yönelik çıkarımda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Mali Kural, Sayısal Kurallar, Prosedürel Kurallar

Abstract

The understanding of Keynesian fiscal policy, while living in the golden age from the 1930s until the beginning of the 1970s, the insufficiency of this perspective in the early 1970s in the solution of the stagflation problem, rapidly increasing debt stocks and crises have raised concerns about the sustainability of economic stability then, the fiscal policy has been transformed into a new structure since the 1970s. The effects of fiscal crises and the impact of populist public policies since the early 1980s caused rapid increase in budget deficits, public debt stock and the inability of unsustainable fiscal policies have led fiscal rules to become more important. The 1980s have been the years in which economic breakdowns have been experiencing, as neo-liberal policies have been followed, the state's position in the economy has been questioned and then to take the state less as an actor in the economy. This has led to an increase in fiscal rule practices in many developed and developing countries since the early 1990s. In this study, firstly, the definition of fiscal rules and the emergence process are mentioned, then the necessary features for designing an ideal fiscal rule application are discussed and the points to be considered in designing an effective fiscal rule system are taken into consider. In the last part of the study, the presence of the current fiscal rule in Turkey is interpreted for the sake of improvement.

Keywords: Turkey, Fiscal Rules, Digital Rules, Procedural Rules

1. MALİ KURAL TANIMI VE TÜRLERİ

Kopits'e göre mali disiplin erdeminin, Cicero'nun "bütçe denk olmalı, hazine doldurulmalı ve kamu borcu azaltılmalı" sözüyle az iki bin yıl önce haber verildiğini söylemektedir (Kopits, 2001: 60). Mali kurala ilginin artması ise, 1970-1980 yıllarında birçok devletin hızla borçlarının artması ve sürdürülemez bütçe açıklarının oluşması nedeniyle kendisi göstermiştir. Bu çerçevede, son 30 yıl içerisinde birçok mali kural tanımı yapılmıştır. Bu tanımlardan birine göre, mali kural, bütçe açıkları, kamu borçlanması ve harcamaları üzerine koyulan sayısal hedeflerdir (Hallerberg vd., 2007: 338-339). Bir başka tanıma göre ise, mali kural, mali göstergeler üzerine bir sınırlama getirmektir. Bu durum kendisini mali performans göstergeleri ile ortaya koymaktadır. Dolayısı ile bütçe açığı, borçlanma gibi bileşenler üzerindeki sınırlamalar olarak tanımlanmaktadır. Bu sınırlamalar hedef belirleme veya bir tavan sınırı olabilmektedir (Kopits ve Symansky, 1998: 2). Ulysses'in teşbihine göre mali kural, politikacıların sorumsuz mali davranışları dolayısıyla ortaya çıkacak siren seslerine karşı direnmek için kendilerini bağladıkları bir direktir (Ljungman, 2008).

Mali kural, iki tür ana başlık altında birleşmektedir. Bunlardan birincisi, sayısal kurallardır. İkincisi ise, prosedürel kurallardır (Giudice ve Buti, 2017: 3). Sayısal kurallardan oluşan mali kurallardır, dört başlıkta ele alınmaktadır. Birincisi, bütçe açığı ile ilgili kurallardır. Denk bütçe kuralı, altın kural ve bütçe açığını kısıtlamaya ilişkin getirilen kurallardır. İkincisi, borçlanma ile ilgili kurallardır. Borçlanma kuralları, brüt ve net borçlanma üzerine getirilen kuralları kapsamaktadır. Üçüncüsü, harcamalar ile ilgilidir. Harcama kuralları ise, toplam harcamalar üzerine veya spesifik bir alanda yapılan harcama üzerine getiren bir tavan sınır olarak ortaya çıkmaktadır. Dördüncü ve son olarak ise, gelir kurallarıdır. Vergi yükünün artışı üzerine koyulan veya beklenmedik gelir artışının tahsisi için getirilen kurallardır (Symansky vd., 2008: 8). Prosedürel kurallar ise, sayısal kurallar uygulanırken diğer yandan kurumsal kuralların da olmasıdır. Bütçenin teklifi, kabul edilmesi, harcamalar ve borçlanma gibi konulardaki açıklık ve şeffaflık olması bunlardan bazılarıdır. Sayısal ve prosedürel kurallar mali disiplini sağlamada birbirine paralel olan ve birbirini tamamlayan kurallardır (Giudice ve Buti, 2017: 3). Prosedürel kurallar, genellikle çok yıllık periyot olarak yönetimin izlenebilir bir mali politika belirlemesi ve rutin olarak belirlenen kurallara göre raporların çıktıları veya strateji değişikliklerinin yayınlanması gerekmektedir. Prosedürel kurallar açısından Yeni Zelanda öncülük etmiş ve

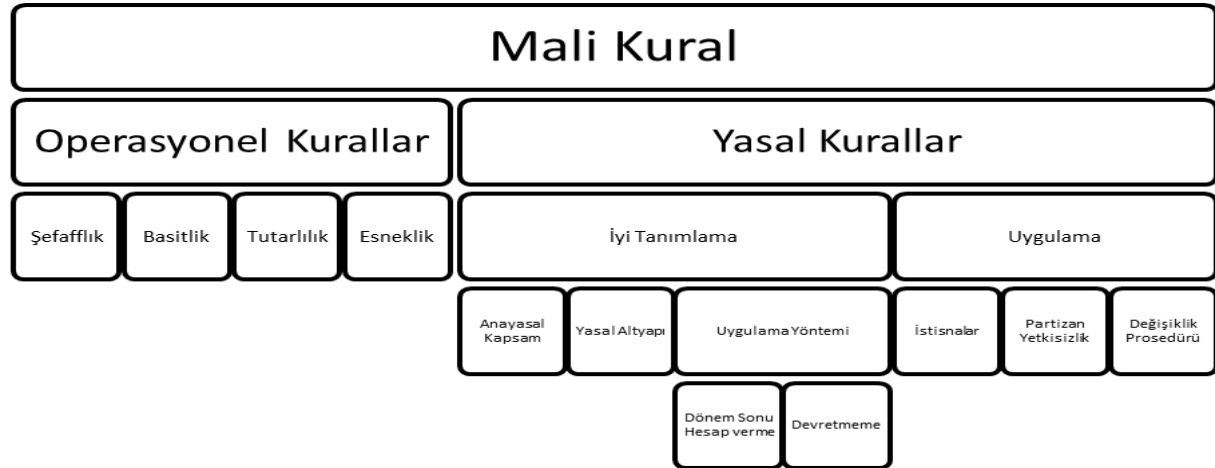
Mali Sorumluluk Kanunu yürürlüğe koyulmuştur. Politika uygulamada zayıf olan ülkelerde prosedürel kurallar, sayısal kurallardan daha iyi işleyebilir. Prosedürel kuralların iyi işlediği ülkelere örnek olarak, Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda ve Birleşik Krallık verilebilir (Kim ve Saito, 2009: 9; Ter-Minassian, 2007: 5-6).

İdeal bir mali kural sistemi kurmak için göz önünde bulundurulması gereken sekiz kural bulunmaktadır(Creel, 2003: 4-5; Gündüz ve Agun, 2011: 125).

1. İyi Tanımlama: Belirsizlikten ve etkisiz zorlamadan kaçınmak için kurallar, iyi ve net bir şekilde tanımlanmalıdır.
2. Şeffaflık: Güçlü bir mali kural sistemi için şeffaflık temel özelliklerden biridir. Kamuoyu desteğinin sağlanması için yönetimin, muhasebe, tahmin ve kurumsal işlemlerde şeffaf olması gerekmektedir.
3. Basitlik: Yasamanın ve kamuoyunun kurallara olan ilgisini arttırmak için basit tanımlanması gerekmektedir.
4. Esnekler: Kurallar, yetkililer haricinde dış şoklara uyum sağlaması için esnek tasarlanmalıdır.
5. Yeterlilik: Kurallar, belirlenen nihai hedefe göre yeterli olmalıdır.
6. Zorlayıcılık: Kurallara uyulmaması durumunda bir cezalandırmanın olması, anayasa ve yasalarla belirtilmesi gerekmektedir.
7. Tutarlılık: Kurallar kendi içinde tutarlı olmasının yanı sıra makroekonomik politikalar ve diğer politika kuralları ile de tutarlı olmalıdır.
8. Etkinlik: Çoğu kural, etkin bir politika ile desteklenmiyorsa uzun vadede devamlılığı söz konusu değildir. Bu açıdan, mali kural, sürdürülebilirliği sağlamada mali reformlar için bir katalizör görevi bulunmaktadır.

Braschi ise, yukarıdaki maddelerle aynı paralellikte olmakla beraber mali kuralı, aşağıdaki Tablo 1.1.'de gösterildiği gibi betimlemektedir (Biraschi, 2008: 11).

Tablo 1.1. Mali Kural Özellikleri

Kaynak: Biraschi, P. (2008). Searching for the optimal EMU fiscal rule: an ex-post analysis of the SGP reform proposals. pp.11

Mali disiplinin sağlanması hiçbir zaman garanti değildir. En iyi mali kuralların varlığında dahi söz konusu değildir. Mali anlamda etkin kuralların oluşturulmasının yanı sıra bu kurallara siyasi bağlılık çok önemlidir. Kuralların ihlal edilmemesi adına siyasi tavrın belirlenen sistem içerisinde faaliyet göstermesi gerekmektedir. Aksi takdirde mali kurallar çok iyi belirlenmiş olsa dahi vitrin dekorasyonundan öteye geçmesi söz konusu değildir (Milesi-Ferretti, 2004: 378)

İdeal bir mali kural uygulamasını oluşturan bu şartlar ekonomik ve politik kuralları içermektedir. İdeal bir sistemin oluşturulması için bu kurallar gerekli olsa da her devlet kendi amaçlarına göre farklı şartlar da belirleyebilmektedir. Bu durum, doğal olarak ülkelerdeki uygulamaları ve sınırlamaları birbirinden farklılaştırmaktadır. Bu kurallar, ülkelerarası uygulamalarda farklılaşmasının yanı sıra zaman içerisinde değişen koşullara uygun olarak söz konusu belirli bir ülke içinde de değişebilir.

2. MALİ KURALIN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

Küresel ölçekte devlet anlayışının, refah devleti yönünde değişmesi kamu harcamalarını arttırmış, bunun yanı sıra büyüme oranlarının aynı şekilde artmaması ve borçların da önemli bir finansman aracı olarak kullanılması ile gerçekleşen borç artışları, artan nüfusla beraber sosyal güvenlik yapısında gerçekleşen bozulmalar ekonomideki baskıları açıklamaktadır. Bu baskılardan kurtulmak amacı ile ek mali alan oluşturulması kaçınılmazdır. Bu noktada, mali kuralların uygulanmasının etkili olabileceği düşünülmüştür (Kaya, 2009: 16; Kesik ve Bayar, 2010: 49).

Mali disiplini sağlamak üzere anayasa ve yasalar aracılığıyla kalıcı kurallar oluşturmak 150 yıl öncesine kadar gitmektedir. Bu süreçte mali kural, üç aşamadan geçerek günümüze ulaşmıştır. Bu süreçte ilk aşamada, bazı federal ülkelerde alt yönetim birimleri bağımsız olarak altın kuralı uygulamışlardır. Bu kural, Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren birçok alt birim yönetimlerinde ve 1920'lerde İsviçre'nin birçok kantonunda bütçe dengesinin sağlanması şeklinde uygulanmıştır (Kopits, 2001: 61).

İkinci aşama ise, II. Dünya Savaşı'nın ardından birkaç sanayileşmiş ülke (Almanya, İtalya, Japonya, Hollanda) istikrar programlarını güçlendirmek amacıyla parasal reformu takiben denk bütçe kuralını uygulamışlardır. Bu kuralların çoğu altın kural şeklinde olmuştur. Diğer kurallar ise, bütçe açıklarının finansmanı için birtakım iç kaynaklar kullanılarak (genellikle Merkez Bankası) sağlanması üzerine sınırlamalar getirilmiş ve ayrıca, 1960'larda gelişmekte olan ülkelerde de bu kurallar uygulanmaya başlanmıştır (Kopits, 2001: 61).

Üçüncü aşama ise, Yeni Zelanda'nın 1994 yılında kabul ettiği Mali Sorumluluk Kanunu ile başlamıştır. Bu kanunun akabinde enflasyon hedeflemesi de yapılmıştır. Daha sonra diğer sanayileşmiş ülkelerde de mali kural uygulamaları başlamıştır. Bu kurallar, bütçe dengesini sağlamak, borçlanma ve harcama kuralları olmak üzere farklı yönetim kademelerinde uygulanmaya başlanmıştır. Bu aşamada bir önceki aşamaların aksine, bu kurallar uygulanırken aynı zamanda uygun muhasebe kuralları, şeffaflık, belirli zaman aralıkları ile düzenli raporlama ve orta vadeli makro bütçe çerçevesi dikkate alınmıştır (Kopits, 2001: 61-62).

İsveç, 1996 yılında kabul edilen Mali Bütçe Kanunu ile parlamentonun, 27 harcama kalemi üzerine 3 yıllık olarak nominal düzeyde harcama sınırı getirme imkanı vermektedir. Her yıl yeni bir 3 yıllık plan belirlenmekte ve böylece harcamaların Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYH) belli bir oranında tutulması sağlanmaktadır. 1999 yılında, bir önceki yıllardan kalan tahsilatın da kullanılmasının yasaklanmasıyla belirlenen mali kural daha güçlü bir yapıya kavuşmuştur. Harcama tavanlarının aşılması sonucunda herhangi bir yaptırım söz konusu olmasa dahi bu kurallar etkin bir kontrol sistemi oluşturmaktadır (Kennedy vd., 2001: 9). Maliye politikası kuralı olarak, konjonktür döneminde GSYH'nin yüzde 1'i oranında fazla vermek üzere hedef belirlemektedir. Bütçe fazlası verme hedefi doğrultusunda hükümetin yapacağı kamu harcamaları üzerine ve kamu emeklilik sistemi için yapılacak ekstra harcamalar üzerine bir tavan koymaktadır. Belirlenen harcama

tavanı, 3 yıllık halinde yapılmaktadır. Her geçen yıl, yeni bir 3 yıl eklenmektedir. Belirlenen mali hedefler, 2007 yılında kurulan Mali Politika Konseyi tarafından sonuçlara dayanarak izlenmektedir. Finlandiya' da ise, yasal bir zorunluluk olmamakla birlikte hükümetlerin kendi istekleriyle kendilerini kısıtladıkları, tüm seçim döneminde bir harcama tavanı uygulamaktadır. Bu harcama tavanı, yıllık olarak fiyat değişimlerine göre belirlenmektedir. Hollanda da ise, harcama tavanı çok yıllı olarak belirlenmektedir. Bu tavanı belirlemede yarı-özerk bir kurum olan Merkezi Planlama Bürosu etkili olmaktadır (OECD, 2009: 70-71).

Almanya'da mali kuralın tarihi 1969 yılına kadar uzanmaktadır. Bu tarihte, yatırımlar için borçlanmaya izin verilmekle beraber (altın kural), anayasal kural olarak denk bütçe kuralı kabul edilmiştir. Bu kural federal hükümet bütçesinin tamamına uygulanmıştır. Ayrıca, anayasal zeminde, makroekonomik istikrarsızlık veya savaş gibi istisnai durumlar belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, Almanya'yı daha çok bağlayan kurallar; Maastricht Anlaşması ve İstikrar ve Büyüme Pakti'nda geçen kurallardır (Kennedy vd., 2001: 8).

İngiltere'de ise, 1998 yılında Mali İstikrar Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunla beraber, Tablo 1.1.'deki operasyonel ve yasal kurallar haricinde daha önce görülmeyen altın kural ve sürdürülebilir yatırım kuralı uygulanmaya başlanmıştır. Ayrıca, çok yıllı harcama planları ve Bütçe Öncesi Rapor'un sunulması ile mali politika tartışılmaktadır. Sadece yatırımların finansmanı için borçlanmaya izin veren altın kural ile sürdürülebilirliği sağlamak üzere GSYH'nin belli bir yüzdesi kadar kamu borcuna izin veren sürdürülebilir yatırım kuralı (GSYH'nin yüzde 40'ı olacak şekilde belirlenmiştir) hükümeti kısıtlayan iki önemli kuraldır (Murray ve Wilkes, 2009: 4-5).

“ABD'de ise Başkan Reagan döneminde yapılan marjinal vergi oranlarındaki indirimlerin yarattığı açıkları kapatmak amacıyla 1985 yılında Gramm-Rudman-Hollings Kanunu çıkarılmıştır. Bu Kanun 1985'ten sonraki her mali yıl için maksimum açık miktarının tavanını belirlemekte ve 1991'de açığın kapatılmasını hedeflemektedir. Bu Kanun bahsedilen tavana uyulmaması durumunda, konulan tavan sınırını yakalamak için bütün kamu harcama programlarını belirli bir yüzde ile kesen spesifik bir prosedüre de sahiptir. Kuralla birlikte bütçe açığı belirlenen tavandan (GSYH'nin yüzde 3'ünden az) büyük olmasına rağmen, bütçe açığının GSYH'ye oranı 1986'daki yüzde 5,1 seviyesinden 1990'da yüzde 3,9'a gerilemiştir. Bu gerilemede ekonomik büyümenin payı olduğu gibi uygulanan kanunun da etkisi bulunmaktadır (Günaydın ve Eser, 2009: 60).” Fakat, açık hedeflerinin sağlanamaması ve 1990 yılının yaz aylarında başlayan ekonomik durgunluk nedeniyle bütçe krizi meydana gelmiş ve böylece bu kanun yerine Bütçe Uygulama Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanun ile yıllık açık hedefleri kaldırılmış ve onun yerine sağlık, sosyal güvenlik (emekli ve engelli maaşları), işsizlik ve diğer hak sahibi olunan ödemeler hariç tutulmak üzere ihtiyari harcamalara kısıtlama getirilmiştir (Auerbach, 2008: 3).

Brezilya'da ise, Mayıs 2000'de Mali Sorumluluk Kanunu ile federal, eyalet ve belediye düzeylerinde mali kurumları güçlendirmek ve mali planlama, yürütme, şeffaflık alanlarında geniş bir çerçeve sunulmak istenmektedir. Bütçe yönetimi ve kanunla uyumunun görülmesi açısından 4 aylık raporların sunulmasını gerektirmektedir. Kanun, taşeron ve personel harcamaları üzerine bir tavan sınırı koymaktadır. Ayrıca, etkili kişilerin kanun dışı harcamalar için cezaları da içermektedir. Borçlanma ile ilgili ise, kamu borcunu yönetmek amacıyla, tamamlayıcı bir kanun olarak kamu borcu üzerine bir sınır getirmektedir. Belirlenen kamu borcu sınırı aşıldığında ise, 12 ay içerisinde yeniden bir düzenlemeye gidilir ve belirlenen hedefe ulaşılmadıkça borçlanmanın hiç bir türüne izin verilmez. Geçici olarak borç sınırının askıya alınması doğal afet, ekonomik durgunluk ve

savaş durumlarında geçerli olmaktadır. Bu kurullarla beraber Brezilya'nın mali performansında birkaç yıl içerisinde iyileşmeler görülmüştür (Ghana, 2008).

Tablo 2.1. Bazı Ülkelerdeki Mali Kurulların Karşılaştırılması

Ülke	Kural Türü	Planlama Süresi	Kapsam	Yasal Temel
Danimarka	Yapısal Bütçe Dengesi	Çok Yıllı	MY	Politik Anlaşma
Estonya	Bütçe Dengesi Gelirin Yüzdesi olarak borç	Çok Yıllı Yıllık	MY YY	Politik Anlaşma Kanun
Finlandiya	Bütçe dengesi Bütçe dengesi GSYİH yüzdesi olarak borç	Çok Yıllı Çok Yıllı Çok Yıllı	MY YY MY	Politik Anlaşma Kanun Politik Anlaşma
Fransa	Altın Kural	Yıllık	YY	Kanun
Litvanya	Net Borçlanma Tavanı Bütçe Dengesi	Yıllık Yıllık	MY YY	Kanun Kanun
Hollanda	Harcama Tavanı	Çok Yıllı	MY	Koalisyon Anlaşması
Polonya	GSYİH Yüzdesi olarak borç	Yıllık	MY	Anayasa
Slovakya C.	GSYİH Yüzdesi olarak borç	Yıllık	YY/BY	Kanun
Slovenya	GSYİH Yüzdesi olarak borç Borç Tavanı	Çok Yıllı Yıllık	MY YY	Koalisyon Anlaşması Kanun
İspanya	Bütçe Dengesi Borç Tavanı Gelirin Yüzdesi olarak borç	Konjonktür Yıllık Yıllık	MY BY YY	Kanun Kanun Kanun
İsveç	Ortalama Bütçe Açığı	Konjonktür	MY	Politik Anlaşma
İsviçre	Bütçe Dengesi, Borç Freni	Konjonktür	MY	Anayasa
İngiltere	Altın Kural GSYİH'nin Yüzdesi olarak borç	Konjonktür Konjonktür	MY MY	Kanun Kanun
İsrail	Açık ve Harcama Tavanı	Çok Yıllı	MY	Kanun

Avusturya	Bütçe Dengesi, Borç Tavanı	Konjonktür	MY	Kanun
Brezilya	Gelirin Yüzdesi olarak borç	Yıllık	MY ve YY	Kanun
Kolombiya	Gelirin Yüzdesi olarak borç	Yıllık	MY ve YY	Kanun
Hindistan	Altın Kural	Çok Yıllı	MY	Kanun
Y. Zelanda	Operasyonel Denge	Konjonktür	MY	Kanun

MY: Merkezi Yönetim **YY:** Yerel Yönetim **BY:** Bölgesel Yönetim

Kaynak: Symansky, M. S. A., Debrun, M. X. ve Epstein, N. P. (2008). *A New Fiscal Rule: Should Israel Go Swiss?* : International Monetary Fund.'den Aktaran Günaydın, İ. ve Eser, L. Y. (2009). Maliye politikasındaki yeni trend: mali kurallar. *Maliye Dergisi*.s.78.

Tablo 2.1.'den de görüldüğü üzere mali kural uygulamaları ülkeden ülkeye kural türü, planlama süresi, kapsamı ve kuralın dayandığı temel değişiklik göstermektedir. Ülkeler, kendi ekonomik dinamiklerini ve yapısını göz önüne alacak şekilde optimal bir mali kural çerçevesi oluşturmaları.

3. TÜRKİYE'DE MALİ KURAL UYGULAMALARI

Ekonomik yapıda önemi dönüşümlerin yaşandığı 1980'li yıllar, neo-liberal politikalar ile devletin ekonomideki yerinin sorgulandığı ve süregelen 10 yıl içerisinde devletin ekonomideki ağırlığının azaltılmaya çalışıldığı yıllar olarak bilinmektedir. Bu dönem kamu kesiminin vergiler ve harcamalar olarak ekonomideki yerinin daraltılmaya çalışıldığı yıllardır.

1980'li yıllarda Merkez Bankası kaynaklarından kullanılan kısa vadeli avans ile borçlanma limitleri zorlanmış, 1990 sonrasında ise, makroekonomik dengenin bozulmasına neden olan yüksek enflasyon, bütçe açıkları, yanlış borçlanma nedeni ile artan faizler ve ödemeler dengesi sorunları meydana gelmiştir. Makroekonomik düzeyde bu sorunlar yaşanırken "1990'ların ortasından itibaren maliye politikasının temel hedefi iç borç stokunu kontrol altına almak olmuştur. Bu hedef doğrultusunda belirli oranda birincil fazla vermek, özelleştirme gelirlerini artırmak ve sürdürülebilir dış borç stoku düzeyine kadar iç borçları dış borçlarla finanse etmek ön plana çıkmıştır. Geleneksel iradi maliye politikaları kapsamında izlenen söz konusu hedeflerde önemli bir başarı sağlanamamıştır (Demir ve Mahmut, 2011: 43)."

Türkiye'de belirlenen bu hedeflere yönelik bir yasal kural oluşturulmamıştır. Bu nedenle, bu hedefler örtük mali kural olarak tanımlanmaktadır. Türkiye'de uygulanan doğrudan bir mali kural yasası olmamasına rağmen örtük mali kural uygulamaları merkezi yönetim ve yerel yönetim açılarından aşağıda değerlendirilmektedir.

3.1. MERKEZİ YÖNETİM DÜZEYİNDE MALİ KURAL UYGULAMALARI

3.1.1. Anayasal Düzenlemeler

1982 Anayasası'nda mali kural sayılabilecek vergi, harcama, borçlanma gibi ekonomik göstergeler üzerinde bir kısıtlama ya da eşik belirlenmemiştir. Genel itibari ile mali çerçevede devletin sorumlulukları tanımlanmaya çalışılmaktadır.

Anayasa'nın, devletin iktisadi ve sosyal ödevlerinin sınırları başlıklı 65. maddesinde "Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir" denilerek devletin sosyal ve ekonomik alandaki sınırları belirtilmektedir. Vergi ödevi ise, 73. madde ile "Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır. Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır" şeklinde ifade edilerek vergi ile ilgili bazı önemli noktalar vurgulanmaktadır. Bütçe ile ilgili olarak, bütçenin görüşülmesine dair madde 162 ile bütçede değişiklik yapılabilmesine dair olan madde 163 ile bütçe esaslarına değinilmektedir. Mali kural ile ilgili olabilecek 163. maddede "Merkezî yönetim bütçesiyle verilen ödenek, harcanabilecek miktarın sınırını gösterir. Harcanabilecek miktar sınırının Bakanlar Kurulu kararıyla aşılabileceğine dair bütçelere hüküm konulamaz. Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararname ile bütçede değişiklik yapmak yetkisi verilemez. Cari yıl bütçesindeki ödenek artışını öngören değişiklik tasarılarında ve cari ve ileriki yıl bütçelerine mali yük getirecek nitelikteki kanun tasarı ve tekliflerinde, belirtilen giderleri karşılayabilecek mali kaynak gösterilmesi zorunludur" şeklinde ifade edilerek harcamaların ödenekler ile sınırlı olduğu belirtilmekte fakat herhangi bir sayısal ifade veya ödenekler ile ilgili bir kısıtlama mevcut değildir.

Anayasa'da mali konuların ele alınış biçimine bakıldığında net bir şekilde konulmuş bir kısıtlama görülmemektedir.

3.1.2. 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi Kontrol Kanunu

2003 yılında kabul edilen 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi Kontrol Kanunu (KMYKK) ile kamu mali yönetimi üzerinde düzenlemeler yaparak mali saydamlık ve disiplin sağlanmaya çalışılmaktadır. Stratejik yönetim ile performans ilişkisinin kurulması, orta vadeli bir bakış açısının olması, bütçe süreçlerinin yeniden tanımlanması, iç denetim ve dış kontrol sistemine geçilmesinin önerilmesi ile mali kontrol sisteminin yenilenmesi mali disiplini sağlamaya yönelik güçlü adımlardır (Dedeoğlu, 2010: 3).

Bu kanunun amacı, "kalkınma planları ve programlarda yer alan politika ve hedefler doğrultusunda kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde elde edilmesi ve kullanılmasını, hesap verebilirliği ve malî saydamlığı sağlamak üzere, kamu malî yönetiminin yapısını ve işleyişini, kamu bütçelerinin hazırlanmasını, uygulanmasını, tüm malî işlemlerin muhasebeleştirilmesini, raporlanmasını ve malî kontrolü düzenlemektir (Md. 1)."

KMYKK'ye *mali saydamlığa ve hesap verilebilirliğe* şu şekilde yer vermektedir. Kanunun 7. maddesinde mali saydamlık "görev, yetki ve sorumlulukların açık olarak tanımlanması; hükümet politikaları, kalkınma planları, yıllık programlar, stratejik planlar ile bütçelerin hazırlanması, yetkili organlarda görüşülmesi, uygulanması ve uygulama sonuçları ile raporların kamuoyuna açık ve ulaşılabilir olması; genel yönetim kapsamındaki kamu idareleri tarafından sağlanan teşvik ve desteklemelerin bir yılı geçmemek üzere belirli dönemler itibarıyla kamuoyuna açıklanması; kamu hesaplarının standart bir muhasebe sistemi ve genel kabul görmüş muhasebe prensiplerine uygun bir muhasebe düzenine göre oluşturulması" şartlarının zorunlu olarak gerçekleştirilmesi biçiminde ifade edilmektedir. Kanunun 8. maddesinde ise, "her türlü kamu kaynağının elde edilmesi ve kullanılmasında görevli ve yetkili olanlar, kaynakların etkili, ekonomik, verimli ve hukuka uygun olarak elde edilmesinden, kullanılmasından, muhasebeleştirilmesinden, raporlanmasından ve kötüye kullanılmaması için gerekli

önlemlerin alınmasından sorumludur ve yetkili kılınmış mercilere hesap vermek zorundadır” denilerek hesap verilebilirlik ortaya koyulmuştur (Md. 7 ve Md. 8). Mali disiplin adına önemli olan bir diğer uygulama ise, bütçe denetiminin sağlanmasıdır. Mali kontrolün gerçekleştirilebilmesi için kanunda kabul edilen *iç kontrol* ve *dış denetim* araçları mevcuttur.

İç kontrol, “idarenin amaçlarına, belirlenmiş politikalara ve mevzuata uygun olarak faaliyetlerin etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde yürütülmesini, varlık ve kaynakların korunmasını, muhasebe kayıtlarının doğru ve tam olarak tutulmasını, malî bilgi ve yönetim bilgisinin zamanında ve güvenilir olarak üretilmesini sağlamak üzere idare tarafından oluşturulan organizasyon, yöntem ve süreçle iç denetimi kapsayan malî ve diğer kontroller bütünü” şeklinde tanımlanmaktadır (Md. 55). *İç kontrol*, ön mali kontrol ve iç denetimden oluşmaktadır. Ön mali kontrol “malî karar ve işlemlerin hazırlanması, yüklenmeye girilmesi, iş ve işlemlerin gerçekleştirilmesi ve belgelendirilmesinden oluşur”, iç denetim ise, “kamu idaresinin çalışmalarına değer katmak ve geliştirmek için kaynakların ekonomiklik, etkililik ve verimlilik esaslarına göre yönetilip yönetilmediğini değerlendirmek ve rehberlik yapmak amacıyla yapılan bağımsız, nesnel güvence sağlama ve danışmanlık faaliyeti” olarak kanunda geçmektedir (Md. 58 ve Md. 63).

Dış denetim ise, “Sayıştay tarafından yapılacak harcama sonrası dış denetimin amacı, genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin hesap verme sorumluluğu çerçevesinde, yönetimin malî faaliyet, karar ve işlemlerinin; kanunlara, kurumsal amaç, hedef ve planlara uygunluk yönünden incelenmesi ve sonuçlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine raporlanması” olup, genel kabul görmüş uluslararası denetim standartları çerçevesinde, “kamu idaresi hesapları ve bunlara ilişkin belgeler esas alınarak, malî tabloların güvenilirliği ve doğruluğuna ilişkin malî denetimi ile kamu idarelerinin gelir, gider ve mallarına ilişkin malî işlemlerinin kanunlara ve diğer hukuki düzenlemelere uygun olup olmadığının tespiti” noktasına ve “kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli olarak kullanılıp kullanılmadığının belirlenmesi, faaliyet sonuçlarının ölçülmesi ve performans bakımından değerlendirilmesi” dikkate alınarak gerçekleştirilmektedir (Md. 68).

İç kontrol ve dış denetim haricinde, “malî yönetim ve kontrol sisteminin tümüyle zaafa uğradığı, belirgin yolsuzluk veya kamu zararına yönelik emarelerin ortaya çıktığı durumlarda; il özel idareleri için ilgili vali, belediyeler için ilgili belediye başkanının talep etmesi veya doğrudan Başbakanın onayı üzerine İçişleri Bakanı, yetkili denetim elemanlarına, ilgili mahallî idarelerin tüm malî yönetim ve kontrol sistemlerini, malî karar ve işlemlerini mevzuata uygunluk yönünden teftiş ettirilmesi” yerel yönetimler hakkında hukuki denetimin varlığını göstermektedir (Md. 77).

Kontrol öncelikli olmak kaydı ile orta vadeli bir bakış açısı edinilmesi çerçevesinde 2006 yılından itibaren orta vadeli harcama sistemi ile üç yıllık bir perspektifte her yıl Orta Vadeli Program (OVP) ve Orta Vadeli Mali Plan (OVMP) hazırlanmaktadır. “OVMP’nin, OVP ile uyumlu olmak üzere, gelecek üç yıla ilişkin toplam gelir ve gider tahminleri ile birlikte hedef açık ve borçlanma durumu ile kamu idarelerinin ödenek teklif tavanlarını içermesi öngörülmüştür. OVMP’nin en önemli unsurlarından birisi, kamu idarelerinin ödenek teklif tavanlarının belirlenmesidir. Böylece, düzenleyici ve denetleyici kurumlar hariç olmak üzere merkezi yönetime dahil kurumların ödenek tekliflerine ekonomik sınıflandırmanın birinci düzeyinde bir üst limit getirilmesi öngörülmüştür (Mutluer vd., 2006’dan aktaran Kesik ve Bayar, 2010: 55).”

5018 sayılı KMYKK ile mali yönetim ve kontrol kapsamı genişletilmiştir. Böylece, prosedürel mali kurallar olan mali saydamlık ve hesap verilebilirliği sağlamak üzere

muhasebe, raporlama gibi konular üzerinde düzenlemeler yaparak mali kontrol güçlendirilmeye çalışılmıştır (Gündüz ve Agun, 2011: 139).

3.1.3. 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetimi Hakkında Kanun

2001 krizinden sonra bozulan mali yapıyı iyileştirmeye yönelik yapılan faaliyetlerden biri de 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun'unun kabul edilmesidir. Bu kanun ile borç yönetimi disipline edilerek mali kural sağlanmaya çalışılmıştır (Kesik ve Bayar, 2010: 53). Kanun amaç olarak, borç yönetimi ve finansman sürecini ekonomik istikrarı ve makroekonomik dengeleri gözeterek şekilde mali saydamlık ve hesap verilebilirlik çerçevesinde mali disiplini gerçekleştirmek olduğunu ifade etmektedir.

“İlgili kanunun getirdiği önemli yeniliklerden biri kamu borç yönetimini ve borçlanmaya ilişkin düzenlemeleri tek bir kanun kapsamında izlenebilir hale getirmesidir. Bu kanunla net borçlanma limiti, garanti limiti, ikraz limiti, risk hesabı ve kısa vadeli avans gibi hazine borçlanması ve garanti verilmesine ilişkin düzenleme ve kuralların önemli bir kısmında değişikliğe gidilmiş, kamu borç yönetimi raporu gibi yeni düzenlemeler söz konusu olmuştur (Demir ve Mahmut, 2011: 47).”

Kanunun amacı ile belirtilen ilkeler ve mali sürdürülebilirlik dikkate alınarak, ilgili yıl bütçe kanununda belirtilen başlangıç ödenekleri toplamı ile tahmin edilen gelirler arasındaki fark miktarı kadar net borç kullanımının yapılabileceği ifade edilmektedir. Borçlanma limitinin değiştirilemeyeceği açıkça belirtilmiş olup, borç yönetiminin ihtiyaçları ve gelişimi dikkate alınarak, bu limit yıl içinde yüzde 5 beş oranında artırılabilir. Bu miktarın da yeterli olmadığı durumlarda, ilave yüzde 5 oranında bir tutar, ancak Müsteşarlığın görüşü ve Bakanın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile artırılabilir. Bütçenin denk olması durumunda da borçlanma, anapara ödemesinin en fazla yüzde 5 beşine kadar artırılabilirliği belirtilmektedir (Md. 5).

Ayrıca, diğer bir limit de “bütçe dışı ikraz’ adı verilen -bütçe’de yer almayan her hangi bir harcamayı finanse etmek üzere tahvil ihraç etmek- uygulama getirilmiştir. Bu şekilde ihraç edilen tahvillere de bütçe kanunu ile limit getirilmesi öngörülmüş ancak bu şekilde ihraç edilen tahviller yukarıda bahsedilen borç limitinin dışında değerlendirilmiştir. Öte yandan, Kanun ile özel tertip (piyasaya arz edilmeden kamu kurumlarına verilen) tahvil ihracının bütçeye ödenek konmak suretiyle yapılması hüküm altına alınarak, bütçe dışından finansman yapmak imkanının önüne geçilmeye çalışılmıştır (Boran, 2008: 6).”

Garanti limitleri daha önce de kanunda yer almaktadır fakat bu kanun ile hem kapsamı genişletilerek dış kredilerin yanı sıra yap-işlet-devret kapsamında verilen garantiler ve daha sonra da diğer kamu kurum ve kuruluşlarının ihraç ettiği senetlere verilen garantiler de dahil edilmiş hem de yeni bir risk hesabı oluşturularak ileride üstlenilebilecek garantilere ilişkin tedbir alınmıştır. Limit, Kanun’a göre yıllık bütçe kanunlarında belirtilecektir. Hazine, garanti uygulamasına ilişkin bir yönetmelik çıkartmış ve garanti verilmesini talep eden kurumun Hazine’ye vadesi geçmiş borcunun olmaması ve borcunu geri ödeme kapasitesinin bulunması koşulu getirilmiştir. Ayrıca, Hazine garantisi dahilinde olmasa dahi yurt dışından sağlanacak her türlü mali imkanlar Hazine Müsteşarlığı’nın iznine tabi tutulmuştur (Boran, 2008: 6; Demir ve Mahmut, 2011: 48).

Son olarak, yerel yönetimlerle ilgili borçların bütçelenmesi, muhasebeleştirilmesi ve raporlanması gibi prosedürel mali kural şeklinde ifade edilen ve mali saydamlığa ve hesap vermeye yönelik kurallar Kanun’da 14. madde’de ele alınmaktadır (Md. 14).

3.2. YEREL YÖNETİMLER DÜZEYİNDE MALİ KURAL UYGULAMALARI

Yerel yönetimlere ilişkin prosedürel kurallar 4749 ve 5018 sayılı kanunlarda varlığını korumaktadır. Sayısal mali kurallar ise, 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ile yerel yönetimler kapsamında açıkça ifade edilmektedir. Bu sayısal kurallardan borçlanmaya ilişkin olan; kanunlarda “belediye ve bağlı kuruluşları ile bunların sermayesinin yüzde ellisinden fazlasına sahip oldukları şirketlerin, faiz dâhil iç ve dış borç stok tutarı, en son kesinleşmiş bütçe gelirleri toplamının 213 sayılı Vergi Usul Kanununa göre belirlenecek yeniden değerlendirme oranıyla artırılan miktarını aşamaz. Bu miktar büyükşehir belediyeleri için bir buçuk kat olarak uygulanır” şeklinde ifade edilmektedir (Md. 5393-68/d ve 5302-51/d).

Hem borçlanma hem de bir bütçe açığı kuralı olan “altın kural” uygulaması da yerel yönetimlerde görülmektedir. Belediyelerin ve il özel idarelerinin, 4749 sayılı kanun çerçevesinde borçlanmayı ve tahvil ihracını ancak yatırım programında yer alan projelerinin finansmanı amacıyla yapabileceği kanunda açıkça ifade edilmektedir (Md. 5393-68/a-c ve 5302-51/a-c). Ayrıca, yatırım kredisi ve nakit kredi kullanan belediye veya il özel idaresi, ödeme plânını bu bankaya sunmak zorundadır. Hazırlanan geri ödeme planının İller Bankası tarafından yeterli görülmemesi durumunda kredi talepleri reddedilir (Md. 5393-68/b ve 5302-51/b). Önemli başka bir nokta ise şudur: Belediyelerin ve İl Özel İdarelerinin, ileri teknoloji ve büyük tutarda maddi kaynak gerektiren alt yapı yatırımlarında Devlet Plânlama Teşkilatı Müsteşarlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca kabul edilen projeleri için yapılacak borçlanmalar için belirlenen borç tavanı kuralı uygulanmaz. Eğer dış kaynağa başvurulması gerekiyor ise Hazine Müsteşarlığının görüşü alınmak zorundadır (Md. 5393-68/f ve 5302-51/f).

Sayısal olarak ele alınacak bir diğer harcama kuralı ise kanunda belirtilen personel giderleri üzerinedir. Kanunda, “belediyenin yıllık toplam personel giderleri, gerçekleşen en son yıl bütçe gelirlerinin 213 sayılı Vergi Usul Kanununa göre belirlenecek yeniden değerlendirme katsayısı ile çarpımı sonucu bulunacak miktarın yüzde otuzunu aşamaz. Nüfusu 10.000'in altında olan belediyelerde bu oran yüzde kırk olarak uygulanır. Yıl içerisinde aylık ve ücretlerde beklenmedik bir artışın meydana gelmesi sonucunda personel giderlerinin söz konusu oranları aşması durumunda, cari yıl ve izleyen yıllarda personel giderleri bu oranların altına ininceye kadar yeni personel alımı yapılamaz” ifadesi ile personel giderlerine ilişkin bir sayısal limit getirilmiştir (Md. 5393-49).

4. MALİ KURAL KANUN TASARISI

Türkiye’de mali kuralın uygulanması için zamanlama ve altyapı açısından gerekli şartlar oluşmuştur. Nitekim, 5018 sayılı Kanun ve 4749 sayılı Kanun ile kamu mali yönetimine önemli yenilikler getirilmiştir. Bu nedenle, Türkiye’de uygulanan örtülü mali kurallar, Mali Kural Kanun Tasarısı ile açık mali kural aşamasına geçilmesinde son adım olmuştur. Tasarıda mali kural amaçları şu şekilde sayılmaktadır:

- Yapılan düzenlemelerle gerçekleştirilen başarıları kalıcı hale getirmek,
- Mali disiplini koruyarak öngörülebilirliği sağlamak,
- Maliye politikasını güçlendirerek, ekonomideki güven ve istikrarı arttırmak,
- Artan kredibilityle beraber risk priminin düşmesini sağlayarak kamu borçlanma maliyetini azaltmak ve böylece kamu açıkları ve borç yükünü sürdürülebilir seviyelerde tutmak,

Bu amaçların gerçekleştirilebilmesi için basitlik, doğruluk, saydamlık ve hesap verilebilirlik tesis edilmekte ve Kanun kapsamındaki kuruluşların muhasebe ve raporlama

işlemlerinin Avrupa Hesaplar Sistemi ve diğer uluslararası standartlarla uyumlu olarak yürütüleceği ilke edinilmektedir. Kanun kapsam olarak ise, merkezi yönetim bütçesine dahil kamu idareleri, döner sermayeler, İşsizlik Sigortası Fonu dahil sosyal güvenlik kurumları, mahalli idareler ve fonlar ile Avrupa Hesaplar Sistemine uygun olarak belirlenen diğer kamu idareleri ve fonlar ve 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'ye (KHK) tabi Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) ve 4046 sayılı Kanuna tabi kuruluşlar yer almaktadır. Böylece en geniş kapsama sahip kamu kesimi tanımlaması yapılmaktadır.

Ayrıca, Tasarı ile beraber uygulanacak sayısal mali kural formülü de önerilmektedir. Formülün, kamu mali yönetiminde ve bütçeleme sürecinde yardımcı olması beklenmektedir. Mali kural formülü aşağıda verilmektedir.

$$a(t) \leq a(t-1) - y(a(t-1) - a^*) - k(b(t) - b^*)$$

Yukarıdaki formülde:

a_t : Cari yıldaki genel yönetim açığının GSYH'ye oranını,

$a_{(t-1)}$: Bir önceki yılın genel yönetim açığının GSYH'ye oranını,

a^* : Borç stokunun makul bir seviyeye indirilmesi amacıyla, orta ve uzun dönemde uyum sağlanması öngörülen genel yönetim açık tavanının GSYH'ye oranı, ($a^* =$ yüzde 1)

$b_{(t)}$: Cari yıldaki reel GSYH artış oranı tahmini,

b^* : Konjonktürel uyarlamaya esas teşkil edecek eşik reel GSYH büyüme oranı, ($b^* =$ yüzde 5)

y : Yakınsama hız katsayısı (0,33). Bu katsayı, ekonominin reel olarak büyüme ve daralma dönemlerinde maliye politikasına esneklik sağlayacaktır.

k : Konjonktürel etkiyi yansıtma katsayısı (0,33)'dir. Bu katsayı, reel GSYH yüzde 5'in üzerindeki her bir puanlık büyüme için ne kadar tasarruf yapılacağını; altındaki her bir puanlık büyüme için ise ne kadar açık verilebileceğini göstermektedir.

$-y(a(t-1) - a^*)$: Bir önceki yıl genel yönetim açığından kaynaklanan uyarılama (açık etkisini),

$-k(b(t) - b^*)$: Konjonktürel etkiden kaynaklanan uyarılama (konjonktürel etkiyi), ifade edilmektedir.

Kanun'da açık etkisi, bir önceki yıl genel yönetim açığının GSYH'ye oranından, genel yönetim açığının GSYH'ye oranına ilişkin uzun dönemli hedef olan yüzde 1'in çıkarılması sonucu bulunan değer -0,33 ile çarpılmasıyla; konjonktürel etki ise, ilgili yıl reel GSYH artış oranından yüzde 5'in çıkarılması sonucu bulunan değer -0,33 ile çarpılmasıyla hesaplanacağı ifade edilmektedir.

Kanun'da uygulamaya yönelik raporlama, denetim ve istatistiklerin yayımlanması konuları da detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Son olarak, ülke uygulamaları incelendiğinde, hayata geçirilen mali kural uygulamalarının kamu mali yönetimi alanında yapılan reform sonrasında daha başarılı olduğu görülmektedir. Birçok ülkede, bu şekilde

bir geçiş süreci yaşanmıştır. Türkiye’de de bu süreç aynı şekilde yaşanmış; mali alanda gerçekleştirilen reformlar ile mali konsolidasyon sağlamıştır. Son aşamada ise açık bir şekilde Mali Kural Kanunu ile tüm kazanımların hem sağlamlaştırılması hem de daha ileri seviyeye taşınması istenmiştir. Fakat, Mali Kural Kanun Tasarısı’nın kanunlaşmaması bu beklentilerin tasarı şeklinde kalmasına neden olmuştur.

SONUÇ

Mali disiplini sağlamada uygulanacak bu kurallar için güçlü bir siyasi idarenin varlığı çok önemlidir. Siyasi irade, bu kuralları sahiplenen ve uygulayan bir yapıda ise eksik kuralların olması da mali disiplini bozmayacaktır. Eğer siyasi irade, kurallara bağlı kalmaz ise mali kuralların olması bir şey ifade etmeyecektir. Bunun yanı sıra mali disipline dikkat eden siyasi irade için kuralların olması gerekmez fakat faydalı olacağı açıkça ortadadır (Schick, 2003: 9).

Ek olarak, mali kuralların oluşturulacak mali kurullara devredilmesi ile bütçenin zerkleştirilmesi görüşleri de mevcuttur. Bu şekilde, kurulların hükümetlerin politika yapma yetkisini tamamen almadıkları fakat dışına da çıkamayacakları bir yol çizerek bu daire içerisinde zgrce hareket edebilecekleri bir yol göstermektedir. Bu düşünce, bütçenin siyasi değil; teknik bir mesele olarak ele alınması fikrinden doğmaktadır (Gürkan ve Karahanoğulları, 2010: 551).

Mali kurallar 1990’lı yıllardan itibaren birçok ülkede uygulanmaya başlanmıştır. Mali kurallar, makroekonomik düzeyde bütçe üzerine konulan sayısal ve prosedürel kurallar ile maliye politikalarını disipline eden uygulamalardır. Fakat, mali kuralların uygulandığı ülkenin yapısı da bu kuralların esnekliğini belirlemede rol oynamaktadır.

Türkiye’de ise, mali kural uygulamasına ilişkin kanun taslağı 2010 yılında hazırlanmıştır fakat kabul edilmiş bir kanun söz konusu değildir. Türkiye’de kurallar daha çok Orta Vadeli Mali Plan ve Programlar ile belirlenmekte ve ulaşılmaya çalışılmaktadır. Açık bir şekilde herhangi bir mali kural yasası olmamasına rağmen mali disiplini sağlamada önemli yol kat eden Türkiye, gerçekleştirdiği diğer kanun düzenlemeleri ile bunu sağlamıştır.

Mali kurala ilişkin açık bir kanun düzenlemesinin, hem siyasi denetime ilişkin hem de mali disiplini sağlamlaştırma açısından katkısının büyük olacağı açıktır. Mali disiplini sağlarken büyüme ve daralma dönemlerinde esnekliğe izin veren bir mali kuralın olması hem manevra açısından önemli olacaktır hem de mali kural yasası varlığından dolayı uluslararası alanda Türkiye’nin kredibilitesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Auerbach, A. J. (2008). *Federal Budget Rules: The US Experience*. Retrieved from

Biraschi, P. (2008). Searching for the optimal EMU fiscal rule: an ex-post analysis of the SGP reform proposals.

Boran, E. (2008). Brezilya’dakine Benzer Bir Mali Sorumluluk Düzenlemesi Yapılmalı. *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Politika Notu*, 1, 9.

Creel, J. (2003). Ranking fiscal policy rules: the golden rule of public finance vs. the stability and growth pact.

Dedeoğlu, E. (2010). Mali Kural Nasıl İşler? *Tepav Politika Notu*, 1-16.

- Demir, M. ve Mahmut, İ. (2011). Türkiye’de Mali Kural. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 1-42.
- Ghana, B. o. (2008). *Fiscal Rules and Fiscal Discipline – What can Ghana Learn From Country Experiences?* Retrieved from
- Giudice, G. ve Buti, M. (2017). Maastricht’s fiscal rules at ten: an assessment. In *The Political Economy of the European Constitution* (pp. 33-58): Routledge.
- Günaydın, İ. ve Eser, L. Y. (2009). Maliye politikasındaki yeni trend: mali kurallar. *Maliye Dergisi*.
- Gündüz, İ. O. ve Agun, B. H. (2011). Yerel Yönetim Düzeyinde Mali Kural Uygulaması ve Türkiye Değerlendirmesi. *TİSK Akademi*, 6(12), 118-159.
- Gürkan, C. ve Karahanoğulları, Y. (2010). Bütçeyi Özerkleştirmek: Mali Kurallar ve Kurullar. *Maliye Dergisi*, 158, 547-569.
- Hallerberg, M., Strauch, R. ve Von Hagen, J. (2007). The design of fiscal rules and forms of governance in European Union countries. *European Journal of Political Economy*, 23(2), 338-359.
- Kaya, F. (2009). Mali Kural Uygulamaları ve Türkiye İncelemesi. *Devlet Planlama Teskilati, Uzmanlık Tezleri, Yayın(2807)*.
- Kennedy, S., Robbins, J. ve Delorme, F. (2001). The role of fiscal rules in determining fiscal performance.
- Kesik, A. ve Bayar, N. (2010) Uluslararası Uygulamalar Işığında Mali Kurallar ve Mali Disiplin. In. *Maliye Politikası Yönetiminde Yeni Bir Eğilim: Vergi, Harcama, Borçlanma vs. Üzerine Kurallar ve Sınırlamalar*. Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Kim, D. ve Saito, M. (2009). *A rule-based medium-term fiscal policy framework for Tanzania*: International Monetary Fund.
- Kopits, G. (2001). *Fiscal Rules: useful policy framework or unnecessary ornament*. Retrieved from
- Kopits, G. ve Symansky, S. (1998). Fiscal Policy Rules, International Monetary Fund. *Occasional Paper*(192).
- Ljungman, G. (2008). Fiscal Rules - Beneficially Binding?
- Milesi-Ferretti, G. M. (2004). Good, bad or ugly? On the effects of fiscal rules with creative accounting. *Journal of Public Economics*, 88(1-2), 377-394.
- Murray, A. ve Wilkes, G. (2009). *Fiscal rules OK?* : CentreForum.
- Mutluer, K., Öner, E. ve Kesik, A. (2006). Bütçe Hukuku. *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*.
- OECD. (2009). *Economic Surveys: Slovak Republic*. Retrieved from
- Schick, A. (2003). The role of fiscal rules in budgeting. *OECD Journal on Budgeting*, 3(3), 7-34.
- Symansky, M. S. A., Debrun, M. X. ve Epstein, N. P. (2008). *A New Fiscal Rule: Should Israel Go Swiss?* : International Monetary Fund.
- Ter-Minassian, T. (2007). Fiscal Rules for Subnational Governments. *OECD Journal on Budgeting*, 6(3), 1-11.

CITATION: *Bildiriler - IBAD 2018 – 3rd International Scientific Research Congress on Humanities and Social Sciences, July 9-11, 2018 - Skopje, Macedonia*

ISBN: 978-605-66529-1-2

DOI: 10.21733/ibad.451039

PAGES: 155-160

ORTAOKUL 6. SINIF FEN BİLİMLERİ DERSİNDE BİLİMİN DOĞASI ETKİNLİKLERİ KULLANIMININ ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİNE YANSIMALARI

Murat Çetinkaya ^{1*}, Evşen Aymen Peker ²

¹ Dr., Ordu Üniversitesi, Türkiye, mchetinkaya@odu.edu.tr

² Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye, evsenaymen@hotmail.com

*Sorumlu yazar

Özet

Bilim ve teknolojiye aktif olarak sürece dâhil olan bilinçli kararlar verebilen bireyler yetiştirilmesi, günlük yaşamda karşılaşılan problemlere bilimsel bakış açısıyla çözüm yolları bulunmasını sağlayacaktır. Özellikle fen eğitiminde bilimin doğasını anlamak ve bireysel olarak uygulayabilmek bir gerekliliktir. Öğretmenlerin, bilimsel bilginin doğasına uygun şekilde öğrencilere rehberlik ederek onların bilimsel gelişimlerini desteklemeleri gerekmektedir. Bu açıdan eğitim fakültelerinde özellikle fen eğitiminde bilimsel süreç becerilerinin gelişimini destekleyecek etkinliklere sıklıkla yer verilmesi gerekmektedir. İyi yetişmiş fen bilimleri öğretmenlerinin rehberliğinde, öğrencilerin fen okuryazarlık düzeyleri çok daha ileri düzeylere gelecektir. Fen okuryazarlığı gelişen öğrencilerin, fen konularını günlük hayatları içerisinde kullanabilmeleri ve çözüm üretebilmeleri çok daha kolay olacaktır. Araştırmanın amacı, 6. sınıf fen bilimleri dersi “madde ve ısı” ünitesinde bilimin doğasına yönelik etkinlikler kullanmanın öğrencilerin görüşlerine yansımalarını araştırmaktır. Araştırmanın çalışma grubunu, Samsun ilinde bulunan bir ortaokulda öğrenim görmekte olan 6. sınıf öğrencileri (n=26) oluşturmaktadır. Bu çalışma, nitel yöntemlerin kullanıldığı durum çalışması şeklinde tasarlanmıştır. Verilerin toplanmasında; yarı yapılandırılmış görüşmeler ve öğrenci öz değerlendirmeleri kullanılmıştır. Nitel verilerinin analizi “içerik analizi” yaklaşımı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın verilerinin analizinden, bilimin doğasına yönelik yapılan etkinliklerin bilimin doğasına yönelik farkındalık oluşturduğu ve bilimsel süreç becerilerine pozitif yönde katkı sağladığı tespit edilmiştir. Fen bilimleri derslerinin öğretiminde bilimin doğasına yönelik etkinliklere daha fazla yer verilmesi araştırmacı ve öğretmenlere önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilimin doğası, fen eğitimi, madde ve ısı.

REFLECTION OF USING NATURE OF SCIENCE ACTIVITIES IN SECONDARY SCHOOL 6TH GRADE SCIENCE LESSON ON STUDENTS' OPINIONS

Abstract

Educating individuals who can be actively included in the process in science and technology and who can make conscious decisions will enable finding scientific solutions to problems encountered in daily life. Understanding the nature of science and being able to apply this individually is a necessity especially in the teaching of science. Teachers should guide students in parallel with the nature of scientific information and support their scientific development. In this respect, activities which will support the development of scientific process skills should be included in education faculties, especially in science teaching. With the guidance of well-trained science teachers, students' science literacy levels will become much more advanced. It will be much easier for students who have developed science literacy to use the subjects of science and to find solutions in their daily life. The purpose of the study is to research the effects of using activities for the nature of science in 6th grade science lesson "matter and heat" unit on students' opinions. The study group consists of 6th graders (n=26) in a secondary school of Samsun province. This study was designed as a case study in which qualitative methods were used. Semi-structured interviews and student self-assessments were used to collect qualitative data. The data were analysed with "content analysis" approach. Data analysis showed that activities used for the nature of science created awareness for the nature of science and had positive contributions to scientific process skills. It was recommended for researchers and teachers to include more activities for the nature of science in the teaching of science lessons.

Keywords: The nature of science, science education, matter and heat.

GİRİŞ

Bilim ve teknolojiye aktif olarak sürece dâhil olan bilinçli kararlar verebilen bireyler yetiştirilmesi, günlük yaşamda karşılaşılan problemlere bilimsel bakış açısıyla çözüm yolları bulunmasını sağlayacaktır. Özellikle fen eğitiminde bilimin doğasını anlamak ve bireysel olarak uygulayabilmek bir gerekliliktir. Bilimsel süreç becerilerini aktif olarak kullanabilen öğrenciler, günlük hayatlarında karşılaştıkları sorunları bilimsel yöntemler kullanarak çözebileceklerdir. Bu, fen öğretiminin en önemli hedeflerinden bir tanesidir (Çepni ve Çil, 2016). Fen öğretimi için bilimsel süreç becerilerinin çok önemli bir yere sahip olmasına karşın fen bilgisi öğretmen adaylarının bu becerileri uygulayabilme ve etkinlik tasarlayabilme konularındaki performanslarının oldukça düşük olduğu ifade edilmektedir (Bahtiyar ve Can, 2017). Öğretmen adaylarının bilimsel süreç becerilerinin geliştirilebileceğini inandıkları fakat bunun nasıl gerçekleştireceği konusunda yetersiz bilgiye sahip oldukları görülmektedir (Yıldırım, Atila, Özmen ve Sözbilir, 2013). Bu konuda kendilerini geliştiremeyen öğretmen adaylarının ileriki meslek hayatlarında öğrencilerine karşı olumsuz yansımalarının görülmesi kaçınılmaz olacaktır.

Öğretmenlerin, bilimsel bilginin doğasına uygun şekilde öğrencilere rehberlik ederek onların bilimsel gelişimlerini desteklemeleri gerekmektedir. Bu açıdan eğitim fakültelerinde özellikle fen eğitiminde bilimsel süreç becerilerinin gelişimini destekleyecek etkinliklere sıklıkla yer verilmesi gerekmektedir. İyi yetişmiş fen bilimleri öğretmenlerinin rehberliğinde, öğrencilerin fen okuryazarlık düzeyleri çok daha ileri düzeylere gelecektir. Fen okuryazarlığı gelişen öğrencilerin, fen konularını günlük hayatları içerisinde kullanabilmeleri ve çözüm üretebilmeleri çok daha kolay olacaktır (Çetinkaya, 2017).

Öğretmenlerin, bilimin doğası içerikli etkinlikler tasarlarlarken, gerçek dünyayı yansıtan bir problem alanı yaratmakta zorlandıkları görülmektedir. Sorgulama sürecini bilimin doğasına uygun bir şekilde yönetemeyeceklerini düşünmeleri kaygıya kapılmalarına

neden olmaktadır. Bu durum, öğretmen adayının sürecin uygulanmasına ilişkin cesaretinin kırılmasına yol açmaktadır (Bayram, 2015). Oysaki bunun aksine, özellikle üniversite eğitimi boyunca günlük hayat bağlamında sorunlara çözüm üretebilmeyi öğrenen öğretmen adaylarının yetiştirilmesi gerekmektedir. Fennin, teknolojinin, mühendisliğin ve matematiğin bir arada kullanabildiği otantik görev odaklı çalışma ortamlarını oluşturmanın pratik uygulamalarını yapabilen öğretmen adayları için bunu ileriki meslek hayatlarında öğrencilerine aktarmaları daha kolay olacaktır. Bilimsel sorgulama ve bilimsel süreç yeteneklerine sahip bir öğretmen bunu öğretim programlarına ve ders işleme stratejisine de yansıtacaktır. Bu sebepten, öğretmen adaylarının sorgulama temelli bilim yeteneklerinin en üst düzeyde olması gerekmektedir. Bilimin doğasını içselleştirebilen bir fen bilimleri öğretmeni, öğrencileri için iyi bir rehber olacaktır. Bu açıdan, öğrencilerin başarısı aynı zamanda öğretmenin ne kadar bilimin doğasına hâkim olduğu ile de ilişkilidir. Öğrencileri yönlendirecek, etkinlikleri tasarlayabilecek ve değerlendirebilecek kadar ön bilgiye sahip bir öğretmen öğrencileri için önemli bir fırsat olacaktır. Araştırmanın amacı, 6. sınıf fen bilimleri dersi “madde ve ısı” ünitesinde bilimin doğasına yönelik etkinlikler kullanmanın öğrencilerin görüşlerine yansımalarını araştırmaktır.

YÖNTEM

Araştırmanın çalışma grubunu, Samsun ilinde bulunan bir ortaokulda öğrenim görmekte olan 6. sınıf öğrencileri (n=26) oluşturmaktadır. Nitel yöntemlerin kullanıldığı durum çalışması şeklinde tasarlanmıştır. 6. Sınıf Madde ve Isı Ünitesi, bu çalışma için kullanılmıştır. Ünite kazanımlarına ek olarak bilimin doğası özelliklerini içeren kazanımlara uygun etkinlikler tasarlanarak öğrencilere yaptırılmıştır. Bu etkinliklerin tasarlanmasında dikkat edilen bilimin doğası kazanımları şunlardır; “Bilimsel bilgi delillere dayanır”, “Aynı veri kullanılarak farklı çıkarımlar yapılabilir.”, “Gözlem ve çıkarım birbirinden farklıdır.”, “Aynı veriler kullanılarak farklı çıkarımlar yapılabilir.”, “Bilimsel bilginin gelişiminin her aşamasında hayal gücü ve yaratıcılık önemli yer tutar.”, “Bilimde modellerden sıklıkla yararlanır.” ve “Bilim ve Teknoloji birbirini etkiler.”

Verilerin toplanmasında; yarı yapılandırılmış görüşmeler ve öğrenci öz değerlendirmeleri kullanılmıştır. Nitel verilerinin analizi “içerik analizi” yaklaşımı ile gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

Çalışmanın yürütüldüğü deney grubu öğrencilerinden (N=26) toplam 10 kişi rastgele olarak gönüllülük esasında seçilmiş ve mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakata katılan öğrenciler Ö1, Ö2,.. şeklinde kodlanmıştır. Nitel verilerin içerik analizi; görüşme kodlarından yola çıkarak; “Fen ve Günlük Hayat”, “Tutum”, “Disiplinler Arası Yaklaşım” ve “Kişisel Kazanımlar” temaları altında betimlenmiştir (Şekil 1).

Şekil 1. Mülakat kodları ve gözlem notlarından ortaya çıkan temanın örüntüsü.

Fen ve Günlük Hayat

Fennin anlamı günlük hayatın içerisinde gizlidir. Bunu anlayabilmek fen başarısı için oldukça önemlidir. Bilimin doğası içeriği ile oluşturulan etkinliklerin öğrencilerin günlük hayatları içerisinde fenni fark etmelerine imkân sağlandığı öğrenci ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bilimin insan hayatına yönelik etkinliklerle öğretilmesinin öğrenciler üzerinde farkındalık oluşturduğu anlaşılmaktadır. Fennin günlük hayatla ilişkilendirilmesine yönelik öğrencilerle yapılan mülakatlardan bazıları aşağıda sunulmuştur.

“Daha çok insan hayatına yönelik çalışmalar yaptık.” (Ö1)

“Sürekli çeşitli projelerde çalışmalar yapmamız” (Ö9)

“Daha çok günlük hayatımıza yönelik etkinlik ve deney yaptık.” (Ö2)

“Sorumluluklarımız daha çoktu.” (Ö2)

“Çok daha fazla insan hayatına olumlu etki edebilecek deneyleri yaptığımızı düşünüyorum.” (Ö3)

“Daha çok etkinlikler yaptık, yapımını kendi kafamızda günlük hayatımızdan tasarladık.” (Ö3)

Tutum

Tutumların oluşması ve değiştirilmesi oldukça zahmetli bir süreç gerektirmektedir. Öğrencilerin tutumlarının olumlu yönde oluşmasını sağlayabilmek için ilgilerini çekecek, merak etmelerini sağlayacak etkinlikler düzenlenmelidir. Çalışmamızda kullanılan etkinliklerin bu yönde öğrencilerde farkındalık oluşturduğu kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır.

“Etkinlikleri çok beğendim. Eğlenceliydi.” (Ö1)

“Etkinlikleri çok sevdim. Çünkü yapması çok eğlenceliydi.” (Ö4)

“... çünkü yapımı zevkliydi.” (Ö9)

“Aklımda kalmasını ve eğlenceli hale gelmesini sağladı.” (Ö2)

“Isıyı yalıtım ve iletken maddelerin farklılıklarını öğrenmek amacıyla kullanılan eğitici ve öğretici çalışma.” (Ö4)

“Öğretici ve eğlenceli.” (Ö5)

Disiplinler Arası Yaklaşım

Fen konularının günlük hayatla ilişkilendirilmesi ve bilimin doğasının farkına varılmasıyla öğrencilerde fenne yönelik olumlu bir tutum oluşması sağlanmıştır. Bu konuda başarılı olduğunu gören öğrencilerin, diğer derslerinde bu şekilde işlenmesiyle o derslerde de başarılı olabileceklerine inandıkları kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır. Öğrencilerle yapılan mülakatlardan bazıları aşağıda sunulmuştur.

"Eğlenerek öğrendim ve matematik dersinde de bu tür çalışmalar isterdim." (Ö1)

"Evet sağladı. Daha çok anladım, matematik dersinde olmasını isterdim." (Ö2)

"Fayda sağladı. Matematik ve İngilizce de olmasını isterdim." (Ö4)

"Evet isterim. Örneğin matematik ve bana katkısı oldu." (Ö6)

"Evet sağladı. Yapılması iyi olur. Hepsinde kullanılmaya çalışılmalı." (Ö8)

"Ünite konularını daha iyi kavramama yardımcı oldu. Bu gibi çalışmalar matematik derslerinde de olabilir." (Ö9)

Kişisel Kazanımlar

Bilimin doğası içerikli etkinliklerin öğrencilerde bireysel olarak kazanımlar oluşturması ve öğrencilerin bunun farkında olmaları çok önemlidir. Öğrenmelerinin farkında olan öğrencilerin, yeni öğrenmelerini nasıl daha iyi gerçekleştirebileceklerini bilmeleri pozitif yönde önemli bir avantajdır. Yapılan çalışmada gerçekleştirilen etkinliklerin; öğrencilerin el becerilerini geliştirdiği, eğlenerek keyifle öğrendikleri ve kalıcı öğrenmeyi desteklediğine yönelik kişisel kazanımlar sağladığı öğrenci ifadelerinden anlaşılmaktadır.

"Üniteyi daha iyi anladım." (Ö9)

"Fen açısından ilerideki hayatım ve özellikle üniversite açısından bilgilenmiş oldum ve görseller, üç boyutlu çalışmalarda öğrendiğim için daha çok aklımda kaldı." (Ö1)

"Başarı ve eğlenerek anlama" (Ö2)

"El becerilerimi daha da geliştirdi." (Ö3)

"Görsel hafıza ile daha iyi anladım dersi ve daha çok eğlendim yani kazandığım en önemli özellik fenni anlayabildim." (Ö4)

TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Çalışmanın nitel verilerinin içerik analizinden, bilimin doğasına yönelik yapılan etkinliklerin öğrencilerde farkındalık oluşturduğu, fen konularını günlük hayatla ilişkilendirerek öğrenmeyi sağladığı ve fenne yönelik olumlu tutumlar gelişmesine sebep olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışma, fennin günlük hayat ile ilişkilendirilmesi boyutu ile ele alındığında, öğrencilerin günlük hayatla ilişkili etkinliklerle fenni daha iyi anladıklarını ifade ettikleri görülmektedir. Bu durum, fennin daha çok günlük hayatla ilişkilendirilerek anlatılmasının ve uygulamalı etkinlikler yaptırılmasının önemini ortaya koymaktadır.

Fenne yönelik olumlu tutum geliştirilmesinin en önemli nedeni, öğrencinin fen konularını anlamasıdır. Anladığı ve günlük hayatla ilişkilendirdiği fenni öğrenci daha çok sevecektir. Fennin günlük hayatını kolaylaştırdığını anladıkça fenne karşı olumlu yönde tutum geliştirmesi de kolaylaşacaktır. Olumlu tutum ile beraber fenne yönelik merak da

artacaktır. Merak ile fen bilimleri konuları arasında olumlu yönde bir korelasyon vardır (Ceylan, Sağırekmeççi, Tatar ve Bilgin, 2015).

Bu çalışma kişisel kazanımlar boyutuyla ele alındığında, öğrencilerin sorgulama ve bilimsel süreç becerilerinin gelişimine yönelik kendilerine çok şey kattığını ifade ettikleri görülmektedir. Günlük hayat içerisindeki olayları ya da olguları değerlendirirken bilimsel süreç becerilerini kullanabilmeyi öğrendiklerini ifade ettikleri görülmektedir. Öğrencilerin eğitiminde öğrenme becerileri, öz yeterlilikleri ve kişisel kazanımlarını geliştirmeye yönelik faaliyetlere yer verilmesi büyük önem taşımaktadır (Deveci ve Çepni, 2014). Bu çalışmanın, öğrencilerin kişisel gelişimlerine katkı sağladığı mülakatta yer alan ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Fen bilimleri derslerinin öğretiminde bilimin doğasına yönelik etkinliklere daha fazla yer verilmesi araştırmacı ve öğretmenlere önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Bahtiyar, A., & Can, B. (2017). Investigation of Science Teacher Candidates' Attitudes Towards Scientific Process Skills and Scientific Research. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (42), 47-58.
- Bayram, Z. (2015). Investigating Difficulties That Preservice Science Teachers Encounter While Designing Guided Inquiry Activities. *H. U. Journal of Education*, 30(2), 15-29.
- Ceylan, E., Sağırekmeççi, H., Tatar, E., & Bilgin, İ. (2015). Investigation of Middle School Students' Science Course Achievement According To Their Curiosity, Attitude, and Motivation Levels. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015(25).
- Çepni, S. ve Çil, E. (2016). Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı. İlkokul ve Ortaokul Öğretmen El Kitabı (6. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Çetinkaya, M. (2017). Design of Personalized Blended Learning Environments Based On Web-Assisted Modelling In Science Education. *International Journal of Evaluation and Research in Education* 5 (4), 323-330
- Deveci, İ., & Çepni, S. (2014). Entrepreneurship in Science Teacher Education. *Journal of Turkish Science Education*, 11(2), 161-188.
- Yıldırım, M., Atila, M. E., Özmen, H. ve Sözbilir, M. (2013). Science Teacher Candidates' Views on the Development of Scientific Process Skills. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 9, Sayı 3, Aralık 2013, ss.27-40.

CITATION: *Bildiriler - IBAD 2018 – 3rd International Scientific Research Congress on Humanities and Social Sciences, July 9-11, 2018 - Skopje, Macedonia*

ISBN: 978-605-66529-1-2

DOI: 10.21733/ibad.451041

PAGES: 161-167

BİLİM TARİHİ ÖĞRETİMİNDE DİJİTAL ÖYKÜLEME KULLANIMININ ÖĞRETMEN ADAYLARININ GÖRÜŞLERİNE YANSIMASI

Murat Çetinkaya

Dr., Ordu Üniversitesi, Türkiye, mchetinkaya@odu.edu.tr

Özet

Bilim tarihi, fen okuryazarlığı için vazgeçilemez bir kaynaktır. Bilim tarihi konularının klasik ezberci tarih öğretimi yerine öğrencinin dikkatini çekecek, motivasyonunu arttıracak bir yöntemle öğretilmesi daha verimli sonuçlar alınmasını sağlayacaktır. Böyle bir durumda teknolojinin dâhil edildiği ortamlar oluşturulması ilgi ve motivasyonun arttırılmasında etkili olacaktır. Teknolojinin eğitime entegre edildiği ve öğrencilerin aktif olarak katılımıyla kendilerini tanıyıp ifade edebildikleri dijital öyküleme yaklaşımı son zamanlarda giderek yaygınlaşmaya başlamaktadır. Bu sebeplerden, bilim tarihi dersinde dijital öyküleme yaklaşımının kullanılmasına karar verilmiştir. Araştırmanın amacı, fen bilgisi öğretmen adaylarının bilim tarihi dersinde dijital öyküleme yaklaşımını kullanmalarının derse ve bilim tarihine yönelik görüşlerine yansımalarını belirlemektir. Araştırmanın çalışma grubunu, Ordu üniversitesi eğitim fakültesinde bilimin doğası ve bilim tarihi dersini alan fen bilimleri öğretmen adayları (N=30) oluşturmaktadır. Beşer kişilik altı grup oluşturulmuş ve her bir gruba farklı dönemlere ait konular rastgele olarak verilmiştir. Dijital öyküleme oluşturmanın teknik bilgileri dersin öğretim elemanı tarafından 2 hafta boyunca uygulamalı olarak anlatılmıştır. Her grup kendi konusu ile ilgili dijital öyküleme tekniklerini kullanarak 8 hafta süren bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bu çalışma, nitel yöntemlerin kullanıldığı durum çalışması şeklinde tasarlanmıştır. Nitel verilerin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme ve katılımsız yarı yapılandırılmış gözlem değerlendirmelerinden faydalanılmıştır. Verilerinin analizi "içerik analizi" yaklaşımı ile gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinden, bilim tarihi öğretiminde dijital öyküleme yaklaşımı kullanılmasının öğretmen adaylarının derse olan ilgi, motivasyon ve tutumlarında olumlu yansımaları olduğu sonucuna varılmıştır. Dijital öyküleme çalışmasının, ortaokul fen bilimleri derslerinde de kullanılmasına yönelik çalışmalar yapılması araştırmacılara tavsiye edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilim tarihi, fen eğitimi, dijital öyküleme, tutum.

REFLECTION OF DIGITAL STROYTELLING USE IN TEACHING HISTORY OF SCIENCE ON PROSPECTIVE TEACHERS' OPINIONS

Abstract

History of science is an indispensable resource for science literacy. Teaching the subjects of history of science with a method that will attract students' attention and increase their motivation instead of classical rote-learning will enable getting more efficient results. In such a situation, creating environments in which technology is included will be effective in increasing interest and motivation. Digital storytelling approach in which technology is integrated into education and students can know and express themselves through active participation has become more and more common recently. For these reasons, it was decided to use digital storytelling approach in history of science lesson. The purpose of this study is to find out the reflections of prospective science teachers' using digital storytelling approach in history of science lesson on their opinions about the lesson and history of science. The study group consists of prospective science teachers (N=30) taking the nature and history of science course at the education faculty of Ordu University. Six groups of five people were formed and subjects of different terms were given randomly to each group. Technical information about creating digital story telling was taught with applications by the instructor of the course for two weeks. Each group conducted an 8-week-long study by using the digital storytelling techniques related with their subjects. This study was designed as a case study in which qualitative methods were used. Semi-structured interview and unattended semi-structured observation assessments were used to collect qualitative data. The data were analyzed with "content analysis" approach. Data analysis showed that using digital storytelling approach in teaching history of science will have positive reflections on the interest, motivation and attitudes of prospective teachers for the course. It was recommended for researchers to conduct studies for using digital storytelling studies in secondary school science lessons.

Keywords: History of science, science education, digital storytelling, attitude.

GİRİŞ

Bilim tarihi, fen okuryazarlığı için vazgeçilemez bir kaynaktır. Bilim tarihi konularının klasik ezberci tarih öğretimi yerine öğrencinin dikkatini çekecek, motivasyonunu arttıracak bir yöntemle öğretilmesi daha verimli sonuçlar alınmasını sağlayacaktır. Bilim tarihi öğretiminin amacı; bilgilerin nasıl elde edildiği, hangi yöntemlerin kullanıldığı, bilgilerin nasıl düzenlendiği gibi soruların cevaplarını bulmaktır (Yüksel, 2012). Bilim tarihinin fen bilimleri derslerinde kullanımı ile öğrencilere bilimin ne olduğu, bilimsel bilginin ortaya çıkışını ve toplumsal etkilerini daha iyi anlamalarını sağlayacaktır (Mısır ve Laçın, 2018).

Fen konularının öğretiminde bütünleştirilmiş bilim tarihi kullanımıyla bilimsel sonuçlara nasıl ulaşıldığı, nasıl ifade edildiğine yönelik farkındalık oluşturulması sağlanmalıdır. Bu tür ortamların oluşturulmasında öğretmenlere önemli sorumluluklar düşmektedir. Öğretmenler için fen öğretiminde bilim tarihine yer vermenin olumlu ve olumsuz yanlarının ele alındığı kaynak ve materyaller hazırlanması gerekmektedir (İnceç, Erdemir ve Tekfidan, 2016; Şeker, 2012).

Öğretmenlerin fen bilimleri derslerinde bütünleştirilmiş bilim tarihi öğretimi verirken hangi öğretim stratejisinden, nasıl yararlanacağına karar vermeleri gerekmektedir. Karar verme aşamasında var olan seçenekler içerisinde en uygun olanının seçilmesi gerekmektedir (Pekdoğan, 2015). Böyle bir durumda, bilim tarihinin fen bilimleri derslerine entegre edilmesinde dijital öyküleme tekniğinin kullanılması önemli alternatiflerden bir tanesidir. Bu bağlamda, görsel iletişimin etkili olarak kullanıldığı dijital öykülemeye dayalı görsel iletişim içerikleri oluşturulması faydalı olacaktır. Böyle bir durumda teknolojinin dâhil edildiği ortamlar oluşturulması ilgi ve motivasyonun artırılmasında etkili olacaktır. Teknolojinin eğitime entegre edildiği ve öğrencilerin aktif

olarak katılımıyla kendilerini tanıyıp ifade edebildikleri dijital öyküleme yaklaşımı son zamanlarda giderek yaygınlaşmaya başlamaktadır (Bedir Erişti, 2017).

Dijital öyküleme tasarımı öncesinde fikir oluşturulması, geliştirilmesi, senaryolaştırılması, içeriğin yapılandırılması ve paylaşılması süreci gerçekleştirilmektedir (Lambert, 2013: 35). Dijital öyküleme ile görsellerin ön planda olduğu bir mesaj verme gerçekleştirildiği için verilmek istenilen mesaj daha net ve açık hale getirilmiş olur. Mesajın iletilmek istenildiği kitlede etki alanı yüksek bir görsel süreci olanaklı hale getirir. İletilmek istenilen mesaj hakkında hedef kitlenin daha iyi fikir sahibi olmasına yardımcı olur (Bedir Erişti, 2017).

Bu sebeplerden, bilim tarihi dersinde dijital öyküleme yaklaşımının kullanılmasına karar verilmiştir. Araştırmanın amacı, fen bilgisi öğretmen adaylarının bilim tarihi dersinde dijital öyküleme yaklaşımını kullanmalarının derse ve bilim tarihine yönelik görüşlerine yansımalarını belirlemektir.

YÖNTEM

Araştırmanın çalışma grubunu, Ordu üniversitesi eğitim fakültesinde bilimin doğası ve bilim tarihi dersini alan fen bilimleri öğretmen adayları (N=28) oluşturmaktadır. Bu çalışma, nitel yöntemlerin kullanıldığı durum çalışması şeklinde tasarlanmıştır. Öğretmen adaylarından altı grup oluşturulmuş ve her bir gruba farklı tarihsel dönemlere ait konular rastgele olarak verilmiştir. Dijital öyküleme oluşturmanın teknik bilgileri dersin öğretim elemanı tarafından 2 hafta boyunca uygulamalı olarak anlatılmıştır. Her grup kendi konusu ile ilgili dijital öyküleme tekniklerini kullanarak 8 hafta süren bir çalışma gerçekleştirmiştir.

Nitel verilerin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme ve katılımsız yarı yapılandırılmış gözlem değerlendirmelerinden faydalanılmıştır. Verilerinin analizi "içerik analizi" yaklaşımı ile gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

Çalışmanın yürütüldüğü öğretmen adaylarından (N=28) toplam 12 kişi rastgele olarak gönüllülük esasında seçilmiş ve mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakata katılan öğrenciler Ö1, Ö2,.. şeklinde kodlanmıştır.

Nitel verilerin içerik analizi; görüşme kodlarından yola çıkarak "Teknoloji Kullanma Yeteneği", "Tutum", "İşbirliği" ve "Kişisel Kazanımlar" temaları altında betimlenmiştir (Şekil 1).

Şekil 1. Mülakat kodları ve gözlem notlarından ortaya çıkan temanın örüntüsü.

Teknoloji Kullanma Yeteneği

Teknolojinin etkin olarak kullanımı fen öğretimi için oldukça önemlidir. Teknoloji ve fen öğretimi birbirinden ayrı düşünülemez kavramlardır. Teknolojinin fen öğretiminde etkin olarak kullanılması gerekmektedir. Hızla gelişen teknolojiye öğretmenlerin uyum sağlaması beklenmektedir. Bu noktada yapmış olduğumuz çalışmanın öğretmen adaylarının teknoloji kullanımı konusundaki yeteneklerini geliştirmede etkili olduğu kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır.

“Yeni iletişim araçlarını (bilgisayar, internet, akıllı telefon vb. gibi) kullanmamı sağladı.” (Ö2)

“Resim, fotoğraf, video, seslendirme, müzik, yazılı metin gibi farklı özellikleri birbiri ile ilişkilendirmeme olanak tanıdı.” (Ö5)

“Teknolojik araçları etkili bir şekilde kullanmamı sağladı.” (Ö9)

“Yeni bilgilerimi teknolojik kaynakları kullanarak düzenlememe yardımcı oldu.” (Ö10)

Tutum

Olumlu tutum fen öğretiminde başarının önemli bir etkenidir. Öğrencilerin en üst düzeyde olumlu tutum gösterebilmeleri için fennin geleneksel öğretiminin dışında daha fazla günlük hayatla iç içe kullanılması gerekmektedir. Özellikle bilim tarihi öğretiminde, klasik tarih öğretimi yerine sürece etkin şekilde dâhil olan öğrencilerle birlikte çok daha etkin bir öğretim gerçekleştirilebilir. Dijital öyküleme tekniğinin kullanıldığı bilim tarihi öğretiminin öğretmen adaylarında pozitif yönde olumlu etkileri gözlemlendiği kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır.

“Gerçekleştirilen etkinliklerde aktif olmamı sağladı, çok keyif aldım” (Ö1)

“Bilim tarihine olan merakımı arttırdı” (Ö2)

“Eskiden tarihi sevmezdim, o kadar da kötü değilmiş” (Ö3)

“Tarihin sadece ezberlenerek öğrenebileceğini sanırdım, ama artık öyle düşünmüyordum” (Ö7)

“Teknolojiyi bu kadar iyi kullanamıyordum, artık daha sık kullanacağım.” (Ö8)

“Artık bilim tarihini daha çok merak ediyorum. Bunu ilerde kendi öğrencilerime de öğreteceğim.” (Ö12)

İşbirliği

Bilim tarihi sürecine aktif olarak dâhil olan öğretmen adaylarının bireysel olarak çalışmalarının yanı sıra dijital öyküleme çalışmalarının en önemli özelliklerinden birisi olan işbirliğine dayalı bir çalışmayı da gerçekleştirmeleri beklenmektedir. İşbirliği içerisinde gerçekleştirilen çalışmanın sonucunda ortaya çıkarılan ürünün sorumluluğu tüm grup üyelerine ait olmaktadır. Bu şekilde çalışmanın yardımlaşma, fikir alışverişi yapma ve başkalarının düşüncelerini de önemseme gibi etkilerinin gözlemlendiği öğretmen adaylarının ifadelerinden anlaşılmaktadır.

“Arkadaşlarımla işbirliği yapmamı sağladı.” (Ö5)

“Arkadaşlarımla yardımlaşmamı sağladı.” (Ö6)

“Arkadaşlarımla araştırdığım konu ile ilgili fikir alışverişinde bulunmamı sağladı.” (Ö10)

“Arkadaşlarımla düşüncelerimi değerlendirmemi sağladı.” (Ö12)

Kişisel Kazanımlar

Bilim tarihi öğretiminde, dijital öyküleme tekniğinin kullanımının bireysel olarak öğretmen adaylarının ders ile ilgili ve ders dışında da yeteneklerinin gelişimine etki ettiği görülmektedir. Özellikle dijital öyküleme tekniğinin özellikleri arasında yer alan planlama yapma, zamanı etkili kullanma, sorunlara çözümler bulma ve sorumluluk alma gibi kişisel olarak yeteneklerin gelişimine etkilerinin olduğu öğretmen adaylarının ifadelerinden anlaşılmaktadır.

“Karşılaştığım sorunlarla ilgili çözümler üretmemi sağladı” (Ö1)

“Seçtiğim konuyu bir bütün olarak ele almamı sağladı.” (Ö3)

“Planlar yapmamı sağladı.” (Ö4)

“Bilim tarihini araştırma isteğimi artırdı. (Ö7)

“Aynı anda birçok işin üstesinden gelme becerilerimi geliştirdi.” (Ö8)

“Zamanı planlamama yardımcı oldu.” (Ö9)

“Bir görevi yaparken sorumluluk almamı sağladı” (Ö11)

TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Verilerin analizinden, bilim tarihi öğretiminde dijital öyküleme yaklaşımı kullanılmasının öğretmen adaylarının derse olan ilgi, motivasyon, işbirlikli çalışma ve derse yönelik tutumlarında olumlu yansımaları olduğu sonucuna varılmıştır.

Gereğinden fazla detayların yer aldığı ders konularının öğrencilere sunulması dersin yorucu ve verimsiz geçmesine yol açtığı gibi öğrencilerin de sunulan bilgilerin yoğunluğu nedeniyle ezberleme yapmalarına sebep olmaktadır. Ezberlenen bilgilerin kısa süre içerisinde unutulduğu göz önüne alındığında, bunun çok da istenilen bir durum olduğu söylenemez. Derslerin daha anlaşılır olmasını sağlamak için öğrencilerin ilgisini çekecek yöntemlerin kullanılması gerekmektedir. Öğrencilerin ilgi ve dikkatlerini çekecek ortamlar ve yöntemlerle öğrenme daha kalıcı hale getirilebilecektir (Mısır ve Laçın, 2018).

Bilim tarihinin, bilimin ve bilimsel kavramların öğretilmesinde etkili olduğu disiplinler arası bir özelliği vardır. Bu potansiyelinin önemi ile ilgili öğretmen adaylarına eğitim fakültelerinde farkındalık oluşturulmalıdır. Ancak bu şekilde, bilim tarihinin fen bilimleri derslerinde bütünleştirilmiş olarak etkili öğretimi sağlanabilir. Fen bilimleri derslerinde bütünleştirilmiş bilim tarihi öğretimi için klasik tarih öğretiminin yerine öğrencilerin

ilgisini çekeceği, sürece dâhil olacağı yöntemler kullanılmalıdır. Bilim tarihi öğretiminde dijital öyküleme tekniğinin kullanıldığı çalışmamızın öğretmen adaylarında olumlu yansılarının olduğu görülmüştür. Özellikle bilim tarihi dersine yönelik ilgi, motivasyon, işbirliği ve derse yönelik tutumlarında olumlu yönde etkileri olduğu öğretmen adaylarının ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Dijital öyküleme, öğrencilerin öğrenmelerinde önemli bir farkındalık oluşturmaktadır. Öykülemede merak, araştırma ve planlama ile sürece dâhil olan öğrencilerin derse yönelik başarısında olumlu yönde yansımalar olacaktır (Gölcük, 2017; Coşkun, Akarsu ve Kariper, 2015). Öğrencilerin aktif katılımı ile eğlenceli bir öğrenme ortamı sağlanmaktadır. Derse yönelik ilgileri artan öğrencilerin akademik başarılarının da olumlu yönde artması da sağlanmış olacaktır (Bedir Erişti, 2017; Coşkun, 2012). Çalışmamızda, öğretmen adaylarının bireysel kazanımlarına olumlu yönde etkiler gözlendiği kendi ifadelerinden de anlaşılmaktadır.

Bilimin ve bilimsel kavramların anlaşılmasında önemli bir rolü olan bilim tarihinin öğretmenler tarafından göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Öğretmenlerin fen eğitimi ile bütünleştirilmiş bilim tarihinin öğretici özelliğinin yeterince farkında olmadıkları düşünülmektedir. Öğretmenlerin bilim tarihinin öğretici özelliği ile ilgili düşüncelerinin tespit edilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir (Mısır ve Laçın, 2018). Fen bilgisi öğretmen adayları ile yürütülen bu dijital öyküleme çalışmasının, ortaokul fen bilimleri derslerinde de kullanılmasına yönelik çalışmalar yapılması araştırmacılara tavsiye edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Bedir Erişti, S. D. (2017). Çocuklarda Teknoloji Odaklı Görsel İletişim Ve Dinamik Bir Görsel İletişim Yolu Olarak Dijital Öyküleme. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (52), 25-38.
- Coşkun, H. (2012). Bilimsel Öyküler İçeren Eğitsel Oyunlar İle Fen Öğretiminin Öğrencilerin Akademik Başarılarına Etkisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Coşkun, H., Akarsu, B., ve Kariper, İ. A. (2012). Bilim Öyküleri İçeren Eğitsel Oyunların Fen ve Teknoloji Dersindeki Öğrencilerin Akademik Başarılarına Etkisi. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD), 13(1), 93-109.
- Gölcük, A. (2017). Bilimsel Hikâyelerle Desteklenen Fen Eğitiminin Öğrencilerin Yaratıcılıkları ve Duyuşsal Özellikleri Üzerindeki Etkileri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- İngeç, S., K., Erdemir, M., ve Tekfidan, K. (2016). Öğretmen Adaylarının Fen Eğitiminde Bilim Tarihinden Nasıl Yararlanılacağına Yönelik Görüşlerinin Karar Verme Stratejilerine Göre İncelenmesi. Journal of Human Sciences, 13(3), 4831-4848.

- Lambert, J. (2013). *Digital Storytelling: Capturing Lives, Creating Community*. London: Routledge.
- Mısır, M. E., ve Laçın Şimşek, C. (2018). Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Bilim Tarihinin Öğretimsel Değeri Üzerine Görüşleri. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 1(1), 1-12.
- Pekdoğan, S. (2015). Karar Verme Stilleri Araştırmaları: 2009-2013 Yılları Arasındaki Yüksek Lisans Tezlerinin İncelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 34, 321-331.
- Şeker, H. (2012). Bilim tarihini öğretimde kullanma modeli. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilim*, 12 (2), 1141-1158.
- Yüksel, A. T. (2012). *İslam'da bilim tarihi -başlangıçtan osmanlı döneminin sonuna kadar*. Konya: Kitap Dünyası.

CITATION: *Bildiriler - IBAD 2018 – 3rd International Scientific Research Congress on Humanities and Social Sciences, July 9-11, 2018 - Skopje, Macedonia*

ISBN: 978-605-66529-1-2

DOI: 10.21733/ibad.451108

PAGES: 168-173

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ BAŞKANLIK SEÇİMLERİ PROPAGANDA SÜRECİNDE DONALD J. TRUMP'IN AYRIMCILIK İÇEREN SÖYLEMLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ

Halil Taştekin

Res. Assist., Kastamonu Üniversitesi, TÜRKİYE, htastekin@kastamonu.edu.tr

Özet

Ayrımcılık olgusu çok boyutlu bir sorundur. Bu sorunun psikolojik, sosyolojik, hukuki ve siyasi boyutlarının yanında insan hakları boyutu da mevcuttur. Bir insan hakkı ihlali olarak ayrımcılık, insan haklarının korunmasında karşılaşılan en önemli sorunlardan bir tanesidir. Bu sebeple ayrımcılıkla mücadele yöntemlerinin de sorunun çok boyutlu yapısı göz önünde tutularak geliştirilmesi gerekmektedir. Günümüz siyaset dünyasında ise bu sorunu çözmek bir yana daha da alevlendiren isimler bulunmaktadır. Bunlardan birisi de 8 Kasım 2016'da gerçekleştirilen ABD başkanlık seçimlerinde başkanlığı kazanan ve 20 Ocak 2017 tarihinde ABD başkanlık koltuğuna oturan Donald J. Trump'tır. Propaganda sürecinde göçmenler, Müslümanlar ve kadınlar hakkında sarf ettiği sözler büyük tepki toplamıştır. Bu bağlamda çalışmada, Amerika Birleşik Devletleri'nin 45. Başkanı seçilen Donald J. Trump'ın ayrımcılık içeren söylemlerinin ele alınması ve bir değerlendirmesinin yapılması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmanın birinci bölümünde ayrımcılık sorunu kavramsal olarak ele alınmış, ayrımcılık türleri ve ayrımcılığın nedenleri ortaya konmuştur. Çalışmanın ikinci bölümünde Donald J. Trump'ın propaganda sürecinde sarf ettiği ayrımcılık içeren söylemlerine ve bu söylemlere getirilen eleştirilere yer verilmiş, sonuç bölümü olan üçüncü bölümde ise Donald J. Trump'ın ayrımcılık içeren söylemlerinin bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Propaganda süreci, ayrımcılık, söylem

THE EVALUATION OF DONALD J. TRUMP'S DISCRIMINATORY DISCOURSES IN THE PROPAGANDA PROCESS OF US PRESIDENTIAL ELECTIONS

Abstract

Discrimination is a multidimensional problem. In addition to the psychological, sociological, legal and political dimensions of this problem, there is also a human rights dimension. Discrimination as a human rights violation is one of the most important problems in the protection of human rights. For this reason, methods of combating discrimination need to be developed considering the multidimensional nature of the problem. However, in today's political world, there are names that exacerbate this problem. One of them is Donald J. Trump, who won the presidency in the US presidential elections on November 8, 2016, and who sat on the US presidential seat on January 20, 2017. In the propaganda process, Donald J. Trump's words about immigrants, Muslims, and women have collected a great reaction. In this context, the study is aimed at dealing with and evaluating discriminatory discourses of Donald J. Trump, the 45th President of the United States of America. In this respect, in the first part of the study, the issue of discrimination was conceptually addressed, and the types of discrimination and the reasons for discrimination were revealed. In the second part of the study, Donald J. Trump's discriminatory discourses and the criticisms of these discourses were presented, and in the third part of the study which is the conclusion section, an evaluation of Donald J. Trump's discriminatory discourses was made.

Keywords: Propaganda process, discriminatory, discourse

GİRİŞ

Ayrımcılığı, en basit anlamıyla önyargının davranışsal ve açık bir ifadesi olarak tanımlamak mümkündür. İnsanlık tarihi boyunca hayatın her alanında ayrımcılık içeren olaylarla karşılaşmıştır. Geçmişten günümüze süregelen bu süreçte insanoğlu edindiği diyalektik bilgi birikimi ile bu soruna birtakım çözüm yolları üretmeye çalışmıştır. Ancak günümüzde ayrımcılık olgusu hala sıkça karşılaşılan ve geçerliliğini koruyan bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda, ayrımcılık içeren olaylarla hala karşılaşmanın mümkün olduğu 21. yüzyılı yaşadığımız bu günlerde bu sorunun tarihsel, kültürel ve ekonomik kodlarının belirlenerek çözümü için birtakım rasyonel formüllerin üretilmesinin gerekliliğinden bahsetmek mümkündür.

Bu doğrultuda günümüz siyasi dünyasında ise, bu sorunun çözümü için birtakım rasyonel formüller üretmek bir yana daha da alevlendiren politikacıların olduğu görülmektedir. Bu isimlerden birinin de 8 Kasım 2016'da gerçekleştirilen ABD başkanlık seçimlerinde başkanlığı kazanan ve 20 Ocak 2017 tarihinde ABD başkanlık koltuğuna oturan Donald J. Trump olduğunu söylemek mümkündür. Donald J. Trump'ın propaganda sürecinde özellikle göçmenler, Müslümanlar ve kadınlar hakkında sarf ettiği sözler büyük tepki çekmiş ve eleştirilmiştir.

Bu bağlamda çalışmada, Amerika Birleşik Devletleri'nin 45. Başkanı seçilen Donald J. Trump'ın propaganda sürecinde sarf ettiği ayrımcılık içeren söylemlerine ve bu söylemlerine getirilen eleştirilere yer verilerek bir değerlendirmesinin yapılması amaçlanmaktadır.

1. AYRIMCILIK KAVRAMI VE TÜRLERİ

Ayrımcılık, en basit tanımıyla; herhangi bir kamu yararı ya da mantıklı bir gerekçe söz konusu olmaksızın, bir kişiye, benzer durum ve koşullardaki diğer kişilerden farklı ve eşit olmayan bir muamele yapılması anlamına gelmektedir (Çelenk, 2010: 211). Aronson ve Wilson (1997) ise ayrımcılığı, önyargının davranışsal ve açık bir ifadesi olarak tanımlamakta, bir kişi ya da grupla ilgili basmakalıp (stereotip) düşüncelerin ayrımcı davranışlara dönüşerek, başka bireylere sadece bir gruba ait oldukları için adil olmayan, olumsuz şekilde davranılması olarak ifade edilebilecek ayrımcılığa yol açtığını belirtmektedir.

Bu çerçevede, ayrımcılığı türleri bakımından beşe ayırmak mümkündür. Bu ayrımcılık türleri ırk ayrımcılığı, cinsiyet ayrımcılığı, engelli ayrımcılığı, yabancı düşmanlığı ve din ayrımcılığı olarak maddeleştirilebilir:

- **İrk Ayrımcılığı:** Bir ırkın diğer bir ırktan üstün olduğu kabulüne dayanır,

- **Cinsiyet Ayrımcılığı:** Kadın ve erkek eşitliğine dayanan hak ve özgürlüklerin kullanımını engellemeye yönelik olan ayrımcılıktır,
- **Engelli Ayrımcılığı:** Engellilerin eşit fırsatlara erişim ve toplumsal yaşama katılımında karşılaştıkları ayrımcılıktır,
- **Yabancı Düşmanlığı:** Yabancılara karşı hissedilen nefret duygusudur,
- **Din Ayrımcılığı:** İnsanın inançlarından dolayı dışlanmasıdır.

İnsanlık tarihinin ayrımcılığın yol açtığı büyük felaketlerle dolu olduğunu söylemek mümkündür. Çelenk'e (2010: 211-212) göre yalnızca geride bıraktığımız yüzyılda bile, "biz" ve "ötekiler" arasında yapılan ayırım, çoğu kez başka hiçbir neden olmaksızın, milyonlarca insanın acı çekmesine yol açmıştır. Ayrımcılık, uluslararası toplumun artan duyarlılığına ve 21. yüzyılda ulaşılan muazzam bilgi birikimine rağmen devam etmektedir. Etnik köken, din, dil, dünya görüşü ya da cinsiyet temelinde yapılan ayrımcılıkların acı sonuçları, tarihe utanç sayfaları olarak eklenmektedir. Farklı muamele biçimleri içinde insanlığa en ağır tecrübeyi yaşatan durum, "öteki"ne yaşama hakkı tanımamak olmuştur. Bu tür bir ayrımcılık, tarih boyunca, belirli bir ırkın ya da dinin mensuplarını, toplumun belirli kesimlerini, farklı dünya görüşlerine, ideolojilere ya da cinsel yönelimlere sahip kişileri ya da grupları hedef alabilmektedir. Bu anlamda ayrımcılığın çok eski bir tarihi olduğundan bahsetmek mümkündür.

Ayrımcılık ve türlerine dair yapılan bu tanımlamalar ve açıklamalar ışığında bir sonraki bölümde Donald J. Trump'ın ABD başkanlık seçimleri propaganda sürecinde sarf ettiği ayrımcılık içeren söylemlerine ve getirilen eleştirilere yer verilecektir.

2. ABD BAŞKANLIK SEÇİMLERİ PROPAGANDA SÜRECİNDE DONALD J. TRUMP'IN AYRIMCILIK İÇEREN SÖYLEMLERİ VE GETİRİLEN ELEŞTİRİLER

Donald J. Trump'ın adaylık sürecinde zenofobik, homofobik, cinsiyetçi ve İslamofobik söylemleri bulunduğunu, seçim vaatlerinde göçmenler, Müslümanlar ve kadınlarla ilgili konulardaki görüşleri ile ön plana çıktığını ve büyük tepki topladığını söylemek mümkündür. Bu söylemleri ile büyük eleştiriler almış, hatta bu söylemleri Amerikan toplumunun büyük bir kısmı tarafından saçma, küstahça ve nefret dolu bulunmuş, hem ABD'de hem de dünyada büyük tartışmalara neden olmuştur.

Seçim kampanyası dâhilinde yaptığı bir konuşma sırasında kendisini protesto eden Müslüman başörtülü bir kadını salondan dışarı attırması (Donald Trump başörtülü kadını salondan attırdı, 2016) ve Kaliforniya'da 14 kişinin öldüğü silahlı saldırıların ardından Müslümanların ülkeye girişinin durdurulmasını istemesi de bunlardan bazılarıdır.

Donald J. Trump'ın ABD başkanlık seçimleri propaganda sürecinde sarf ettiği ayrımcılık içeren söylemlerinden bazıları şu şekildedir:

- *"ABD'deki camiler gözetim altında tutulmalı, Müslümanların emniyet güçleri tarafından terörle mücadele kapsamında fişlenmesi gerekmektedir."* demiştir (10 başlıkta Trump'ın 'ötekileri' hedef alan sözleri, 2015).
- ABD ile Meksika sınırında yasadışı ve Suriyeli göçmenleri engellemek için *"büyük büyük bir duvar"* örmek istediğini söylemiştir. Trump, ABD'ye gelen Meksikalıların genellikle suçlular olduğunu belirtmiş, bu kişiler hakkında *"Uyuşturucu ve suç taşıyorlar ve tecavüzcüler"* demiştir. Sınırdaki duvarın maliyetinin ise Meksika tarafından ödenmesi gerektiğini söylemiştir (Trump: Meksika sınırına duvar öreceğiz, 2016; 10 başlıkta Trump'ın 'ötekileri' hedef alan sözleri, 2015). Hâlbuki babası Fred Trump (1905-1999) aslen Alman asıllı, annesi Mary Trump (kızlık soyadı MacLeod, 1912-2000) ise aslen İskoç asıllıdır. Donald J. Trump'ın ataları geçmişteki soy isimleri olan Drumpf'ı 17. yüzyılda "Otuz Yıl Savaşları" sırasında Trump olarak değiştirmişlerdir (Blair, 2001: 26).
- ABD'de yaşayan tahmini 11 milyon yasadışı göçmenin sınır dışı edilmesi gerektiğini söylemiştir. Bu fikri yabancı düşmanlığı ve çok maliyetli gibi eleştirilere hedef olmuştur. Trump ayrıca, doğumla gelen vatandaşlık hakkının da sonlandırmasını savunmuştur (10 başlıkta Trump'ın 'ötekileri' hedef alan sözleri,

2015). Bilindiği gibi, yasadışı göçmenlerin çocukları ABD topraklarında doğduklarında ABD vatandaşı olmaları mümkün olabilmektedir.

- Trump, Barack H. Obama'nın doğum belgesinin olmadığını ve ABD'de doğmadığını öne sürmüştü; ama Obama doğum belgesini gazetecilerle paylaşınca geri adım atmak zorunda kalmıştır (Obama: Donald Trump Başkan olamayacak, 2016). Trump'ın, Obama'nın ABD doğumlu olmadığını söyleyerek aslında bir siyahın ABD başkanı olmasını hala hazmedemediğini göstermiş olduğundan bahsetmek mümkündür.
- Mitingini izleyen engelli bir New York Times muhabirinin *"şimdi, bu zavallı adamı görmelisiniz..."* diyerek hareketlerinin ve konuşmasının taklidini yapmıştır (Engelli muhabiri taklit eden Donald Trump tepki çekti, 2015).
- Cumhuriyetçi Partili rakibi Carly Fiorina için: *"Şunun yüzüne bakın siz böyle bir başkanınız olsun ister misiniz?"* demiştir.
- Trump, adaylığı boyunca, sosyal paylaşım sitesi Twitter üzerinden 282 kişiye hakaret etmiştir. Bu durum karşısındaki rakibi Hillary Clinton, *"Bir Twitter mesajı ile kendisini kaybeden birisi, nükleer silahların şifresine sahip olmamalı."* demiştir.
- Kadınlar hakkındaki müstehcen ve kaba ifadelerini içeren ses kaydı basına sızınca *"Söylediklerimden pişmanım. Beni tanıyanlar bu sözlerin beni yansıtmadığını biliyor. Yaptığım yanlıştı, özür dilerim"* demiştir (İnişler, çıkışlar, skandallar..., 2016).
- Trump, Hillary Clinton'u kendisi hakkında olumsuz haberler yapması için kadınlara para vererek iftira atmakla suçlamış ve *"sen ne kadar iğrenç bir kadınsın"* demiştir (Trump: Sen iğrenç bir kadınsın, 2016).
- Seçim kampanyası için yaptığı reklamlarında Müslümanları hedef alan söylemler yer almıştır (Trump ilk TV reklamında Müslümanları hedef aldı, 2016). Bir konuşmasında, *"Ben Müslümanları seviyorum. Bence onlar harika insanlardır."* açıklamasında bulunmuş (Trump to CNN, 2015), ancak daha sonra Müslümanların geçici olarak ABD'ye girişinin engellenmesini belirttiği konuşması büyük tepki görmüştür. Farklı bölgelerde protestolar düzenlenmiş (Donald Trump'a New York'ta büyük tepki, 2015), Beyaz Saray'dan yapılan açıklamada *"Bu Amerikan değerlerine ve ulusal güvenlik çıkarlarına aykırıdır."* denilmiştir (Donald Trump: Müslümanların ABD'ye girişi durdurulsun, 2015). ABD Dışişleri Bakanı John Kerry, *"Trump Amerika'nın savunduğu değerlere aksi şeyler söylüyor."* demiştir.

Donald J. Trump'ın bu söylemlerine ABD dışından da tepkiler gelmiştir. Kanada Dışişleri Bakanı Stephane Dion, *"Böyle bir görüşü Kanada'da kabul edemeyiz. ABD'den duyduğumuz hiçbir görüşe bugüne kadar bu derece uzak düşmüş hissetmedik."* demiştir (Trump'a tepki yağıyor, 2015). İngiltere Başbakanı David Cameron Trump'ın yorumunu *"bölücü ve yanlış"* olarak değerlendirmiş, Londra Belediye Başkanı Boris Johnson ise *"yanlış yorum ve tamamen saçmalık"* demiştir (Donald Trump'a tepkiler dinmiyor, 2015). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Sözcüsü Melissa Fleming, Müslümanlara karşı kullandığı söylemlerden kaygı duyduklarını belirtmiştir (BM'den Donald Trump'a tepki, 2015). Amerikan-İslam İlişkileri Konseyi adına açıklama yapan iletişim direktörü İbrahim Hooper *"Donald Trump Müslüman karşıtı bağnazlığını artırırken insan bir sonraki sözünün ne olacağını merak ediyor."* demiştir. Cumhuriyetçi Parti'nin bir başka başkan aday aday eski Florida Valisi Jeb Bush ise Twitter üzerinden *"Donald Trump'ın akli dengesi yerinde değil. Politika önerileri ciddi değil."* diyerek tepki göstermiştir (Donald Trump'tan "Müslümanlar ABD'ye alınmasın" çağrısı, 2015).

Bu söylemleri ayrıca sanat, spor ve teknoloji dünyasından da büyük tepkiler almıştır. Amazon'un kurucusu Jeff Bezos, Facebook'un kurucusu Mark Zuckerberg, Adele, R.E.M. solisti Michael Stipe, Kanadalı folk ve rock müzik sanatçısı Neil Young, Aerosmith grubunun solisti Steven Tyler, Eski Dünya ağır siklet boks şampiyonu Muhammed Ali, Eski basketbolcu Kareem Abdul-Jabbar, WWE güreşçisi John Cena, Nobel Ödülü sahibi Pakistanlı insan hakları aktivisti Malala Yusufzay ve Yapımcı Michael Moore Donald J. Trump'ın söylemlerini eleştiren isimlerden bazılarıdır.

3. DONALD J. TRUMP'IN AYRIMCILIK İÇEREN SÖYLEMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE SONUÇ

Donald J. Trump, ABD başkanlık seçimleri propaganda sürecinde yabancılara, kadınlara, engellilere ve Müslümanlara sarf ettiği tüm ayrımcılık içeren söylemlerine ve bu söylemlerine yönelik kendisine getirilen tüm eleştirilere rağmen ABD'nin 45. Başkanı seçilmiştir. Seçmen tercihlerinde siyasi partilerden ziyade, aday imajlarının ön plana çıktığı ve aday imajlarına önem verildiği günümüz politik ortamında, adayı olduğu Cumhuriyetçi Parti ile geçmişte hiçbir siyasi bağı bulunmayan Donald J. Trump'ın tüm zenofobik, homofobik, cinsiyetçi ve İslamofobik söylemlerine rağmen ABD'nin yeni devlet başkanı seçilmesi hiç de şaşırtıcı değildir. Bu noktada Amerikalı Cumhuriyetçilerin muhafazakâr yapısı da dikkate alınacak olursa, Donald J. Trump'ın, ekonomik vaatleriyle ön plana çıkıp, Amerikan toplumunun gözünde genel olarak var olan başarılı ve elini attığı her işi başaran bir işadamı algısını ustaca kullanmış olmasının etkili olduğundan bahsedilebilir.

Ayrımcılık olgusunun günümüzde psikolojik, sosyolojik, hukuki, siyasi ve insan hakları boyutları olan çok boyutlu bir sorun olarak devam etmesine rağmen Donald J. Trump'ın ABD başkanlık seçimlerini kazanarak ABD'nin 45. Başkanı seçilmesi örneğinde de görüldüğü gibi özetle; dünyadaki günümüz siyasi ortamında partilerden çok adayların profillerinin ve imajlarının ön plana çıktığını, seçmenlerin tercihlerini tüm ayrımcılık içeren söylemlerine rağmen imajını daha olumlu ve daha baskın buldukları Donald J. Trump'tan yana kullandıklarını söyleyebilmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Aronson, E. & Wilson, T. D. (1997). *Social Psychology*. London: Addison Wesley Longman.
- Blair, G. (2001). *The Trumps: Three Generations That Built An Empire*. New York: Simon & Schuster.
- BM'den Donald Trump'a tepki. (2015, 8 Aralık). Retrieved from <http://www.sabah.com.tr/dunya/2015/12/08/bmden-donald-trumpa-tepki>
- Çelenk, S. (2010). Ayrımcılık ve Medya. *Televizyon Haberciliğinde Etik Sorunlar*. (Editörler: Bülent Çaplı ve Hakan Tuncel). Ankara: Fersa Yayıncılık, 211-228.
- Donald Trump başörtülü kadını salondan attırdı. (2016, 9 Ocak). Retrieved from <http://www.sabah.com.tr/dunya/2016/01/09/donald-trump-basortulu-kadini-salondan-attirdi>
- Donald Trump: Müslümanların ABD'ye girişi durdurulsun. (2015, 8 Aralık). Retrieved from http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151207_trump_abd_muslumanlar
- Donald Trump'a New York'ta büyük tepki. (2015, 21 Aralık). Retrieved from <http://aa.com.tr/tr/dunya/donald-trumpa-new-yorkta-buyuk-tepki/494074>
- Donald Trump'a tepkiler dinmiyor!. (2015, 9 Aralık). Retrieved from <http://www.sozcu.com.tr/2015/dunya/donald-trumpa-tepkiler-dinmiyor-1004591/>
- Donald Trump'tan "Müslümanlar ABD'ye alınmasın" çağrısı. (2015, 8 Aralık). Retrieved from <http://www.haberturk.com/dunya/haber/1163928-donald-trumpan-muslumanlar-abdye-alinmasin-cagrisi>
- Engelli muhabiri taklit eden Donald Trump tepki çekti. (2015, 26 Kasım). Retrieved from https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/11/151126_donald_trump
- İnişler, çıkışlar, skandallar... İşte ABD'nin yeni başkanı Trump'ın akıllara kazınan sözleri. (2016, 9 Kasım). Retrieved from <http://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/inisler-cikislar-skandallar-iste-abdnin-yeni-baskani-trumpin-akillara-kazi,jZ7m7FXOj0i47L8mitlsLg/myW2TGVklUOG37weKi8POQ>

- Obama: Donald Trump Başkan olamayacak. (2016, 17 Şubat). Retrieved from https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160217_obama_trump
- On başlıkta Trump'ın 'ötekileri' hedef alan sözleri. (2015, 8 Aralık). Retrieved from http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151208_donald_trump_10_gch
- Trump ilk TV reklamında Müslümanları hedef aldı. (2016, 5 Ocak). Retrieved from http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/160104_trump_reklam
- Trump: Meksika sınırına duvar öreceğiz. (2016, 22 Şubat). Retrieved from <http://www.haberturk.com/dunya/haber/1192783-trump-meksika-sinirina-duvar-orecegiz>
- Trump: Sen iğrenç bir kadınsın. (2016, 21 Ekim). Retrieved from <http://www.haberaktuel.com/trump-sen-igrenc-bir-kadinsin-haberi-1015231.html>
- Trump to CNN: 'I love the Muslims'. (2015, 20 Eylül). Retrieved from <http://edition.cnn.com/2015/09/19/politics/donald-trump-muslims-controversy/>
- Trump'a tepki yağıyor. (2015, 10 Aralık). Retrieved from <http://www.haberturk.com/dunya/haber/1165057-trumpa-tepki-yagiyor>

CITATION: *Bildiriler - IBAD 2018 – 3rd International Scientific Research Congress on Humanities and Social Sciences, July 9-11, 2018 - Skopje, Macedonia*

ISBN: 978-605-66529-1-2

DOI: 10.21733/ibad.451276

PAGES: 174-182

YOĞUN BAKIM PROFESYONELLERİNİN YAŞAMIN SONU KARARLARI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Şükran Sevimli

Yrd.Doç.Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye, sukransevimli@gmail.com

Özet

Tıbbi teknolojinin gelişmesi, hastaların palyatif bakım üniteleri yardımıyla hayatlarını sürdürebilmelerine önemli katkı sağlamıştır. Yaşam destek birimlerinin gelişimi olumlu karşılanırken, yaşam destek biriminin kullanımının sorgulanabileceği durumlar söz konusu olmaktadır. Çünkü yaşam destek birimleri hastalara ve yakınlarına yaşam ve sağlık beklentileri açısından ciddi umut vermektedir. Ancak, sağlık profesyonelleri ile hasta ve hasta yakınları arasında ciddi tartışmalar çıkmasına da yol açmaktadır. Bu üniteye başlıca tartışma yaşam destek ünitesinin çekilmesi veya devamı konusunda olmaktadır. Mevcut ikilemleri bilen sağlık profesyonelleri, etik karar verme sürecinde etkin rol oynayabilirler.

Bu çalışma, bu konuda sağlık profesyonellerinin yaklaşımlarını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu sebeple bu çalışma ile ilgili sorular hazırlanmıştır. Bu konuyla ilgili hazırlanan anketler katılımcılar tarafından cevaplandırıldı. Araştırmamıza katılan öğretim elemanlarının yüzdesi% 82.5 kadın ve% 17.5 erkek (n = 85) idi. Sağlık hizmetleri uzmanları yoğun bakım ünitesinin yararlılığını dile getirdiler; hasta karar verme sürecinde sadece ahlaki değil aynı zamanda yaşam destek birimlerinin neden olabileceği idari problemler konusunda çeşitli çelişkiler olduğunu belirttiler.

Anahtar kelimeler: Doktor, hemşire, yoğun bakım ünitesi, yaşam sonu bakımı, karar verme.

OPINIONS OF INTENSIVE CARE PROFESSIONALS ON END OF LIFE DECISION

Abstract

Development of medical technology has contributed to patients being able to lead their lives with the help of palliative care units. While the development of life-support units is welcomed, there may be existed such occasions where the usage of a life support unit questionable. Life support units give hope to the patients and their relatives in terms of expectations of life and health. However, it also leads to serious debates between health professionals and patients and their relatives. The main discussion in this unit is about the withdrawal or continuation of the life support unit. Health professionals who know the current dilemmas can play an active role in the ethical decision-making process. This study was carried out to determine the approaches of health professionals related to this topic. In this reason, questions about this work have been prepared. Prepared questionnaires about this topic were answered by the participants. The percentage of faculty members who participated in our research was 82.5% women and 17.5% men (n=85). Health care professionals expressed the intensive care unit's usefulness, they have pointed out that there were various contradictions in the patient decision-making process not only ethical but also administrative problems that life support units can cause.

Keywords: Doctor, nurse, intensive care unit, end-of-life-care, decision-making.

Introduction

Technology and knowledge have turned the presentation of the health service into a communicational and institutional service that is based on high technology by excluding it from being an individual activity through applying new technical inventions on mass production industry in 18th and 19th century and triggering information-knowledge age in 20th century (Civaner, 2005). This current state led society to deliver their own opinions about the presentation of the health service, affecting the health community negatively. This effect took part both in the quality and the presentation of the health service. While technology and knowledge facilitated the transition of health knowledge into a service and simplified its access, they also formed new cases that scrutinize the cognitive and biological features of the human. The opportunities that technology provides to health services affect not only the intervention from the beginning but to the end of life (Farrell & Levin, 1993). In terms of technology, Intensive care units (ICU) are very important. The patients who are treated in ICU are either conscious or unconscious patients. They are treated in the units until they are healthy enough to be treated by ordinary hospital services. These kinds of patients are treated in intensive care units and they utilize life support units if their doctor considers it necessary (D. L. Wiegand, 2006, 2016; D. Wiegand, 2008). Health Ministry of Turkey established (13.08.2007), "Standards for Intensive Care Units". Today, there exist intensive care units in every hospital in every city of Turkey. In developed countries, there are also nurses, psychologists, social service specialists, physiotherapists, and medical ethics specialists as well as anesthesiologists in intensive care units (D. L. Wiegand, 2006) (3).

The responsibility of a medical team can be expressed in four subtitles. The first one is ethical deciding whether the patient will be kept alive with the help of life support units or not; the second one is deciding whether the patient will be disconnected from a life support unit or not; the third one is the continuing the application of a life support unit; and the last one is the decision made by neurology, neurosurgery, anesthesia, or

cardiology professionals; to disconnect the life support unit in the case of patient being brain dead (Erkekol, Numanoğlu, & Kaya, 2002).

Medical Ethics Principles: Medical ethics principles and patient rights regulations make relatives of the patient along with the medical team participate in the process of making decision about connecting and disconnecting life support unit.

The first principle is that if the current situation of the patient does not differ and this process does not help the treatment, disconnecting life support unit might be a decision to make. Every single step should be applied in the frame of medical ethics principles. The second one is that the medical team should be informed about the patient's expectation of life quality either by the patient himself or relative of the patient due to the medical ethics principles and they should consider this information in the process of the decision. The third one is that medical team should inform the patient or relatives of the patient about the current state by explaining the fact that life support unit will not help the patient for rehabilitation. Otherwise relatives of the patients may be disappointed and accordingly they may accuse the medical team lessening the deficiency of medical care (Mandıracıoğlu & Özsoy, 2003).

Obstacles among the medical team, patient, and relatives of the patient: The first obstacles are the socio-cultural status, educational level, approach, emotions and belief. If these differences which cause obstacles are not evaluated and precautions are not taken, communication between the medical team and relatives of the patient becomes impossible.

The second obstacle is denial of the current situation by relatives of the patient. They may not accept the current situation of the patient even if they are told about the situation many times. In this case the medical team should be receptive and patient towards relatives of the patient and allow for understanding (Hoffenberg, 2001).

The third obstacle is avoidance of guilt and responsibility of relatives of the patient. They may feel guilty due to the decision they make, so they may not give informed consent.

The fourth obstacle is that relatives of the patient and the patient are not autonomous individuals. As the concept of individualism has not improved enough especially in community based communities, active participation in the decision stage does not exist.

The decision of connecting patient to a life support unit; the medical team evaluates the lab results and physical treatment considering current technical resources. Accordingly they tell the patient and relatives of the patient about the benefits of life support unit by receiving their informed consent. There may exist some ethical problems when the decision is made about the life support unit. One of these problems is that if a patient does not have legal competence, the decision of the medical team or relatives of the patient may not correspond with the patients' view about life and death (Hackett & Weisman, 1969; Wingate & Wiegand, 2008).

The medical team may also prognosticate about patient's views from the relatives. Appropriate questioning is essential in the process of the decision. The medical team should ask the question: "If your patient would be conscious, would s/he choose to live under such conditions or end his/ her life?" instead of "What's your decision about the

current situation of your patient?”. This kind of approach directs relatives of the patient to think in patient’s shoes rather than their own opinions. The other problem is that if patient is not an adult, should the decision be made by the relatives or the patient? Which one should be considered by medical team in such occasions?

Withdrawal of medical treatment; this term means for terminating the relation between the patient and life support unit. Sanctity of life is essential for doctors and they consider treatment as an assignment. The decision about withdrawal of treatment is a really hard decision for doctors. Nevertheless, if the patient suffers from a coma, renal and liver failure or myopathy- in another words patient suffers from incurable disease(D. Wiegand, 2008), Ministry of Health Organ and Tissue Transplantation Regulations states that if brain death occurs, patient should be disconnected the life support unit. This decision also contains moral responsibilities besides medical ones as this decision is crucial for the life expectancy of the patient. That’s why decision process should be well-planned as it also reflects views of the patient. This sort of information may be obtained from the patient or the relatives. If these probabilities are not available, medical team prognosticate about the life expectations of the patient and consider this prediction in the process of the decision (Mayer et al., 2000; Wingate & Wiegand, 2008).

Who should decide disconnecting life support unit? : This is a crucial question. The answers of these questions should be in the frame of ethical principles (Williams, 2008).

1. The medical ethics, deontology legislations, and patient rights regulations give importance to enlightenment and approval of the patient.
2. If the patient is conscious, the patient should be informed about the risks and prospects of the treatment.
3. If the patient is unconscious and there is not a relative of the patient to be informed about, then medical teams make decision about the current state of the patient (Pearlman, 2008).
4. Medical team should not declare their own opinions about the process of the decision as they might affect relatives’ opinions.
5. If the patient is unconscious, diagnosis and prognosis are evaluated first.
6. Responsibility of the decision is shared by the relatives and the patient by highlighting decision of the patient (Pearlman, 2008).

Methods

We gave the Likert type survey to faculty members and nurses of University Research Hospital which consists of 10 questions. The questions of the survey which are prepared by Medical ethics Professional and intensive care unit staff were distributed to assistant professors of the Clinique’s which have intensive care units and nurses who work in intensive care units. Besides, a face-to face interview was realized with 30 families and the data were analyzed by SPSS (Statistical Package Program for Social Sciences) 16.1. Frequencies and percentage analysis were used.

Results

The percentage of faculty members who participated in our research was 82.5% women and 17.5% men (n=85). In research hospitals, paramedics have the same duties as nurses and they work together.

Descriptive statistics: 52.1% physician of faculty member and 48% nurse of the health professionals joined the research. The age scale of the participants is between 20 and 59. Ages of the faculty of members (physician) 48.9 % are between 30 and 39, 42.3 % of the physicians are between 40-49 and their 8.8% within the range of 50-59 years. Ages of the intensive care nurses 65.0 % have range from 20-29 years of age and %35 is between 30 and 39 years old (table 1).

Table 1. Demographic Characteristics of Participants who had withdrawal of life support

N=85

Gender			Age (Physician)			Age(Nurse)	
(Physician –Nurse)	%	N		%	N	%	N
Physician (Man)	89.9	(40)	20-29	0.0	(0)	65.0	(21)
Physician (Women)	11.1	(5)	30-39	48.9	(22)	35.0	(19)
Nurse (Man)	17.5	(7)	40-49	42.3	(19)	0.0	(0)
Nurse (Women)	82.5	(33)	50-59	8.8	(4)	0.0	(0)
Marital Status							
Married (Physician)	89.9	(40)					
Single (Physician)	11.1	(5)					
Married (Nurse)	60.0	(25)					
Single (Nurse)	40.0	(16)					

Doctors, Nurse and Relatives of Patients Views

Brief information was given to the relatives of patients who accepted to be a part of the research about the functions of intensive care units and brain death. After that, two questions were asked to the relatives about whether they or the doctors would decide about the disconnectivity with the life support unit in case of brain death.

While 89% of the relatives stated that they do not want the disconnection with the life support unit, 1.8% stated that yes, and 9.2% stated that it is possible. 100% of the participants also stated that this decision should be a common one of both the relatives and the doctors of the patient.

All of the nurses and the doctors who took part in the research stated that life support units are crucial in terms of health services.

Another question about the disconnection with the life support unit in case of the brain death was asked to the doctors and nurses. 37.8% doctors stated that yes, it is appropriate while 25.5% nurses stated that appropriateness. 44.4% of the doctors and 20% of the nurses stated that it is sometimes appropriate. 6.7% doctors declared that it is rarely appropriate while the rate is 2% for the nurses. 11.1% doctors and 35% nurses stated that disconnection with the life support unit is inappropriate. There seems a meaningful difference between doctors and nurses $P > 0.05$.

84.4% of the doctors and 57.5% of the nurses said “yes” o the question about informed consent of the conscious patient about the disconnectivity with life support unit

is necessary while 4.4% doctors and 7.5% nurses stated "sometimes". 6.7% doctors and 7.5% nurses stated that "rarely" while 4.4% doctors and 27.5% nurses stated that informed consent of the patient is not necessary for the disconnectivity with the life support unit.

91.1% doctors and 62.5% nurses said "yes" to the question about if they have informed consent from the relatives of the unconscious patient while 8.9% doctors and 22.5% nurses said "sometimes". 10% nurses said "rarely" and 5% nurses said "no".

26.7% doctors and 65% nurses answered "yes" the question about whether they accept the disconnection with life support unit of the patient who had brain death as euthanasia while 17.8% doctors and 2.5% nurses said "sometimes". 8.9% doctors and 10% nurses said "rarely" and 46.7% doctors and 22.5 nurses said "no".

31.1% doctors and 40% nurses said "yes" to the question about whether health professionals decide about the disconnection with life support units while 26.7 doctors and 2.5 nurses said "sometimes". 13.3 % doctors and 7.5% nurses said "rarely", 29.9%doctors and 500% nurses said "no".

15.6% doctors and 47.5% nurses said "yes" to the question about whether the relatives of the patient could decide about the disconnection with the life support unit. 51.1% doctors and 32.5% nurses said "sometimes" while 24.2% doctors and 15.5% nurses said "rarely". 8.9% doctors and 5% nurses said "no".

100% of the doctors and nurses answered the question about whether both the relatives and doctors of the patient could decide together about the disconnection with the life support unit as "yes".

71.2% doctors and 70% nurses said "yes" to the question about whether euthanasia should take part in our legal regulations while 24% doctors and 10% nurses said "sometimes". 4.4% doctors and 10% nurses said "rarely". These results indicate that doctors and nurses are not reluctant with this application.

91.1% doctors and 50% nurses said "yes" to the question about whether a "medical ethics specialist" should take place in life support units while 4.4% doctors and 5% nurses said "sometimes". 4.4% doctors and 5% nurses said "rarely" (Table 2 and 3).

Table 2. The ranking of the questions reasons physicians and nurse gave

N = 85 (45 Physician and 40 Nurse)] for demanding ICU was as follows.

1. Do you think that life support units are useful in terms of health care service? All of participants doctors and nurse said that yes (%100.0)
2. Is that appropriate to disconnect with the life support unit of a patient whose brain death has occurred? To this question is "sometimes" response was significantly higher than that of doctors and nurses (Doctors 44.4%, nurse 20% P=0.012)
3. Is that necessary to have informed consent of a conscious patient before being connected to the life support unit? To this question is "sometimes" response was significantly higher than that of doctors and nurses (Doctors 84.5%, nurse 57.7% P=0.05) .
4. Do you receive informed consent from the family of a patient who is unconscious or lack of informed consent? There was no significant difference between doctors and nurses in this question.
5. Do you accept disconnecting life support unit of a patient whose brain death has occurred as euthanasia? To this question is "sometimes" response was significantly higher than that of doctors and nurses (Doctors 26.6%, nurse 65% P=0.001).

6. Can medical professionals make a decision on disconnecting life support unit? To this question is "sometimes" response was significantly higher than that of doctors and nurses (Doctors 26.7%, nurse 2.5% P=0.001) .
7. Can the family of a patient make a decision on disconnecting life support unit? To this question is "yes" response was significantly higher than that of doctors and nurses (Doctors 15.6%, nurse 47.4% P=0.001) .
8. In the legal regulation of Turkey, euthanasia is prohibited. Is this sentence right? To this question is "rarely" response was significantly higher than that of doctors and nurses (Doctors 4.2%, nurse 20% P=0.027) .
9. Decision about issue of withdrawal of life-support unit plug family of patient and doctors should decide together. There was no significant difference between doctors and nurses in this sentence.
10. Should 'a medical ethics expert' participate in decisions about life support unit? There was no significant difference between doctors and nurses in this sentence.

Table 3. Thinking of Patient Relatives

N=82	Yes	P	P	I don't Know	Rarely	No
	%	R-D	R-N	%	%	%
Can you give us permission to withdraw life support plug your patient's death?	20.0	0.031	0.499	49.5	0.0	30.5
Doctors have to consider request of patients or guardian of the patient's wish.	77.5	0.001	0.001	7.9	5.5	9.1
Patients (request)'s will or ill loved one wishes to be considered.	49.9	0.036	0.795	27.8	10.3	12.0

Discussion

Technology causes differentiation of application of medical deals; on the other hand it causes changes in the meaning of old concepts such as life, illness and death and forms new concepts such as the life support unit, palliative care, brain death. So called differentiation or multi-directional relation of technology and medicine have been effective in terms of presentation and maintenance of the medical service. And with the changing consideration, as it was before, the role, priority; paternalist and dominant role of doctor/ medical staff who took part in different stages or expansion of the presentation of the medical service has changed. Doctors/medical staffs give clear medical information about pathogenesis, process of the disease, prognosis to patient or relatives of the patient but the decision is made by patient and doctor or relatives of the patient and doctor (D. Wiegand, 2008). The process stems from the necessity that psychosocial and ethic approach need to be accompanied by biological approach. This approach is associated with importance that philosophy and social sciences have gradually gained due to the change in the concept of science. Because biology based decisions given by medical staff and psychosocial based decisions given by a patient or relative of the patient are evaluated in tandem, a decision approved on a medical, ethical and psychosocial basis is likely to be applied. In this context, life support units which are the subject of this study as an innovating treatment service also caused some ethical dilemmas. However the decision

of connecting or disconnecting life support unit is a medical necessity, objective knowledge acquisition rights, principles, and regulations are for the patient rights (Pearlman, 2008). Accordingly, these concepts prevent medical decision. However, the communication and approach in the context of medical ethic provides all the parties to have a voice (Wingate & Wiegand, 2008).

In the light of the findings of this work, faculty members and nurses of the research hospital agreed on the benefits of life support units.

The fact that different answers were given to the question of disconnecting the life support unit of a patient whose brain death has occurred could be a result of lack of scrutinizing on the subject. It was observed that; although the answers to the both questions about who would decide on disconnecting the life support unit of a patient were usually a relative or the medical team, other options were picked. The notion of the necessity to inform the patient and/or relatives of the patient about the situation and to receive informed consent from the patient or the relative of the patient is widely accepted. The notion of a medical ethics professional taking part in life support units is also accepted. This kind of approach appoints that medical professionals have positive attitudes on medical ethics. The deficiency of life support unit of research hospital is another aspect put forward by the participants.

As a result, the medical decision given by a doctor and cultural, sociological and religious based decisions meet on a balanced platform and this platform enables a kind, peaceful, sensible communication between the doctor and relatives of the patient. Such an attitude alienates medical staff from the patients and prevents them from providing services with a mechanical approach. We all are aware that rather than lengthen the lifetime of the patient, the most important objective is the participation of the patient in the process of their condition and his/her being content with the process.

REFERENCE LIST

- Civaner, Murat. (2005). Teknoloji sağlık hizmetlerine bakışımızı nasıl etkiliyor? . [How technology affects our perception of health services]. *Toplum ve Hekim*, 20(4), 279-284.
- Erkekol, Ö. F., Numanoğlu, N. G., & Kaya, A. . (2002). Yoğun Bakım Ünitelerine İlişkin Etik Konular. *Toraks Dergisi*, 3 (3), 307-316.
- Farrell, M. M., & Levin, D. L. (1993). Brain death in the pediatric patient: historical, sociological, medical, religious, cultural, legal, and ethical considerations. *Crit Care Med*, 21(12), 1951-1965.
- Hackett, T. P., & Weisman, A. D. (1969). Denial as a factor in patients with heart disease and cancer. *Ann N Y Acad Sci*, 164(3), 802-817.
- Hoffenberg, R. (2001). Christiaan Barnard: his first transplants and their impact on concepts of death. *Bmj*, 323(7327), 1478-1480.
- Mandıracıoğlu, A. , & Özsoy, A.S. (2003). Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Ve Hemşirelik Yüksekokulu Son Sınıf Öğrencilerinin Ötenazi Konusuna Yaklaşımları. *Kriz Dergisi*, 3(1-2), 270-273.

- Mayer, S. A., Copeland, D., Bernardini, G. L., Boden-Albala, B., Lennihan, L., Kossoff, S., & Sacco, R. L. (2000). Cost and outcome of mechanical ventilation for life-threatening stroke. *Stroke*, 31(10), 2346-2353.
- Pearlman, Robert A. (2008). *Substitute decision making* (Singer PA & Viens AM Eds.). New York: Cambridge University Press.
- Wiegand, D. L. (2006). Withdrawal of life-sustaining therapy after sudden, unexpected life-threatening illness or injury: interactions between patients' families, healthcare providers, and the healthcare system. *Am J Crit Care*, 15(2), 178-187.
- Wiegand, D. L. (2016). Family Experiences During the Dying Process After Withdrawal of Life-Sustaining Therapy. *Dimens Crit Care Nurs*, 35(3), 160-166. doi:10.1097/dcc.0000000000000174
- Wiegand, Debra. (2008). *In Their Own Time: The Family Experience during the Process of Withdrawal of Life-Sustaining Therapy* (Vol. 11).
- Williams, John R. (2008). *Consent* (Singer PA & Viens AM Eds.). New York: Cambridge University Press.
- Wingate, S., & Wiegand, D. L. (2008). End-of-life care in the critical care unit for patients with heart failure. *Crit Care Nurse*, 28(2), 84-95; quiz 96.

CITATION: *Bildiriler - IBAD 2018 – 3rd International Scientific Research Congress on Humanities and Social Sciences, July 9-11, 2018 - Skopje, Macedonia*

ISBN: 978-605-66529-1-2 **DOI:**

10.21733/ibad.452105

PAGES: 183-195

YALIHÜYÜK VE ÇEVRESİNDEKİ ARKEOLOJİK MATERYALLER

Asuman Baldıran

Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Türkiye, abaldiran@gmail.com

Özet

Antik kaynaklarda Trogitis Limne olarak geçen Suğla Gölü, yine antik dönemde adı Karallitis Limne olarak bilinen Beyşehir Gölü'nün güneydoğusunda ve Seydişehir ile Bozkır ilçeleri arasında bulunmaktadır¹. Antik yazarlardan Strabon Suğla Gölü ile ilgili detaylı bilgiler vermektedir. Ayrıca bölge ile ilgili olarak Ramsay, Mellaart, Bordaz, Levick çeşitli çalışmalar ve araştırmalarda bulunmuştur. J. Mellaart Beyşehir ve Suğla Gölleri arasında kalan bölgede Prehistorik çağlardan itibaren geniş bir dönemi içine alan kapsamlı araştırmalar yapmıştır. 1963 yılında Solecki ve ekibi Suğla Gölü kıyısında Suberde Hüyük'ü tespit etmişler ve Suğla Gölü'nün batısında Paleolitik döneme ait izlere rastlamışlardır. Bu çalışmamızda bölgedeki hüyükten adını alan ve günümüzdeki adı da Yalılıhüyük olan bu yerleşim yerine, çevreden çeşitli yollarla getirilmiş olan ve genellikle devşirme malzeme olarak kullanılmış çoğunluğu Roma Dönemine tarihlenen arkeolojik malzemeleri ele alacağız. Yalılıhüyük ilçesi Bozkır- Seydişehir karayolunun 19. km.'sinden kuzeybatıya ayrılarak ulaşılmaktadır. Adını üzerinde bulunduğu hüyükten alan ilçe Suğla (Trogitis) Gölü'nün kıyısında yer alır. Yalılıhüyük yakınlarında Bozkır- Seydişehir karayolunun kenarında Eski Saray olarak adlandırılan bir yerleşim alanı vardır. Yalılıhüyük'deki evlerin ve caminin duvarlarında devşirme (*spolyen*) malzeme olarak kullanılmış arkeolojik malzemelerin bir kısmının buradan getirildiği ifade edilmektedir. Yine bu alana çok yakın "*Çokalar Mevkii*" olarak adlandırılan alanda kaçak kazılar sonucu ortaya çıkan malzemeler de dikkat çekicidir.

Anahtar Kelimeler: Lykaonia Bölgesi Yalılıhüyük, Suğla Gölü, Ostothek.

¹Yalılıhüyük ilçe merkezi "36°418875 Doğu ve 41°28206 Kuzey" koordinatlarında yer almaktadır. Denizden yüksekliği 1096 m.'dir.

ARCHEOLOGICAL MATERIALS IN YALIHÜYÜK AND ITS SURROUNDINGS

Abstract

Suğla Lake, called as Trogitis in ancient sources, is on the southeast of Beyşehir Lake and between the Seydişehir and Bozkır towns. Strabon, one of the ancient writers, provides information about Suğla Lake. Moreover, Ramsay, Mellart, Bordaz, Levick have also studied the area. Mellart has researched history of Beyşehir and Suğla Lakes beginning from prehistoric times. In 1963, Solecki and his crew found out Suberde Hüyük on the coast of Suğla Lake and they traced evidences from Paleolithic period on the western side of the lake. In our study we are going to discuss the archaeological materials from Roman period which are bought to town of Yalühüyük. The town is called as Yalühüyük today and there have never been archaeological excavations on the land. You arrive at Yalühüyük town when you travel 19 km from Bozkır – Seydişehir road. Then the road diverges towards northwest; you should travel 1,5 km straight to reach the town. The town is named after the hoyuk it is situated on and it is on the coast Suğla (Trogitis) Lake. Eski Saray settlement is near Yalühüyük on Bozkır – Seydişehir road. It is stated that the walls of the some houses and the mosque in Yalühüyük have archaeological materials brought (spolyen) from here. The materials found out during illegal excavations in Çokalar attracts attention.

Keywords: Lycaonia Region, Yalühüyük, Sugla Lake, Ostothec.

1.GİRİŞ

Antik dönemde Trogitis olarak adlandırılan Suğla Gölü, Karakuş ve Kurt Dağı sularını toplayan ve 136 km karelik bir alanı kapsamaktadır. Gölün çapı yaklaşık 14 km ve derinliği de 7 m' ye ulaşmaktadır. Yaz aylarında gölün suyunun çekildiği ve bu alanın tarımsal arazi olarak kullanıldığı bilinmektedir. Zaman zaman da göl tamamen kurumaktadır. Göl etrafındaki saptanan yerleşim alanları bizim için önemlidir. Yüzey araştırmalarımız sırasında Suğla Gölü'nün güneyinde ve Toros dağlarının gölden itibaren yükselen eteklerinde Arvana (Çatmakaya) Köyü yer alır². Burada yapılan araştırmalarda Suberde Hüyüğe yakın bir yerleşim alanı olması nedeniyle Prehistorik çağlardan itibaren yerleşim gördüğü ifade edilmektedir. Köyün gerisindeki tepe Asartepe olarak adlandırılmaktadır. Burada Roma Dönemine tarihlendirdiğimiz kalıntılar mevcuttur. Gölün Doğusu ve kuzeyi ise düzlük bir alandan oluşmaktadır. Suğla Gölü'nün doğusunda tespit ettiğimiz en önemli yerleşim alanı da Yalühüyük'tür. Buradaki yerleşim alanlarında tespit ettiğimiz kalıntılar ile evlerin ve cami duvarında tespit ettiğimiz devşirme (*şpolyen*) malzemeler bizim için önemlidir.

Roma İmparatorluğuna devamlı zorluk çıkaran ve sürekli başkaldıran Toros dağlarının yüksek tepelerinde ve vadilerde yaşadıkları antik dönem yazarları tarafından belirtilmesine karşın lokalizasyonu henüz yapılamayan Homanadlar'ın bu bölgede yaşadıklarını düşünmekteyiz. Homanadların Suğla (Trogitis) Gölü yakınlarında yaşadıkları kabul edilmesine karşın gölün hangi tarafında yaşadıklarına dair çeşitli görüşler vardır³.

Ayrıca yine antik kaynaklarda Homanadlar'la akraba oldukları belirtilen Sedaseisler'in gölün doğusunda yaşadıkları ve yerleşim yerlerinin Akkise kasabasının güneydoğusunda olduğu

² Baldran - Büyüközer - Gider 2012, 77-80; Doğanay, 2008, 19, Res. 12-13.

³ Ramsay ve Calder, Suğla gölünün doğusunu ve kuzeyini, Jüthner, Ruge ve Kiepert, Kimyos Ovası ve çevresindeki dağları, Özsait, Suğla Gölü'nün güneyini önerir. Diğer öneriler için bkz. Doğanay 2008, 28-29.

da belirlenmiştir. Bugünkü Akkise kasabasının yaklaşık 2 km. güneydoğusunda geniş bir alana yayılan kalıntılar tespit edilmiş ve burasının Sedasa olduğu kesinlik kazanmıştır.

Yalılıüyük'te yaptığımız çalışmalar sonucunda farklı alanlarda 12 adet ostotheK gövde parçası, 4 adet ostotheK kapağı, 4 adet kabartmalı blok, 4 adet toichobat bloğu, 1 adet Attik- Ion kaide, 1 adet ölçü bloğu, 1 adet anıt bloğu, çok sayıda pişmiş toprak künk parçaları, mozaik döşeli bir alandan çıkmış olan tessera parçaları ve üzerinde Grekçe yazıt bulunan çok sayıda kalypter ve stroter parçaları tespit edilmiştir.

2. Yalılıüyük ve Çevresi

2012 yılında yaptığımız çalışma alanlarından biri de Yalılıüyük İlçe Merkezi ile ilçe sınırlarında yer alan yerleşim alanlarıdır. Adını üzerine kurulduğu Yalılıüyük'ten alan, Trogitis Gölü (Suğla) kenarına kurulmuş olan yerleşim, Seydişehir-Bozkır karayolunun 19. km'sinde yer almaktadır. İlçe merkezinde, eski taş evler ile caminin duvarında devşirme malzeme olarak kullanılmış eserlerin yanı sıra, belediyenin bahçesinde sergilenen taş eserler bulunmaktadır. Ayrıca Yalılıüyük ilçe merkezinin çıkışındaki mezarlığın bahçe duvarı üzerinde Arasöğüt köyünden buraya getirildiği söylenen bir adet ostotheK kapağı ile yine Yalılıüyük'e bağlı Sarayköy, Arasöğüt ve Çokalar Mevki'i'nde de arkeolojik metaryaller saptanmıştır.

2.1 OG1

Yalılıüyük ilçe merkezindeki araştırmalarımız sırasında İ. Yılmaz'ın evinin duvarında bulunan bir ostotheK gövdesi üzerinde muhtemelen bir merkezden çıkarak iki yana devam eden asma dalı işlenmiş. Her iki yandan da üzüm salkımları sarkmaktadır⁴. Asma dallarının ortasında kanatları yarı açık kartal figürü betimlenmiştir⁵. OstotheK gövdesinin üzerinde iki satır yazıt bulunmaktadır. Yazıt heykeltıraş adı geçmesi nedeniyle önemlidir⁶ (Res 1).

2.2 OG2

Caminin kuzeybatısında, C. Tekin'e ait evin duvarında, atlı bir süvari ile ayakta bir kadının betimlendiği kabartmalı ostotheK gövdesi yer almaktadır. Çokalar mevkiinde eski saray kalıntılarının olduğu yerden getirildiği söylenmektedir. Evin duvarında devşirme (şpolyen) malzeme olarak kullanılmıştır. Kabartma olarak yapılmış süvarinin bindiği atın ön ayakları havaya kalkmıştır⁷. Süvari ise sağ kolunu yukarıya kaldırmış, kın içinde kılıç tutar pozisyonda betimlenmiştir. Sol eliyle de atın dizgininden tutmaktadır. Süvari birlikleri Roma ordusunda

⁴ Antik dönemde bölgede şarap üretimi oldukça yaygındır (A. Baldıran, "Lykaonia Bölgesi Şarap İşlikleri (Beysşehir-Seydişehir Civarı), Antik Çağda Anadolu'da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi (Ed: Ü. Aydınöğlu – A. K. Şenol), İstanbul, 2010, 303-317).

⁵ Bölgede çok sık rastlanılan bir figür olan Kartal tanrılık sembolüdür. Kanatları açık olarak betimlenen kartal genellikle Zeus Ba'al Sami'nin sembolüdür. Gagasında çelenk olanlar ise şeref ve sonsuzluğu ifade eder: Y. Er Scarborough, The Funerary Monuments of Cilicia Tracheia, Cornell University, 1991 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

⁶ Şahin 1997, 78-87.

⁷ Scarborough'a göre, süvari betimlemeleri askeri zafer ile kazanılan ölümsüzlüğü temsil eder. (Scarborough, 1991, 362). Hareket halinde betimlenen atlar, iki farklı ikonografi gösterir. Bunlardan ilki atın ön ayaklarının ileriye doğru fırlamış şekilde havada olduğu tip, bu tipi Rodenwalt Pers tipi olarak adlandırır. Bkz. Rodenwalt 1933, 14 vd., ikinci ikonografik tip, atların arka bacaklarının paralel ve gergin olarak yere bastığı şekildir.

yaygındır⁸. Süvarinin başının hemen üzerinde yarısı kırılmış bir kartal figürü bulunmaktadır. Sol köşede ise yarım ay şeklinde bir motif betimlenmiştir⁹. Ay, tanrı Men'in simgesi olduğu için bölgede Men kültü yaygındır¹⁰. Atın hemen önünde cepheden yapılmış kadın figürü betimlenmektedir. Kadın figürün sağ kolunu yukarıya kaldırmış ve elinde çelenk tutar pozisyonda betimlenmiştir (Resim 2).

2.3 OG3

İlçe merkezinde dikkat çeken eserlerden biri de E. Doğan'a ait evin doğu duvarında bulunan, elinde üç dişli bir yaba ile kayak üzerinde ayakta durur şekilde betimlenmiş erkek figürünün yer aldığı ostotheke gövdesidir. Antik dönemde mezar stelleri üzerinde sıkça gördüğümüz gemi ya da benzeri betimlemeler böyle bir alanda taşra üslubuyla yapılması ile dikkat çekmektedir (Resim 3- Çizim 1). Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmekte olan mezar stellerinin¹¹ üzerinde de buna benzer basit ticari tekne figürleri bulunmaktadır. Diğer eserler ile dönemseller olarak farklı tarihlere ait olsa da işlenen teknenin tipi açısından benzerlik göstermektedir.

2.4 OG4

Araştırmalarımız sırasında Yalılıyüyük ilçe merkezinde 1963 yılında inşa edilmiş olan Merkez Büyük Camii'nin son cemaat mahallindeki duvarda 2 adet *ostothek* gövdesi ve bir adet kabartmalı blok tespit edilmiştir. *Ostothek* gövdelerinden biri belediyenin bahçesindeki *ostothek*'lerle benzer bir ikonografiye sahiptir. Burada da *ostothek*'in görülebilen uzun yüzünde merkezde bir *kline* ve *kline* üzerinde oturan üç erkek figürü yer almaktadır. Bu figürlerin başlarının arasında kalan boşluklara dolgun taneli üzüm salkımları işlenmiştir. Stellerde ve *ostothek* gövdelerinde en çok işlenen motiflerden birisi de üzüm salkımı ve asma yaprağıdır. Bolluk ve bereketin sembolü olan üzüm motifinin bu bölgede yaygın olması bu bölgede yaşayan insanların bağıcılıkla uğraştıklarını göstermektedir¹². *Kline*'nin sol tarafında iki, sağ tarafında bir kadın figürü, önünde bir sehpa, sehpanın solunda içki kabı, sağında ise bir sandık vardır¹³. *Ostothek* gövdesinin kaidesinde tek satır yazıt görülmektedir. Yazıtta; "...MNHMHC XAPIN...." okunabilmektedir. Burada "... anısına...." ibaresi tercüme edilmektedir¹⁴ (Resim 4).

2.5 OG5

Yalılıyüyük Belediyesi'nin bahçesinde korunan taş eserler mevcuttur. Bunlar saray kalıntısı olarak adlandırılan bölgeden buraya getirilmiştir. Bu eserler arasında üç adet *ostothek* gövdesi, bir

⁸ Roma ordusundaki yedek süvari birlikleri için bkz. Scarborough, 1991; Scarborough'a göre, süvari betimlemeleri askeri zafer ile kazanılan ölümsüzlüğü temsil eder. Scarborough, 1991, 362.

⁹ Yarım ay motifi Isauria bölgesindeki kabartmalarda sıklıkla görülen bir motiftir. Bent 1890, 322, fig. 7 ve 17; Wujewski 1991, 16. Hilal motifinin Anadolu'nun pek çok yerinde mezar taşlarının üzerinde bulunduğunu ve bu motifin Tanrı Men'in bir atribütü olarak kullanıldığından ölümden sonraki bir hayatı veya ölen kimsenin dinini temsil ettiğini yorumlamaktadır.

¹⁰ Delemen 1999, 39.

¹¹ Aslan 2006, 44-45, Lev. V, Res. 1-2.

¹² Yılmaz 2005, 59-60.

¹³ Yılmaz 2005, 219-220, res. 117.

¹⁴ Yılmaz 2005, 219, res.116

adet ölçü bloğu, üç adet kabartmalı blok, bir adet Attik-İon kaide, iki adet *ostothek* kapağı, bir adet lahit kapağı ile anıta ait olduğu düşünülen, üzerinde kılıç-kalkan betiminin bulunduğu bir duvar bloğu bulunmaktadır (Res.8). Bu eserler arasında en dikkat çekici olan, gri renkli yerel kireçtaşından yapılmış olan bir *ostothek* gövdesidir *Ostothek*'in ön cephesinde, merkezde yer alan bir *kline* üzerinde oturur şekilde betimlenmiş üç erkek figürü ile *kline*'nin her iki yanında ayakta betimlenmiş ikişer kadın figürü vardır. Kadın figürlerinin başları örtülü iken, erkek figürlerinin saçları kabarık şekilde verilmiştir. *Kline*'nin önünde bir sehpa, sehpanın yanında ise bir *krater* bulunmaktadır. Sahnenin üst kısmı asma dalı ile sınırlandırılarak, asma dalından sarkan dolgun taneli üzüm salkımları figürlerin başları arasında kalan boşluklara yerleştirilmiştir. *Ostothek* gövdesinin alt kısmında, büyük oranda tahrip olmuş yazıtın tek satırı görülebilmektedir (Resim 5).

2.6 OG6

Benzer ikonografik özelliklere sahip bir başka *ostothek* gövdesi gri renkli yerel kireçtaşından yapılmıştır¹⁵. Ön yüzde ortada bir *kline* ve *kline* üzerinde üç erkek figürü bulunmaktadır. *Kline*'nin sol tarafında iki, sağ tarafında ise bir kadın figürü betimlenmiştir. Kadın figürlerinin başı diğer örneklerde olduğu gibi örtülüdür. Sahnenin üst kısmında, *bukranion*'lar tarafından taşınan *girland*'lar vardır (Resim 6).

2.7 OG7-OG8

Belediyenin bahçesinde yer alan iki kabartmalı bloğun ön cephesinde çift sürme sahnesi betimlenmiştir. Çift sürme ve sabana koşulmuş öküz betimlemeleri Roma döneminde Anadolu'da mezar stelleri ve *ostothek* gövdelerinde çok rastlanan bir motiftir¹⁶. Bu bölgede de sıkça karşılaştığımız ve alışkın olduğumuz bir sahnedir¹⁷ (Resim 7).

2.8 OG9

Yine büyük bir kısmı tahrip olmuş olan *ostothek* gövdesinin kısa dar kenarında yüksek bir podyum üzerinde erkek figürü betimlenmiştir. Fakat aşırı tahrip olduğundan detayları fazla belirgin değildir (Resim 9).

2.9 ÖB1

Dikkatimizi çeken önemli eserlerden bir tanesi ise üzerinde çizgiler ile uzunluk bildiren ölçü bloğudur. Üzerinde çizgi ile ölçü uzunlukları belirtilmiştir. Roma döneminde kullanılmış ölçü birimlerini antik kaynaklardan bilmekteyiz. Vitruvius'ta Roma uzunluk ve ölçü birimlerinden bahsetmektedir. Burada da benzeri bir durum bu blok üzerinde belirtilmiştir (Resim 11).

2.10 OK1

Yalılıyük ilçe merkezinde *ostothek* gövdelerinin yanı sıra *ostothek* kapakları da tespit edilmiştir. Bunlardan biri ilçe mezarlığının doğu duvarı üzerindedir. Arasöğüt köyündeki okul bahçesinden buraya getirilmiş olan kapak üzerinde yatar pozisyonda betimlenmiş aslan figürü yer

¹⁵ Yılmaz 2005, 219-220, fig. 117.

¹⁶ Fıratlı 1965, 278; Baldiran, 2008, 44, Fig. 26-27.

¹⁷ Baldiran 2011, 222-224.

almaktadır. Kapaklar üzerinde uzanmış olarak betimlenen aslan figürleri İsauria, Pisidia, Lykia, Kilikya ve Lykaonia bölgelerinde yaygındır¹⁸. Scarborough aslan figürleri için aslanların mezar bekçisi olduklarını ve ölüyü koruduklarını ifade eder¹⁹. Aslanın başı dâhil ön tarafı kırık olup, arka cephesi işlenmemiştir (Resim 12).

Yalılıyük belediye bahçesinde bir tane Atik-Ion tipinde sütun kaidesi tespit edilmiştir. Kaide 35 cm çapındadır. Ortasında 6 cm genişliğinde dübel deliği bulunmaktadır (Resim 16- Çizim 2). Ayrıca ilçe merkezinde ve belediye bahçesinde toichobat blokları da tespit edilmiştir. Khyma rekta khyma reversa profilleri ile gri renkli yerel kireçtaşından yapılmış bu eserler muhtemelen bir yapıda duvar bloklarının altında kullanılmaktaydı (Resim 17-18, Çizim 3).

3. Çokalar Mevkii

Çokalar mevkii²⁰, Yalılıyük ilçe merkezinde tespit edilen eserlerin bir kısmının geldiği yer olarak belirtilmektedir. Bu alan Trogitis (Suğla) Gölü kenarında olup, ilçe merkezine yaklaşık 2 km. uzaklıktadır. Hafif yüksek bir tepe üzerine kurulmuş olan yerleşim birimine ait kalıntılar sadece kaçak kazı çukurları çevresinde takip edilebilmektedir. Bu çukurlardan birinde çok sayıda *kalypter* ve *stroter* parçası bulunmuştur. *Stroter* parçalarının bazıları üzerinde olasılıkla atölye isminin bulunduğu, damga şeklinde yazı görülmüştür. Farklı parçaların birleştirilmesi sonucunda *stroterler* üzerinde “KONΩNOC” yazısı olduğu tespit edilmiştir (Resim 19- Çizim 4). *Kalypter* ve *stroterler* haricinde kaçak kazı çukurunun etrafında mermer duvar kaplama parçaları da bulunmuştur (Resim 20). Ayrıca çok sayıda pişmiş toprak künk parçaları da daha önce bu alanda kaçak kazılar neticesinde tespit edilmiştir. Yine bu künk parçaları da belediye binasına muhafaza edilmek üzere götürülmüştür (Resim 21). Bunun yanı sıra yine bu alanda bulunarak Yalılıyük Belediye binasına götürülen mozaik parçaları vardır. Üzerinde beyaz ve mavi renkte tesseralardan oluşmaktadır (Resim 22- Çizim 5). Bu verilerde dikkate alındığında, bu alanda yamaca konuşlandırılmış, Trogitis (Suğla) Gölü’ne hâkim bir Roma villasından söz edilebilir²¹.

4.Sarayköy

Çokalar mevkiinin yaklaşık 600 m doğusunda yer alan Yalılıyük’e bağlı Sarayköy²² bulunmaktadır. Burada bir adet *ostothek* gövdesi tespit edilmiştir. Fakat aşırı tahribata uğramıştır. Ancak bu köy çevresindeki asıl önemli kalıntı, köy girişindeki kanalın üzerinde bulunan ve yakın zamana kadar ayakları korunmuş olan Roma köprüsüdür. Günümüzde bu alanda köprüye dair

¹⁸ Kapak üzerine uzanmış olarak yatan aslanlı lahit kapaklarına, İsauria Bölgesi’nin yanı sıra Pisidia, Lykia, Kilikia ve Lykaonia bölgelerinde de rastlanmaktadır. Ancak en yoğun örneklerine ise Kibyrtis’te rastlansa da İsauria ve Lykaonia bölgelerinde de benzer örneklerini görürüz. (Koch, 2001, 33-227); İsauria ve Lykaonia bölgesi lahit tipleri hakkında geniş bilgi için bkz. Koch, 2001, 261.

¹⁹ Scarborough 1991, 86.

²⁰ Koordinat: 36°42'10.64D - 41°30'06.3K

²¹ Baldıran – Büyüköz – Gider 2014, 395-410.

²² Koordinat: 36°42'21.53D - 41°30'72.1K

herhangi bir kalıntı yoktur. Köprüye ait olduğu belirtilen büyük boyutlu bloklar su kanalının çevresinde dağınık halde görülebilmektedir²³.

5.Arasöğüt Köyü

Ahırlı – Yalılıyök karayolunun 2 km. güneyinde Yalılıyök ilçesinin 2 km doğusunda yer almaktadır²⁴.

5.1 OG10

Burada iki ostotheK gövdesi ile bir ostotheK kapağı tespit edilmiştir²⁵. OstotheK gövdesinin biri aşırı tahrip olmuştur. Fakat diğere ostotheK gövdesinin ön yüzünde ise ayakta betimlenmiş üç figür yer almaktadır. Sağ ve soldaki figürlerin başı kapalı olmakla birlikte bu üç figüründe sağ elleri göğsünün üzerindedir (Resim 10).

5.2 OK2

OstotheK kapağı ise okulun bahçesinde yer almaktadır. Bölgede sıkça bulunan tipik aslan figürünün betimlendiğı ostotheK kapağıdır (Resim 13).

5.3 MS1

Yalılıyök belediye bahçesinde bulunan yine saray kalıntısının olduğu ören yerinden getirildiğı söylenen iki adet mezar steli bulunmaktadır. Yerel kireçtaşından yapılmış mezar stelinin üzerinde aşağıda sabana koşulmuş öküz ve gerisinde ayakta onları süren bir erkek figürü betimlenmektedir. Benzer sahne OG7 de mevcuttur. Ayrıca bölgede bu tarz betimleme sanatı başka örneklerde de görülmektedir. (Resim 14).

5.4 MS2

Bir diğere mezar stelinin üzerinde ise ayakta betimlenmiş bir erkek figürü elinde çanta taşımaktadır. Yanında ise çam ağacı ve asma yapraklarının²⁶, dallarının olduğu bir ağaç bulunmaktadır (Resim 15).

SONUÇ

Suğla Gölü çevresindeki yerleşim alanında günümüzde Yalılıyök ilçe sınırları içerisinde kalan bölgede araştırmalarımız gerçekleştirilmiştir. Yalılıyök ilçe merkezi ile buraya bağı Sarayköy ve Arasöğüt köylerindeki eserlerin araştırması yapılmıştır. Ayrıca “Yalı” isminin geldiğı ve Çokalar Mevkii olarak adlandırılan alanda Roma dönemine ait saray kalıntlarına ait olabilecek arkeolojik metaryaller tespit edilmiştir.

²³ 1993 yılında M. Yılmaz, D. French, L. Zoroğlu ve H. Bahar’ın bu bölgede yaptıkları inceleme gezisinde köprünün hala ayakta olduğu belirtilmektedir. Yılmaz 2005, 217-218.

²⁴ Koordinat: 36°418871 Doğu, 41°28215 Kuzey, Rakım 1095 m.

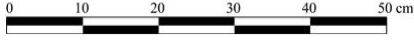
²⁵ Baldıran – Büyüközere – Gider 2014, 395-410.

²⁶ Bolluk ve bereketin sembolü olan üzüm salkımı ve asma yaprağı motifi, Lykaonia, İsaoria ve Kilikia bölgelerinde çok sık işlenen bir motiftir. Coğrafyanın dağılık olması, ekilebilen arazinin çok az olması insanları bağıcılığa sevk etmiştir. Özellikle Hadım civarında “Aladağ Üzümleri” adı verilen kaliteli bir üzüm yetiştirilmektedir. İsaoria Bölgesi stellerinde, Bağıcılıkla ilgili kabartmalar yer almaktadır. Bu kabartmalar için bkz; Yılmaz, 2005.

KAYNAKÇA

- Aslan, E. (2006). *Mezar Stelleri Üzerinde Betimlenen Motiflere Göre Antik Çağ Gemiler*. Konya. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Baldıran, A. (2006). *The Arms and Armours on the Reliefs from the Region of Lykaonia*. *Anodos 4-5 / 2004-2005*: 9-16. , Trnava,
- Baldıran, A. (2008). A Study About Cults of Lykaonia Region. *Anodos 6-7 / 2006-2007*: 35-45. Trnava,
- Baldıran A. (2011). Some Archaeological Material from Seydişehir. *15th Symposium on Mediterranean Archaeology*: 361-378. Catania.
- Baldıran, A. Büyüközer, A. Gider, Z. (2012). Taşkent – Seydişehir 2010 Yılı Yüzey Araştırması. *AST29(1)*: 69- 70. Ankara.
- Baldıran, A. Büyüközer, A. Gider, Z. (2014). Seydişehir 2012 Yılı Çalışmaları. *AST 31 (1)*,: 395-410. Muğla.
- Bent, J. T. (1890). Cilician Symbols, *Classical Review IV*.
- Delemen, İ. (1999). Anatolian Rider Gods, *Asia Minor Studiens 35*. Bonn.
- Doğanay, O. (2008). Antik ve Modern Kaynaklara Göre Toroslar'ın Savaşçı Kavmi Homonadlar'ın Yaşadığı Coğrafya. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*,(128) :11-32.
- Fıratlı, N. (1965). İstanbul'un Yunan ve Roma Mezar Stelleri. *Belleten XXX*: 263-319. Ankara.
- Koch, G. (2001). *Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri*. (Z. İlkelen Çev.), İstanbul.
- Y, Er. Scarborough. (1991) “*The Funerary Monuments of Cilicia Tracheia*”, Cornell University (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Şahin, M. (1997). Grabdenkmaler aus Isaurien und Ihre Künstler. *EpigAnat (29)*:75-87.
- Yılmaz, M. (2005). *Bozkır Çevresinin Antik Tarihi Eserleri: Isauria*. Konya.
- Wujewski, T. (1991). *Anatolian Sepulchral Stelae in Roman Times*. Poznan.

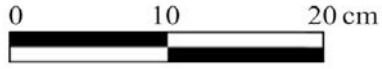
RESİMLER ve ÇİZİMLER

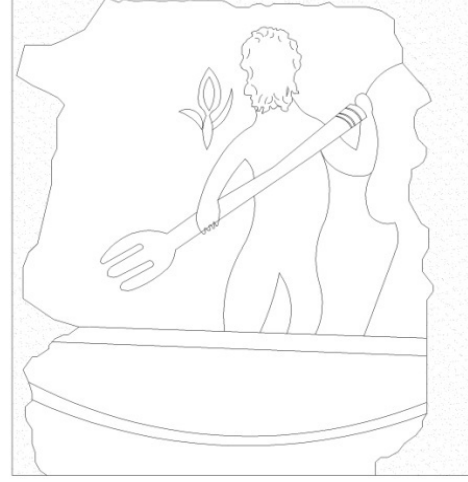
Resim 1: OG1

Resim 2: OG2

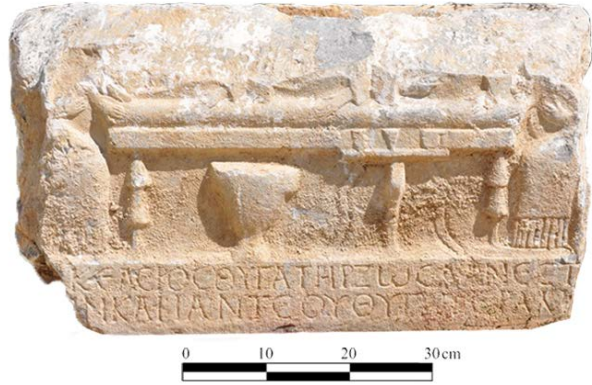
Resim 3: OG3

Çizim 1: OG3

Resim 4: OG4

Resim 5: OG5

Resim 6: OG6

Resim 7: OG7

Resim 8: OG8

Resim 9: OG9

Resim 10: OG10

Resim 11: Ölçü Bloğu

Resim 12: OK1

Resim 13: OK2

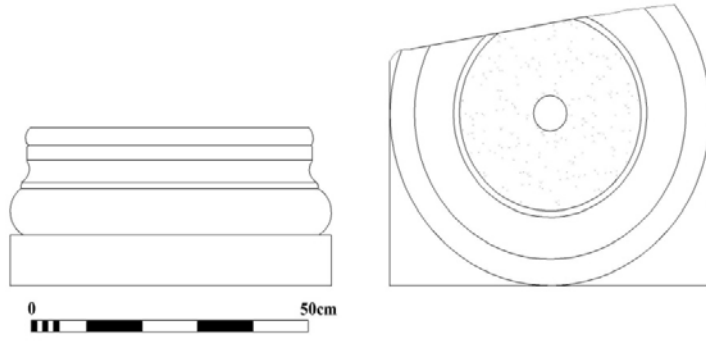
Resim 14: MS1

Resim 15: MS2

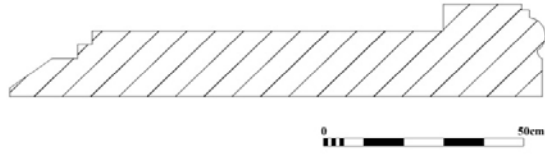
Resim 16: Atik-Ion Sütun Kaidesi

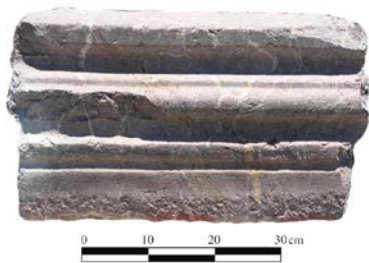
Çizim 2: Attik-Ion Sütun Kaidesi

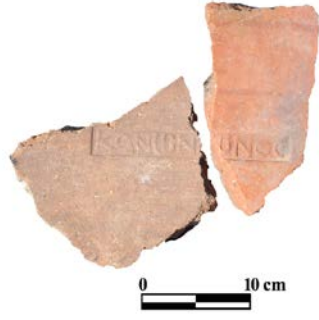
Resim 17: Toichobat Bloğu

Çizim 3: Toichobat Bloğu

Resim 18: Toichobat Blokları

Resim 19: Kiremit Parçaları

Çizim 4: Kiremit Parçaları

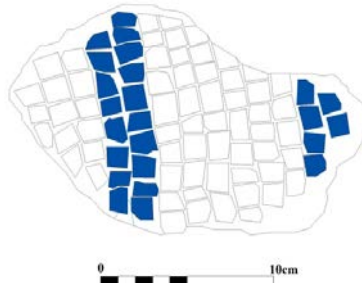
Resim 20: Mermer Plaka Parçaları

Resim 21: Künk Parçaları

Resim 22: Mozaik Parçaları

Çizim 5: Mozaik Parçaları

CITATION: *Bildiriler - IBAD 2018 – 3rd International Scientific Research Congress on Humanities and Social Sciences, July 9-11, 2018 - Skopje, Macedonia*

ISBN: 978-605-66529-1-2

DOI: 10.21733/ibad.452168

PAGES: 196-204

NEOLİBERALİZM ANLAYIŞININ KENTSEL MEKÂNNA YANSIMASI: KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN TRABZON KENT ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ

Seda ÖZLÜ¹, Sinem DEDEOĞLU ÖZKAN², Duygu AKYOL^{3*}

¹Arş.Gör. Karadeniz Teknik Üniversitesi, TÜRKİYE, seda_ozlu88@hotmail.com

²Arş.Gör. Karadeniz Teknik Üniversitesi, TÜRKİYE, snmdedeoglu@gmail.com

³ Arş.Gör. Karadeniz Teknik Üniversitesi, TÜRKİYE, duyguakyol@ktu.edu.tr

*Sorumlu yazar

Özet

Günümüzde kentler fiziksel, sosyal, kültürel ve ekonomik yönden değişim, dönüşüm ve yeniden yapılanma süreci yaşamaktadır. Etkilerini daha çok kentsel alanlarda görebildiğimiz bu değişimler küresel bir sürecin sonucu olarak işlemektedir. 1960-70'lerde "kentsel iyileştirme" ve "kentsel yenileme", 1980'lerde "kentsel yeniden geliştirme"; 1990'lardan günümüze kadar geçen süreçte ise "kentsel yenileşme" ve "kentsel canlandırma" projeleri kent müdahalelerinin aracı olmuştur. 2000 sonrası yasalarda da yer alan kentsel dönüşüm projeleri; üst ölçekli neoliberal politikaların yol göstericiliğinde geliştirilmekte ve kent mekânında hayat bulmaktadır. Gelişen bu süreçte; kentsel alanlarda dönüşüm projeleri ile üretilen farklı nitelikteki parçacıl müdahaleler ile yeni bir yapılanma süreci başlamış; projeler kentlerin işlevsel ve biçimsel olarak değişmesine neden olmuştur. Çalışma fiziksel ve toplumsal problemlere çözüm olarak üretilen; mikro, mezo ve makro ölçekte uygulanan kentsel dönüşüm projeleri ve kentte yarattığı/yaratacağı etkinin değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Çalışma alanı olarak; son yıllarda ulusal (özel/kamu) ve uluslararası yatırımlarla desteklenen, her geçen gün konut, ulaşım ve dönüşüm projelerinin arttığı Trabzon kenti seçilmiştir. Çalışmada; • Trabzon'da kentsel dönüşüm projeleri ne zaman ortaya çıkmıştır? • Trabzon'da kentsel dönüşüm projelerini yoğunlaştığı bölgeler nerelerdir? • Trabzon kentinde yaşanan dönüşüm süreçlerinin kente yansımaları nasıl olmuştur? • Trabzon kentsel dönüşüm sürecinin kazananları ve kaybedenleri kimlerdir? sorularının cevabı aranmaktadır. Çalışma kapsamında; dönüşüm projelerinin tarihi, alansal büyüklükleri/amacı/niteliği/türü, süreçte etkili olan aktörleri ve yasal dayanakları, sürecin nasıl işlediği, uygulamaların nasıl gerçekleştirildiği ve bugünkü mevcut durumları hakkında bilgi verilecek ve elde edilen bilgiler mekânsal olarak görselleştirilerek kentin kentsel dönüşüm haritaları oluşturulacaktır. Çalışma verisini; kentsel dönüşüm ve Trabzon kentsel gelişim süreci ile ilgili literatür taraması, belediye ve TOKİ resmi internet siteleri, yerel basında çıkan haberler, alan gezisinden elde edilen gözlem, tespit ve fotoğraflar oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Dönüşüm, Kentsel Yenileme, Küreselleşme, Neoliberalizm, Trabzon

REFLECTION OF NEOLIBERALISM IN THE URBAN SPACE: AN INVESTIGATION IN THE URBAN TRANSFORMATION OF THE URBAN CITY

Abstract

Today, cities are in the process of change, transformation and restructuring in physical, social, cultural and economic direction. These changes, which we can see in the urban areas more actively, are the result of a global process. "Urban renewal" and "urban renewal" in 1960-70, "urban redevelopment" in 1980s; During the period from 1990 to the present day, "urban renewal" and "urban revitalization" projects have become intermediaries of urban interventions. Urban transformation projects, which are also included in the post-2000 legislation; is being developed in the guidance of high-scale neoliberal policies and it lives in urban space. In this developing process; a new structuring process has started with differentiated particle interventions produced by transformation projects in urban areas; the projects have caused the cities to change functionally and formally. The study was conducted as a solution to physical and social problems; micro, meso and macro scale urban transformation projects and the effect that the city will create / create. As a study area; Trabzon city, which is supported by national (private / public) and international investments in recent years and whose housing, transportation and transformation projects are increasing day by day, has been chosen. Study;

- When did the urban transformation projects in Trabzon occur?
- In Trabzon, where are the regions where the urban transformation projects are concentrated?
- How did the city's reflections of the transformation processes in the city of Trabzon become?
- Who are the winners of the Trabzon urban transformation process and who are the losers? The answer to your questions is sought.

Scope of work; information about the history, spatial dimensions / purpose / nature / type of the transformation projects, the actors and legal bases that are effective in the process, how the process works, how the implementations are carried out and their present situation will be given and the obtained information will be spatially visualized and the city's urban transformation maps will be created. Study data; urban transformation and Trabzon urban development process, municipality and TOKI official internet sites, local press reports, observations, photos and photographs obtained from the field trip.

Keywords: Urban Transformation, Urban Renewal, Globalization, Neoliberalism, Trabzon

GİRİŞ

Günümüzde kentler fiziksel, sosyal, kültürel ve ekonomik yönden değişim, dönüşüm ve yeniden yapılanma süreci yaşamaktadır. Etkilerini daha çok kentsel alanlarda görebildiğimiz bu değişimler küresel bir sürecin sonucu olarak işlemektedir. 1960-70'lerde "kentsel iyileştirme" ve "kentsel yenileme", 1980'lerde "kentsel yeniden geliştirme"; 1990'lardan günümüze kadar geçen süreçte ise "kentsel yenileşme" ve "kentsel canlandırma" projeleri kent müdahalelerinin aracı olmuştur.

2000 sonrası yasalarda da yer alan kentsel dönüşüm projeleri; üst ölçekli neoliberal politikaların yol göstericiliğinde geliştirilmekte ve kent mekânında hayat bulmaktadır. Neoliberal politikaların mekansallaşma sürecini de kentler oluşturmuştur. Neoliberal kentleşme denilen, kenti sermaye üretiminin gerçekleştiği bir meta olarak gören bu politikalar günümüze değin kentsel mekan kavramının niteliklerini yeniden sorgulatmıştır. Bu süreç içerisinde planlamanın temel ilkelerinden olan "kamu yararı" ilkesi yerini "piyasa yararı"na, kentli yaşamı için oldukça önemli olan kamusal mekanlar ise yerini özel mülke bırakmıştır. Gelişen bu süreçte; kentsel alanlarda dönüşüm projeleri ile üretilen farklı nitelikteki parçacıl müdahaleler ile yeni bir yapılanma süreci başlamış; projeler kentlerin işlevsel ve biçimsel olarak değişmesine neden olmuştur.

Küreselleşme ve neoliberalleşmenin mekânsal yapılanmadaki en temel ve somut göstergelerinden biri olan kentsel dönüşüm en basit anlamıyla; kentsel alanların var

olan durumundan başka bir duruma geçmesi olarak tanımlanır. Kent ölçeğinde dönüşüm kavramı beş temel amaç üzerinde kurgulanmaktadır. Bunlardan ilki fiziksel durum ile toplumsal problemler üzerine ilişkilendirilirken; toplumsal bozulmanın nedenini kentsel çöküntü alanları arasında bağlantı kurarak sorunlu alana yönelik öneriler bulmayı hedeflemektedir. İkincisi, büyüyen, değişen, bozulan yapıyı çevrenin fiziksel, toplumsal, ekonomik, çevresel ve altyapı ihtiyacını karşılamayı amaçlamaktadır. Diğer bir amacı ise, ekonomik kalkınmayı destekleyen stratejiler geliştirerek; fiziksel ve toplumsal iyileşmenin yanı sıra ekonomik canlılığı hedeflemektir. Kentsel büyümenin ve yayılmanın sınırlandırılması, var olan atıl alanların yeniden kullanılması ise kentsel dönüşümün diğer amaçları arasında yer almaktadır. Son olarak ise farklı aktörlerin kentsel politikalara katılım ihtiyacını karşılamak da amaçlar arasında yer almaktadır.

Küreselleşme ve neoliberalleşme süreçleri ile birlikte 2000 sonrasında yapılaşmış mekân üzerinde ortaya çıkan sorunlara çözüm olarak hız kazanan farklı içerikli projeler adı altında kentsel dönüşüm projeleri geliştirilmiştir. Her geçen gün artan bu projelerin kent makroformuna etkisine bakıldığında kentsel dönüşümün kendiliğinden gelişen bir olgu olmadığı ve gerçekleşmesi için toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal gayeler ile kent planına müdahalenin gerektiği görülmektedir. Ayrıca; kentsel dönüşüm projeleri kavramsal olarak kentin ve kentlinin yaşam koşullarının iyileştirilmesi gibi amaçlar taşısa da; “*yerinden edinilme/dışlanma*” gibi sosyal, kentsel mekânda “*aynılaşma*” gibi fiziksel, “*mülksüzleştirme*” gibi ekonomik boyutta olumsuz sonuçlar da yaratmaktadır. Çalışma fiziksel ve toplumsal problemlere çözüm olarak üretilen; mikro, mezo ve makro ölçekte uygulanan kentsel dönüşüm projeleri ve kentte yarattığı/yaratacağı etkinin değerlendirilmesini amaçlamaktadır.

Çalışma alanı olarak; son yıllarda ulusal (özel/kamu) ve uluslararası yatırımlarla desteklenen, her geçen gün konut, ulaşım ve dönüşüm projelerinin arttığı Trabzon kenti seçilmiştir. Çalışmada;

- Trabzon’da kentsel dönüşüm projeleri ne zaman ortaya çıkmıştır?
- Trabzon’da kentsel dönüşüm projelerini yoğunlaştığı bölgeler nerelerdir?
- Trabzon kentinde yaşanan dönüşüm süreçlerinin kente yansımaları nasıl olmuştur?
- Trabzon kentsel dönüşüm sürecinin kazananları ve kaybedenleri kimlerdir? sorularının cevabı aranmaktadır.

NEOLİBERAL POLİTİKALARIN TRABZON KENTİNE YANSIMALARI

Son yıllarda Trabzon kenti; kentsel dönüşüm çalışmaları, kamu kurumlarının yer değişimi, büyük ölçekli yatırımlar ve kentin doğu-batı-güney yönünde cazibe oluşturan yüksek yoğunluklu konut alanlarının gelişimi ile yeni bir yapılanma süreci geçirmektedir. Küreselleşme ve neoliberalleşmenin kent üzerinde yarattığı mekansal etkiye ve değişime neden olan projeler kentsel dönüşüm altında incelenmiştir.

Küreselleşme süreci ve neoliberalleşmenin etkileri ile birlikte kentlerin yeniden yapılandırma süreçlerinde en etkili çalışmalardan olan kentsel dönüşüm projeleri Trabzon kentinde de 2000 sonrasında etkilerini ciddi olarak göstermeye başlamıştır.

Yerel yönetimler ilk etapta kentsel dönüşüm projeleri ile birlikte; sağlıksız ve imarsız yapılaşma sonucunda konut alanları ile dolan kent merkezinde yer alan denize dik hava akımını artırıcı yeşil kanalların düzenlenmesini amaçlamıştır.

Şekil ..

TRABZON KENTİ TAMAMLANAN KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJELERİ

2002 yılında hazırlanan Revizyon İmar planlarında Trabzon kent merkezinde yer alan Zağnos ve Tabakhane Vadileri Özel Proje Alanı (ÖPA) olarak ilan edilmiştir.

Trabzon ili için ilk olan ve kent merkezinde yer alan Zağnos Vadisi Kentsel dönüşüm projesi 2005 yılında başlamıştır.3 etap şeklinde yürütülen proje 3 sene devam etmiştir. Kent merkezinde çarpık yapılaşma sonucu konut alanları ile dolan Zağnos vadisinin dönüşüm projesini; sırası ile Meydan Parkı Düzenlemesi (2010) ve Ayasofya Kilisesi Dönüşüm (2014) projeleri izlemiştir.

Tablo1.Ayasofya kentsel dönüşüm ve rekreasyon düzenlemesi

Ayasofya Kentsel Dönüşüm (2014)Rekreasyon Düzenlemesi TOKİ ve Belediye İşbirliği ile ;	
Proje Alanı:	Yıkılan Bina:44
Kamulaştırma Bedeli:37.553.147	
	

Tablo2. Zağnos Vadisi Dönüşüm Projesi Aşamaları

Zağnos Vadisi Dönüşümü(2005)Rekreasyonel Düzenleme Alanında İlk Dönüşüm (TOKİ ve Belediye İşbirliği ile)	
Proje Alanı: 264.200m ²	Yıkılan Bina: 614
Kamulaştırma Bedeli: 160.757.585	
	
	

Tablo3. Meydan Parkı Dönüşüm Çalışmaları

Meydan Parkı Yenileme Alanı(2010) (TOKİ ve Belediye İşbirliği ile)	
Proje Alanı: 11.000m ²	Yıkılan Bina:-
Kamulaştırma Bedeli-	
	

TRABZON KENTİNDE DEVAM EDEN KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJELERİ

Kent merkezinde hava sirkülasyonu sağlamak ve vadileri konut alanlarından temizlemek amacıyla; Tabakhane Vadisi Kentsel Dönüşüm projesi ve Zağnos Vadisi

Kentsel Dönüşüm projesinin 4. Etapı olan Pazarkapı Kentsel Dönüşüm Projesi de bugün devam eden kent projeleri arasındadır.

Tarihi Trabzon liman bölgesini bir cazibe merkezi haline getirmeyi amaçlayan Çömlekçi Kentsel Dönüşüm projesi ile alternatif bir ticaret ve yaşam merkezi oluşturmak amacıyla hazırlanan Pelitli Kentsel Dönüşüm Projeleri devam eden projelerdendir. Ayrıca; Narlıbahçe (proje alanı: 222.000 m², yıkılacak bina sayısı:382) ve Değirmendere Kentsel Dönüşüm Projeleri ile Akyazı ve Karşıyaka Rekreasyon Projeleri de plan aşamasındadır.

Tablo4. Tabakhane Vadisi Dönüşümü Kapsamında Yapılan Çalışmalar

Tabakhane Vadisi Rekreasyon Düzenlemesi(2016)	
Proje Alanı: 107.684m ²	Yıkılan Bina: 688
Kamulaştırma Bedeli: 117.000TL	
	

201

Tablo5. Pazarkapı Bölgesi Dönüşü Çalışmaları

Pazarkapı Dönüşüm Projesi(Zağnos 4. Etap)	
Proje Alanı: 16.962m ²	Yıkılan Bina: 102
Kamulaştırma Bedeli: 54.245.994	
	
	

Tablo6.Çömlekçi Mahallesi Dönüşüm Projesi

Çömlekçi Kentsel Dönüşüm Projesi(Liman Arkası Bölge)	
Proje Alanı:22.405m²	Yıkılan Bina:134(+780)
Kamulaştırma Bedeli: 74.212.875	
	
	

Tablo7.Pelitli Bölgesi Kapsamında yapılan Dönüşüm Çalışmaları

Pelitli Kentsel Dönüşüm Projesi(2014)Ticaret ve Yaşam Merkezi	
Proje Alanı:78.000 m²	Yıkılan Bina:132
Kamulaştırma Bedeli: 210.000 TL	
	
	

TOKİ ve Belediye işbirliğinde gerçekleştirilen Trabzon kenti kentsel dönüşüm ve yenileme projeleri kapsamında son 10 yıllık süreçte; Trabzon kentinde 1716 binanın yıkımı gerçekleşmiştir. Proje aşamasında alanı genişletilen Çömlekçi Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamında 780 bina, Narlıbahçe Dönüşüm Projesi kapsamında ise 382 binanın da yıkımına karar verilmiştir. Bu projeler ile toplamda 805.614m² alan dönüşüme, yenilemeye veya yeniden yapılanmaya sürecine konu olmuştur. 2005 yılına gelindiğinde; küreselleşmenin ve neoliberalleşmenin etkileri kent merkezlerindeki dönüşüm projeleri ile gündeme gelmiştir. Zağnos Vadisi Dönüşümü ile alan çarpık yapılaşmadan temizlenmiş; dönüşüm yakın çevresinde rant artışına neden olmuştur. Vadi içinde sağlıksız yapılaşmış konut alanlarının yıkılması amacıyla gerçekleştirilen proje sonucunda, yeni konut alanları (yüksek gelir grubu) bu sefer vadinin üst kotlarında kendilerine yer bulmuşlardır. Kentin, hava sirkülasyonunu sağlayan bu projenin makroforma direkt etkisi olmasa da yenileme ve yeni dönüşüm projelerini ileriki yıllarda beraberinde getirecektir.

Üniversiteye yakın bir konumda 2008 yılında açılan Forum AVM; tüm kente hizmet verebilecek bir yeşil alanın dönüşümüne neden olmuştur. Çevreye doğrudan yapılan bu etkinin dışında; AVM güneyindeki Kalkınma mahallesinin de mekânsal olarak değişimini etkilemiştir. Mahallede ticaret, konut ve yurt alanlarında artışlar görülmüştür. Yakın çevresinde önemli ölçüde yapılaşma meydana getirerek konut sektörünü ve dolayısıyla da kentsel dokuyu etkilemiştir. 2010 yılında Zağnos vadisi batısındaki Tekel binasının yenilenerek Belediye ve Varlıbaş Alışveriş Merkezi'ne dönüştürülmesi kentin ikinci merkezi olarak düşünülen bu alanın daha da değerlendirilmesine neden olmuştur. Aynı süreçte Belediye binasının da içinde bulunduğu Meydan Parkının yenilenmesi tamamlanmış; bunlara ek olarak 2014 yılında yapılan Ayasofya Dönüşüm Projesi ile kilise etrafındaki konut alanları yıkılmıştır. Mikro ölçekte yapılan bu dönüşüm ve iyileştirme çalışmaları ile birlikte kent dokusunda ciddi değişimler görülmüştür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çevresel yönetim, sürdürülebilir ulaşım, sürdürülebilir yapıların olması gerektiği göz önüne alındığında dönüşüm alanları içerisinde yapılan dönüşüm çalışmalarının sürdürülebilir kentsel tasarım temalarını taşımadığı açıkça ortadadır. Çünkü bu kriterleri sağladığına dair herhangi bir plan altlığı rapor ya da detay şuan için elde bulunmamaktadır. Yerel yöneticiler tarafından projenin hemen uygulamaya geçileceği düşüncesi de göz önünde bulundurulsa tüm detayların kısa sürede hazırlanması imkânsız hale gelmektedir.

Dönüşümde avantaja çevrilmesi gereken bir durum ise varolan dönüşüm mekânın baştan yıkılarak yeni bir sürece girmesidir. Bu yeni sürecin uygulama aşamasında sürdürülebilir bir kent peyzajı için ölçütlerin halkın ve akademik çevrenin katılımı sağlanarak belirlenmesi ve uygulanması gereklidir. Örnek alanın bulunduğu ilin kentsel peyzaj potansiyeline bakacak olduğumuzda ne kadar zengin ve çeşitlilik oluşturduğu görülmektedir. Fakat yapılan dönüşüm ile hem halk soylulaştırılmakta hem de kentsel peyzaj bir bakıma soylulaştırma potansiyeline girmektedir.

Projeler kapsamında oluşturulacak yeni yapıların kriterlerinin belirlenmiş olması gerekmektedir. Doğal sirkülasyonun alan içerisinde nasıl bir dönüşüme tabi tutulacağı belirtilmelidir.

Alanda mekân kullanım kriterlerinin hangi parameterelere göre belirlendiği açıkça ifade edilmelidir. Tarihsel silüetin ve yapının sadece üç-beş tarihi binanın yıkılmaması ile sağlanmadığını bugünün şartlarında herkes bilebilmektedir. Peki bu kapsamda korunan tarihsel varlık neye göre belirlenmiştir ve eğer korunduysa alandaki müthiş baskıcı profilde bulunan iş merkezi kullanımları bu tarihi varlığın korunumunu nereye hangi zaman kadar sağlayabilecektir. Ayrıca, dönüşüm uygulamalarının, dönüşüm alanında yaşayan kişilerin yaşamlarını da dönüşüme uğratacağı unutulmamalıdır. Yaşam alanlarından uzaklaşmaları zorunlu hallerde hanelere/kişilere, sosyo-ekonomik koşulları dâhilinde, yeni yaşam alanı seçenekleri sunulmalıdır. Aksi takdirde hem yaşam alanlarından, hem de sosyal ilişkiler içinde buldukları komşularından ayrılmış olmaları nedeni ile sosyal dışlanma sorunları ile karşılaşabileceklerdir.

KAYNAKÇA

- Bogenç, Ç.(2009). Trabzon Zağnos Vadisi Kentsel Dönüşüm Örneğinin Kentsel Peyzaj Planlama Açısından Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bartın.
- Ceylan, A.(2007). Yaşam Kalitesinin Arttırılmasında Kentsel Yeşil Alanların Önemi Ve Kentsel Dönüşüm İle İlişkilendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Keleş, R. (2004). *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabevi, İstanbul.
- Keskin, D. (2004). Yenilesmenin Uygulandığı Kentsel Sit Alanlarında Turizm Yatırımlarının Önemi (Tarihi yarımada-Beyoğlu örneği), Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özden, P. (2001). Kentsel Yenileme Uygulamalarında Yerel Yönetimlerin Rolü Üzerine Düşünceler ve İstanbul Örneği, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (32) : 23-24.
- Sökmen, P. (2003). Kentsel Dönüşüm İçin Kaynak Yaratıcı Sürdürülebilir bir Planlama Çerçevesi, Kentsel Dönüşüm Sempozyumu, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayını, 47-51.
- Sönmez, Ö.(2003). Sürdürülebilir Kentleşme İçin Kentleşme Süreçlerine Halkın Katılımı, *Arredamento Mimarlık*, 1: 92-95.
- Turok, I. (2004). Urban Regeneration: What Can Be Done ad What Should Be Avoided? Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu, İstanbul.
- Yorgancı, M.(2001). Sürdürülebilir Gelişme Çerçevesinde Yeşil Yerleşim Ölçütlerinin Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Açısından Anlamı, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

CITATION: *Bildiriler - IBAD 2018 – 3rd International Scientific Research Congress on Humanities and Social Sciences, July 9-11, 2018 - Skopje, Macedonia*

ISBN: 978-605-66529-1-2

DOI: 10.21733/ibad.452176

PAGES: 205-212

ANADOLU URARTU MEDENİYETİNDE TEMİZLİK KAVRAMI

Şükran Sevimli

Dr. Öğretim Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye, sukransevimli@gmail.com

Özet

Arka plan: Avrupa ve Asya'yı birbirine bağlayan ve Afrika'ya giden, Ekvator ve Kuzey Kutbu arasında doğal bir köprü olan Anadolu, insanlığın bilişsel evrimine dair kanıtlar içermektedir. Neolitik dönemde ortaya çıkan en eski medeniyetlerden biri olan Doğu Anadolu'daki Hurri-Urartu uygarlığının uyguladığı bireysel temizlik kavramının incelenmesi, insanın bilişsel evrimi konusunda önemli ipuçları verebilir. Anadolu, üç kıta arasında yer alması nedeniyle kültür ve bilginin aktarılmasında önemli bir rol oynamıştır. Urartular, M.Ö. 13. yüzyılın başlarında Kafkasya'da Anadolu'ya girdiler ve Hurri ve Süryani uygarlıklarından büyük ölçüde etkilenmişlerdir. Hurri-Urartu uygarlığı hem Anadolu'nun hem de komşularının diğer medeniyetlerini etkilemiş ve etkilenmiştir. Amaç: Bu çalışmanın amacı, Anadolu'daki arkeolojik kazılardan elde edilen kanıtlara dayanarak Urartu uygarlığında temizliğe ilişkin kavramları, algıları ve uygulamaları açıklamaktır. Gereç ve Yöntemler: Bu çalışmada kullanılan veriler, Anadolu'da yapılan arkeolojik kazılarda bulunan malzeme, yapı ve metinlerden oluşmaktadır. Bulgular: Bulgular, dağlık bölgelerdeki barajlar ve kanallar gibi su kaynaklarını, temizlik ve içmek için su temin etmeyi içermektedir. Ayrıca, yiyeceklerin bozulmaması ve kirlenmemesi için yeraltı depolama kapları, kutuları ve dolapları kullanıldı. Sonuç: Temizlik konusuyla ilgili olarak değerlendirilen kaynaklar arasında Van Gölü havzasında (U.S. 9'uncu yüzyıl) kurulan Urartu uygarlığından arkeolojik bulgular ve yazılı kaynaklar bulunmaktadır. Hurri-Urartu uygarlığının Anadolu'daki coğrafi özellikleri, temizlik anlayışında önemli bir rol oynamış olabilir.

Anahtar Kelimeler: Urartu, temizlik, temizlik davranışı, arkeolojik kanıtlar.

THE CONCEPT OF CLEANLINESS IN ANATOLIAN URARTIAN CIVILIZATION

Abstract

Background: Anatolia, a bridge connecting Europe and Asia and leading to Africa, located approximately midway between the Equator and the North Pole, contains evidence of the cognitive evolution of humanity. Examination of the concept of individual hygiene as practiced by the Hurrian-Urartian civilization in eastern Anatolia, one of the earliest known civilizations, which emerged during the Neolithic period, may yield important clues regarding human cognitive evolution. Anatolia has played an important role in the transmission of different cultures and knowledge, situated as it is between three continents. The Urartians entered Anatolia through the Caucasus in the early 13th century BCE and were greatly influenced by the Hurrian and Assyrian civilizations. Hurrian-Urartian civilization was also influenced by and influenced other civilizations of both Anatolia and its neighbors. Objective: The purpose of this study is to explain the concepts, perceptions, and practices of associated with cleanliness in Urartian civilization based on evidence collected from archaeological excavations in Anatolia. Material and Methods: The data used in this study consists of the materials, structures, and texts found in archaeological excavations carried out in Anatolia. Findings: The findings included water resources such as dams and canals in mountainous areas, to provide water for cleaning and drinking. In addition, underground storage containers, boxes, and cabinets were used to keep food undisturbed and uncontaminated. Conclusion: The sources evaluated with respect to the issue of cleanliness included archaeological findings and written sources from the Urartian civilization established in the Lake Van basin (9th to 7th century BCE). The geographic features of the Hurrian-Urartian civilization in Anatolia may have played an important role in its conception of cleanliness.

Keywords: Urartian, cleanliness, cleanliness behavior, archeological evidence.

INTRODUCTION

Urartian civilization, one of the important civilizations of eastern Anatolia, is an extension of the Assyrian, Hurrian and Anatolian (i.e., Hittite) civilizations which was established toward the end of the 3rd millennium BC around Eastern Anatolia (Wilhelm, 1945). They are accepted as Hurrian-Urartian civilization since the tribes are the same. Urartians religion and practices were based on near eastern Hurrians and other Mesopotamian civilization. Hurrians were among the most influential peoples in the Near East from the third millennium to the 14th century B.C. Their original homeland was probably the southern Caucasus and the Zagros-Taurus Mountains in present-day Iran and Turkey. They later expanded into Anatolia, Mesopotamia, and Northern Syria (Erzen A, 1992; Erzen, 1986). The real relation of Hurri-Urartu cultures is seen in the language of both civilizations (Wilhelm, 1945). The Hurrian language was neither Indo-European nor Semitic, but is believed by some linguists to have belonged to the Northeast Caucasian (Nakh-Daghestanian) Chechen and Lezgian and agglutinative language family like Ural-Altay language group (Erzen, 1986). Hurrian civilization reached its zenith in the period from the 16th to the 14th centuries B.C (Erzen, 1986). Urartians, whose language was closely related to Hurrian, established a kingdom in eastern Anatolia in the 9th century B.C. The artifacts left by Urartians attest to the cultural knowledge that they had accumulated (Erzen A, 1992). Urartians religion, language and culture shown that Urartian society had both influenced and influenced the values of existing societies from Mesopotamia, Anatolia and Caucasus. In this context, the concepts and practices of cleaning give information about the basic behavior of the societies.

What do we know about cleanliness? It is not possible to say exactly when cleaning practices started, but archeological findings indicate that cleaning concepts and practices were important in prehistoric people. In that reason, we can say, cleaning practices, which are part of the basic

human needs, have been found throughout history. It is expressed by scientists that the concept of cleanliness is closely related to the concept of dirty as well as the feeling of disgust (Curtis & Biran, 2001). We can say that the concept of cleanliness has both emotional and intellectual bases (i.e., materialistic and spiritualistic). Because cleansing behavior is closely related to the desire to get rid of anything that is disgusting or uncomfortable (Curtis & Biran, 2001) and water play an important role in terms of materialistic and spiritualistic cleanliness for human in this context. Cleaning behavior can also be considered in terms of accommodating some clues about the cognitive development of human being. This study was carried out in order to evaluate some clues about the concepts and applications of cleaning of the ancient era Urartian society.

Material and Methods

The data used in this study consists of the materials, structures, and texts found in archaeological excavations carried out in Anatolia. In the context of water resources and canals, food storages, cleanliness the tools they used, buildings, laws, scripts were evaluated as a part of the main topic of the study.

Findings

The concept of individual cleanliness in Neolithic Hurrian-Urartian society in eastern Anatolia has yielded important clues regarding human cognitive evolution. While Hurrian civilization made a deep impact on Hittite civilization, unfortunately there is a dearth of Hurrian-Urartian texts (R.Payne, 1995) compared to the Hittites. However, archeological discoveries in this region, such as the Menua water canal, laid drainages, washing quarters, kitchen utensils, food vaults, and especially toilets, yield valuable data concerning the development level of these civilizations. The geographical location of Anatolia provided abundant opportunity for contact with and cultural borrowing from other societies in Europe, Asia, and even Africa, enabling Anatolian societies to enrich their own cultures by incorporating the knowledge and cultural practices of the many other societies with which they came into contact. They subsequently introduced knowledge they had acquired from other societies to their other neighboring communities, both in the immediate region as well as those on other continents. This process of cultural borrowing resulted in the establishment and diffusion of common belief systems on those three continents.

The generally accepted date for the downfall of Hurrian civilization is 1365 B.C. Following its collapse, numerous peoples comprising Hurrian society, including the Gutis, Hattians, Kassites (who established the Kassite Kingdom of Babylon in the 15th century B.C.), ancient Persians, and Urartians formed empires and city-states which bore their names. The Kura-Arax culture is also attributed to the Hurrians. It is generally accepted that a number of small Hurrian states gradually united to form the Mitanni Empire (Wilhelm, 1945). The Hurrians were so ubiquitous that many Indo-European peoples are believed to have substantial Hurrian contributions in their gene pool. However, linguistic evidence suggests that northeastern Caucasians are the genuine descendants of the Hurrians (Wilhelm, 1945). The Horites, who populated the Dead Sea area in pre-Abrahamite times, were also thought to be a Hurrian tribe. The Jebusites of Jerusalem, who ruled the city until it was conquered by David (II Samuel 5: 6, 7) in approximately 1000 B.C., had mixed Hurrian and Semitic ancestry, and one of their rulers was named Abdi-Heba, a compound Semitic-Hurrian name. In Ancient Hebrew, freemen were called 'Bnei Horin' ('Sons of Hurrians') (Wilhelm, 1945).

Regions occupied by the Urartians included the high plateau of Anatolia, Urfa-Halfeti in Southeastern Anatolia (Belli, 1997), the western part of Transcaucasia, and Northwest Syria. Although there is no information regarding the geographical origins of the Urartians, it has generally been accepted that they were related to the Hurrians. One of the reasons that they are considered to be related is the similarities between their languages: it is accepted among

researchers that the two languages exhibit genetic affiliation with respect to morphology, phonology, syntax, and vocabulary (R. Payne, 1995).

Common belief systems and cultural practices, shared by both Hurrians and Urartians, have also been noted. The gods of Urartian are similar to the gods seen in the mythologies of Hurrian-Caucasus-Anatolia. Urartians had 79 deities, sacrificed animals for them; however they did not practice human sacrifice. Three of them were main gods. The Storm God (Tesub in Hurrian language, Teiseba in Urartian) and the Sun God (Simigia in Hurrian, Siuini in Urartian) were common to both civilizations. Muşaşir was an important center of adoration for that time, God Haldi had been involved in the pantheons of this adoration region and in the course of the time, put themselves under the care of Muşaşir temple as a result of that pantheons of the Sarduri Muşaşir temple adopted Haldi. Haldi became the national head God of Urartians. Besides, in accordance with the general characteristics of the time, they consolidated their domination and legitimacy through adopting the pantheons of the societies they had conquered. It has been known that, Urartians had 79 pantheons. The hierarchy of Urartu pantheon had been stated in the Gate Meher near to Tuşba. However, in the tablets addressing pantheons including Haldi who was both the Head God and the God of War, the concepts of washing, having washed, dirty, clean had not existed. With these features, Urartians displayed a different position than Hittites and Assyrians. This situation is quite interesting.

Urartian inscription, warrior figure and pantheon- Van Museum-Turkey by S. Sevimli).

The Urartian Architecture: Urartians used stone and rock in the construction of temples and settlements. No traces of canals transporting clean or dirty water in the palaces have been found, nor is there any evidence of places used for bathing. The abundance of water resources in eastern Anatolia suggests that they would have engaged in bathing, which is after all a physiological necessity. As a political entity during the Bronze Age, Urartians could be expected to have created structures for bathing; however, as we have seen, in addition to stone and rock, they frequently used wood as a building material.

Besides using wood as a structural material, lands were cleared and made usable by wood parquets and pressurizing pieces of tufas. This situation could be expressed by the opportunities provided by the geographical conditions of the region and by the opportunities it presented to the people. However, the usage of wood in the bathroom, kitchen...etc used for the settlements maybe resulted in its discontinuity to our time. Nevermore this approach did not provide clear information about whether the practices of cleaning had been made or not. Why did this society, which constructed majestic water canals, cisterns, and even fountains, having Agglutinin language, warrior and were fond of forming colonies did not tend to other activities adequately?

Urtian architecture samples (copyright permission with S.Sevimli)

Urtian inscriptions samples (copyright permission with S.Sevimli)

Archaeological findings about water resources components

Water is important a drinking source, cleansing and get rid of waste. Urtians took pain over settling in the high mountainous regions (to highlands) and regions closed to the water resources. In this context, the canals could be presented as the most essential structures. Urtians built irrigation structures such as dams and water reservoirs, so, they provided daily waters needs and did agriculture (Belli, 2013). Some of Urtians' dams name was Rusa, Çoravanis -Kavuncu, Rusahinili-Toprakkale, Şuşanis- Kevenli and Döni. The total length of some of the canals made in the time of Urtians reached 40 km(Belli, 1997). Some of these canals have been figured out from the tablets, while some of them still exist(Oktay, 1999). The canal in the Castle İsmail Ağa which took its water from Nazlu Stream, or the canal in the River of Gugunaini, namely in the Hoşap Water could be given as examples. Certainly, the famous canal of Urtians, the Canal of Minua, still keeps its functionality today(Burney, 2013).

Besides the canals, it has been observed that in all Urtian settlements, there had been cisterns; and the tunnels with the ladders which provided entrance to these cisterns. The cisterns in Çavuştepe and Davt-i Bulur could be given as examples. Water related another structure is the fountain. In this context, in the structures which had been made in the rocks, the fountains had been encountered. There had been four tablets belongs to the fountain structures in the capital of Urtu, namely Tuşba and in Ain-e Rum in the Syria (Mays, 2010). Adoption of the pantheons of that time by Urtians aroused the idea that the ritual had been organized which addressed such pantheons (Mays, 2010). However, it is thought provoking that these rituals had not been mentioned. Moreover, the expression towards people's giving no offense which was added to the end of the tablets was an essential social dissimilarity of the Urtians.

(a and b)

(c and d)

(e and f)

(g and h)

The above photographs; (a-b and c-d) concern the water transport system-canals and bridges; other photographs are about cisterns and storage. These constructions are still in Van province.

211

Urartian water canals and cistern (copyright permission with S.Sevimli)

Urartian- Ayanis findings of castle and museums -Van/Turkey

Urartian food storages. Van-Turkey (copyright permission with S.Sevimli)

CONCLUSION

Anatolia played a very important role in the accumulation and spread of information. In the writings of the Urartians, the issue of cleansing did not take place in both spiritual and physical (body) context. Urartian findings showed that they had some architecture for water; however we didn't find any bath or environmental cleanliness applications. In addition, in light of archeological findings and rare tablets (inscriptions) mentioning pantheons, kings and wars do not contain sufficient and meaningful information on spiritual and biological cleansing. However, the architectural structures, food stocks, and kitchen utensils found show that Urartians were cautious about cleaning and protecting food.

REFERENCE LIST

- Belli, O. (1997). *Urartian Irrigation Canals in Eastern Anatolia* Istanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Belli, O. (2013). Dams, reservoirs and irrigation channels of the Van plain in the period of the Urartian kingdom. *Anatolian Studies*, 49, 11-26. doi:10.2307/3643059
- Burney, C. (2013). Urartian Irrigation Works. *Anatolian Studies*, 22, 179-186. doi:10.2307/3642562
- Curtis, V, & Biran, A. (2001). *Dirt, Disgust, and Disease: Is Hygiene in Our Genes?* (Vol. 44).
- Erzen A. (1992). *Doğu Anadolu ve Urartular: Eastern Anatolia and Urartians*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Erzen, A. (1986). *Doğu Anadolu ve Urartular / Eastern Anatolia and Urartians*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Mays, L. W. (2010). *Ancient Water Technologies*.
- R.Payne, M.. (1995). *Urartu Çiviyazılı Belgeler Kataloğu*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları
- Wilhelm, G.. (1945). *The Hurrians* (Jennifer Barnes & Diana I. Stein, Trans.): Aris & Phillips Ltd-Warminster- England